STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 00015

DI VERK FUN YITSHAK LEYBUSH PERETS

Isaac Leib Peretz

Permanent preservation of this book was made possible by
Arlene & Herb Cohen
in honor of
their loving children & grandchildren

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

די ווערק פון יצחק לייבוש פרץ. צוועלף בענד.
צוזאמענגעשטעלט אונטער דער רעדאקציאן פון
דוד פינסקי

פיערטער באנד

ארויסגעגעבען פון פארלאג „אידיש“, ניו־יארק.
תר"פ — 1920

י. ל. פּרץ

ערצעהלונגען

ארויסגעגעבען פון פארלאג „אידיש“, ניו-יארק.

Copyright 1920 by
JEWISH BOOK AGENCY

ערצעהלונגען

באַנטשע שווייג.

דאַ, אויף ד ע ר וועלט, האָט באַנטשע שווייג'ס טויט גאָר קיין איינדרוק נישט געמאַכט! פרעגט עמיצען בחרם: ו ו ע ר באַנטשע איז געוועזען, ו ו י אַזוי ער האָט געלעבט, אויף ו ו אָ ס ער איז געשטאָרבען! צי האָט אינ'ם דאָס ה אַ ר ץ געפּלאַצט, צי די כ ח ו ת זענען איהם אויסגעגאַנגען, צי דער מאַרך־ביין האָט זיך איבערגעבראָכען אונטער אַ שווערער לאַסט... ווער ווייסט? אפשר איז ער גאָר פאַר הונגער געשטאָרבען!

אַ פערד אין טראַמוויי זאָל פאַלען, וואָלט מען זיך מעהר אינ־טערעסירט. עס וואָלטען צייטונגען געשריבען, הונדערטער מענשען וואָלטען פון אַלע גאַסען געלאָפען און די נבלה באַקוקט; באַטראַכט אפילו דעם אָרט, וואו די מפּלה איז געוועזען...

נאָר דאָס פערד אין טראַמוויי וואָלט אויך די זכיה נישט געהאַט, עס זאָלען זיין אַזויפיעל פערד ווי מענשען — טויזענט מיליאָן!

באַנטשע האָט שטיל געלעבט און איז שטיל געשטאָרבען; ווי אַ שאָטען איז ער דורך — דורך א ו נ ז ע ר וועלט!

אויף באַנטשעס ברית האָט מען קיין וויין נישט געטרונקען, עס האָבען קיין כוסות געקלונגען! צו בר־מצוה האָט ער קיין קלינ־גענדיגע דרשה נישט געזאָגט... געלעבט האָט ער ווי אַ גרוי קליין קערענדעל זאַמד ביים ברעג פון ים, צווישען מיליאָנען זיינס־גלייכען; און, אַז דער ווינט האָט'ן אויפגעהויבען און אויף דער אַנ־דערער זייט ים אריבערגעיאָגט, האָט עס קיינער נישט באַמערקט!

ביים לעבען האָט די נאַסע בלאָטע קיין צייכען פון זיין פוס נישט באַהאַלטען. נאָכ'ן טויט — האָט דער ווינט דאָס קליינע

ברעטעל פון זיין קבר אומגעװאָרפען; דעם קברן'ס װייב האָט עס געפונען װייט פון קבר און דערביי א טעפּעל קאַרטאָפּעל אָפּגע־קאָכט. עס איז דריי טעג נאָך באַנטשעס טױט. פרעגט דעם קברן בחרם, װאו ער האָט'ן געלעגט!

װאָלט באַנטשע א מצבה געהאַט, װאָלט אפשר איבער הונדערט יאָהר אן אַלטערטומס־פאָרשער זי געפונען, און דער נאָמען „באַנ־טשע שװייג" װאָלט נאָך אמאָל איבערגעקלונגען אין א ו נ ז ע ר לופט.

א שאָטען! זיין פאָטאָגראַפיע איז נישט געבליבען ביי קיינעם אין מח, ביי קיינעם אין האַרץ; עס איז איהם פון קיין זכר נישט געבליבען!

„קיין קינד, קיין רינד"; עלענד געלעבט — עלענד געשטאָר־בען!

װען נישט דאָס מענשליכע גערודער, װאָלט אפשר עמיצער אמאָל דערהערט, װי באַנטשעס מאַרך־ביין האָט אונטער דער לאַסט געקנאַקט; װאָלט די װעלט מעהר צייט געהאַט, װאָלט עמיצער אפשר אמאָל באמערקט, אז באַנטשע (א י ד א מענש) האָט לעבע־דיגערהייט צװיי אויסגעלאָשענע אויגען און שרעקליך איינגעפאַ־לענע באַקען, אז אפילו װען ער האָט גאָר שוין קיין לאַסט נישט אויף די פּלייצעס, איז איהם אויך דער קאָפּ צו דער ערד געבויגען, גלייך ער װאָלט לעבעדיגערהייט זיין קבר געזוכט! װאָלטען אזוי װעניג מענשען װי פערד אין טראַמװיי געװעזען, װאָלט אפשר אמאָל עמיצער געפרעגט: װאו איז באַנטשע אהינגעקומען?!

װען מען האָט באַנטשען אין שפּיטאָל אריינגעפיהרט, איז זיין װינקעל אין סוטערינע נישט לעדיג געבליבען — עס האָבען דע־רויף צעהן זיינס־גלייכע געװאַרט, און צװישען זיך דעם װינקעל „אין־פּלוס" ליציטירט; װען מען האָט'ן פון שפּיטאָל־בעט אין טויטען־שטיבעל אריינגעטראָגען, האָבען אויף'ן בעט צװאַנציג אָרע־מע קראַנקע געװאַרט... װען ער איז אַרויס פון טויטען־שטיבעל — האָט מען צװאַנציג הרוגים פון אונטער אן איינגעפאַלענעם הויז גע־בראַכט. — — װער װייסט, װי לאַנג ער װעט רוהיג װאוינען אין קבר? װער װייסט, װיפיעל עס װאַרטען שוין אויף דעם שטיקעל פּלאַץ...

שטיל געבוירען, שטיל געלעבט, שטיל געשטארבען און נאך שטילער באגראבען...

נאך נישט אזוי איז געוועזען אויף י ע נ ע ר וועלט! ד א ר ט ע ן האט באנטשעם טויט א גרויסען איינדרוק געמאכט!

דער גרויסער שופר פון משיח'ס צייטען האט געקלונגען אין אלע זיבען הימלען: באנטשע שווייג איז נ פ ט ר געווארען! די גרעסטע מלאכים מיט די ברייטסטע פליגעל זענען געפלויגען און איינער האט דעם אנדערען איבערגעגעבען: באנטשע איז „נתבקש געווארען בישיבה של מעלה!" אין גן־עדן איז א רעש, א שמחה, א גערודער: „באנטשע שווייג! א שפאס, באנטשע שווייג!!!"

יונגע מלאכים'לעך מיט בריליאנטענע אויגעלעך, גאלדענע דראט־ארבייטענע פליגעלעך און זילבערנע פאנטאפעלעך זענען באנטשען אקעגענגעפלויגען מיט שמחה! דער גערויש פון די פלי־געל, דאס קלאפען פון די פאנטאפעלעך און דאס פרעהליכע לאכען פון די יונגע, פרישע, רויזיגע מיילעכלעך האט פארפולט אלע הימ־לען און איז צוגעקומען ביז צום כסא הכבוד, און גאט אליין האט אויך שוין געוואוסט, אז באנטשע שווייג קומט!

אברהם אבינו האט זיך אין טויער פון הימעל געשטעלט, די רעכטע האנט אויסגעשטרעקט צום ברייטען „שלום עליכם" און א זיסער שמייכעל שיינט אזוי העל אויף זיין אלטען פנים!

וואס רעדעלט אזוי אין הימעל?

דאס האבען צווי מלאכים אין גן־עדן אריין פאר באנטשעם וועגען א גינגאלדענעם פאטערשטול אויף רעדלעך געפיהרט!

וואס האט אזוי העל געבליצט?

דאס האט מען דורכגעפיהרט א גאלדענע קרוין מיט די טייערסטע שטיינער געזעצט! אלץ פאר באנטשען!

— נאך פאר'ן פסק פון בית־דין של מעלה? — פרעגען די צדיקים פארוואונדערט און נישט גאר אהן קנאה.

— א! — ענטפערען די מלאכים, — דאס וועט זיין א פראס־טע פוסטע פארמע! געגען באנטשע שווייג וועט אפילו דער קטיגור

קיין ווארט אין מויל נישט געפינען! די „דיעלע" וועט דויערן פינף מינוט!

— איהר שפילט זיך מיט באנטשע שוויינ?

אז די מלאכים'לער האבען באנטשען געכאפט אין דער לופט און אפגעשפילט איהם א זמר; אז אברהם אבינו האט איהם ווי אז אלטען קאמעראד די האנט געשאקעלט; אז ער האט געהערט, אז זיין שטול איז גרייט אין גן־עדן; אז אויף זיין קאפ ווארט א קרוין; אז אין בית־דין של מעלה וועט מען איבער איהם קיין ווארט נישט רעדען — האט באנטשע, גלייך ווי אויף יענער וועלט, געשוויגען פאר שרעק! עס איז איהם דאס הארץ אנטגאנגען! ער איז זיכער, אז דאס מוז זיין א חלום, אדער א פראסטער טעות!

ער איז צוביידע געוועהנט! נישט איינמאל האט איהם אויף יענער וועלט גע'חלום'ט, אז ער קלייבט געלט אויף דער פאדלאגע, גאנצע אוצרות ליגען... און אויפגעכאפט האט ער זיך נאך א גרע־סערער קבצן, ווי נעכטען... נישט איינמאל האט איהם עמיץ בטעות צוגעשמייכעלט, א גוט ווארט געזאגט און איבערגעדרעהט זיך און אויסגעשפיגען...

— מיין מזל — טראכט ער — איז שוין אזוי!

און ער האט מורא די אויגען אויפצוהויבען, דער חלום זאל נישט פארשווינדען; ער זאל זיך נישט אויפכאפען ערגעץ אין א הייל צווישען שלאנגען און עגדישען! ער האט מורא פון מויל א קלאנג ארויסצולאזען, מיט א גליד א ריהר צו טון — מען זאל איהם נישט דערקענען און אוועקשליידערען אויף כף־הקלע...

ער ציטערט און הערט נישט די מלאכים'ס קאמפלימענטען, זעהט נישט זייער טאנצען ארום איהם, ער ענטפערט נישט אברהם אבינו אויפ'ן הארציגען „שלום עליכם", און — געפיהרט צום בית־דין של מעלה — זאגט ער איהם קיין „גוט־מארגען" נישט...

אויסער זיך איז ער פאר שרעק!

און זיין שרעק איז נאך גרעסער געווארען, אז ער האט, נישט

ווילענדיג, דערזעהן די פּאַדלאַגע פון בית־דין של מעלה. סאַמע אַל־באַסטער מיט בריליאַנטען! „אויף אַזאַ פּאַדלאַגע שטעהען מיינע פיס!" — ער ווערט אינגאַנצען פאַרשטאַרט! „ווער ווייסט, וועלכען גביר, וועלכען רב, וועלכען צדיק מען מיינט... ער וועט קומען — וועט זיין מיין פינסטערער סוף!"

פאַר שרעק האָט ער אפילו נישט געהערט, ווי דער פּרעזעס האָט בפירוש אויסגערופען: „די דיעלע פון באַנטשע שוויייג!" און, דערלאַנגענדיג דעם מליץ יושר די אַקטען, געזאָגט: „לעז, נאָר בקצור!"

מיט באַנטשע'ן דרעהט זיך דער גאַנצער סאַלאָן. עס רוישט איהם אין די אויערען. אינ'ם גערויש הערט ער דאָך אַלעמאָל שאַר־פער און שאַרפער דעם מלאך־מליץ'ס זיסען קול, ווי אַ פידעל:

— זיין נאָמען — הערט ער — האָט איהם געפּאַסט ווי צו אַ שלאַנקען לייב אַ קלייד פון אַן אַרטיסט אַ שניידערס האַנט.

— וואָס רעדט ער? — פרעגט זיך באַנטשע, און ער הערט ווי אַן אומגעדולדיגער קול האַקט איבער און זאָגט:

— נאָר אָהן משלים!

— ער האָט זיך קיינמאָל — הויבט ווייטער אָן דער מליץ יושר — אויף קיינעם נישט געקלאָגט, נישט אויף גאָט, נישט אויף לייט; אין זיין אויג האָט קיינמאָל נישט אויפגעפלאַמט קיין פונק פון האַס, ער האָט עס קיינמאָל נישט אויפגעהויבען מיט אַ פּרעטענזיע צום הימעל.

באַנטשע פאַרשטעהט ווייטער נישט אַ וואָרט, און דער האַר־טער קול שלאָגט ווייטער איבער:

— אָהן רעטאָריק!

— איוב האָט נישט אויסגעהאַלטען. ע ר איז אומגליקלי־כער געוועזען — —

— פאַקטען, טרוקענע פאַקטען! — רופט נאָר אומגעדולדיגער דער פּרעזעס.

— צו אַכט טאָג האָט מען איהם מל געוועזען —

— נאָר אָהן ר ע אַ ל י ז ם!

— אַ מוהל אַ פושער האָט דאָס בלוט נישט פאַרהאַלטען —

— ווייטער!

— ער האָט אַלץ געשוויגען (פיהרט ווייטער דער מליץ יושר).

אפילו ווען די מוטער איז איהם געשטארבען און ער האט צו דריי־צעהן יאהר א שטיפ־מאמע באקומען... א שטיפ־מאמע א שלאנג, א מרשעת...

מיינט מען דאך אפשר פארט מיך? — טראכט באנטשע.

— אהן אינסוניאציען*) אויף דריטע פערזאנען, — בייזערט זיך דער פרעזעס.

— זי פלעגט איהם קארגען דעם ביסען... אייער־נעכטיג פאר־שימעלט ברויט.. האר־פלאקס פאר פלייש... און זי האט קאווע מיט סמעטענע געטרונקען —

— צו דער זאך! — שרייט דער פרעזעס.

— זי האט איהם פאר דאס קיין נעגעל נישט געקארגט און זיין ברוין־און־בלויער לייב פלעגט ארויסקוקען דורך אלע לעכער פון זיינע פארשימעלט־צוריסענע קליידער... ווינטער אין די גרעסטע פרעסט האט ער איהר בארוועס אויפ'ן הויף האלץ געהאקט, און די הענט זענען צו יונג און צו שוואך געוועזען, די קלעצלעך צו דיק, די האק צו שטומפיג... נישט איינמאל האט ער זיך די האנט פון די געלענקען אויסגעריסען, נישט איינמאל האט ער זיך די פיס אפגעפרוירען, נאר ג ע ש ו ו י ג ע ן האט ער, אפילו זיך פאר'ן פאטער —

— פאר'ן שכור! — לאכט אריין דער קטיגור, און באנטשען ווערט קאלט אין אלע אברים —

— נישט געקלאגט, — ענדיגט דער מליץ יושר דעם זאץ.

— און שטענדיג עלענד — פיהרט ער ווייטער — קיין חבר, קיין תלמוד תורה, קיין חדר... קיין גאנץ בגד... קיין פרייע מינוט—

— פאקטען! — רופט ווייטער דער פרעזעס.

— ער האט געשוויגען אפילו שפעטער, ווען דער פאטער האט'ן שכור'ערהייט אמאל אנגעכאפט ביי די האר און איינמיטען א שנייענדיגער ווינטער־נאכט ארויסגעווארפען פון שטוב! ער האט זיך שטיל אייפגעהויבען פון שניי און אנטלאפען, וואו די אויגען האבען איהם געטראגען...

אויפ'ן גאנצען וועג האט ער געשוויגען... ביים גרעסטען הונ־גער האט ער נאר מיט די אויגען געבעטעלט!

---

*) מלשינות.

ערשט אין א שווינדלענדיגער, נאסער פריהלינג־נאכט איז ער אין א גרויסע שטאדט אריינגעקומען; ער איז אריין ווי א טראפען אין א ים און דאך האט ער די אייגענע נאכט אין ארעסט פאר־בראכט... ער האט געשוויגען, נישט געפרעגט פארוואס, פאר וועןְ? ער איז ארוים און די שווערסטע ארבייט געזוכט! נאר ער האט געשוויגען!

שווערער פאר דער ארבייט איז געוועזען זי צו געפינען — ער האט געשוויגען!

באדענדיג זיך אין קאלטען שוויים, צוזאמענגעדריקט אונטער דער שווערסטער לאסט,ביים גרעסטען קראמף אין לעדיגען מאגען — האט ער געשוויגען!

באשפריצט פון פרעמדער בלאטע, באשפיגען פון פרעמדע מיילער, געיאגט פון טראטואר‌ען מיט דער שווערסטער לאסט אראפ אין גאסען צווישען דראשקעס, קארעטען און טראמוויים, קוקענדיג יעדע מינוט דעם טויט אין די אויגען אריין — האט ער געשוויגען!

ער האט קיינמאל נישט איבערגערעכענט, וויפיעל פוד לאסט עס קומט אוים אויף א גראשען, וויפיעל מאל ער איז געפאלען ביי יעדען גאנג פאר א דרייער, וויפיעל מאל ער האט שיער נישט די נשמה אויסגעשפיגען, מאנענדיג זיין פארדינסט; ער האט נישט גערעכענט, נישט *זיין*, נישט *יענעמס* מזל, נאר גע־שוויגען!

זיין אייגען פארדינסט האט ער אויך נישט הויך געמאנט! ווי א בעטלער האט ער זיך ביי דער טיר געשטעלט, און אין די אוי־גען האט זיך א הינטישע בקשה געמאלט! „קום שפעטער" און ער איז פארשוואונדען שטיל, ווי א שאטען, כדי שפעטער נאך שטי־לער אויסצובעטלען זיין פארדינסט!

ער האט אפילו געשוויגען, ווען מען פלעגט איהם אפרייסען פון זיין פארדינט אדער אריינווארפען א פאלשע מטבע!...

ער האט אלץ געשוויגען...

— מיינט מען דאך טאקע מיך! — טרייסט זיך באנטשע.

— איינמאל — פיהרט ווייטער דער מליץ־יושר נאך א טרונק־וואסער — איז אין זיין לעבען אן ענדערונג געשעהען... עס איז

דורכגעפלויגען א קאטש אויף גומענע רעדער מיט צופלאשעטע פערד... דער שמייסער איז שוין לאנג פון וייטענס געלעגען מיט א צושפאלטענעם קאפּ אויפ'ן ברוק... פון די דערשראקענע פערדס מיילער שפריצט דער שוים, פון אונטער די פאדקאוועס יאגען זיך פונקען, די אויגען בלישטשען, ווי ברענענדיגע שטורקאצען אין א פינסטערער נאכט — און אין קאטש זיצט נישט טויט נישט לעבעדיג א מענש!

און באנטשע האט די פערד פארהאלטען!

און דער געראטעוועטער איז געוועזען א איד א בעל־צדקה און האט באנטשען די טובה נישט פארגעסען!

ער האט איהם דעם גע'הרג'טענס בייטש איבערגעגעבען; באנטשע איז א שמייסער געווארען! נאך מעהר — ער האט איהם חתונה געמאכט, נאך מעהר — — ער האט איהם אפילו מיט א קינד פארזארגט —

און באנטשע האט א ל ץ געשוויגען!

— מיך מיינט מען, מיך! — באפעסטיגט זיך באנטשע אין דער דעה, און האט דאך נישט ־י העזה אן אויג צוווארפען אויפ'ן „בית־דין של מעלה"...

ער הערט זיך וויטער איין צום מלאך מליץ:

— ער האט געשוויגען אפילו ווען זיין בעל־טובה האט אין קורצען באנקראטירט און איהם זיין לוין נישט באצאהלט...

ער האט געשוויגען, אפילו ווען דאס וייב איז פון איהם אנטלאפען און איבערגעלאזט איהם א קינד פון דער ברוסט...

ער האט געשוויגען אפילו מיט פופצעהן יאהר שפעטער, ווען דאס קינד איז אויפגעוואקסען און גענוג שטארק געוועזען — באנטשען ארויסצוווארפען פון שטוב...

— מיך מיינט מען, מיך! — פרעהט זיך באנטשע.

— ער האט אפילו געשוויגען — הויבט אן וייכער און טרויעריגער דער מלאך מליץ — ווען דער איינענער בעל־טובה האט זיך מיט אלע אויסגעגלייכט, נאר איהם קיין גראשען שכירות נישט צוריקגעגעבען — און אפילו דאמאלט, ווען ער איז באנטשען (ווי־

טער פאהרענדיג אויף א קאטש מיט גומענע רעדער און פערד ווי לייבען) איבערגעפאהרען...

ער האט אלץ געשוויגען! ער האט אפילו דער פאליציי נישט געזאגט, ווער עס האט איהם צורעכט געמאכט...

ער האט געשוויגען אפילו אין שפיטאל, וואו מען מעג שוין ש ר י י ע ן!

ער האט געשוויגען, אפילו ווען דער דאקטאר האט אהן פופצעהן קאפיקעס נישט געוואלט צוגעהן צו זיין בעט, און דער וועכטער, אהן פינף קאפיקעס — טוישען איהם די וועש!

ער האט געשוויגען ביים גוסס'ן — ער האט געשוויגען ביים שטארבען...

קיין ווארט געגען גאט, קיין ווארט געגען לייט!

— דיקסי!

באנטשע הויבט אן ווייטער צו ציטערען אויפ'ן גאנצען לייב. ער ווייסט, אז נאכ'ן מליץ יושר געהט דער קטיגור! ווער ווייסט, וואס ד ע ר וועט זאגען! באנטשע אליין האט זיין לעבען נישט געדענקט. נאך אויף יענער וועלט האט ער יעדע מינוט די פריי־ הערדיגע פארגעסען... דער מלאך־מליץ האט איהם אלץ דערמאנט... ווער ווייסט, וואס דער קטיגור וועט איהם דערמאנען!

— רבותי! — הויבט אן א שארף־שטעכענדיג־בריהענדיגער קול —

נאר ער האקט אפ —

— רבותי, — הויבט ער נאך אמאל אן, נאר ווייכער און האקט ווייטער אפ.

ענדליך הערט זיך, פון דעם אייגענעם האלז ארויס, כמעט א ווייכער קול:

— רבותי! ע ר האט געשוויגען! וועל איך אויך שווייגען!

עס ווערט שטיל — און פון פארענט הערט זיך א נייע ווייכע ציטערדיגע שטימע:

— באנטשע, מיין קינד באנטשע!—רופט זי איהם ווי א האר־פע... — מיין הארציג קינד באנטשע!

אין באנטשען צואווינט זיך דאס הארץ... ער וואלט שוין אצינד די אויגען געעפענט, נאר זיי זענען פארפינסטערט פון טרער־רען... עס איז איהם אזוי זיס־וויינענדיג קיינמאל נישט געוועזען... „מיין קינד", „מיין באנטשע" — זייט די מוטער איז געשטארבען, האט ער אזא קול און אזוינע ווערטער נישט געהערט —

— מיין קינד! — פיהרט ווייטער דער אב־בית־דין — דו האסט אלץ געליטען און געשוויגען! עס איז נישטא קיין גאנץ גליד, קיין גאנץ ביינדעל אין דיין ליב אהן א וואונד, אהן א בלוטי־גען ארט, עס איז נישטא קיין איין באהאלטענער ארט אין דיין נשמה, וואו עס זאל נישט בלוטען... און דו האסט אלץ געשוויגען...

דארט האט מען זיך נישט פארשטאנען דערויף! דו אליין האסט גאר אפשר נישט געוואוסט, אז דו קאנסט שרייען און אז פון דיין געשריי קאנען יריחו'ס מויערען ציטערען און איינפאלען? דו אליין האסט פון דיין פארשלאפענעם כח נישט געוואוסט...

אויף יענער וועלט האט מען דיין שווייגען נישט באלוינט, נאר דארט איז דער עולם השקר, דא אויפ'ן עולם אמת וועסט דו דיין לוין באקומען!

דיך וועט דאס בית־דין של־מעלה נישט משפט'ן, דיר וועט עס נישט פסקנ'נען.

דיר וועט עס קיין חלק נישט אויס־ און נישט אפטיילען: נעם דיר, וואס דו ווילסט! אלעס איז דיין!

באנטשע הויבט דאס ערשטע מאל די אויגען אויף! ער ווערט ווי פארבלענדעט פון דער ליכט פון אלע זייטען! אלץ בלאנקט, אלץ בלישטשעט, פון אלעם יאגען שטראלען: פון די ווענט, פון די כלים, פון די מלאכים, פון די דיינים! סאמע ענגלען!

ער לאזט די מידע אויגען אראפ!

— טאקע? — פרעגט דער מסופק און פארשעמט.

— זיכער! — ענטפערט פעסט דער אב־בית־דין. — זיכער, זאג איך דיר, אז אלץ איז דיינס. אלץ אין הימעל געהער צו דיר! קלייב און נעם, וואס דו ווילסט, דו נעמסט נאר ביי דיר אליין!

— טאקע? — פרעגט באַנטשע נאָך אמאָל, נאָר שוין מיט אַ זיכערען קול.

— טאקע! טאקע! טאקע! — ענטפערט מען איהם אויף זיכער פון אלע זייטען.

— נו, אויב אזוי — שמייכעלט באַנטשע — וויל איך טאקע אלע טאָג אין דערפריה א הייסע בולקע מיט פרישע פּוטער!

דיינים און מלאכים האָבען אראָפּגעלאָזט די קעפּ פאַרשעמט, דער קטיגור האָט זיך צולאַכט.

וועבער־ליעבע.

ערשטער בריף.

טייערער קינפטיגער שוואגער!

דו פרעגסט, ווי מיר געהט? מן הסתם, ווי א רשע אויף יע־נער וועלט. פאר שוסטער—שרייבסט דו—זענען שלעכטע צייטען געקומען? מיר, וועבער, האבען שוין לאנג אויפגעהערט אויף גוטע צו האפען. מענשען זאגען, אז עס איז א „הינטישע" צייט. שטעל דיר פאר, אז אלטע, גוטע וועבער פארדינען פיער—פינף רובל א וואך, געוועהנליכע און יונגע, ווי איך, מעגען זיך באגנוגענען מיט דריי—פיער, און אויף די דריי—פיער רובל מוז מען שווער אר־בייטען, מוז מען זיצען ביי דעם שטול פון זיבען אין דערפריה ביז צעהן ביינאכט, ארבייטען פופצעהן—זעכצעהן שעה אין טאג; און צו דעם מוז מען שוין גליק האבען, ווייל נאר גליקליכע וועבער האבען באשטענדיגע ארבייט; מאסען געהען ארום מיט פאר־חלש'טע פנים'ער און לעדיגע הענט!

אזוי, ברודער! אלטע לייט דערצעהלען, אז אמאל פלעגען זיין פיעלע יחסנים, וואס האבען נישט געוואלט ארבייטען; היינט ווערט די שווערסטע ארבייט געזוכט, געשפירט, געבעטעלט, און קוים אויס־געבעטעלט! און אז מען האט זי שוין, ציטערט מען ערשט, מען זאל זי, גאט באהיט, נישט פארלירען: צופריהער גאט און דערנאך דער ברויט־געבער זאלען, חלילה, נישט אפשטעהן; זיי זאלען שי־טען מיט ארבייט, מיט ארבייט ביז צום טויט! ביז צום דערשטי־קען! ווארים טאמער פארפעהלט ארבייט? טאמער ווערט מען קראנק און די שיצען פאלען פון די ציטעריגע הענט ארויס?

און וואס וועט זיין אויף דער עלטער? אויף דער גרויער, שוואַ־
כער עלטער, וואס וועט זיין?

און אז מען זעהט ארום זיך אזוי פיעל קראנקע, אזוי פיעל
אויסגעמאַטערטע, אַלטע ווייבער, איז קיין וואונדער נישט, אז מען
קאַן אַ קרענק און שוואכע עלטער קיין רגע נישט פארגעסען; און
ווירקליך — ביי פּיפּצעהן—זעכצעהן שעה ארבייט א טאָג, ביים
אריינאָטעמען קלייי און פאַרביגען שטויב פון גאַרן, ביים איבער־
קומען מיט א ברויט און א הערינג א טאג און א מאַגערען געקעכטס
ביינאכט, מוז א קרענק זיין אן אפטער גאסט. קאן מען אויף קיין
געזונטע עלטער נישט רעכענען! דערצו האבען נאך א טייל ווייי־
בער און קינדער. פאַרשטעהסט? נישט אליין טרינקט מען זיך,—
מיט א בינטעל אויפ'ן האלז!

דו זאלסט זעהן, ווי א באַווייטער און א באקינדעלטער וועבער
קומט אהיים פון דער ארבייט, ווי ער ווארפט א קורצען, דער־
שראקענעם בליק אויפ'ן אויסגעמוטשעטען ווייב, אויף די קינדער־
לעך, „הויט און ביין", וואס וואקסען אויף ערגער ווי אין א וואלד;
דו זאלסט זעהן, ווי געשווינד ער שלינגט איין דאס קארגע מאגערע
געקעכטס, ווי האסטיג ער ווארפט זיך אין בעט אריין!

שלאפען וויל ער, איינשלאפען, ווענינגסטענס די אויגען פאר־
מאכען, ער זאל די צרות, דעם יאמער נישט צוזעהן!

נאר וואס העלפט עס? פון בייזען לעבען ווערען בייזע
חלומות... עס חלומ'ט זיך, אז דאס ווייב איז קראנק, און עס איז
איהר נישטא מיט וואס צו העלפען... אז איין קינד האט דעם
צווייטען א פינגער אפגעריסען ביים געשלעג איבער א ביסען ברויט.
און אז אינמיטען איז אריין דער ווירט פון הויז און טופעט מיט
די פיס: דירה־געלט, אז נישט, ווארפט ער דאס גאנצע געזינדעל
ארויס אינמיטען ווינטער אויפ'ן שניי.

און אז מען כאפט זיך אויף אין דערפריה, פאלט גאר אזוי גע־
שווינד נישט איין די אויגען צו עפענען: אזוי גוט און פיין גיסט
זיך דאס לעבען מיט די חלומות צוזאמען.

אז עס קומען זיך אלטע וועבער צוזאמען, רעדט מען פון גוטע
צייטען; נאר נישט פון די, וואס וועלען אדער זאלען קומען: אין
דעם גלויבט שוין קיינער נישט! נאר פון אמאליגע גוטע צייטען,
ווען דער וועבער האט געארבייט אויף זיך אליין, מיט זיין אייגענ־

נעם נארן, אויף זיין איינענעם שטול און האט זיך אליין זיין אר־בייט פארקויפט... א וועבער פלעגט פארדינען פופצעהן—צוואנציג רובל א וואך, ער איז געווען א בעל־הבית פאר זיך, א מענש א פריי־ער מיט א דעה אפילו אין שטאדט־זאכען. מען זאגט, אז עס איז אמאל א וועבער־דאזארצע געווען! היינט איז א וועבער א פראס־טער ארבייטער, דער נארן איז נישט זיין, די אויסגעארבייטע סחורה גיט ער אוועק! ער ווייסט נישט, וויפיעל עס קאסט דער גארן און וויפיעל ער באקומט פאר זיין ארבייט, נישט זיין דאגה, ער נעמט פאר'ן „שטערן"; און זיבען—אכט קאפיקעס א „שטערן" הייסט שוין א ראיעלער פרייז!

יא! איך פארגעס נאר, אז איך רעד מיט א שוסטער, וואס ווייס נישט, וואס א שטערן איז; שטעל דיר פאר, אז דו וואוינסט אין א גרויסער שטאדט, ארבייטסט נישט אויף דיינע בעלי־בתים, דו אליין קויפסט קיין לעדער נישט, נעמסט קיינעם קיין מאס נישט און אגסט קיינעם די שטיוועל נישט! דו קענסט נאר איין סוחר, וואס גיט דיר די סחורה אויסצוארבייטען, און נעמט ביי דיר צו די ארבייט, צאהלט דיר פאר אזויפיעל פאר שטיוועל אזויפיעל און אזויפיעל.

אט דאס פארשטעהסט דו איז א „שטערן", ארבייטסט אגולנע פאר'ן סוחר. דעם פארדינסט נעמט דער סוחר צו און דיר גיט ער וואסער אויף קאשע, ווארים אנדערע האבען דאס אויך נישט, און דערווייל רעדט מען נאך פון א מאשין, וואס וועט ארבייטען שטיוועל אהן שוסטערישע הענט... גוט? אזוי א שטייגער לעבט זיך ביי אונז! זיבען—אכט קאפיקעס פאר א שטערן איז א פרייז משונע צו ווערען. נאר וואס מאכט מרים־לעב? צי האט זי נאך ליעב צו שטריקען נאזטיכלעך פאר פרעמדע נעזן? צי ארבייט זי נאך זינגענדיג? צי הילכט נאך די שטוב מיט איהר זילבערנעם קול? צי זענען נאך איהרע אויגען אזוי פריש, אזוי קינדעריש ריין, אזוי הימעל בלוי? זיי רויטלען זיך נאך נישט? און דו, וואס ביסט? צי רעכענסט דו נישט, אז בשעת דער מלחמה צווישען גריכענלאנד מיט'ן טערק לוינט זיך אריינצוגנב'ענען קיין פאלעס־טינע אויף קבר אבות? און אפשר האסט דו הארץ צו געהן קיין ארגענטינע און מלחמה האלטען מיט'ן היישעריק? גנארים דא, ברודער, איז ביטער ווי גאל!

און אפשר האלסט דו זיך נאך אינ'ם אלטען, גוטען, פרומען „אלשיך" און זעהסט טויזענט און איין נאכט אויפ'ן אידישען אופן? שרייב! איך רעכנען, אז מרים־לעב מעג צושרייבען... הער, אז מרים־לעב חלומ'ט זיך מיר אמאל מיט רויטע אויגען, געה איך אין פאבריק אריין מיט געבאלטע פויסטען... נאר דאס פארשטעהסט דו נישט...

דיין געטרייער קינפטיגער שוואגער.

צווייטער בריף.

אז דו האסט מיך עטליכע מאל אין איין בריף געפרעגט, ווי עס געהט מיר, האב איך דיין מיין געלעזען צווישען די שורות, צווישען די ווערטער, און האב פארשטאנען, אז מיין געטרייער, קינפטיגער שוואגער פרעגט: הכלל, ווען שטעלט מען א חופה? און אז איך האב דיר געשיקט א בינטעל ווייבערישע צרות, האסט דו דיך אפילו אנגעהויבען צו שטויסען, אז דאס הייסט: דערווייל נישט!

אז אייזערנעם מח האסט דו, קינפטיגער שוואגער מיינער; אין דיין אייזערנעם קוגעל־טאפ מוז מען אריינשלאגען מיט א האמער, אניט, פארשטעהסט דו נישט!

נאר, אז דו האסט שוין ארויסגעלעגט אלץ, ווי א הערינג אויפ'ן טעלער, מוז איך דיר שוין געבען א קלארע, אויסגעטייטשטע תשובה.

איך קאן נישט, איך טאר נישט חתונה האבען!

דו פרעגסט, צי האב איך נישט אין דער פרעמדע פארגעסען, וואס איך האב אין דערהיים געזאגט, צי האט מען מיך נישט פארטוישט אויף אן אנדערען, על כל פנים דאס הארץ פארביטען? אדער צי איז עס נישט ווי מען זאגט: אויס די אויגען — אויס'ן הארץ?...

איך האף, נייז, איך גלויב, אז מרים־לעב האט דעם בריף נישט געזעהן, זי וואלט אזוינע שאלות נישט געפרעגט, זי ווייס, אז אונזערע הערצער זענען צוזאמענגעבונדען אויף אייביג, אויף לעבען און טויט!

אי, ברודער, ברודער! חתונה האבען וויל איך, ווי א מענש וויל גליקליך זיין, ווי א מענש וויל באפרייט ווערען פון בענקשאפט.

פון האַרצוועהטאָג, קאָפּברעכעניש. איך וויל, נאָר מאָלע וואָס אַ וועבער וויל?

אונזערע ברויט־געבערס אַ זוהן מיט אַ טאָכטער האָבען גער וואָלט, האָבען זיי חתונה געהאַט, און עס איז אַ פרעהליכע חתונה געוועזען; מען האָט אַפילו אונז, וועבער, נישט פאַרגעסען; מען האָט אונז בראַנפען געשטעלט, און אַז איך האָב געזאָגט, אַז איך טרינק נישט, האָט אויף מיר דער מייסטער געקוקט פון אַ זייט, און האָט זיך אודאי אַ קניפּעל אין נאָז־טיכעל געמאַכט!...

און דער וועג פון דער היים אין שול אַריין איז געווען אויס־געלעגט מיט דיוואַנען, אַ קאַפּעליע האָט געשפּילט, האָט מען איז היכעל געהערט, די לבנה מיט די שטערען האָבען געטאַנצט! די העכסטע פאַבריקען זענען שטום געוואָרען, פאַרהילכט, פאַרשעמט! פון טאַניז־זאַלען האָט זיך ליכט געגאָסען, די גאַנצע גאַס האָט זיך אין ליכט געבאָדען! ליכט האָט זיך געגאָסען, ווי וויין, און ווייז, ווי וואַסער! נעבטען איז געווען די האָכצייט, היינט איז דאָס יונגע פּאָר־פאָלק געפאָהרען מאַכען אַ לוסט־רייזע...

זיי האָבען געוואָלט, האָבען זיי חתונה געהאַט. מיינסט אפשר, זיי האָבען זיך נויטיג געברויכט? עס האָט איינס אָהן צווייטען לעבען נישט געקאָנט? גאָט באַהיט! ער האָט עטליכע באַקאַנטע מיידלעך אין זיין פאַבריק, און אַ טאָג פאַר דער חתונה האָט ער זיי אַ מאַלצייט געמאַכט, און האָט יעדערער אַ מתנה געלאָזט, זי זאָל אָן איהם נישט פאַרגעסען, ביז ער וועט צוריק קומען... און עס איז אַ לוסטיגע מאַלצייט געוועזען, לוסטיגער, ווי די האָכצייט אַליין, מען האָט נאָר בעסערען וויין געטרונקען!

צווישען די מיידלעך איז אויך אַ ווייבעל געוועזען, אַ וועבערס אַ ווייב... איך קען איהם — אַ שכור איז ער! נאָר גאָט, ווייס, צי שכור'ט ער, ווייל זי פיהרט זיך אַזוי, צי פיהרט זי זיך אַזוי, ווייל ער שכור'ט, צי פיהרען זיי זיך ביידע אַזוי, ווייל דאָ איז דער אַלשיך אויס דער מאָדע אַרויס און שבת געהט עולם שפּאַצירען... נאָר לוסטיג איז געוועזען!

די כלה ווייטער איז אויך קיין צנועה נישט! אַמאָל פלעגט זיין אַ מיידעל, ווי אַ שפּיגעל, און ברודיג ווערען פון אַ הויך, היינט זענען די כאַמיזעלען, ווי די זייפען, ווער ווייס, וואָס עס איז שוין אַדורכגערונען!... איך ווייס נאָר, אַז אַ חודש פלעגט זי זיך קושען

מיט'ן בוכהאלטער און א חודש מיט'ן פראקורענט; שפאצירען פלעגט זי געהן און פאהרען מיטביידע צוזאמען...

און דאך האבען זיי געהייראט, און אצינד מאכען זיי א לוסט־רייזע; און איך מיט מרים־לעב קאנען צוזאמען קיין לעבען נישט פיהרען. באטש מיר דארפען איינס דאס צווייטע ווי ברויט, ווי וואסער, ווי לופט... כאטש אונזערע געדאנקען זענען דורכגעפלאכ־טען, כאטש זי איז מיר אינ'ם פלייש און אין די אדערען אריינ־געוואקסען, מוז זי דאך זיצען ביי דיר און בלענדען זיך די אויגען איבער שטיקעריי, און איך, איך מוז דא זיצען איינער אליין און וועבען, און וועבען, בשעת אין מח ברענט און די גאל גיסט זיך אויס אין אלע גלידער! און צוזאמענקומען קאנען מיר זיך נישט!

דו וואלסט זעהן, ווי א באווייבטער, באקינדעלטער וועבער זעהט אויס. איך רעד שוין נישט פון דערהיים, נאר אין פאבריק ווי ער זעהט אויס, ווי ער בויגט זיך און נייגט זיך פאר'ן ברויט־געבער מיט זיינע „מענשען". ווי ער קריכט זיי אונטער די פיס, ווי ער ציטערט פאר זייער הויך, ווי ער בעטעלט קוים אויס א גינס־טיגען בליק... בררר! א קעלט געהט מיר דורך די ביינער, אז איך זעה עס! ניין! אויף דעם וועל איך קיינמאל נישט באשטעהן! זאל מיך איינשליננגען אייביגע פינסטערניש אהן א שטראל פון גליק, אהן טרייסט, אהן האפנונג; הונגער וועל איך ליידען, ווי א נאקעטער ווארעם אויף נאסער ערד, אונטער א וויינענדיגען הי־מעל זאל איך ליגען, און דאס נישט! — און וועט נישט בעסער זיין, איז פארפאלען! זאל מיך מרים־לעב פארגעסען, אויב זי קאן, פארלייקענען, אויב זי וויל, אניט זאל זי ליידען גלייך מיט מיר באטש יעדער באזונדער! אויף דער ערד מוז אמאל גליק וואק־סען, די ערד דארף אפשר אונזערע טרערען, אונזער בלוט דערצו. מיר וועלען עס געבען — זאל אמאל און פאר אנדערע וואקסען!

איך ענדיג נישט דעם בריף. פלוצלונג איז ליכטיג געווארען אין מיין האלב פינסטערען ווינקעל. איך קוק מיך אום — דאס פענסטער פלאמט — עס ברענט ערגעץ — אפשר אין פאבריק?

דיין...

דריטער בריף.

דו פרעגסט, פארוואס עס איז אזוי שלעכט? פארוואס עס ווערט אלעמאל ערגער? עס איז אן איינפאכע זאך: לעג צו דיינע לאנגע אויערען: ווער שטעלט דעם פרייז פון דעם וועבערס אר־בייט? דער וועבער מיט זיין ברויט־געבער! דער וועבער וויל ווי ס'איז מענשליך לעבען, און דעריבער ווי מעגליך טייערער פאר־קויפען זיין ארבייט; זיין ברויט־געבער, ווידער, וויל וואס מעהר פארדינען און דעריבער וואס ווענינער צאהלען פאר דער אר־בייט. איז דא אסך ארבייט און ווענינ וועבער, מוז דער פאב־ריקאנט צאהלען וויפיעל דער וועבער וויל; איז אבער דא אסך וועבער און ווענינ ארבייט, איז פארקערט, מוז דער וועבער נעמען וויפיעל דער ברויט־געבער גיט איהם; און וועבער ווערט טאג־טעג־ליך מעהר, די צאהל וואקסט ווי אויף הייוועו... די חכמה ווייסען שוין די קינדער אין דער וויג, נאר דו ביסט דאך א שוסטער, און אן אלשיך־שוסטער, קאן זיין דו ווייסט עס נישט.

די קאנקורענץ צווישען די וועבער וואקסט פון טאג צו טאג. זיי קאנקורירען איינער מיט'ן צווייטען. יונגע, וואס קאנען מעהר און לענגער ארבייטען, שפארען ארויס די אלטע, וואס האבען שוין צו דער קאטארגע קיין קרעפטען נישט; קאוואלירען, וואס קאנען זיך באגנוגען מיט א קליינעם פארדינסט, יאגען אוועק די באווייבטע און באקינדעלטע, וואס דארפען מעהר; דערנאך קומען לעהר־אינגלעך און פארטרייבען די וועבער! און דער לוין ווערט געווארפען און פאלט פון טאג אויף טאג... הייגט הערט זיך נאך, אז נייע יונגע בעלי־צדקות וועלען עפענען וועבער־שולען, וואס וועלען ארויסווארפען יאהר־יעהרליך נייע וועבער!

עס איז ווענינ, וואס איז שלעכט, דאס שלעכטע מוז נאך זיין אזוי איינפאך, אזוי ריכטינ, אזוי גלאט, פעסט און קיילעכדינ, ווי א רינג ארום האלז!...

און עס וועט קומען א צייט, ווען זיבען וועבער וועלען אנ־כאפען איין ברויט־געבער און בעטען זיך: גיב ארבייט, גיב, האלב אומזיסט, זאל זיין אומזיסט, נאר פארנומען זאלען מיר זיין און

פארגעסען, אז אונזערע ווייבער בעטען און די קינדער העלפען צו...

דו גלויבסט נישט? דו מיינסט, אז אלץ האט א גרענעץ און קאן ווייטער נישט געהן? איך גלויב, ארבייט איז אויך א מין שכרות, זי פארהילכט, פארטויבט! זי פארשלאגט דעם קאפ מיט די געהירען און מען פארגעסט אן זיך, אן דער וועלט! עס איז אויך א מין בראנפען!

דערפאר איז אבער היינט א פרייע וועלט! קיינער טאר מיך נישט נויטען, איך זאל ארבייטען; איך בין קיינעמס פאדאנע נישט! איך ארבייט, ווען איך וויל, וואס איך וויל, — א פרייער פויגעל בין איך; נאר ווער עס וויל, שיסט מיך, פליקט מיך אפ און לעגט מיך אין טאפ אריין. איך וואלט געוועזען א פרייער מענש. איך זאל קיין מאגען נישט האבען, ער זאל נישט מאנען: עסען און עסען! איך זאל נישט דארפען טרינקען, וואוינען. איך זאל ארביי־טען אויף איבעריגע אנגענעמע זאכען! א, דעמאלט וואלט איך אנדערש געשאצט מיין ארבייט! אבער היינט?

איך וויל נעמען אסך, דער ברויט־געבער וויל געבען וועניג; מיר ביידע זענען פריי, און דאך, קאן ער זיך אהן מיר באגעהן און איך אהן איהם נישט.

היינט הער איך אויף צו ארבייטען, מארגען ווארפט מען מיך אויף צוויי שפענער פון דירה ארויס; איבערמארגען קריג איך מא־גען־קרעמפף פאר הונגער; נאך א טאג און איך שטעה שוין פון דערווייטען און קוק מיט ברענענדיגע אויגען אויף דער זיצערינגס ברויט, און קאן מיך באין אופן נישט אוועקרייסען פון ארט; דאס ברויט איז א מאגנעט; מיט נעגעל בין איך צוגעשלאגען צום ארט...

איך האב עס נאך אליין נישט געפרואווט, נאר אזוי קוקען אויף א ברויט, אזוינע אייגען האב איך שוין געזעהן! אזוינע אוי־גען האבען נאר וועלף אין די וועלדער!

נו, דערפון וועל איך דיר אן אנדערש מאל דערצעהלען... עס איז שפעט, — און מיר ברעכט דער קאפ ווי א שארבען.

ד י י ן...

פיערטער בריף.

א שעהנעם דאנק פאר דיין טרייסט; בעסער געזאגט: פאר דיין גוטען ווילען מיך צו טרייסטען, ווארים וואס ביסט דו שולדיג, אז אפילו אין קאפ פון ארעמסטען שוסטער שלאגט זיך אפ די וועלט אסך בעסער ווי זי איז?

אז איך וועל איבערזעצען דיין שוסטער־געדאנק אויף מיין וועבער־שפראך וועט עס הייסען, אז גוטע און שלעכטע צייטען בייטען זיך, ווי זומער און ווינטער; אז אויב היינט איז דא וועניג ארבייט און אסך לעדיגע הענט, וועט אמאל דער זאפאס אויספארקויפט ווערען און עס וועט זיין פארקערט: ארבייט אין די מאסען און וועניג וועבער! און דאמאלט וועט זיין א גן־עדן אויף דער וועלט! מען וועט אונז זוכען מיט ליכט אין די גאסען, און אז מען וועט אונז וועבער געפינען, וועט מען זאגען: שנייד אונז אפ די קעשענע, נאר ארבייטען קום! בעט דיר אויס דאס טעלערעל פון הימעל, נאר נעם די שיצען אין דער האנט אריין! מען וועט צאהלען פאר'ן „שטערען" מי יודע וויפיעל, און וועבער וועלען אומגעהן אין גאלד...

און דאמאלט וועל איך דיר נאר א פיפס געבען, וועסט דו קומען מיט מרים־לעב צולויפען, פאהרענדיג, אדער רייטענדיג, און מען וועט שטעלען א חופה צו מזל, צו ברכה, צו גליק...

אוי, אלטער, אלטער נאר! א שעהנעם זייפענבלאז האסט דו עס אויפגעבלאזען! הער א מעשה, וואס מען דערצעהלט! עס האט זיך אמאל א מכשף אויף א שטעדטעל פארלעגט און געוואלט עס יאגען און פלאגען. עס איז אבער א פרום שטעדטעל געוועזען, פול מיט הייליגקייט, און ער האט דערויף קיין גרויסע שליטה נישט געהאט; האט ער זיך מיישב געווען און האט זיך פאר א פאקענטרעגער פארשטעלט, און אנגעהויבען אלע הייליגקייטען אויסצוקויפען און ער איז א רייכער סוחר געווען; מיט גאלד געצאהלט האט ער! עס איז געקומען צו א רענדעל פאר א בינטעל ציצית, א רענדעל פאר א תהלים'ל, פאר א שמירה'לע, נאר ברענגט! די סחורה מכלומר'שט שיקט ער קיין אמעריקא, עס האט זיך א נייער פלאץ געעפענט אויף אידישקייט...

און דער עולם האט געגלויבט און אנגעהויבען טראגען פון די שטיבער ארויס; פריהער האבען זיך געלאקעמעט געמיינע לייט, לאסט־ און וואסער־טרעגער, דערנאך בעלי־מלאכות, דערנאך בעלי־בתים, עס איז געקומען די צייט אויף שמשים, חזנים, דינים און שוחטים... קיין איינציגער האט נישט אויסגעהאלטען... דער רב אפילו נישט, ער האט אויך אויסגעלעדיגט די שטוב; פאר געלט וועט מען אנדערע סחורה באקומען...

און אז מען האט אלץ אויספארקויפט, האט דער מכשף שליטה באקומען און אנגעהויבען פלאגען דאס שטעדטעל מיט שלאפקייטען און אלערליי קרענק...

און עס איז זיך נישטא מיט וואס צו ראטעווען, קיין מזוזה ביי דער טיר, קיין שמירה'לע אין פענסטער; קיין אידיש ווארט אין שטוב!

עס איז נישט געווען פון וואס אן עין־הרע אפצושפרעכען, פון וואס א פרק משניות צו לערנען, א יהי־רצון צו זאגען... און אז מען האט געוואלט נאך אנדערע ספרים שיקען און מען האט געעפענט די קאסטענס מיט גאלד, זענען אויפ'ן ארט פון רענדלך, נישט פאר אונז געדאכט, שארבענס געלעגען...

און אזוי איז מיט אונז אויך אמאל געשעהען!

געשעהען איז עס פאר א פאר יאהר, נאך איידער איך בין אהער געקומען. פלוצלונג איז א גליקליכע, א בריליאנטענע צייט אויף וועבער געקומען, עס האט סחורה פארפעהלט!

מען האט ארבייט געברויכט, ארבייט, וואס מעהר ארבייט; וואס מעהר וועבער, וואס מעהר הענט! דער פאבריקאנט, דער כשוף־מאכער האט גאלד געצאהלט, די ארבייט איז אין גאלד געגאנגען... און עס האט א געהענדיג יאהר געדויערט! נאר אז דאס יאהר איז אריבער, איז געבליבען קרענק מיט שארבענס!

אונזערע לייט האבען קיין שכל נישט געהאט מיט דער גוטער צייט זיך צו באנוצען און הויבען דעם פרייז; אלע צוזאמען וואלטען עס אפשר געטאן, נאר צוזאמענהאלטען... נאר צוואוארפענערהייט האט יעדערער באזונדער געוואלט נאך אויסרייסען וואס מעהר ארבייט פאר זיך, וואס מעהר איינצושלינגען פארדינסט! און דער וועבער האט זיך צוגעכאפט צו דער ארבייט, ווי צו א הייסען פלאדען; און עס איז געווארען א כאפעריי, א געשלעגעריי איבער דער ארבייט; מען האט

ארבייט גענומען מיט געוואלד, מיט געוויין, מיט געשריי און מיט קללות! דער פאבריקאנט האט זיך פאר פרייד די הענט געריבען. מיט די פעטע אויגען געבליפעט, קוקענדיג, ווי דער עולם האט געארבייט, צום טויט געארבייט, נישט פופצעהן—זעכצעהן, נאר צוואנציג און צוויי און צוואנציג שעה א טאג האט מען געוועבט! קראנקע זענען פון די בעטען ארויס, די שוואכסטע האבען גבורות באוויזען! מען האט געארבייט און געלט גענומען, מען האט אלע קרעפטען, מען האט די לעצטע כחות פארקויפט! פאר געלט האט מען נייע כחות באקומען! און אומגעגעסען, אומגעשלאפען, האט מען געשווינד געמאכט סחורות און אויסגעארבייט!

און אז מען האט שוין אויסגעארבייט דעם זאפאס, האט מען זיך שוין אויסגעארבייט די כחות, דאס געזונט מיט'ן לעבען.

און אז מען איז קראנק געווארען, איז אויך דאס געלט פאר־שוואונדען געווארען, און קיין נייע ארבייט איז שוין נישט גע־ווען... און מען האט שוין נישט געהאט מיט וואס זיך צו ראַ־טעווען פון דער נויט...

אזוי איז געשעהען, און זאל מארגען נאך אמאל קומען די צייט, וועט דאסזעלבע געשעהען! כל־זמן די וועבער קאנקורירען איינער מיט דעם צווייטען, קאן אנדערש נישט זיין; מוז יעדערער כאַ־פען, וואס מעהר ארבייט, מוז יעדערער וואס מעהר שטונדען זיצען ביי דעם שטול, און וואס מעהר מיר כאפען, און וואס לענגער מיר ארבייטען, וועניגער ווערט ארבייט, וועניגער ברויכט מען וועבער, גרעסער ווערט די קאנקורענץ, פאלט אלץ נידעריגער דער פרייז! ווייטער א פוסטע זאך — א רינג ארום האלז!

דערצו קומען נאך די לוינקעטניקעס! נאר וועגען דעם איז מיינע ווייטערדיגע בריף.

ד' י' ן...

פינפטער בריף.

דו ווייסט נישט, וואס דער „לוינקעטניק“ איז? איך וועל עס דיר קורץ און שארף פארטייטשען; איך האב פארגעסען, אז איך רעד מיט א שוסטער, נישט מיט א וועבער.

דער „לוינקעטניק“, ברודער, איז נישט קיין פאבריקאנט, נישט קיין וועבער; נישט ער ארבייט אליין, נישט ער האט ארבייט צו פארגעבען; ער איז נאר א מיטעלמענש — ער נעמט נאר אן ארבייט ביים פאבריקאנט און גיט עס אוועק ארבייטער; דאס הייסט: ער שטעהט אין דער מיט צווישען פאבריקאנט און וועבער, און ווי עס פליהט א קארגער ביסען פון פאבריקאנטס האנט צום וועבערס מויל — כאפט ער עס אין דער לופט, בייסט אפ א האלבען חלק... טיילמאל שלינגט ער איהם איין אינגאנצען, און ווערט נישט דערשטיקט...

און דער לוינקעטניק נעמט אן ארבייט נישט פאר פארטיגע וועבער, נאר פאר לערען־יונגען, וואס ארבייטען אונטער זיין אויפזעהן... זיי לערנען זיך ביי איהם און ארבייטען אומזיסט; טיילמאל צאהלען זיי נאך צו; ערשט נאך א געוויסער, גענוג לאנגער צייט, הויבט ער אן צאהלען, נאר ביסלעכווייז און ביליג. דער לוינקעטניק האט דעריבער צוויי גוטע מעלות: ערשטענס, שיקט ער יאהר־יעהרליך ארויס א נייע פארטיע וועבער־קבצנים, וואס ווארפען דעם פרייז, אבי ארבייט צו באקומען; און צווייטענס, ווארפט ער אליין דעם פרייז, ווייל ער ארבייט מיט פרעמדע, אומזיסטע אדער וועניגסטענס מיט ביליגע הענט און קאן באשטעהן גאנץ ביליג צו ארבייטען. נאטירליך מוז דער וועבער נאכגעהן און דער פרייז פאלט וואס אמאל נידעריגער.

אפשר שלעכטע מעלות? קומט זיי נישט דערפאר די וועלט און יענע וועלט?

וועגען יענער וועלט וויים איך, נאטירליך, וועניג וואס צו זאגען. איך האב שוין לאנג פון דארט דורך גוטע און פרומע לייט קיין ידיעה נישט געהאט; נאר די וועלט האבען זיי, נאטירליך. לעבט דער פאבריקאנט שענער און בעסער, נאר דעם לוינקעטניק׳ס ווייב טראגט אויך פערעל אויפ׳ן האלז און בענשט שבת־ליכט אין א פאר גרויסע זילבערנע לייכטער.

נאר מרים־לעב וועט ווייטער זאגען, אז איך בין אלעמאל געווען א גוטער און היינט בין איך א שלעכטער געווארען; אז אמאל פלעג איך נישט קוקען יענעם א ז טאפ אריין, און חייפט שטעכט מיך דער האבער, און האב אויף אלץ גרויסע אויגען...

מרים־לעב, עס איז אזוי, און עס איז נישט אזוי!

אמת, אז איך בין אמאל בעסער געוועזן... עס איז געווען דאַמאלט, ווען מיין פאטער, עליו־השלום, האט געלעבט און איך בין אין דערהיים געוועזן... אמת, איך האב קיין מוטער נישט געהאט, און דער פאטער האט א גאנצען טאג מיט שיצען געווארפען... נאר צו עסען און טרינקען האב איך געהאט און אויך וואו דעם קאפ אנידערצולעגען... אויב איך האב קינדוויין צופיעל צייט געהאט, און צו ווענינ חברים, און האב גענוג צייט געהאט, זיצענדיג אליין, זיך ארומצוקוקען און אליץ באטראכטען, האט עס מיר דאך ווענינ געשאדט... דער געדאנק האט זיך פריהער אויפגעוועקט, נאר גאר איננאנצען אויספלאנטערען פון קרענצעל איז נישט פאר מיינע כחות! איך האב אסך געקלערט און ווענינ וואס פארשטאנען... שפעטער האב איך מיך, שפילענדיג, ביים טאטען וועבעריי געלערענט און די מלאכה איז מיר געפעלען... זי האט מיר אויסגעוויזען ווי א קונץ, א פיין מייסטערשטיק; אנדערש איז מיר נישט איינגעפאלען.

א טאטען האב איך געהאט, ווי איהר ווייסט, א בלאסען, א דארען, מיט טריבע ארומגעלאמעוועטע אויגען און שארפביינינע באקען. נו, וואס איז? גאט ברוך הוא האט די וועלט באשאפען און אויף איהר פארשידענע מענשען געמאכט, טייל פעטע, טייל מאגערע, טייל לאנגע, טייל קורצע, און יעדען אן אנדער פנים און אנדערע אויגען געגעבען... אבי איך האב ליעב דעם טאטען און דער טאטע האט מיך ליעב! און איך האב צו גאט קיין טענה נישט געהאט. ווארים צייט איך האב דעם טאטען געדענקט, האט ער אזוי אויסגעזעהן, און עס איז מיר גארנישט איינגעפאלען, אז ער איז אמאל א געזונטער, פרישער יונגערמאן געוועזען, מיט ליכטיגע, ברענענדיגע אויגען, וואס זענען מיין מאמען מיידעלוויין אזוי געפעלען געוועזען. געוואוסט האב איך, אז איך האב א מוטער געהאט און עס האט מיר ווי גע'חלומ'ט, אז אין שטוב פלעגט זיך אמאל ארומדרעהען אן אלבאסטער־וויים ווייבעל, מיט שווארצע ברעמען און בלויע טיפע נאר ברענענדיגע אויגען. נאר געזאגט האט מען מיר, אז גאט ברוך הוא האט זי צו זיך גענומען, זי איז איהם מן־הסתם געפעלען געווארען... ווער האט מיר געזאגט, אז זי איז אוועקגעגאנגען פון דער וועלט, ווייל זי האט געברויכט ווייז און פלייש צום געזונט און די בידע זאכען זענען נישט פאר ארעמע לייט?

מען האט עס מיר פארשוויגען, פונקט ווי מען האט פאר מיר גע־האלטען בסוד, אז די וועבעריי זויגט אויס דעם מארך פון די בייי־נער און האט מיר דעם פאטער בלאס, דאר און בלינד געמאכט.

מיין פאטער האט נאך אויף אסטמא געליטען... צי האב איך געוואוסט, אז דאס קומט פון שטויב פון גארן? דער אייגענער גאט. וואס האט מיר א דארען פאטער געגעבען, האט איהם טריבע אויי־גען געמאכט און נאך אסטמא געשיקט — פארוואס? א פראגע עס איז! איך האב א מלמד געהאט, תורה געלערענט און געוואוסט, אז אפילו מלאכים זינדיגען, בפרט א בשר־ודם, בפרט א וועבער... און גאט שטראפט, מען זאל אפקומען אויף דער וועלט!

אז איך פלעג מיך אויפכאפען ביינאכט און זעהן, ווי דער פאטער דרעמעלט כמעט זיצענדיג אויפ'ן קישען און האט א שרעק־ליך שווערען אטעם, פלעג איך מיך באגיסען מיט פרומע קינדיש הייסע טרערען, און בעטען גאט, אז אויב מיין פאטער האט גענגען איהם געזינדיגט, זאל ער בעסער מיך שטראפען! און אז איך האב נישט גע'פועל'ט, האט עס מיך ווענינ געוואונדערט, ווארים וואס פאר א זכות האט אזא וועבער־קינד געקאנט האבען ביי אזא גרויי־סען שרעקליכען גאט, ער זאל הערען מיין געבעט?!

נאר אפט פלעג איך מיך אויפכאפען און דער פאטער איז נאך געזעסען ביי דעם שטול... טיילמאל האט שוין דער מארגען געגרויט און מיט דינע שטראלען זיך אריינגע'גנב'עט דורכ'ן לאך פון לאַ־דען. „טאטע", פלעג איך זיך בעטען, „לעג שוין אוועק די ארבייט. קום שוין שלאפען", — קוים וואס ער דערהערט און ענטפערט מיר: „באלד, באלד, קינד מיינס!" און ריהרט זיך נישט פון ארט. „איך וועל נאך ענדיגען — זאגט ער — דעם שטערן." און איך בין איינגעשלאפען מיט דעם געדאנק, אז דער טאטע איז אמאל אן איינ־געשפארטער און וויל דוקא ארבייטען, כאטש עס טוען איהם די אויגען וועה! ווינטער־צייט פלעגט מיר טיילמאל קאלט זיין אליין אין בעט און עס פלעגט מיר ביטער ווערען אויפ'ן הארצען, טראכ־טענדיג, אז דער פאטער האט ליעבער זיין שטערן ווי מיך, כאטש דער שטערן וואלט איבערנאכט נישט געפרוירען געווארען. און איך ציטער פון קעלט!

אלץ האט מיר מיין מלמד געזאגט און פארטייטשט, נאר נישט דאס, אז מיין טאטע האט זיין שטערן פיינט שנאת־מות, אז נישט

ער וויל דעם שטערן ענדיגען, נאר איך זאל מארגען צו פרישטיק א בייגעל האבען; אז נישט ער וויל דוקא ארבייטען ביינאכט, כאטש ער האט שוואכע אויגען, נאר וויל ער מוז ארבייטען ביינאכט! פונקט אזוי ווי עס האט מיר קיינמאל קיינער נישט געזאגט, אז פון גארן־שטויב קריגט מען אסטמא...

היינט ווייס איך עס, און דעריבער קאן איך אזוי גוט נישט זיין! היינט ווייס איך, אז די שלעכטע אומבארמהארציגע וועלט האט צו מיין פאטער געזאגט: דו ארבייט אסך, אסך, צאהלען וועט מען דיר וועניג, און פרנסה בעט ביי גאט! דו ארבייט אסך, מאך א מאסע שטערען אי ביינאכט, אי בייטאג, און ביי גאט בעט א רפואה אויף די אויגען! אכטצעהן שעה איז טאג זיץ אין שטוב איבער דעם שטול געבויגען, שלינג איין פארביגען, פאר'סם'טען שטויב, און וועסט דו אסטמא באקומען, האסט דו א ריינע ברע־טענזיע צו גאט! וואס שאדט עס דיר, אז מיר וועלען דערוויילע דיין ארבייט טראגען און פון א טייל פון איהר רייך ווערען? און אצינד רעדט זי אזוי צו מיר!

דער פאטער מיינער האט געגלויבט און שטיל און פרום גע־ליטען; און אפשר האט ער שטילערהייט געוואוסט און נאך טוי־זענט מאל געליטען מעהר פאר מיר? ווער ווייס? מיט קינדער רעדט מען נישט פון אזעלכע זאכען!

צי האט מיין מלמד געוואוסט, וועמען ער האט געדינט? צי איז איהם נאר איינגעפאלען, אז ער בינדט מיין נשמה מיט פרומען, נאר פעסטען שפינוועבס און ווארפט זי ארויס פאר די הינט? פון וואנען האט ער געזאלט וויסען? ער אליין איז אויך א וועבער גע־ווען, ער אליין האט אויך בעלי־בתים געדינט; מיין פאטער איז געשטארבען אויף אסטמא, און ער אויף א לונגען־פעהלער!

נו, איז א וואונדער, אז געגארט פון אלע זייטען, האב איך געלעבט א גוטען טאג און בין א גוטער געוועזען?

ווער שמועסט שפעטער, אז איך האב א געווים פרעהליך מיי־דעל דערקענט און פלעג מיט איהר יעדען אווענט זיך טרעפען אין הויז הינטער'ן טויער? עס האט זיך אנגעהויבען א ניי וואונדערליך לעבען, זיסע לבנה־נעכט און נאך זיסערע חלומות... גאט מיין איינ־ציגער! ווי גליקליך בין איך געוועזען! און ווי גליקליך האב איך מיך געפיהלט ביים ראש־חדש בענשען, ווען דער חזן האט גע־

זונגען „עם כל ישראל אחיהם" — אלע אידען זענען ברידער! א קאטאוועס א מענש האט א זיבען־אכט מיליאן ברידער און שוועסטער, און מרים'ל איז איינע פון זיי! איך האב מיך געפיהלט אזוי גרויס, אזוי שטארק, אזוי שטאלץ! ערשט שפעטער בין איך געוואר געווארען, אז דער מזל קאן מיך אויסרייסען פון דער היים און מיך פארווארפען ווי א פוילען עפעל, ערגעץ אריין אין דער פרעמד. וואו דאס הארץ וועט פארגעהן פאר בענקשאפט, און זי וועט בלייבען דארט און שטריקען און וויינען באזונדער; ערשט שפעטער בין איך געוואר געווארען, אז מאריץ פיינבאד, מיין ברויט־געבער, איז מיר גאר קיין ברודער נישט, אז ער האט מעהר רחמנות אויף זיין פערד, ווי אויף מיר! נאר דאמאלט, האב איך נאך דאס אויך נישט געוואוסט, און בין אזוי פריי מיט א שמייכעל אויפ'ן יונגען פנים, מיט פאר'חלום'טע אויגען און אויסגעשפרייטע הענט, אנטקעגען געגאנגען דער וועלט...

היינט ווייס איך עס, היינט ווייס איך צופיעל... נאר צי בין איך אימיצען מקנא? צי וויל איך דען דעם לווינקעטניק'ס זילבערנע לייכטער? אדער מיין ברויט־געבערס בייטעל מיט געלט? ניין! כ'וויל עס נישט, מיר חלום'ט זיך א ריינע אויפגעראמטע שטוב; בעטען הילצערנע, זאל זיין צו איינציגע קישען, נאר ווייסע, שניי־ווייסע ציכען! א ברויט אין ווייסען הילצערנעם אלמער. א האלב פונט פלייש צו מיטאג אויף א פערזאן, און וועט גאט א קינד געבען, זאל דערפאר אין דער מוטערס בריסט זיין מילך, פרישע מילך. נישט גאל, נישט סם! אנטון וויל איך מיך ארעם, נאר ריין, זאל זיין געלאטעט, נאר נישט צוריסען! און וואס נאך וויל איך? אז מיין ווייב און מיין קינדס מוטער זאל זיין די, וואס איך ווייס, צו וועלכער ס'ציהט מיך מיט'ן גאנצען לעבען, מיט דער גאנצער נשמה! אט אזוי וועניג וויל איך. נאר דאס וועניגע קאן אויך נישט געשעהן, ווייל איך מוז אנדערע שפייזען און אליין הונגעריג זיין! איך בין קיינעם נישט מקנא, דאך פארדריסט מיך, פארוואס בין איך נאר א רינע, וואס לאזט דורך דאס וואסער, און אליין טרינקט זי נישט.

זעקסטער בריף.

דו שרייבסט, אז איך זינדיג, אז איך פארלאנג צופיעל, כאטש עס האט מיר קיינער דערויף קיין קאנטראקט נישט געגעבען. מרים־לעב זאגט, אז מען קאן לעבען מיט גארנישט, אדער כמעט מיט גארנישט. א אויב מען האט זיך ליעב, עסט מען „וואס עס איז“ אדער „באדיי וואס“... איך אליין האב אויך אמאל אזוי געמיינט; איך האב מיך אבער צוגעקוקט צום לעבען פון מיינע חברים; איך האב עפעס אנדערש געזעהן! איך האב שרעקליכע זאכען געזעהן!

אז איך האב די ערשטע צוויי רובל א וואך באקומען, האב איך א געשריי געטאן און דאמאלט אונטערגעשפרונגען פאר פרייד! מיין ערשטער געדאנק איז געווען אייך א דעפעשע צו געבען. גרייט זאלט איהר זיין! טעלעגראפירט דאך האב איך נישט, עס איז מיר פלוצלונג א שאד געווען דאס געלט! נישט מיינס, נאר מרים־ליעבס געלט איז מיר א שאד געווען! עס איז שוין איהר געלט געווען! איך וועל בעסער שרייבען, און איך האב ביינאכט געשריבען, נאר צומארגענס דעם בריף נישט אוועקגעשיקט.

אין אווענט בין איך צו מיינעם א באקאנטען וועבער געגאנגען; איך האב געוואוסט, אז ער איז נישט דריי יאהר נאך דער חתונה, און איך האב געוואוסט, אז עס איז א ליעבע געווען און מיר האט זיך געגלוסט, עס האט מיך געצויגען צו זעהן כאטש איין אווענט, כאטש איין סצענע פון א גליקליך, היימיש לעבען, אויף וועלכען איך האב אזוי געהאפט! דערווייל דורך א שפארע ארייינקוקען און זעהן, ווי עס פיהרט זיך אין גן־עדן. און איך האב געזעהן!...

איך האב געזעהן צוויי קראנקע קינדער, איינס האט דיפטע־ריט באקומען און דאס צווייטע האט זיך זוראזשעט... זי איז גע־זעסען ביים טיש געבויגען איבער א נעה־מאשין, און ער, דער פאר־ליעבטער מאן, איז ארומגעגאנגען אויף און אפ, בייז און וואר־פענדיג מיט די הענט! אז ער איז נעהנטער צו מיר צוגעגאנגען, האב איך ביי איהם געזעהן טרערען אין די אויגען; נאר די טרע־רען זענען מיר עפעס נישט געפעלען, און פון מויל האב איך א ריח

פון בראנפען דערפיהלט... איך האב מיך געשווינד צוריקגעצויגען, נאר געשלאפען יענע נאכט בין איך שוין נישט...

איך בין געלעגען מיט א פערענע אויגען און האב באשייג־פערליך און אהן אויפהער געזעהן דאס בילד, ווי זי זיצט איבער־געבויגען אויף דער מאשין; איך האב איהר פנים נישט געזעהן, נאר זיכער געפיהלט, אז עס איז דערשראקען, פארציטערט און בלאס, און פון די אויגען פאלען גרויסע, גרויסע טרערען, ווי די ארבעס... און די פלייצע פלאטערט און ציטערט... און עס האט זיך אלץ געדאכט, אז אט געהט ער צו און דערלאנגט איהר מיט דער פויסט אין פלייצע אריין... אויב נישט היינט, וועט ער עס מארגען טון... ער וועט שוין קיין איינציג מאל נישט אהיים קומען ניכטער...

איך האב געזעהן דערנאך נאך אנדערע זאכען. מען טייט מיט פינגער אויף עלטערען, וואס האנדלען מיט פלייש — פון אייגענע טעכטער... איך האב געזעהן קינדער, וואס ווארפען ארויס די על־טערען, ווען זיי הערען אויף שוין פארדינען...

א, איהר קאנט עס גארנישט פארשטעהן! נישט נאר לייוועגט און וואלען־צייג, וועבען מיר, מיר וועבען אויס גאר פונקט נייע מנהגים, נייע מדות פון דער נאדעל! אויך וועבען מיר אויס תכריכים פאר דער אלטער, גוטער און פרומער וועלט. און מען וועט זי אין זיי באגראבען... און עס וועט אויפשטעהן א נייע, פוילע, דורך און דורך פארפוילטע וועלט. און ווער עס וועט נאך האבען א ריינערע נשמה וועט פון איהר אנטלויפען, וואו עס וואקסט אפילו קיין פעפער נישט!...

ד י י ן...

אכטער בריף*).

מזל טוב! ענדליך האסט דו דיך געריהרט פון ארט! הונגער און נויט האבען אויף דיר נישט געווירקט, נאר די וועלט, האסט דו מורא, זאל נישט אונטערגעהן, די ריינקייט און פרומקייט זאל נישט פארלוירען ווערען!

---

*) דער זיבעטער בריף איז ערגעץ פארלוירען געגאנגען.

און אויף אז המציאה ביזט דו געפאלען: קודם־כל שרייבסט דו, דארף מען די לוינקעטניקעס אונטערברענגען!

דו האסט אפילו קיין אמעריקא נישט אנטדעקט, אפילו קיין פולווער נישט געפונען, ווייל דאס האט מען שוין פאר דיר געטאן. דיין ליעדעל זינגען שוין די פייגעל אויף די דעכער! גאר א נאגראדע ביסט דו ווערט און איך וועל דיר דערפאר דערצעהלען די מעשה פון די פאר אויגען, וואס האבען אזוי פייערדיג אויף א פרעמד ברויט געקוקט!...

אמאל, און דוקא ערשט נישט לאנג, איז געוועזען א וועבער, גראד א גוטער וועבער, נאר, ווי מען פלעגט זאגען, נישט מעהר קיין קלוגער, אדער דער קאפ זיינער איז נישט אויף זיין ארט געשטאנען, אדער עס האט דארט אינעווייניג עפעס געפעהלט. נאר דערפאר האט ער געהאט א ברייט אויסגעוואקסען הארץ, וואו, אויסער זיין אייגענעם פארטרעט, איז נאך געהאנגען דאס בילד פון אלע וועבערישע צרות, און ווייל עס איז זעהר גרויס געווען, האט עס כמעט זיין אייגענעם פארטרעט פארשטעלט, און דעריבער האט ער אפט זיך אליין נישט געזעהן! ער אליין האט גענוג פארדינט — די צייטען זענען נאך עטוואס בעסער געוועזען, ער האט זאגאר א געליעבט מיידעל געהאט און נאר וואס געוואלט חתונה האבען. נאר א געדאנק האט זיך איהם אריינגעשלאגען אין מח און דער געדאנק האט איהם צורעכט געמאכט. ער האט זיך איינגערעדט, אז אויב יעדער איינציגער וועבער איז, באזונדער גענומען, א שוואך, ווייך ריטעל, וואס דער ערגסטער לוינקעטניק דרעהט זיך ארום, אויב ער וויל, ארום פינגער, וואלטען אלע צוזאמען געקאנט זיין א שרעקליך שטארקער בעזים אויסצוקערען און ארויסצואווארפען מיט'ן מיסט נאך עפעס בעסערס ווי א לוינקעטניק איז, נאר מיט וואס בינדט מען דעם בעזים?

און א שלעכטע נאטור האט ער געהאט, שטענדיג אפען צו האלטען דאס מויל, און וואס פאר א גרינער פויגעל עס איז איהם געבוירען געווארען אין דער קליינער נעסט פון קאפ, פלעגט ער באלד ארויספליהען פראנק און פריי אויף דער פרישער וועלט... עלטערע מענשען האבען איהם געווארענט, ער זאל נישט זיין קהל'ס פארזארגער, ווייל קהל צאהלט מיט שטיינער פאר ברויט; דאס געליעבטע מיידעל האט איהם געהאלזט, געקושט און געוויינט, ער

זאל זיך נישט מאום מאכען דאס מויל מיט א בעזעם. נאר ער האט זיך געהאלטען ביי זיינעם, אז מען דארף בינדען א בעזעם!

און גערעדט דערפון האט ער ווארעם, מיט הארץ, מיט בלוט. די וועבער האבען ווייניג פארשטאנען. נאר גוט געפיהלט. און פלעגען מאכען ארום איהם רעדלעך. און אז ער האט גערעדט, האבען טייל געזיפצט און טייל געשאלטען. נאר פון דעם איז ער נישט צופרידען געוועזן. ער פלעגט זאגען, אז פאר טויזענט זיפצען וועט דער בעקער קיין איינציג ברויט נישט געבען. און פון א מיליאן קללות וועט זיך ביים לוינקעטניק א־ין מויל קיין איינציגער צאהן נישט קריצען... נאר וואס דען ווילסט דו, לעבען מייגס? א בעזעם וויל ער מאכען, נאר א בעזעם...

און עס האט זיך אנגעהויבען צו בינדען א בעזעם! דער עולם האט זיך צוזאמענגענומען און געשוואוירען, מעהר ביי קיין לוינקעטניק קיין ארבייט נישט אנצונעמען! די, וואס ארבייטען שוין, זאלען אוועקגעהן!... און באלד איז געפאלען געלט, מען זאל אויפהאלטען די, וואס געהען אוועק, ביז זיי וועלען דירעקט פון פאבריק קיין ארבייט נישט באקומען! איז עס געווארען א רעש אין די גרויסע וועלטען; דערשראקען און פארציטערט זענען ארומגעלאפען לוינקעטניקעס, שטיל און ווי ווייט מעגליך ערדל האבען אפילו פאבריקאנטען גערעדט! און די וועבער האבען זיך געפרעהט, הא! עס שטעקט דאך א קראפט אין ארעמע לייט, מען דארף זיי נאר וועקען, וועלען זיי וועלטען איבערקערען! א גדולה, א פרייד!...

עס איז א פיינער, פארביגער זייפענבלאז געוועזען, נאר ער האט צו געשווינד געפלאצט! ערשטענס זענען געוועזען עטליכע שלעכטע וועבער, וואס האבען קיינמאל קיין ארבייט נישט געהאט, האבען זיי זיך באלד ארייגעשלייכט צו די לוינקעטניקעס און אנגעהויבען צו ארבייטען... אנדערע האבען זיך דערשראקען און געשווינד צוריק זייערע ערטער פארכאפט; די רעשט האט עס דערזעהן און אליין געמוזט זיך מתיר נדר זיין און נאך איבערבעטען דעם לוינקעטניק: „זיי אונז מוחל, עס איז גארנישט אונזער הויט. כאטש זי ליגט אויף אונזער לייב. שינד, וויפיעל דו ווילסט!“ און דאס לעבעדיגע וואסער איז צוריק אין דער קאריטע אריין, צוריק דאס אלטע לעבען!

נאך א נייעס איז געשעהען: דעם מענש מיט'ן הארץ האט

מען פון פאבריק ארויסגעווארפען און ער האט שוין אין ערגעץ קיין ארבייט נישט באקומען. די געליעבטע כלה האט נאטירליך צוריסען די תנאים... די ווייבער האבען געשוויגען; מען ווערט דאך פאר איין מענש וועגען נישט אוועקווארפען די פרנסה!

געשעהען איז עס נאך איי־ער איך בין געקומען. נאר איך האב נאך די זכיה געהאט צו זעהן, ווי דער מענש מיט'ן ברייטען הארץ האט געקוקט אויף א לעבעל ברויט ביי דער זיצערין אויפ'ן טיש.

ד י י ן...

ניינטער בריף.

איך האב גארנישט געוואוסט, אז מיין מרים־לעב האט אזא דעה ביי גאט! — קוים האט זי אין לעצטען בריף געוואונשען מיר כאטש נאך אמאל צו זעהן, פאהר איך שוין אהיים!

עס פעהלט נאך אפילו אויף הוצאות, נאר איך האב נאך עטליכע איבעריגע זאכען צו פארקויפען... דאס בעט מיט'ן קישען און קאלדרע, מיט'ן שעניק אפילו האב איך שוין פארהאנדעלט; איך האב אבער נאך אן איבעריגען ראק און צוויי־דריי איבעריגע העמדער.

אויף הוצאות וועט גענוג זיין. אנישט וועל איך צושפרייזען צו־פוס.

און פאהרען אהיים פאהר איך דורך גאר א פשוט'ע זאך; איך האב א נארישען פעהלער געמאכט און מוז אהיים פאהרען.

די מעשה איז אזוי געוועזען: צייט איך האב די וועלפישע אויגען געזעהן, האב איך מיר געטראכט: בעסער א לויט שכל איידער א פונט הארץ! בעסער ביינאכט אפען צו לאזען די טיר, איידער ביימאג דאס מויל. ציין נוצען צום עסען, נאר נאך מעהר די צונג איינצובייסען, אויב זי וויל זיך אן איבעריג מאל איבערדרעהען. דער מענש איז מאקע געקרוינט און געהויבען איבער אלע חיות מיט די רעד, נאר „גוט מארגען — גוט יאהר“ איז גענוג גערעדט און וואס איבעריג — שאדט! און נאך אזוינע גוטע און קלוגע זאכען האב איך מיר געטראכט און איינגעקארבט, אבי איך זאל קיינ־

מאל, אזוי ווי יענער מיט'ן ברייטען הארץ און אפענעם מויל אויף א זיצערינגס ברויט נישט ברויכען צו קוקען...

פון אזא קוקען — האב איך געטראכט — קומט קיין גוטס נישט ארויס. אויפ'ן בעסטען פאל קומט מען דערצו, אז מען כאפט א ברויטעל.

און וואס וואלט מיין פרומער מלמד געזאגט? ער וואלט זיך באלד געשטעלט פאר'ן בית־דין של מעלה און עדות געזאגט, אז ער אליין האט מיך געלערענט: „לא תגנוב! ריהר נישט קיין פרעמדס!"

ווארים, ווי דו ווייסט, איז מיין פרומער מלמד א קורצזיכ־טיגער געוועזען, און קוים וואס ווייטער פאר זיין אייגענע נאז נישט געזעהן... אז דאס וויב פלעגט איהם אנידערלעגען א ברויטעל אויפ'ן טיש, האט ער געזעהן ברויט, מעהר נישט ווי ברויט! ווער ברויט, וואס ברויט? ווי קומט עס צו איהם? פון וואנען נעמט זיך ברויט? ווער האט געזייהט, ווער געשניטען, ווער געמאלען, ווער געבאקען? וועמעס שוויס שטעקט דערינען, וועמעס בלוט? דאס האט ער קיינמאל נישט געזעהן... פון הימעל אראפ, צי פון אונטער דער ערד ארויס וואלט ער געשריען: גנב! און אויף מיר וואלט דאס הימעל געברענט!

נאר וואס קומט ארויס, אז דער מענש דענקט און די צרות (אייגענע צי פרעמדע) לענקען! אז ווי ענג עס איז נישט ביי איי־נעם אין הארצען, פאלט דאך אמאל אריין א נארישקייט; איידער דו קוקסט זיך אום, האסט דו עס אפגעטאן און פארפאלען, — כאטש קנייפ דיר אויס די באקען. מיין געוועזענער ברויט־געבער זאגט, אז ער האט זיך אויף מיר נישט געריכט; איך אליין וואלט עס אויך נישט געגלויבט! און דאך מוז עס אמת זיין, והא ראיה: איך פאהר אהיים!

נאר צו דער זאך! עס איז דא אמאל געוועזען א גרויסע ווער־בערישע חברה מיט'ן נאמען „פועלי־צדק". אט א אידישע חברה, אויף וועלכע אלע האבען דורך די פינגער געקוקט, ווייל מען האט דארט נישט מעהר ווי געדאווענט און שבת אלשיך געלערענט... צי האבען שוין די אלטע ווערבער געפיהלט, אז זיי מוזען דאווענען באזונדער, בעטען אויף עפעס אנדערש איידער זייערע ברויט־גע־בער? ווער ווייסט? נאר מיט דער צייט איז דער דאווענען כמעט פון דער מאדע ארויס, און אויפ'ן ארט פון אלשיך הערען שפאר

צירט דער עולם הינטער דער שטאָדט און באמיתט זיך אויסצור־
אַטעמען דעם שטויב פון גאַרן, וואָס מען האָט אָנגענומען אַ גאַנצע
וואָך... מיט דער צייט האָבן אויסער עטליכע, גאַנץ אַלטע ווע־
בער, מיט די אַלטע טליתים און זילבערנע עטרות — אַ זכר פון די
אַמאָליגע גוטע צייטען, — אַלע אין דער חברה פאַרגעסען... נאָר
לעצטענס, אַז מען האָט מיט אַמאָל געוואָרפען דעם פּרייז, האָט עס
דעם עולם אונטערגעטראָגען; עס איז געוואָרען אַ רעש, אַ מהומה.
וואָס טוט מען? וואָס נעמט מען פאַר? און פּלוצים האָט מען זיך
דערמאָנט, אַז עס איז אַ חברה פאַראַנען, אַז עס איז דאָ אַן
אָרט, וואו זיך צוזאַמענצוגעהן און אַ וואָרט צו רעדען! און דער
עולם האָט זיך געלאָזט אין „פּועלי־צדק“ אריין, און האָט מיך גע־
שלעפּט... די מאַכע איז ווי אַ פעדער, זיך נישט אָפּצורייסען!

צי האָסט דו אַמאָל געזעהן, ווי פונקען פליהען איבער אַ שמי־
דעריי? מיליאָנען פונקען, און זיי וועלען נישט אָנצינדען קיין
איינציגע שטרוי אויפ׳ן דאַך! נעם זיי אָבער צוזאַמען, וועלען זיי
אַ וועלט פאַרברענען! דאָס אייגענע איז אַ חברה! קוים איז זיך
דער עולם צוזאַמענגעקומען, האָט געברענט! עס האָבן טויבע
געהערט, שטומע גערעדט, לאַמע זענען אויף־און־אָפּ געלאָפען, פאַר־
ראַליזירטע האָבן נאָר פּאַטשען געוואָלט, נאָר פּאַטשען... אַנדערע
האָבן געשריען, אַז כל־זמן מען וועט נישט געפינען צוויי—דריי
ברויט־געבערישע בייכער צושניטען אינמיטען מאַרק, וועלען די
צרות קיין ענדע נישט נעמען!

איך האָב פיינט פּאַטשען, פון צושניטענע בייכער קאָן איך
בטבע נישט הערען, און איך וויל זיך אַרויס׳גנב׳ענען פון עולם מיט
די שאַרפע צונגען, נאָר שטומפּיגע קעפּ; ליידער, האָט מען מיך
באַמערקט און עס איז פּלוצלונג אַ געשריי געוואָרען: ער אַנט־
לויפט. מסר׳ן געהט ער! מסר׳ן! און די ווערטער זענען געגאַנג גע־
ווען. איך וויל צוריק געהן, אַרויפשפּרינגען אויפ׳ן ערשטען טיש
און אָנהויבען רעדען. גלייך מיר וואָלט אויך עפּעס געפּעהלט אין
קאָפּ און דאָס האַרץ וואָלט זיך מיר אויך צוואוואַקסען אין דער
לענג און אין דער ברייט.

זאָל איך אייך איבערגעבען מיינע נאַרישע רעד? נאָר וואָס?
איך האָב נאָר געוואָלט די וועבער זאָלען זייער אייגען געשעפט
פאַרשטעהן, זיי זאָלען איינזעהן, אַז ערשטענס מוז מען זיך פעסט

צוזאמענהאלטען, אז די „פועלי־צדק" דארפען אויפגעפרישט און געשטארקט ווערען, אז מען מוז זאמלען געלט. געלט פאר קראנקע, געלט פאר אלטע אהן כח, געלט פאר וועבער אהן ארבייט, געלט פאר אלע אויף דער שלעכטער צייט, ווען עס לוינט זיך נישט צו ארבייטען... און דער עיקר איז, אז קיינמאל דארפען וועבער צווישען זיך נישט קאנקורירען, נישט מיט׳ן פרייז, נישט מיט פארלענגערען די צייט פון דער ארבייט... איך האב זיי דערצעהלט, אז ערגעץ אנדערש ארבייט מען נאר צוועלף, אין אויסלאנד נאר צעהן שעה, אויף א טייל ערטער נאר אכט. איך האב זיי געזאגט, אז א מענש איז קיין פערד נישט און, אז פערד ארבייטען דאך וועניגער פאר׳ן פוילסטען וועבער... און נאך אזוינע זאכען, וואס א מענש מיט שכל האלט ביי זיך און רעדט נישט ארויס. דו וועסט אפשר אנדערש זאגען, מרים־לעב? דו האסט דאך שטענדיג ליעב געהאט מיך אפצושפארען, צו זאגען פארקערט, נאר דערפון וועלען מיר שוין רעדען אין דערהיים! דערוויילֿ האט מיר געשאדט.

די גאנצע צייט, וואס דו האסט פון מיר קיין בריף נישט ערהאלטען, בין איך געזעסען און גאט ווייסט פארוואס? ערשט ווען מען איז אויף זיכער געוואר געווארען, דערנאך, אז איך האב אפגעהאלטען פון פאטשען און בייכער־שניידען, האט מען מיך אפגעלאזט, נאר געהייסען ארויספאהרען אויף א פאר יאהר פון שטאדט... א וועבער, זאגען זיי, דארף זיצען און ארבייטען, נישט שפרינגען אויף טישען און רעדען...

שלעכט, נאר צוויי זאכען טרייסטען מיך! ערשטענס, איך האב א זאמען געווארפען און איך בין זיכער, אז ער וועט וואקסען; פון דערוויטענס זעה איך שוין, ווי ער וואקסט! און ער וואקסט ווי עס באדארף צו זיין: אין דער טונקעל, שטיל און באשיידען, עס דארף קיין האן נישט קרעהען! און צווייטענס, וואס מרים־לעבס וואונש וועט ערפילט ווערען אין מיר וועלען זיך זעהן... גיך און באלד זעהן... גרייט נאר אן אביסעל זאלץ, איינצורייבען מיר די פלייצעס. מען האט זיי מיר אביסעל צוהאקט...

ד י י ן . . .

איין איינציגער בריף פון שוסטער צום וועבער.

איך שרייב געשווינד און אין איין ציטערניש, האב גאט אין הארץ, פאהר וואו דו ווילסט, נאר קום נישט אהער, איך האב קוים, ריית גע׳פיעל׳ט ביי דער שוועסטער. זי זאל לאזען איינעם אריינגע־ן, א פיינעם בעל־מלאכה, אן אלמן... די ארעמע מרים האט זיך גענוג די הענט געבראכען, און די אויגען אויסגעוויינט, איידער זי איז באשטאנען, אצינד ווערסט דו קומען און די גאנצע זאך וועט צורודערט ווערען! און זאג אליין, חתונה האבען ווילסט דו נישט און, ווי דער אמת איז, אצינד קאנסט דו נישט, נאך וואס זאלסט דו איהר שטערען אין וועג? דו אליין פארדינסט וועניג, — איך אסור אויב איך בין בכח זי אויסצוהאלטען, איך האב מיינע אייגענע גענוג. אויב דו ביסט אן עהרליכער מאן, פאהר ערגעץ אנדערש אוועק... געדענק אן גאט! —

נעילה

א הינקעדיגער „ערל" איז געקומען אין שול אריין און אנגע־צונדען נייע ליכט אין די הענג־לייכטער און אין די רעהרלעך אויף די שטענדער.

דער ווייסער עולם האט אנגעהויבען אויפ'ס־ניי צו קרעכצען; די, וואס האבען געהוהט, קומען צוריק פון פאליש; מען הויבט זיך פון די בענק. —

— יתגדל!

ציהט דער הייזעריגער חזן.

דער עולם באדעקט זיך מיט די טליתים, די ווייבערשע שול לאזט פלוצים ארויס א געוויין... עס ווערט א נעקלאפעריי אויף די שטענדער, די ווייבער זאלען שווייגען. זיי הערען דאך נישט אויף, און א קאמישער כעס באוויזט זיך אויף די פארוויינטע, בלייכע פנים'ער פון די מענער.

— שמיה רבא! — האט זיך ארויסגעריסען דעם חזנ'ס קול.

די ווייבער זענען אביסעל שטילער געווארען, די מענער האבען זיך צושאקעלט און אונטערגעהאלפען, מיט די זינגער צוזאמען, מיט א וויינענדיגען: איי־איי־איי...

נעילה!

דער הימעל וועט זיך שפאלטען און באלד זיך צוריק פאר־שליסען; פארמאכט וועלען ווערען די טויערען פון געבעט... און דער עולם איילט זיך!

יעדער פיהלט, אז אויב נישט היינט, וועט ער שוין א גאנץ געהענדיג יאהר אזא געלעגענהייט צוצוקומען צום הימעל נישט האבען. הושענא־רבה איז אויך א טאג, עפעס א צולאג צו ימים־נוראים, נאר שלעכט איז שוין דעם, ווענען משפט מען לעגט אפ... גלייכער באלד, באלד!

און די ווייבערישע שול שלעפט־מיט די מאנישע... די נעילח־דינע שמונה עשרה ווערט דערטרונקען אין הייסע, ברענענדיגע טרערען. עס רוישען ווינטען, טייכען ברומען, אלטע וועלדער ברויזען... עס רוישט און זעצט דאס אלץ צוזאמען —

— ובכן תן פחדך!... — וויינט איינער פריהער, איינער שפעטער, נישט דוקא מיט דער אמת'ער כונה... זעהסט דו שוין, עס נעהמט אסך אן דעם ציהאנקאווער בעדער, אז פאראל, וואס בינדט איהם די בעזעמלעך, האט פאר עפעס אנדערש פחד; זיין דאגה... און גאר שלמה זעץ, דער שעהנער בעל־הבית, וואס אפילו אינמיטען דער שמונה עשרה מוז ער זיך אלעמאל ארייגשטעקען די האנט אין דער וויסער באָרד און צוטיילען זי אויף צוויי —

אויך זיין עסק, באשר — אסך קריסטען זענען עס דא אין ציהאנאווקע! דער וואיט מיט'ן שרייבער איז גלייכער, וואס זיי זענען קריסטען, גאט זאל היטען פאר א אידישען טשינאווניק, די הויט וואלט ער אפגעריסען. בלייבט דער הרובע־הייצער, דער ערוב־שומר, — ווער דען וועט הייצען אין הרובע? אויף דער פארשטאדט וואוינען אפילו קריסטען אין אסך קליינע הייזלעך, אפילו ריינע, אויסגעפוצטע, מיט פארהענגלעך און וואזאנעז אין די פענסטער, נאר ווער רעדט פון פויערים... זיי מעגען בלייבען ביים טעות!... נאר, רבונו של עולם... „ובכן תן פחדך" — זאל זיך זיין שנור נישט וועלען גט'ען מיט'ן זוהן צוליעב דעם חולי נופל, זי מעג זיך צוגעוועהנען... „וא־מתך" — איז ער שטארק ממתיק און האט אין זין, אז עס איז פארט א שאד, וואס ווייץ איז דאס יאהר ראפטום געפאלען — רבונו של עולם, טראכט ער, „ויעשו כלם אגדה אחת" — מען זאל זיך מאכען טאקע איין האנט און האלטען דעם מקח... „לעשות רצונך בלבב שלם!"...

— אוי וועה, טאטע! — שרייט ער אוים אינמיטען... „שמחה לארצך וששון לעירך"... און איהם אין מוח ברענט: נאך א יאהר אזוינס ביסט דו קאפוט!...

— אתה בחרתנו, — שרייט מיט א קול בענדעט דער חייט... און חזר'ט זיך איבער: אתה בחרתנו! דאס ווייב איז איהם, נעבעך, קוים שוין א פאר יאהר, זי שפייט, נעבעך, מיט בלוט, און מען וואוינט אין איין שטוב... עס וויל קיין קונה די שוועל נישט איבערטרעטען! — טאטע זיסער, אתה בחרתנו! עס איז דאך מיין

זוגג געווען... אהבת אותנו... איך האב זי דען שלעכט באהאנ־דעלט, ורצית בנו, האב איך דאס געמיינט, דאס געוואלט? וקרבתנו מלכנו לעבודתך... וואס פאר א טעם האט מיין ארבייט? אזוי קלאגט ער אפ ביז „אין קץ לאשי חובותינו"... דא האט ער זיך צולאזט אויף א קול — חובות האט ער מעהר ווי האר אויפ'ן קאפ.

דער עולם איז שוין אויסגעגאנגען שמונה עשרה; מען ווארט נאר אויף חיים בער'ן. דער שמש האט שוין שטארק חשק געהאט צו געבען א קלאפ אין שלחן, נאר חיים בער'ס א קרוב, יונה וואלף דער סאדאווניק, דער גבר אלים אין שול, האט איהם פארהאלטען... זאל ער זיך אויסוויינען, אויסכליפען... חיים בער איז א איד מיט אכט קינדער און ממש אהן א שטיקעל ברויט.

— ואין אתה חפץ במיתתם — כליפעט נאך חיים בער... במיתתם! פאר הונגער, טראכט ער, פראסט פאר הונגער, מיינע ווערים, רחל...

— ולמה תמותו? פאר ווען, פארוואס וואס האבען זיי גע־זינדיגט, די ארעמע שעפעלעך...

— יסורים וחלאים רעים! דערביי זענען זיי נאך קראנק, — שקארלאטינע, מאזלען, ווערים, ציין — רבונו של עולם!...

דער חזן האט אנגעהויבען, דער עולם האט זיך צוזעצט פאר די שטענדער און אונטערגעהאלפען צו דער הויכער שמונה־עשרה. טייל זענען געבליבען שטעהן, אנגעשפארט אן דער קיהלער וואנט מיט די ברענענדיגע שלייפען און שטילערהייט געכליפעט...

איינער פון זיי איז טאקע חיים בער.

נעילה. באלד ווערט פארמאכט דער טויער, עס איז טייער יע־דע מינוט, יעדע רגע... ער גיסט און גיסט מיט טרערען.

ווי לאנג איז דען גאר, אז חיים בער איז געווארען א יונגערמאן, א בעל־הבית'ל?...

פאר א יאהר נייז—צעהן האט ער נאך ברייט געזונגען „חמול על מעשיך ותשמח במעשיך" גאר מיט א ברייטען, לוסטיגען קאָ־ראָם... ער דערמאנט זיך אפילו א חטא... עס ווערט איהם חיים אין

אַלע אברים... ער גערענקט, אַז ער האָט זיך דאַמאָלט אומישנע הויך צוזונגען, הויך, לעבעדיג און לוסטיג, רחל זאָל הערען אין דער ווייבערשער שול.

זאָגענדיג, האָט ער דאַמאָלט געקוקט אויפ׳ן פאַרהענגעל פון פענסטער, וואו זי פלעגט שטעהן, און עס האָט זיך איהם געדאַכט, אַז עס ווערט קיילעכדיג־בולט צווישען די גראַטען... זי מוז אודאי אראָפּקוקען...

אַ, דאַמאָלט האָט ער גאָר אַנדערש אויסגעזעהן יום־כפור.

אַ פרישער יונגערמאַן, אַ נייער טלית, אַ שפּאָגעל בייער, ברייטער קיטעל — צוויי עטרות... דער גאַרטעל, די יאַרמולקע האָבען געגלאַנצט מיט גאָלד און זילבער! שוואַרצע לאָקען, אַ שוואַרץ בערדעל, וואַרעמע שקאַרפּעטקעס...

פראַנק און פריי האָט ער זיך אַרומגעקוקט; עס איז איהם לייכט געוועזען אויפ׳ן האַרץ! ערשטענס, האָט ער נישט שטאַרק געגלויבט אין חטאים. אַט, זעהסט דו שוין, ער מאַכט זיך אסך דאַרויס... יונה וואָלף האָט איהם אַמאָל געגעבען אַ פּאַטש אומ־זיסט, און דוקא אין בית־המדרש, שבת הגדול ביי דעם רבי׳ס דרשה... נו, האָט ער איהם דען נישט מוחל געווען?

מוחל געוועזען אַ פּאַטש... זאָל דער רבונו של עולם נישט מוחל זיין אַ מוקצה׳לע, אַ ריין אין דער קוואַרט צום וואַשען? — ווייטער, וואָס זינדיגט ער? אחטא ואשוב, האָט ער נישט געזאָגט. יום־כפור איז מכפּר, דער תענית איז מכפּר, די רעשט וועט אויך, מיט גאָטס הילף, אַפּגעווישט ווערען...

און ער פלעגט גאַנץ הערצליך צוזינגען; אַז עס איז איהם היים געוואָרען, פלעגט ער אַרויסגעהן אין פּאָליש זיך אָפּקיהלען. אַז דער מאָגען האָט איהם דערמאָנט אין אכילה, האָט ער איהם געזאָגט מיט גאווה: שטיל, קישקע! איך מעג האָבען אַ טאָג קרעדיט ביי דיר! איך וועל דיר באַצאָהלען מיט פּראָצענט, ווייניג כפּרות האָט רחל׳ע געשאָכטען?

היינט קומט זיין פּוס נישט אַרויס איבער דער שוועל פון שול, פון כל־נדרי ביז נאָך נעילה... איבער דער גאַנצער צייט שטעהט ער. ער זינגט נישט. נאָר ווייגט און בעט זיך... ער הויבט שוין אַ גלויבען אין זייגע חטאים... ער מוז דאָך האָבען חטאים, און שטאַרקע, שרעקליכע... כאָטש ער ווייסט נישט פון זיי...

אנדערש, איז נישט מעגליך, עס זאל א מענש אזוי יאגען און אומגליק!

„ובכן“ — האט אנגעהויבען דער חזן צו דרעהען ווי און ענ־בער. דער עולם איז נאך רוהיגער געווארען, זעלטען האט איינער שוין אויסגעכאפט ביים חזן א ווארט פון מויל...

דער חזן זאגט די שמונה עשרה, און חיים בער שטעהט נאך אלץ, אנגעשפארט מיט׳ן קאפ אן דער וואנט. עס דאכט זיך, אז ער דאווענט, און קאפ דאך ליגט נישט די כונה פונ׳ם דאווענען.

„כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ“ — איז דער דין מטעים. אודאי וואלט אונזער חיים בער געוואלט, אז דער וואיט מיט׳ן שריי־בער זאלען אביסעל בעסער ווערען... דער וואיט — ווי דער וואיט, מיט א טרונק־בראנפען קויפט מען איהם איבער... נאר דער שריי־בער! מען הערט נישט מעהר, נאר ניעדאאימקעס... פון וואנען, פון וואס?... פון א קורצע צייט הערט ער איהם אפילו ווי די קאץ: שוין א פאר יאהר האט ער קיין כלי און קיין בעט־געוואנט נישט. דאס הייזעל איז שוין לאנג פארקויפט... שריי חי־וקים: ניעדאאימ־קי, — נעם, אויב דו קאנסט! און וואס הייסט ניעדאאימקי? באשר, טשאכנאוועקע איז אמאל א שטאדט געווען, מיט א מאגיסטראט, מיט פאליציי, מיט קאנסענסען, מיט... זאל ער הייגט, — היינט, ווען טשאכנאוועקע איז א גמינע, און ער שטארבט פאר הונגער, אפצאהלען חובות!... אודאי, ווען חיים בער זאל נאך דארפען אויס־לייזען דאס קישען, מורא האבען, מען זאל איהם נישט פארקויפען דאס הייזעל, וואלט ער נאכגעזאגט דעם חזן מיט גרויס כונה „כי תעביר“... אבער היינט, לאכט ער אויס׳ן וואיט, טייטעלט מיט די פינגער אויפ׳ן שרייבער...

ער האט אנגעשפארט דעם קאפ אויף דער האנט און הוידעט זיך, און די ליפען זאגען נאך „יעלה ויבוא“...

„זכרוננו ופקדוננו וזכרון אבותינו“...

ער האט זיך דערמאנט, אז זיין טאטע איז געווען א כשר׳ער איד, זיין שווער איז געווען א סופר, און ער טראכט, אז עס וואלט א יושר געווען, זיי זאלען זיך דארטען מיהען פאר איהם...

פאר דאס זאגט ער שוין נאך אהן כונה: „וזכרון משיח בן דוד עבדך, וזכרון ירושלים עיר קדשיך...“

מיינט נישט, חלילה, אז חיים בער איז א געגנער פון ארץ־

ישראל, אז ער לייענט, חס ושלום, דעם „וואָסכאָד“ און האַלט נישט פון קאַלאַניעס. אָדער, אז ער איז, חס ושלום, אן אפיקורס און גלויבט נישט, אז משיח וועט קומען, אז ער מוז קומען און קאָן יעדען טאָג קומען; חיים בער איז א קלוגער יונג, א בעל־המצאה'ניק, דאָך — א פשוט'ער איד, א איד, ווי אלע אידען. ער גלויבט אין דעם אלעם באמונה שלמה... זאָל משיח כאָטש מאָרגען קומען!

אויף דער פּאַפּירענער בריק צו געהן איז ביי איהם א קליי־ניגקייט, ער וואָלט געלאָפען גאָר אָהן א ישוב. אין ירושלים וואוינען — מהיכא תיתי, עס איז שוין אפילו צייט, עס איז שוין לאַנג „כלה פרוטה מן הכיס“... נאָר — איידער עס וועט זיין מלחמת גוג מגוג, איידער דער טערק וועט מנצח זיין אלע שבעים אומות, איידער אליהו און משיח בן יוסף וועלען קומען, איידער נאָך משיח בן יוסף וועט גע'הרג'עט ווערען, קאָן ער זיך נאָך גענוג אָנשטאַר־בען פאַר הונגער... ער און רחל, מיט אלע זיבען קראַנקע און גע־זונטע קינדער! רבונו של עולם, וואו איז דיין רחמנות?!

ער פיהלט דאָך, אז שולדיג איז ער זיך פאַרט אליין. פריהער ער, דערנאָך אפילו דער רבונו של עולם אויך... צי האָט ער נישט געקאָנט האנדלען? א געוועלב, א שענק עפענען, אויפ'ן טאַרג שטעהן, א מעקלער ווערען, גלייך ווי אלע אידען?! ער איז אָבער געווען א בעל־המצאה... די המצאות האָבען איהם געקוילעט. אינ־געלוויז האָט ער אויסגעצייכענט געגאָסען דרעהדלעך, געשניצט לאָמטערען, אָם שענסטען געשוואוסען, אָם געשיקסטען זיך גע־גליטשט. ער האָט געהאַט א טאַלענט צו די אלע זאַכען. א טשי־קאַווער יונג, ער האָט געוואָלט אלץ וויסען, אלץ קאָנען, ער האָט געפונען א המצאה צו פלעכטען אויף א שטעקען הוילע הבדלות, און פלעגט אין דעם זכות באַקומען ביים שמש דאָס גרעבסטע ליכ־טעל יעדע ווינטער־נאַכט צום לערנען; היינט מאַכט מען שוין די הבדלות אין אלע שטעדט, דאַמאָלט האָט קיינער נישט געוואוסט פונ'ם סוד; עס האָט געהייסען „חיים־בערס־הבדלות“! א סוכה־מאַכער פלעגט ער זיין גאָר א וואוילער; א מייסטער אויפצושטע־לען א כשר'ע סוכה פון עטליכע ברעטער, כמעט אָהן נעגעל און גאָר אָהן כלים, היינט — זיינע רויזעלעך שבועות, זיינע מייסטערשע מזרח'ס...

נאר, ווי אויבען איז געשטאנען, — די המצאות האבען איהם איבערגעפיהרט.

האנדלען נאך דער חתונה, גלייך ווי אלע אידען, האט ער נישט געוואלט. עס האט איהם געצויגען צו עפעס א פאבריקעל מיט אן המצאה'לע. — פריהער האט ער אפגעקויפט ביי א שנארער א סוד צו מאכען זייף אויף ארויסנעמען פלעקען; דער שנארער האט ביי איהם אויסגענארט א הונדערטער, און חיים בער האט זיך אוועק־געלאזט אויף דער וועלט זייף פארקויפען. דאס ווייב האט געוויינט, עס איז איהר א שאד געוועזן באלד נאך דער חתונה אליין צו בליי־בען, און באזונדער האט זי נישט געגלויבט אינ'ם גאנצען משא־ומתן... זייף איז ביי איהר גאר קיין סחורה נישט געוועזן. — ווער דארף זייף? מען זאגט כאטש גרינעם זייף. דאס דארף מען צו קינדערשע קעפלעך, פראסטע זייף דארף מען צו דער וועש... אבער פלעקען ארויסצונעמען? ווייבערשע זאכען וואשען זיך, מאנישע— מאכט נישט אויס: א חתונה, א מלוה־מלכה אפילו, איז שוין נאכ'ן בגד... חיים־בער האט אבער געוואוסט, וואס אויף דער וועלט טוט זיך, אז מיט טשאכנאוועקע עקט זיך נאך נישט די וועלט, אז נישט אומעטום איז א מנהג פון פלעקען. — ער האט זיך געשוואוירען מיט כל השבועות, אז קוים מאכט ער די ערשטע צוויי טויזענט רובל, קומט ער אהיים, קויפט זיך א נחלה, און היידא! זיין פוס וועט שוין נישט איבער די שוועל ארויסטרעטען... ער וועט זיך מאכען א שענק, א געוועלבעל, אפלעבען שוין זיינע יאהרען בשלום...

דאס ווייבעל, נעבעך, האט געמוזט באשטעהן, און ער איז אין א האלב יאהר ארום געקומען אהן א דרייער. דער זייף איז אריינ־געגאנגען אין בלויזע הוצאות, כאטש געגעסען האט ער ווייניג, און געקומען איז ער קרוע בלוא...

רחל'ע האט זיך, נעבעך, צוואויינט מיט ביטערע טרערען און געשיקט דעם מאן צום רבי'ן...

ער איז געפאהרען. ביים געזעגענען מאכט ער צו איהר: ווייסט דו, רחל, דו האסט אין מיר אנגעוואוירען עולם הבא... איך האב געמיינט, איך וועל קומען אהיים, ווייס איך, א אידענע, וועט זי שרייען, וועט זי שילטען, אפשר נאך א צופ טון ביי דער בארד, ביי א פאה... און — דו ג א ר נ י ש ט ! אביסעל געוויינט, און מעהר נישט. דאס האט מיר טאקע געשניטען ביים הארץ...

רחל האט געשמייכעלט מיט טרערן אין די אויגן. זי פאר־האפט, אז פריהער גאט און דערנאך דער רבי וועט אן עצה געבן...

פון מיטן וועג האט ער איהר געשריבן א בריף. ראשית — האט ער איהר מודיע געווען, אז ער איז בקו הבריאה, און פאר־לאנגט פון איהר דאס אייגענע צו הערן; שנית — אז ער פאהרט נישט צום רבי'ן, ווי ער האט געמיינט. נאר צוריק אין דער וועלט אריין! עס האט איהם א גליק געטראפען: ער האט אפגעקויפט א נייע המצאה, א מין וואקס, וואס מען קאן דערמיט צונויפקלעפען טעלער און גלעזער; דאס, שרייבט ער, איז שוין א דבר השוה לכל נפש; דער ארעמסטער איד האט צווייערליי געפעס און קינדער־לעך, וואס צוברעכען עס; א פאר גלעזער וואלגערן זיך אויך ביי יעדען איד ארום.. ער פארהאפט צו גאט א. ז. וו....

רחל האט ווייטער אוועקגעוויינט א האלב יאהר, און חיים־בער איז ווייטער אהיים געקומען קרוע בלוא, נאר מיט אן המצאה אויף א היימיש געשעפט פון „אוואצאווע וואסער" — א זאפט פון פרוכטען.

פאר דער המצאה האט ער באצאהלט דעם לעצטען גילדען, און עטליכע יאהר שוין קוועלט ער זיך מיט דעם געשעפט. דעם ערש־טען זומער, ווען אויבס איז געראטען, אלע בוימער אין די גערט־נער ארום טשעכאנאוויקע זענען באהאנגען געווען מיט עפעל, בארען און פלוימען, אז מען האט זיי געמוזט אונטערשפארען, — האט חיים־בער אויפגעלעבט! — ער האט רחל'ען בארעכענט, וואס פאר אן עשרות ער וועט מאכען: דאס מאטעריאל וועט גאר כמעט נישט קאסטען. פרוכטען — בחצי חנם... ער האט אבער, נעבעך, געהאט א גרויסען טעות. פרוכטען איז געווען בחצי חנם, האט טאקע דער עולם געגעסען אויבס, און האט נישט געדארפט טרינקען קיין וואַ־סער... און אזוי איז געגאנגען א יאהר נאך א יאהר... אויבס איז גע־ראטען, ער האט געלייזט פאר אביכעל וואסער אין א יומא דפגרא, אין א יום־טוב: סכות, שמחת תורה; אין דער וואכען — נישט! דערנאך געהט ווינטער — אוים געשעפט...

— רבונו של עולם, — שרייט חיים בער אין הארץ, — רבונו של עולם, זאל דאס אויבס כאטש איין מאל נישט געראטען, זאל עס איין מאל דער ווינט אראפיאגען פונ'ם בוים, זאלען עס איין מאל די ווערים אויפעסען! רבונו של עולם!

די שווערע געדאנקען האט איבערגעריסען דער חזן מיט: „פתח לנו שער“...

גאר אנדערש האט נעילה געדאווענט חיים־בער׳ס קרוב, דער, וואס האט פארהאלטען דעם שמש, ער זאל נישט קלאפען, ביז חיים־בער וועט אויסגעהן שמונה עשרה, — יונה וואלף דער סאדאווניק.

ער שטעהט אויך גאנץ יום־כפור אויף די פיס, ער ברענט אויך אונטער׳ן טלית; ער האפעט און קאפעט, ער שרייט אויך און האקט אין דער וואנט אריין — נאר, ווען חייב־בער וויינט, און בעט זיך, ווי א קינד ביים טאטען, כאטש א שטיקעל דאר ברויט, טאנצט מעהרסטענטיילס יונה־וואלף פאר דעם אויבערשטען, מלא שמחה, און דאנקט איהם פאר זיינע וואונדער. שוין זעקס יאהר האלט ער א סאד פון פרוכטען און יאהר ביי יאהר געהט עס בעסער. ער גיט א קרעכץ נאר ביי „זכרנו“, „כתבנו“ צו „חתמנו לחיים“ — געזונט איז דער עיקר! בשעת ער דאנקט זיין ליעבען נאמען פאר זיך און זיין ווייבס געזונט, בעט ער אויף געזונט פאר זיינע קינדער... עפעס איינס איז גאר קיין לייט נישט, אלע מאל גיסט זיך עס עפעס אויס דאס קעפעל, שטענדיג איז איהם רויט אונטער׳ן נעזעל, און מאנכעס מאל וואקסען איהם „גולעס“ ארום דעם העלזעל.

כל־זמן דאס קינד האט געציינדעלט, איז מען זיכער געוועז, אז עס איז ציין. דערנאך האט מען גערעכענט אויף ווערים. דאס קינד האט אבער אויסגענומען „ווערים־קרויט“ ווי האלץ, און עס האט נישט געהאלפען, — האט מען געשיקט א קוויטעל; איינמאל איז מען מיט איהם אליין געפאהרען צום רבי׳ן. עס איז אפילו בעסער געווארען, נאר דערנאך ווייטער ערגער.

דער רופא זאגט, עס איז שקראפעל. מען דארף איהם באדען אין זאלץ־וואסער אדער שיקען אין א באד אריין. אויף שיקען אין א באד סטארטשעט נישט דאס עשרות, מען זאל אפילו דעם גאנצען דלות פארזעצען און דעם ווייב די אויערינגלעך אויסטון... חיימישע זאלץ־בעדער איז נישט דא וואו צו מאכען: אין סאד, וואו מען וואוינט א גאנצען זומער, איז קיין וואסער נישטא צום טרינ־

קעז, און צום קאכעז פיהרט מען אנדערטהאלבען וויארסט א קעני
דעל וואסער...

דאס איננעלע וואקסט מיט דעם פארכעל, מיט די גולעם, מיט דעם נעשוואלענעם נעזעל, לערענט א גאנצען ווינטער אין חדר און איז א וואויל איננעל.

„חתמנו לחיים", — ווינט דעריבער יונה וואלף — מיין קינד, מיין עלוי, מיין נחת, מיין טרייסט זאל מיר לעבען!

אחוץ ביים „זכרנו לחיים" האבען יונה וואלפ'ס געדאנקען נישט קיין שייכות מיט דעם דאוונען. א גאנצען טאג לויבט ער און לויבט דעם אויבערשטען, נאר וויל ער איז, נעבעך, א גראבער יונג, קומט אמאל אויס, אז ער הענגט זיך אן אויף א ווארט און צוואויינט זיך אדער צולאכט זיך גאר בחנם... דער אמת איז, אז ווען יונה וואלף זאל נישט זיין שטומפיג אויף דער עברי, וואלט קיין בריאה נישט געקאנט איינשטעהן און אויסהאלטען אין שול; אז עס קומט צו די באקאנטע תפלות, רייסט ער דעם חזן אלץ פון מויל ארויס און צור לאזט זיך אויף א קול, אז ווען נישט, וואס די שול איז געמויערט, און פארצייטענס — וואלטען די ווענט געציטערט און אפשר איינ־ געפאלען. דאס גליק איז, וואס ביי קרבנות, ביי ובא לציון, פון „ומקבלין דין מן דין" אן, ביי יעדען פיוט מיט „גרודעס" בלייבט ער, נעבעך, שטיל, ער האקט אפ...

אט, ביי דעם שטיל־בלייבען און אפהאקען, הויבט ער זיך אן פארקרימען, איינציהען דעם שטערן, אמאל נאך צודריקען די אוי־ גען און אריבערווארפען דעם טלית איבער'ן קאפ, דער עולם זאל מיינען, אז ער האט אצינד כונות... און דאמאלט האט ער טאקע מחשבות... מיט'ן שרייען פארדולט ער זיך אליין די געדאנקען, שטילערהייט, אונטער'ן טלית, קומען פאר אלע הוריות... דאמאלט דאנקט ער און לויבט דעם אויבערשטען שוין מיט זיינע אייגענע ווערטער... עס געהט איהם גאנץ גוט... קיין עשירות מאכט ער נישט, דאך האט ער שוין ארויסגעטריבען דעם דלות, געקויפט דעם ווייב א פאר „משוועקעס", צום ליכט־בענשען א פאר זילבערנע לייכטערלעך, און עס איז דא צו „פופלען"... דאס קינד, נעבעך... מילא... גאט וועט העלפען. ער אליין האט אויך אמאל, נישט היינט געדאכט, געהאט דעם פארד, עס שיינט איהם נאך יעצט אויך די לבנה אויף דעם קאפ...

נו !...

ער דערמאנט זיך, ווי די יונגען האבען איהם געיאגט אין חדר... איין חיים־בער — נישט. ערשטענס, אלס קרוב האט ער איהם נאך פארטיידיגט, צווייטענס, איז ער טאקע געווען א מזג טוב, דער חיים בער! און פונדעסטוועגען האט ער אלע צרות גע־ליטען דורך דעם חיים־בער'ן. חיים־בער האט געקאנט דעם שיעור — ער נישט; חיים־בער איז שעהן, ער — נמאס ומאוס און ברודיג; חיים־בער האט געטויגט צו אלעם, ער — אויף כפרות... אלץ נאר חיים־בער... דער מלמד האט איהם געפאטשט: „לערען דיך אפ פון חיים־בער'ן!" די מאמע האט געריסען פון איהם פאסען און געשטעלט איהם פאר א שפיגעל חיים־בער'ן, דער טאטע האט אויך איהם געפייניגט מיט חיים־בער'ן!...

כאטש חיים־בער פלעגט מיט איהם האלטען, מציל זיין פון די חברים'ס הענט, פונדעסטוועגען פלעגט ער דאך אין הארץ איהם פיינט האבען, אמת פיינט... פארוואס? פאר ווען?

„פאר קנאה", — שטויסט זיך יונה־וואלף — און האט שטארק חרטה אויף דער קנאה. נאר, עס איז דאך אלץ קינדערשע זאכען, מעשה נערות... היינט האט ער שוין קיין קנאה נישט אויף איהם. ער בעט פאר זיין לעבען...

און באמת האט ער איצנד חיים־בער'ן שטארק ליעב. מיט'ן גאנצען הארצען איז ער זיך אויף איהם מרחם; מיט דריי־פיערטעל קרעכץ ביים דאווגען האט ער איהם געמיינט.—

— דער אויבערשטער זאל איהם, נעבעך, העלפען. ווי דער ווינטער וועט, נעבעך, זיין, ווי ער וועט זיך דורכשטופען, זאל ער, נעבעך, כאטש א גוטען זומער האבען, כאטש לעזען... אבי מען לעזט נאר, איז שוין דא א בארער גראשען, קאן מען זיך די הענט צור־פיהרען...

ביי „מרובים צרכי עמך" איז ער שטיל געבליבען, עס איז שוין געווען פאר איהם א „שלעכטער וועג", א גרעבליע... ער האט אראפגעלאזט די אויגען אויף דעם גרויסען מחזור און געטראכט:

„רבונו של עולם, אויב איך, צי מיין ווייב, צי מיינע קינדער האבען א חסד ביי דיר, אדער זכות אמת, רבונו של עולם — זאל מיר מיין קינד האבען א רפואה שלמה... אין סאד זאל וואקסען עפעל ווי האלץ... די זאפטיגע, פולע פאפיראווקעס, וואס צוגעהן

אין מויל... רבונו של עולם, זאלען זיך דיינע אידעלער אנטרינסען מיט מיינע עפעל, עס זאל זיי אנגיסען פולע מיילער מיט זאפט! אויך פארגעס נישט, רבונו של עולם, אין חיים־בער'ן, ער זאל לייזען פאר אוואצאווע וואסער אויך...

אינמיטען האט ער זיך אויפגעכאפט. עס געהט „זכור ברית אברהם ועקדת יצחק"! ווייטער א שאס — א גלייך שטיקעל וועג! גאלאפ! עס טרעפט זיך אפילו אמאל א גריבעל, א שטיינדעל, א „טבועות וגנוזות", ניש־קשה, עס שלינגט זיך שוין איין מיט'ן נגון. דערפאר „אנקת מסלדיך" געהט שוין מיט דער הויט, ער איז שוין ביז דעם סוף ווי אין דערהיים, ער האט שוין גארנישט אין זין. — ער שרייט, ער ליארעמט, ער זינגט, גלייך ער איז איינער אין שול!

ארויסגעהענדיג פון שול, האט ער זיך געטראפען מיט חיים־בער'ן —

— זאלסט דיר האבען פיעל גוטס אויסגעבעטען —

— גם אתם! — האט איהם חיים־בער געענטפערט.

— וואס די ווילסט נאר אליין, זאל ער דיר געבען —

— דיר אויך, יונה־וואלף, — גאט זאל אונז ביידע געבען א גוט יאהר...

— מיר ביידע זאלען לייזען!...

און זיי זענען זיך צוגאנגען...

זיי האבען זיך גאנץ ערנסט געבענשט, — דאך, נאכ'ן צוגעהן, האבען זיי נאך אמאל אויפגעהויבען די אויגען צום הימעל:

— אויבס זאל זיין ווי גאלד! — האט געבעטען יונה־וואלף.

— פוילען זאל עס! — האט געבעטען חיים־בער...

דערנאך האט יונה־וואלף געשיקט חיים־בער'ן א „כפרה", א גרויסען, פעטען, אויסגעזאטענעם האן, און חיים־בער יונה־וואלף'ן — דריי פלאשען אוואצאווע. ביידע האבען זיך געלעגט שלאפען מיט בטחון —

יונה־וואלף — אז עפעל וועט זיין ווי גאלד, און חיים־בער— אז דאס אויבס וועט פוילען, און ער וועט לייזען פאר וואסער...

זייערע ביידע ווייבער זענען דאך נישט געשלאפען. חיים־בער'ס ווייב האט געקלערט, וואו נעמט מען אויף סוכות? און יונה־וואלף'ס — וואו נעמט מען סוכות כאטש נאך א האלב טוץ זיל־בערנע לעפעל צום יום־טוב'דיגען טיש.

דער נייער נגון.

מען האט געגעבען א בלאז. דער עולם האט אנגעהויבען רעש'ן: „לשנה הבאה בירושלים!" ווייסע חברה האט זיך שוין צוגעכאפט צום וואקס פונ'ם שלחן, ביים עמוד איז שוין געשטאנען א וואכענדיגער חזן, מען האט גערדאווענט שוין דעם וואכענדיגען מעריב מיט'ן וואכענדיגען נגון.

פייל פון בויגען האט זיך גערדאווענט, פייל פון בויגען אפגעלעגט קיטעל און טלית און אנגעהויבען אנטון די שטיוועל — ווער האט צייט?

קיינער האט קיין צייט נישט געהאט צו באמערקען דעם בלאסען יונגענמאן, וואס האט געדרעהט זיך ארום עולם און נאכגעשלעפט א שוואך און נאך א בלאסער קינד. דאס דריטע מאל געהט ער שוין ארום די שטעדט; קיינער זעהט איהם נישט. דער ליגט אונטער א באנק און זוכט א שטיוועל, יענער איז פארנומען, מען האט איהם א קאלאש פארטוישט, א היטעל פארשמירט מיט חלב און — אלע זענען הונגעריג...

אומזיסט קוקט ער יעדען אין פנים, ער קאן קיינעמס בליק נישט כאפען.

— טאטע, קום שוין אהיים! — בעט זיך דאס קינד.

— נאך איינמאל וועלען מיר ארומגעהן, — האט ער געענטפערט, — איך וויל נאך דורכגעהן פאר'ן פעטער...

דערווייל אבער האט זיך דער עולם א ריהר געטאן. דער לעצטער קדיש, דער לעצטער „אמן"!

דער עולם יאגט און שלעפט מיט דעם יונגענמאן מיט'ן קינד.

אויפ'ן שול־הויף שטעלען זיך די מענער מקדש זיין די לבנה. די ווייבער ציהען זיך איןביידע זייטען פון שול־גאס, ווי צוויי ווייסע שניר.

אהיים געהענדיג, האט מען צייט אויסצורעכענען, וויפיעל ווייבער עס האבען גע'חלש'ט, וויפיעל שיער נישט גע'חלש'ט; צו רעדען אביסעל מכח דעם חזן, וואס איז היינט געוועזען הייזעריג מעהר ווי אלע יאהר.

ביי יעדען הויז געזעגענען זיך צוויי־דריי און פארשווינדען... בשעת ווען אויפ'ן שול־הויף שטעהט נאך דער גרויסער עולם און טאנצט נענען דער לבנה. צווישען עולם דרעהט זיך ווייטער ארום דער בלאסער יונגערמאן מיט'ן בלאסען קינד. דער עולם הויבט אן ווערען קלענער און דיין פנים — פינסטערער; אפגעזאגט, דער לעצטער פארשווינדט ערגעץ אין אן עק. דער יונגערמאן שטעהט נאך:

— קיינער... נו מילא, מוז מען זיך באנעהן... איך וועל נישט בעטלען אויפ'ן נייעם יאהר; באלד מוצאי יום־כפור... האבען זיינע ליפען געציטערט.

דאס קינד האט געמיינט, אז ער איז מקדש די לבנה.

— נענוג שוין, טאטע! — האט ער איהם געשלעפט ביי דער באלע, — קום שוין אהיים! — זיין קול איז געוועזען אנגעזאפט מיט טרערען.

— נאריש קינד, וואס יאגסט דו דיך אהיים?

— עסען! איך בין הונגעריג.

— פשיטא! אודאי ביסט דו הונגעריג... שוטה איינער! מאי קא משמע לן? וואס דערצעהלסט דו מיר, אז דו ביסט הונגעריג... אנישט, וואס וואלט איך געמיינט, אז דו פאסט אפ א יום־כפור און דו ביסט נישט הונגעריג?

— קום שוין אהיים. — האט זיך ווייטער געבעטען דאס קינד.

— הער, דוד'ל, אין דערהיים איז אויך נישטא וואס צו עסען...

— כאטש א שטיקעל ברויט!

— קיין ברעקעל ברויט!

דאס קינד איז געבליבען שטעהן דערשראקען.

— דוד'ל, — מאכט צו איהם דער פאטער, — דו ווייסט, וואס היינט איז געוועזען?

דאס קינד וויינט און בליבעט שטיל.

— היינט, דוד'ל, איז געווען יום־כפור... יום הקדוש.

— יא, — האט קוים דאס קינד געשאקעלט מיט'ן קאפ.

— נו, זאג, דוד'ל, וואס האבען מיר געמאן?
— געדאווענט, — וויינט דאס קינד.
— גוט! און השם יתברך וואס האט געמאן?
— מוחל געוועזען, — האט קוים דאס קינד ארויסגעבליפעט.
— ווייסט דו וואס, דוד'ל, אז גאט, ברוך הוא, האט מוחל געוועזען אונזערע זינד, דארפען מיר, דאכט זיך, זיין פרעהליך! וואס?

דאס קינד ענטפערט נישט.

— דו געדענקסט, דוד'ל, פאר א יאהרען, ווען די מאמע האט נאך געלעבט, האבען מיר געזונגען, נאך דער וועטשערע א נייעם נגון, געדענקסט דעם נגון?
— ניין!
— איך וועל מיך דערמאנען, נאר העלף מיר אונטער!

און דער יונגערמאן האט אנגעהויבען זינגען מיט א הייזעריג שוואכער שטימע א נגון; נישט קיין סיני, נישט קיין וואלעד, נאר עפעס א פרעהליכען נגון, וואס האט געשניטען אין הארץ.

דאס קינד האט וויינענדיג צוגעהאלפען.

דער תענית.

א ווינטער־נאכט! שרה זיצט ביים „קאנאנעק" און שטאפט אן אלטען זאק. די ארבייט מיט געפרוירענע הענט געהט נישט זעהר געשווינד; פאר קעלט זענען איהר אויך ברויז און בלוי גע־ווארען די ליפען, אפט לעגט זי אוועק די ארבייט און צולויפט זיך איבער דער שטוב, צו דערוואַרעמען די געפרוירענע פיס.

אין א בעט אויף א גאלען שטרוי־זאק שלאפען פיער קינ־דער: אין יעדער זייט צו צוויי קעפ, איבערגעדעקט אין דער מיט מיט עטליכע אלטע קליידער.

וואס אמאל כאפט זיך אויף אן אנדער קינד, עס הויבט זיך אויף אן אנדער קעפעל און רופט: עסען!

— ווארט, ווארט, קינדערלעך, — טרייסט זיי שרה, — אט באלד וועט קומען דער טאטע, ברענגען וועטשערע; איך וועל אייך אלע אויפוועקען!

— און ווארעמעס? — פרעגען די קינדער וויינענדיג — מיר האבען דאך נאך קיין ווארעמעס נישט געגעסען!

— ווארעמעס אויך!

זי גלויבט דאך אליין נישט אין דעם, וואס זי זאגט; זי זוכט מיט די אויגען אין אלע זייטען. טאמער וועט זי נאך עפעס געפינען צו פארזעצען... נישטא!

לעדיגע, נאסע פיער ווענט! א צושפאלטענער אויווען! אלץ איז נאס און קאלט!... אויפ'ן קוימען שטעהען א פאר צובראכענע טעפ, אויפ'ן אויווען — אן אלט, אויסגעבויגען, בלעכען חנוכה־לעמפעל; אין דער הויך אין באלקען שטעקט א נאגעל — א זכר פון א הענגעל־לייכטער, צוויי לעדיגע בעטען אהן א קישען... גאר־נישט, גארנישט מעהר!

עס האט לאנג געדויערט איידער די קינדער זענען רעכט איינ־

געשלאָפען. שרה קוקט אויף זיי מיט הארץ־וועהטאג, מיט רחמנות, און טראַגט איבער די פּאַרוויינטע אויגען צו דער טיר. זי האָט דערהערט טריט; שווערע טריט אויף די טרעפּ אין דער סוטערינע אריין; קאַנען קלאַפּען, דאָ אין דער רעכטער, דאָ אין דער לינקער זייט וואַנט. אַ שטראַל פון האפנונג באַלייכט איהר איינגעשרומפּען פּנים. זי קלאַפּט אַ פּאָר מאָל אַ פּוס אַן אַ פּוס, הויבט זיך שווער אויף און געהט צו צו דער טיר. זי עפענט, עס קומט אריין אַ בלאַסער, איינגעבויגענער איד מיט לעדיגע קאַנען.

— נו? — פרעגט שרה שטיל.

ער שטעלט אוועק די קאַנען, לעגט אָפּ די יאָך, זיפצט אָפּ און ענטפערט נאָך שטילער:

— גאָרנישט! גאָרנישט! מ׳האָט אין ערגעץ נישט באַצאָהלט... מאָרגען, זאָגט מען... יעדער זאָגט אַלץ — מאָרגען... איבער־מאָרגען... ראש־חודש...

— די קינדער האָבען כמעט אין מויל נישט געהאַט, — מאַכט שרה — כאָטש גוט — זיי שלאָפען... בידנע קינדער מיינע! זי קאָן זיך נישט איינהאַלטען און הויבט אָן שטיל צו וויינען.

— וואָס וויינסטו, נאַר!? — פרעגט דער מאַן.

— אַך, מענדעל, מענדעל... די קינדער זענען אַזוי הונגעריג!...

מיט געוואַלד וויל זי איינהאַלטען די טרערען.

— און וואָס וועט זיין אונזער סוף? — קלאָגט זי זיך, — מיט יעדען טאָג ווערט ערגער!

— ערגער? ניין, שרה! זינדיג נישט מיט די רעד! פאַר־אַיאָהרען איז ערגער געווען, ערגער! אויך אָהן ברויט און דערצו נאָך אָהן אַ דירה! די קינדער האָבען זיך בייטאָג געוואַלגערט אין גאַס, ביינאַכט — אין די הויפען... היינט כאָטש אויף אַ שטרוי־זאַק, כאָטש אונטער אַ דאַך!

שרה האָט זיך שטאַרקער צוּוויינט.

זי האָט זיך דערמאָנט, אַז דאַמאָלט איז איהר טאָכטע איינמיטען גאַס אַ קינד אוועקגעקומען. עס האָט זיך פאַרקיהלט, הייזעריג געוואָרען און געשטאָרבען.

— געשטאָרבען ווי אין וואַלד... (זיי צו לענגערע יאָהר!) נישט געוועזען מיט וואָס צו ראַטעווען... מישטיינס געזאָגט, נישט אפילו

די שול איינגעריסען, נישט דאס פעלד געמאסטען, קיין עיז־הרע נישט אפגעשפראכען... אזוי, אויסגעגאנגען ווי א ליכט!

און ער טרייסט זי.

— וויין נישט, שרה, וויין נישט... זינדיג נישט פאר גאט!

— אך! ווען וועט ער שוין אויף אונז רחמנות האבען!

— האב אויף דיר אליין רחמנות, לאז דיר נישט צו אזוי צום הארץ! זעה, ווי דו זעהסט אויס! היינט צעהן יאהר איז געוועזען אונזער חופה... קוק אן דיין פנים... וועה און וויינד! דו ביסט דאך געוועזען די שענסטע אין שטאדט!

— און דו?! דו האסט דאך געהייסען, געדענקסט, מענדעל גבור... היינט ביסט דו געבויגען אין דרייען. קראנק... כאטש דו האלסט פאר מיר בסוד?!

— אך, גאט! גאט! — רייסט זיך איהר ארויס א געשריי.

די קינדער כאפען זיך אויף און בעטען: עסען, ברויט!

— חלילה! ווער עסט היינט? — האט זיך מענדעל פלוצלונג אנגערופען.

די קינדער זעצען זיך אויף דערשראקען.

— היינט איז א תענית, — זאגט מענדעל מיט א פינסטער פנים.

עס האט געדויערט א פאר מינוט, איידער די קינדער האבען פארשטאנען, וואס מען רעדט צו זיי.

— וואס פאר א תענית? וואס פאר א תענית? — פרעגען זיי, וויינענדיג.

און מענדעל דערצעהלט מיט אראפגעלאזטע אויגען, אז היינט, נאך ביי שחרית, צו קריאת־התורה, איז אראפגעפאלען די ספר־תורה פון שלחן.

— דעריבער — זאגט ער — האט מען אויף מארגען ארויס־גערופען א תענית, אפילו פאר זויגענדיגע קינדער!

די קינדער שווייגען און ער פיהרט ווייטער.

„אזא תענית ווי יום־כפור, ווי תשעה־באב; פון היינט פאר־נאכט אן!“

די פיער קינדער שפרינגען פלינק ארויס פון בעט און ה״יבען אן בארוועס, אין די צוריסענע העמדלעך, צו טאנצען איבער דער שטוב און צו רופען:

— מיר וועלען פאסטען! פאסטען!

מענדעל פארשטעלט מיט די פלייצעס דעם קאנאנעס, זיי זאַלען נישט זעהן, ווי די מוטער גיסט מיט טרערען.

— נו. גענוג! — בארוהיגט ער די קינדער — גענוג! אין אַ תענית טאָר מען נישט טאנצען... אם ירצה השם, — שמחת־תורה!...

די קינדער זענען צוריק אין בעט אריין.

פארגעסען דעם הונגער!

אַ מיידעלע הויבט אָן זינגען „אבינו מלך", „אויפ'ן הויכען בארג..." א קעלט לויפט מענדלען דורך אלע גלידער...

— זינגען טאָר מען אויך נישט, — מאכט ער מיט אַ פאַר־שטיקטער שטימע —

די קינדער ווערען שטיל און שלאָפען איין, מיד פון טאנצען און זינגען. איינער דאָך, דער עלטערער, וואגט זיך נאָך און פרעגט:

— טאטע, ווען ווער איך בר־מצוה?

— נאָך ווייט, חיים'ל, נאָך ווייט... נאָך פיער יאָהר, זאָלסט מיר לעבען און געזונט זיין...

— דאמאָלט וועסט דו מיר קויפען אַ פאָר תפלין?

— ווי דען?

— אַ תפלין־זעקעלע?

— מן הסתם!

— און אַ סדור'ל?... אַ קליינס מיט אַ גאָלדענעם שניט?

— מיט גאָטס הילף... בעט גאָט, חיים'ל!

— דאמאָלט, וועל איך פאסטען אלע תעניתים.

— יאָ, יאָ, חיים'ל... אלע תעניתים...

שטיל האָט ער צוגעגעבען:

— רבונו של עולם, נאָר נישט אזוינע, ווי היינט!...

דאָס אָרעמע אינגעל.

(אַ מעשה, דערצעהלט דורך א „מענש" פון אַ „קאָמיטעט").

— ניט מיר אכט גראָשען אויף א נאָצלעג*).

„ניין!" — ענטפער איך הארט און געה אוועק.

ער לויפט מיר נאָך מיט א הינמיישער בקשה אין די ברענענדיגע אויגלעך, ער קושט מיר דעם אַרבעל. — עס העלפט נישט! „מיינע הכנסות טראָגען נישט אויף אזוינע נדבות יעדען טאָג!"

„אָרימע לייט — טראַכט איך, ארויסגעהענדיג פון דער „אָרעמער קיך." וואו איך בין מיך אזוי הארט באַגאַנגען מיט'ן בעטלערישען אינגעל, — אָרעמע לייט עסען זיך געשווינד צו."

דאָס ערשטע מאָל, אז איך האָב דערזעהן דאָס אויסגעדאַרט־ברודינע, יונגע פנים'ל, מיט די טיף־איינגעפאַלענע, שוואַרץ־ברענענדיג־טרויעריגע נאָר קלוגע אויגעלעך, האָט עס מיך אָנגעכאַפּט ביים הארץ. איידער איך האָב זיין בקשה אויסגעהערט, האָט עס מיר שוין נעגעבען א ב ר י ה, און א צעהנערל איז „ארויסגעפלויגען" פון מיין טאַש אין זיינע דאַרע הענטלעך אַריין.

איך געדענק גאַנץ גוט, אז די האַנט מיינע האָט עס א ל י י ן געטאָן. זי האָט נישט געפרעגט דאָס האַרץ, צי עס האָט רחמנות, נישט דעם רואה־חשבון — דעם מוח, — צי ביי אַ פענסיע פון איין און פיערציג רובל מיט זעקס און זעכציג קאָפּיקעס א חודש, קאָן מען געבען פינף קאָפּיקעס צדקה.

---

*) אַ הויז פאַר אָרעמע לייט צום איבערנעכטיגען.

זיין בקשה איז געווען אז עלעקטרישער פונק. ער האט ערשיטערט יעדעם אבר אין מיר, יעדעם קעמערל אין יעדען אבר, און מיין רואה־חשבון, דער מוח, האט ערשט שפעטער געקריגען א „ידיעה“ פון דער נייער הוצאה; ערשט שפעטער, ווען דאס אינגעל איז שוין, אונטערשפרינגענדיג פאר שמחה, ארויס פון ,טאניאק*).

פאריאגט אין אייגענע און אין פרעמדע געשעפטען, האב איך באלד אינ׳ם אינגעל פארגעסען. נאר, אפנים, נישט אינגאנצען. נישט וויסענדיג דערפון, האט דאך אין מיר ערגעץ נעמווזט זיין א „אספה“ פון פראקטישע מחשבות. ווארים באלד דעם צווייטען אווענט, אז דאס אינגעל האט מיך ווייטער אפגעשטעלט, אז דאס אייגענע אינגעל, מיט׳ן ציטערדיג־אפגעריסענעם קול, האט מיר ווייטער געבעטען אויף א „נאצלעג“ — זענען מיר שוין ארויסגעשוואומען, פון ערגעץ אין מיר, ג ר י י ט ע מחשבות: א זיבען — אכט יאהריג אינגעל דארף נישט בעטלען... נישט האלטען זיך אין קיך... דאס עסען אין קיך פאר׳ן צוזאמענגעמען די כלים, מאכט איהם נאר פאר א לעדיג־געהער, פאר א בעטלער; אזויערנאר וועט פון איהם קיינמאל קיין ליים נישט זיין...

די האנט מיינע האט זיך ווייטער גערוקט אין קעשענע אריין. נאר א י ך האב זי דארט דערטאפט און פארהאלטען. וואלט איך פרום געווען, וואלט איך אפשר אזוי געקלערט: צי די מצוה איז ווערט די אכט גראשען? צי וואלט איך נישט יוצא געווען אויף דעם ארט מיט מנחה־דאווענען? אדער מיט א הייסערען קרעכץ ביים דאווענען? נישט פרום, האב איך נאך דעם אינגעלס טובה געהאט אין זינען; מיט מיינע אכט גראשען וועל איך איהם נאר א רעה טון! אז אייביגער בעטלער פונ׳עם מאכען!

און דאך האב איך איהם דאמאלט געגעבען! די האנט האט זיך געריסען פון קעשענע ארויס און איך האב זי לענגער נישט פארהאלטען; עפעס האט מיר ארום הארץ וועה געטאן, די אויגען זענען מיר פייכט געווארען. ער איז ווייטער ארויס פון קיך מיט א שמחה, און איך האב געפיהלט, אז מיר איז גרינגער און לייכטער געווארען אויפ׳ן הארץ. איך האב דערפיהלט א שמייכעל אויף מיין פנים.

---

*) א קיך פאר ארעמע לייט.

דאָס דריטע מאָל האָט ישוין לענגער, אַסך לענגער געדויערט. איך האָב שוין באַרעכענט, אַז מיין פּענסיע ערלויבט מיר נישט אויסצוגעבען אַכט גראָשען אַ טאָג; עס איז טאַקע אַ פאַרגעניגען צו זעהן דאָס פאַרוויינטע, נישט־דרייסטע אינגעל אונטערטאַנצען פאַר שמחה, צו זעהן, ווי עס צינדען זיך די ליכטלעך אין זיינע יונגע אויגען אָן, צו װ ו י ס ע ן, אַז פאַר דיינע אַכט גראָשען וועט ער נישט נעכטיגען אין גאַס, נאָר אין „נאַצלעג", וואו עס וועט איהם וואַרעם זיין און ער וועט נאָך אין דערפריה קריגען אַ גלאָז טיי מיט אַ זעמעל — דאָס אַלעס איז אַ פאַרגעניגען, נאָר איך, ביי מיינע הכנסות, טאָר מיר נישט ערלויבען אַזוינע „שמחות!" — קיינעסוועגס!

נאַטירליך האָב איך דאָס אַלעס דעם אינגעל נישט געזאָגט! איך האָב איהם בעסער גע'מוסר'ט, ווי דען!

איך האָב איהם געגעבען צו פאַרשטעהן, אַז מיט'ן בעטלען פיהרט ער זיך איבער... אַז יעדער מענש, און פון איהם דאַרף אויך אַרויסוואַקסען אַ מענש, דאַרף, איז מחויב צו אַרבייטען... אַרבייט איז אַ הייליגע זאַך! און — אַז מען ז ו כ ט אַרבייט, געפינט מען זי! און דערגלייכען געלערזענע גוטע זאַכען, וואָס האָבען דעם אינגעל נישט געקאָנט פאַרטרעטען דעם „נאַצלעג", נישט דינען אַפילו פאַר אַ געליהענעם שירם, געשיצט צו זיין איבער נאַכט פאַר'ן רעגען אָדער שניי...

ער איז אַלץ געשטאַנען און געקושט מיר דעם אַרבעל... און אַלץ אויפגעהויבען די אויגען צו מיינע צו זעהן, אויב עס ווייזט זיך נישט אין זיי אַ פונק רחמנות, אויב זיינע ווערטער פאַלען נישט ווי אַרבעס אויף דער וואַנט! און איך האָב געפיהלט, אַז ער האָפט נישט אומזיסט, אַז מיינע קאַלטע מחשבות ווערען וואַרעם, אַז זיינע הינטיש־בעטענדיגע אויגען האָבען אויף מיר אַ פּעולה, אַז איך מיט מיין גאַנצער באַטערעע פון מחשבות און מוסר וועל מיך אין קורצען אונטערגעבען... און איך האָב אַ ישוב געהאַט: איך וועל איהם געבען, נאָר אָנזאָגען איינמאָל פאַר אַלעמאָל, ער זאָל שוין מעהר נישט בעטלען. אָנזאָגען האַרט און שאַרף, ער זאָל געדענקען! איך האָב קלענער געלט פאַר אַ פינף־קאָפּעקען־שטיק נישט געהאַט, איך האָב אַ מטבע אויסגעטוישט און געגעבען איהם אַכט גראָשען.

— נא! נאר מעהר, הערסט דו, זאלסט דו ביי מיר נישט בעטלען!

פון וואנען האט זיך דער „ביי מיר“ גענומען? איך האב איהם, דאכט זיך, נישט אין זינען געהאט; על כל פנים, האב איך די צוויי ווערטער נישט געוואלט זאגען; איך וואלט זיי גערנוויליג פאר וועלכע קאפיקע צוריק איינגעשלונגען? עס איז מיר אביסעל קיהל געווארען אויף דער נשמה, עס האט זיך מיר געדאכט, אז איך האב איהר פון ערגעץ אן ארט א לאפען אפגעריסען, און דער ארט איז נאקעט געבליבען! גאר דאס איז דורך א בליץ; מיין שטרענג פנים, מיין שארף־בעטאלען קול, מיין אויסגעשטרעקטע רעכטע האנט און ארויסגעשטעלטער לינקער פוס, האבען זייערס געטאן! איך האב א שטארקע פעולה געהאט אויפ'ן אינגעל! שטעהענדיג, ווי אויף ברענענדיגע קוילען, ווילענדיג זיך אויסרייסען פון קיך, כדי פריה צו קומען צום „נאצלעג“, איז ער דאך פון מיינע ווערטער בלאס און בלאסער געווארען, א טרער האט אנגעהויבען ציטערען אין דער יונגער ברעם...

— גאר נישט מעהר בעטלען, — האב איך מיין מוסר געענ־דיגט, — הערסט! דאס לעצטע מאל!

דאס אינגעל האט אפגעאטעמט און אנטלאפען!

היינט — היינט האב איך איהם שוין טאקע נ י ש ט גע־געבען! מ י י ן ו ו א ר ט וועל איך נישט ברעכען; ביי מיר איז נישטא קיין „בלי נדר ובלי מסקנא“ — איך לעג פאר מיינע ווער־טער קיין „עירוב“ נישט, איך זאל קאנען ווייטער אריבערגעהן, א ווארט — איז טייער! מען דארף זיך האלטען פעסט, אניט, וועט קיינמאל אין קיין זאך קיין „ארדנונג“ נישט זיין!

איך בארעכען נאך אמאל, וואס איך האב געטאן און געזאגט, און בין זעהר צופרידען פון זיך.

איך קאן נישט יעדען טאג געבען אכט גראשען צדקה, און דאך איז נישט דאס געוועזען דער עיקר; דער עיקר האב איך זיין טובה געמיינט, טובת הכלל אויך! ווארים, וואס איז ווערט צדקה א ה ן א סדר, און ווי קאן זיין א סדר אהן א פעסטער דעה?

מיט'ן אינגעל האב איך פראכט אידיש גערעדט, מיט מיר אליין רעד איך אביסעל געלעהרטער; ארויסגעהענדיג פון קיך, טראכט

איך. „דער ערגסטער מיקראָב איז דער חברה׳ס גוף איז בעטלע־ריי. דער, וואָס ארבייט נישט, האָט נישט קיין רעכט אויפ׳ן לעבען. א. ז. וו.“

קוים האָב איך די טיר פון „טאַניאַק“ הינטער מיר פאַרמאַכט בין איך אריין מיט די פיס אין בלאָטע, מיט׳ן פּנים אין ווינט און מיט „לייב און לעבען“ אין דער פינסטערער נאַכט!

עס איז א שרעקליכער ווינט, עס ציטערען די פלאַמען אין די גאַסען־לאַמפּען ווי פאַר קעלט, און זייער ציטערדיגער שיין שלאָגט זיך טויזענט־פאַך אָפּ אין די נאַסע בלאָטע־גריבלעך אין גאַס, אז עס שווינדעלט פאַר די אויגען.

עס פּייפט מיט א יעמערליכען קול, גלייך טויזענטער נשמות בעטען זיך „תקון“, אדער טויזענט אינגלעך — צו אכט גראשען אויף „נאַצלעג“.

פוי! ווייטער דאָס אינגעל...

עס איז אן עבירה א הונט ארויסצוטרייבען אין גאַס אריין!... און דאָך וועט דאָס אינגעל נעכטיגען אין גאַס!... נאָר וואָס זאָל איך טון? וועניג פאַר מיר דריי מאָל? זאָל צינד אן אנדערער גע־בען! עס איז גענוג פון מיין זייט, אז איך האָב מיט׳ן קראַנקען האַלז און הוסטענדיג אין אזא וועטער דעם טאַניאַק באַזוכט. איך בין טאַקע א „קאָמיטעט־מענש“, נאָר קיינער האָט פון מיר נישט פאַר־לאַנגט, איך זאָל אכטונג געבען, בפרט אין אזא וועטער, אהן א פעלץ... וואָלט איך פרום געוועזען, וואָלט עס פון מיין זייט איי־גענטליך געוועזען; איך וואָלט געמיינט טאַקע מיין טובה דערביי: איך וואָלט געשווינד אהיים געלאָפען, אריינגעוואָרפען זיך אין בעט און איינגעשלאָפען, די נשמה זאָל געשווינד ארויפפליהען אין הי־מעל אריין און פאַרשרייבען אויף איהר קאָנטאָ א מצוה׳לע... דאָס מצוה׳לע איז „קרעדיט“, דער „דעבעט“ וועט זיין א פעט שטיקעל לויתן... איך — האָב געהענדיג אין „טאַניאַק“ אריין לויתן איז זינען געהאַט... מיין גוט האַרץ האָט מיך געפיהרט...

מיך אליין לויבענדיג, איז מיר עפּעס וואַרעמער געוואָרען אין דער געגענד פון האַרץ; און איינער לויבט מיך, וואָלט איך מיר

נעמוזט פארשעמען און אוועקמאכען מיט דער האנט... מיך אליין קאן איך הערען אהן בושה... און איך וואלט מיך אפשר לענגער נאך געלויבט, נאך מעלות טובות אין זיך געפונען, נאר, ליידער, בין איך מיט מיינע „האלבע פארעשוועס" — איין גאט ווייסט, אז די אנ־דערע צוויי העלפטען האב איך אויסגעריבען אויפ'ן וועג צום „טאָ־ניאק"! — בין איך מיט מיינע האלבע פארעשוועס אריין אין א בלאטע...

„שליחי מצוה אינן ניזוקין" — נאר דאס איז, אפנים, נאר אהין־צו־וועגס; צוריק־צו־וועגס, בשעת ווען דער „נייבאשאפענער מלאך יאגט זיך שוין צוריק אין הימעל אריין, קאן מען אפילו האלז־און־לייב ברעכען.

עס ווערט מיר נאס אין די פיס און קאלט אין אלע אברים; איך פיהל פאזיטיוו, אז איך וועל מיך פארקיהלען, אז איך האב מיך שוין פארקיהלט; אט באלד וועל איך מיך צוהוסטען. עס וועט מיך אנהויבען שטעכען אין דער ברוסט! עס פאלט אויף מיר א שרעק... ערשט נישט לאנג פיער וואכען אפגעלעגען!

— מען טאר נישט אזוי! מאכט אין מיר עפעס געגען מיר אליין א מרידה, ניין! דיך מעגסט דו מקריב זיין! נאר דיין ווייב און קינד? ווי האסט דו א רעכט זייער שטיץ איינצושטעלען?

ווען דער זאץ זאל זיין א געשריבענער, איך זאל דעם פרעמ־דענס זאצ'ס לעזער זיין און האלטען דערביי א בליישטיפט אין דער האנט, וואלט איך שוין געוואוסט, וואס מיט איהם צו טון... נאר דער זאץ איז מיין אייגענער געוועזען...

און איך פיהל מיך פארט פארקיהלט, און אהיים איז נאך ווייט, און די קאמאשען זענען פול מיט וואסער, קאלט און שווער... געגענאיבער לייכטען עטליכע פענסטער פון א קאנדיטאריי... די ערגסטע אין גאנץ ווארשוי, שענדליכער טיי, נאר ביי „אין ברירה"!...

איך שפרינג אריבער די גאס און פאל אריין אין א ווארעמען נעבעל.

איך האב באשטעלט א גלאז טיי און געכאפט א „פלוג־בלאט".

דער ערשטער אילוסטרירטער וויץ, וואס פאלט מיר אין די אויגען אריין, זעהט מיר אויס אלס א המשך פון דרויסען. דער

ווײַז הייסט: „ווער איז וואָס האָט איבערפּלוּם?" אויפ'ן בילד איז א ווּעטער ווי איצט אין גאַס. צוויי פערזאָנען קומען זיך אַקעגנעז אויפ'ן טראַטואַר: פון איין זייט א דיקע פרוי אין די מיטעלע יאָה־רען, „אַן אַנגעגאָסענע", אין א זיידען קלייד, א סאַמעטענעם מאַנ־טעל און א ווייסען פעדער־הוט. זי איז, אפנים, ביים גוטען וועט־טער אַרויסגעגאַנגען שפּאַצירען, אַרער מיט א וויזיט. און דאָס אומוועטער האָט זי אומגעריכט געטראָפּען; דאָס פּנים איהרס איז איבערגעשראָקען: זי שרעקט זיך פאַר רעגען און קעלט פאַר זיך. און אפשר — נאָר פאַר'ן מאַנטעל; זי איילט, עס קומען איהר עט־ליכע טראָפּען שוויים אויפ'ן ווייסען שטערן אַרויף; זי איילט, נאָר איהרע טריט זענען דאָך נישט זיכער. זי האָט ביידע הענט פאַר־נומען. אין דער לינקער האַנט, דורכגענומען דורך דער מופע, האַלט זי די זיידענע שלעפּ, שוין גוט מיט בלאָטע פאַרברעמט; און אין דער רעכטער האַנט — א קליינעם זיידענעם שירם, וואָס פאַרדעקט איהר קוים דעם פעדער־הוט איבער'ן קאָפּ! דער דאַמע פעהלט נ א ר א שטיק שירם! פאַר דאָס האָט זי איבערפּלוּם — איז אַלעם אַנדערען. עס איז א פּנים אָהן זאָרג, פון א זיבעטער זעט, פון אַלדאָס גוטס!

קעגענאיבער דער דאַמע קומט אַן א יונג מיידעלע — הויט און ביין! זי האָט אפשר לאַנגע און שעהנע האָר, נאָר זי האָט געוויס ווענינ צייט צו זיי; זיי זענען צופּלאָסען, צושויבערט, און דער ווינט יאָגט זיך אַרום מיט גאַנצע פּענקעס האָר און קלאַפּט זי מיט זיי אויף די דאַרע פּלייצעס. זי טראָגט א שטאַרק געלאַטעט דין קליידעל, און דער ווינט האָט זיך צו איהר צוגעטשעפּעט און זוכט נאָר א שפּאַרע, זיך אַריינצו'גנב'ענען, זיך צו ציהען צום דאַרען לייב. אויף די פיס האָט זי א פּאָר הויכע שיך — פון בלאָטע! זי נעהמט אויך נישט זיכער אויפ'ן ווינט; ערשטענס, איז איהר דער ווינט גלייך אין פּנים אַריין; צווייטענס, האָט זי אויך ביידע הענט פאַרנומען: אין דער לינקער האַנט טראָגט זי א פּאָר גרויסע מעש־נישע — געוויס דעם פּאָטערס — שטיוועל, צו פאַרריכטען... די אויפגעשפּאָלטענע פּאַדעשוועס לאָזען מיך זי נישט חושד זיין, אַז זי טראָגט זיי אין א שענק, פאַר א פלאַש בראַנפּען צו פאַרזעצען... געוויס איז דער פּאָטער אהיים געקומען מיד פון דער אַרבייט, די מוטער קאָכט וועטשערע, און זי, די עלטסטע טאָכטער, האָט מען

ארויסגעשיקט פאררעכטען די שטיוועל — אויף אין דערפריה מורגען זיי זיין פארטיג. זי איילט, זי ווייסט, אז אויב דער שוסטער וועט אויף מארגען נישט פארטיג מאכען די שטיוועל, וועט א גאנצען טאג קיין פייער אויפ׳ן קוימען נישט זיין... זי סאפעט — די גרויסע שטיוועל זענען צו א שווערע לאסט פאר דעם קליינעם קינד. נאך שווערער איז די משא אין דער לינקער האנט: זי טראגט — אן אומגעהייערען וועגס־שירם איבער זיך! און זי טראגט איהם מיט שטאלץ — דער פאטער האט איהר דעם שירם געטרויט!

דעם קינד פעהלט אסך זאכען: ווינטער — ווארעמקייט, זומער און ווינטער — קליידונג, א גאנץ יאהר — עסען צו דער זעט... דערפאר האט זי איבערפלוס אין ש י ר ם!

איך בין זיכער, אז אין דער רגע איז איהר די רייכע דאמע מיט׳ן ש י ר ם מקנא!

דאס קליינע דארע מיידעלע מיט די שעלמיש־לאכענדיגע אויגען, כאטש זי קערט זיך יעדע מינוט שיער נישט איבער פון ווינט.

— שמייכעלט מיר אקעגען פון בלאט אראפ:

„נו, זעהסט, מיר האבען אויך אמאל נחת!“

„אט, לאך איך אויס יענער דאמע!“

נאר, באצאהלענדיג פאר דעם נישט־דערטרונקענעם טיי, דערמאן איך מיך ווייטער אן מיין בעטלערישען אינגעל.

ער האט נישט קיין ש י ר ם, אויף איהם ווארט נישט קיין ה י י ם, זאל זיין מיט טרוקענע קארטאפעל, אהן פוטער! אויף איהם ווארט נישט קיין פ י צ ע ל בעט, א טאטען אדער א מאמען צו־פוסענס... און אפילו די א ו מ ג ל י ק ל י כ ע ד א מ ע וואלט איהם נישט געהאט מיט וואס מקנא צו זיין!

ווי אזוי האט ער זיך מיר דערמאנט? אהא! איך געדענק: עס איז מיר דורכגעפלויגען א מחשבה, אז פאר דעם צעהנערל, וואס איך האב באצאהלט פאר דעם כמעט נישט פארזוכטען טיי, וואלט דאס ארעמע אינגעל געהאט: פאר א צווייער א האלבע פארציע זופ אדער א שטיקעל ברויט און — אן ארט, וואו צו נעכטיגען...

פארוואס האב איך טיי באשטעלט? אין דער היים קאכט, ווארטענדיג אויף מיר, דער סאמאוואר, עס זיצט עמיצער מיט א גרייטען שמייכעל אויפ'ן פנים, אויפ'ן טיש ליגט אנגעגרייט עפּעס צו פארבייסען — איך האב מיך אבער געשעמט נ י ש ט צו באשטעלען קיין טיי!

— נו, מיין בושה איז אויך עפּעס ווערט! — טרייסט איך מיך.

אין גאס האט אויף מיר געוואָרט נאך א שטארקערער ווינט.

ער רייסט די דעכער מיט א כעס, גלייך ער וואלט אן אנטי־סעמיט און זיי — אידען געוועזען; נאר די דעכער זענען אייזען און ביי זיך אין דערהיים. ער לאזט זיך אראפּ מיט רציחה צו די לאמטערען אין גאס, זיי האלטען זיך דאך גלייך און לייכטען ווייטער, ווי געלעהרטע העלדען אין דער אינקוויזיציע־צייט! ער לאזט זיך אראפּ נאך טיפער און רייסט דעם ברוק פון גאס, נאר די שטיינער זיצען טיף איינגעגראבען, און די ערד לאזט איהרע שכנים נישט אזוי לייכט ארוים; ער הויבט זיך צוריק אויף מיט א כעס, ארויף, ארויף אין דער הויך, נאר די הימלען זענען ווייט, און די שטערען קוקען אראפּ גלייכגילטיג אדער מיט חוזק...

די מענשען אין גאס בויגען זיך, נייגען זיך, ציהען זיך צו־זאמען, וועניג ארט צו פארנעמען, דרעהען זיך אלעמאל איבער, דעם אטעם צו כאפּען, און געהען דאך ווייטער זייער זיכערען וועג...

— נאר דאס ארעמע, שוואכע אינגעל — קריג איך מורא — ווי וועט עס מיט איהם דערגעהן?!

מיין גאנצע פילאזאפיע האט מיך פארלאזט, און מיין גאנץ רחמנות האט זיך דערוועקט...

ווען דאס איז מ י י ן קינד? ווען איך זאל קלערען, אז דער ווינט קעהרט איבער מיין א י י ג ע ן פלייש און בלוט? ווען מ י י ן קינד דארף אין אזא ווינט נעכטיגען אין גאס... אדער, ווען אפילו ער האט שוין שפּעטער אויסגעבעטעלט אכט גראשען,

געהן אין אזא שטורעם קיין פראגע, איבער דער ווייקסעל, איבער דער בריק!...

צי ווייל ער איז נ י ש ט מיין, איז ער דעריבער ערגער? צי ווייל די, וואס ער איז זייער, ליגען ערגעץ אין א קבר אונטער א מצבה, פיהלט ער ווייניגער דעם ווינט? ציטערט ער ווייניגער פאר קעלט?

איך פארליר דעם חשק אהיים צו געהן; מיר דאכט זיך, אז איך האב נישט קיין רעכט נישט צו דער ווארעמער שטוב, נישט צום קאכענדיגען סאמאוואר, נישט צום ווארעמען בעט, און בפרט — צום שמייכעל פון די, וואס ווארטען אויף מיר אין דערהיים. מיר דאכט זיך, אז אויף מיין שטערן מוז שטעהן אויפגעשריבען אז עהנליך ווארט ווי „רוצח", „קין"... מיר דאכט זיך, אז איך דארף מיך קיינעם אין די אויגען אריין נישט ווייזען...

און עס פאלט מיר ווייטער איין צו קלערען וועגען פרומקייט.

— א מיין וואלט איך, צו אלדי שווארצע יאהר, — שעלט איך מיך, — פרום געוועזען! וואס וואלט מיר געשאדט, איך זאל זיכער זיין, אז דער, וואס וואוינט העכער איבער אלע שטערען, איבער אלע הימלען, קוקט קיין רגע נישט אוועק פון אונזער וועלט... אז ער וועט קיין רגע אנ'ם אינגעל נישט פארגעסען?...

פארוואס זאל ער ליגען מ י ר אויפ'ן הארץ, איך וואלט איהם בעסער פראנק און פריי אויפ'ן ה א ר ץ פון דער גאנצער וועלט געווארפען; ער וואלט מיר קיין רגע פאר די אויגען נישט געשטאנען, ווען איך זאל וויסען, אז ער איז זיכער הינטער'ן גרויסען קאסמאס־אויג, וואס, ווען עס זאל זיך, חלילה, אויף איין רגע צו־מאכען, וואלט גאנצע וועלטען דער טייוועל גענומען. אבער, כל־זמן עס איז אפען, וועט דאס קלענסטע ווערמעל אהן חשבון, אהן משפט, אהן יושר נישט פארלוירען ווערען...

צינד, מוז איך מיט'ן קראנקען האלז, מיט נאסע פיס, ביי אזא וועטער צוריקגעהן אין „טאניאק" אריין זוכען דעם פרעמדען יתום... עס איז א חרפה און א בושה!...

וואס די „חרפה" און די „בושה" זענען געוועזען, מיט וואס און פאר וועמען איך האב מיך געשעמט — ווייס איך נישט עד היום. און דאך, דער חרפה און דער בושה צוליעב, בין איך געגאנ־

גען צום „טאניאק“ נישט אין גלייכען וועג; איך האב ארומגעקא־לעוועט עטליכע גאסען און ענדליך — געקומען.

די ערשטע שטוב, די שפייז־זאל, איז לער, דער „גיהנום“ פון א גאנצען טאג הויבט זיך אן אפקיהלען. און די פארע הויבט זיך העכער און העכער פון איבער דער נאסער פאדלאגע און בילדעט א נייעם „הימעל“, א נייע „אויסשפרייטונג“ צווישען די אונטערש־טע וואסערען פון די ארעמע לייטס פיס, און די אויבערשטע — פון דער געטריפטער פארע. ערטערווייז רעגנען די טראפען אראפ, דורכ'ן אפענעם פענסטערל אין קיך אריין. זעה איך די פארשלאפענע קעכין מיט'ן פאררוקטען שייטעל שטעהען אנגע־שפארט מיט דער לינקער האנט אויפ'ן גרויסען קעסעל, פיהרענ־דיג מיט דער רעכטער האנט גאנץ פויל דעם גרויסען קאך־לעפעל צו די ליפען. די צווייטע, די „אונטער־קעכין“, בראקט לאקשען אויף מארגען, אויך פארשלאפען. דער „ממונה“ צעהלט די קוויט־לער אויף מיטאגען אויפ'ן קאמיטעטס חשבון... מעהר איז קיינער נישטא. איך ווארף אן אויג אונטער די טישען — עס איז פון איינ־געל קיין זכר נישטא!

איך בין צו שפעט געקומען!

— כאטש גוט, — טראכט איך, ארויסגעהענדיג פון קיך — וואס קיינער האט מיך נישט באמערקט...

ראפטום דערמאן איך מיך, אז איך בלאנדזשע שוין עטליכע שטונדען אין גאס.

— וואס איז פאר א טייוועל מיט מיר? — ווער איך בייז, און הויב אן צו שפרייזען אהיים.

איך בין צופרידען, וואס אלע שלאפען שוין. איך ווארף אראפ די קאמאשען אין פעדערהויז, גנב'ע מיך אין שטוב און אין בעט אריין — נאר איך האב א שלעכטע נאכט געהאט.

מיר, פארקיהלט און דורכגענעצט, האט לאנג געדויערט אייי־דער איך האב מיך אויסגעהוסט און דערוואַרעמט. צווישען די ביי־נער האט מיר ארומגעבלאנדזשעט א מין שוידער... רעכט איינגע־

שלאפען בין איך גאנץ שפעט און דאן ערשט האבען מיך שלעכטע חלומות געמוטשעט.

איך האב מיך אויפגעכאפט, באדענדיג זיך אין קאלטען שוויס און בין ארויסגעשפרונגען פון בעט גלייך צום פענסטער צו.

איך קוק ארויס — דער הימעל איז אויסגעשטערנט... די שטערען זעהען אויס, ווי בריליאנטען אין אן אייזערנעם הימעל געפאסט... זיי בלאנדזשען אזוי שטאלץ, אזוי רוהיג און אזוי הויך!

אונטען רייסט דער ווינט; עס ציטערט דאס גאנצע הויז.

איך בין צוריק אין בעט אריין, געשלאפען בין איך שוין נישט מעהר, נאר געדרימעלט. איך האב שוין נאר האלבע חלומות גע־זעהן, און אלץ מיט'ן אינגעל אין דער מיט...

וואס אמאל האב איך איהם געזעהן אויף אן אנדער ארט. דא שלעפט ער זיך ערגעץ אין גאס, דא זיצט ער איינגעהויקערט אויף עטליכע טרעפלעך הינטער א דעבעל פון א געוועלב, אמאל שפילען גאר מיט איהם טייוולאנים אין באל... ער פליהט אין דער לופט פון איין האנט אין דער צווייטער אריין... שפעטער טרעף איך איהם שוין געפרוירען, פארשטארט אין ערגעץ א מיסט־קאסטען...

איך האב קוים דעם מארגען דערלעבט און גלייך געלאפען אין טאניאק אריין.

ער איז דא!

איך זאל מיך נישט געווען שעמען, וואלט איך איהם די בלאטע פון פנים מיט דאנקבארע טרערען אפגעוואשען; איך זאל נישט מורא האבען פאר'ן ווייב, וואלט איך איהם אלס אייגען קינד אהיים געפיהרט...

ער איז דא, איך בין נישט זיין רוצח!

— נא!

און איך האב איהם א צעהנערעל דערלאנגט.

ער נעמט עס פארוואונדערט; ער ווייסט גארנישט, וואס פאר א טובה ער האט מיר געטאן...
לעבען זאל ער!

און דעם צווייטען טאג, אז ער האט ווייטער ביי מיר געבעטעלט אויף א נאצלעג, האב איך איהם נ י ש ט געגעבען, אבער שוין קיין ווארט מוסר נישט געזאגט. נאר מעהר — איך בין אוועקגעגאנגען פארשעמט, נישט צופרידען פון זיך אליין.

געבען קאן איך באמת נ י ש ט, נאר דאס הארץ טוט דאך וועה: פארוואס ק א ן איך נישט?

נישט אומזיסט פלעגט מיין זיידע, עליו השלום, זאגען:

„ווער עס איז נישט פרום, לעבט מיט הארץ־וועהטאג און שטארבט אהן טרייסט.“

קליינע בילדער

וועלכע

1.

דאס שענסטע פון אלע שטיינבילדער אין גארטען איז ו ו ע־נ ו ס — די גריכישע געטין פון שעהנהיים. פון ווייסען מ א ר־מ א ר, אויף א גרינליך־בלאנקען פעדעסטאל, שטעהט די שעהנע געטין און קוקט מיט איהרע פריי־אפענע אויגען אויף א טעראסע מיט פרישע רויזען און ליליען.

אין דער אליי באווייזט זיך א נײַנצעהן־יעהריגע מיידעל, איהר געזיכט שטראלט מיט פרייד, די אויגען שפריצען מיט פריי־שען געזונטען לעבען. זי געהט צו צו ו ו ע נ ו ס.

מוטוויליג שפרינגט זי ארויף אויפ׳ן פעדעסטאל — זי איז איין גרויס מיט דער געטין.

דאס פרעהט זי. זי נעמט ארום מיט דער אלבאסטער־האנט דעם מארמארענעם געטליכען האלז, לעגט צו איהרע פרישע, קרע־לענע ליפען צו די געטליכע.

אזוי שטעהט זי א ווײַלע, און ווער עס געהט דורך, פרעגט זיך:

— וועלכע איז שענער? צי די פון שטיין, צי די פון פלייש?

2.

הינטער א דיקער, בלאנקער שויב, אין אויסשטעלונג פון א מאָ־דע־מאגאזין, שטעהט א שעהנהייט, באהאנגען מיט מאדע זאכען, נאָר אויסגעקלעפט פון וואקס.

די ליפּען זענען אומנאַטירליך רויט, ווי ערשט פריש און צו־פיעל געפאַרבט; דאָס געזיכט איז געלבליך־מאַט; די ברייט־גע־עפענטע אויגען — שטאַר, אָהן א בליק; אַם שרעקליכסטען זענען דאָך די ברעמען; א רייהע פון שטייפע האָר, וואָס שטעהען איינס ווייט פון צווייטען...

אינעווייניג, אין האַלב־פאַרדונקעלטען לאַדען קויפען דאַמען אַלערליי בענדער.

— פרייליין, — מאַכט די דיקע מאַדאַם צום לאַדען־מיידעל,

— נעמען זי נאָך אַרויס די קאַרמין־בענדער פון דער אויסשטעלונג.

דאָס מיידעל פאָלגט.

איהר גאַנג איז מיד און וואַקעלדיג; מיט אנשטרענגונג עפענט זי ברייט די רויטליכע אויגען, אום נישט איינצושלאָפען אין גאַנג. דאָס געזיכט איז שעהן, נאָר מאַט, געלב און אָפּגעלעבט; די ליפּען רויט, נאָר, קענטליך, פריש געפאַרבט.

זי עפענט דאָס פענסטער, בויגט זיך איבער דאָס וואַקסענע בילד און זוכט די בענדער. זוכענדיג, פאַרטראַכט זי זיך, און פאַר־קוקט זיך אין דער לופט אריין, אויף גאַרנישט...

אזוי שטעהט זי א ווייל. און ווער עס געהט דורך אין גאַס פרעגט זיך:

— וועלכע איז שרעקליכער? די פון וואַקס, צי די פון פלייש?

פּאַדליעץ

1.

א רייכער מאַן פאַהרט דורך און באַמערקט א בעטלער, וואָס שטעהט אָנגעשפּאַרט אָן דער וואַנט. עס איז קאַלט און פייכט. גאָט ווייס, ווי לאַנג דער בעטלער שטעהט שוין און וואַרט אויף א נדבה.

דער רייכער מאַן קריגט רחמנות, כאַפּט אַרויס און וואַרפט דעם בעטלער א זילבערנעם צעהן־קאָפּעקען שטיק.

דער בעטלער קוקט אויפ'ן ארט, וואו די מאנעטע איז גע־פאלען און ריהרט זיך נישט פון ארט. דער רייכער מאן באמערקט עס. — עס איז איהם וועניג — טראכט ער.

— פארליעז !...

2.

די דראשקע איז פארביי. דער בעטלער זעצט זיך קרעכצענ־דיג אויפ'ן טראטואר.

עס איז פייכט און קאלט, און עס ברעכען איהם די ביינער; די פיס זענען ווי פארשטארט... גאט ווייס, ווי אזוי ער וועט היינט אהיים קומען; זיי פאלגען נישט, די הילצערנע פיס. זיצענדיג, קאן ער אויך צו דער מאנעטע נישט דערלאנגען. ער ציהט זיך איינגאנ־צען אויס און שטרעקט אויס די האנט... קוים, קוים! ער האט זי!

ער נעמט זי צו די אויגען צו, זי איז פאלש! און ער שרייט אויך אויס:

— פארליעז!

שוויין

אויף א גאלד־געשטיקטער סאפע ליגט א בלאסע דאמע אין א העל זיידען קלייד.

דורך די שווערע גארדינען פאלט א מאטער שיין אויף איהרע קליינע שמאלע ליפען, וואס קרימען זיך אויף א שווערען זיפץ. אין די טיפע בלויע אויגען באווייזען זיך טרערען...

עס איז איהר נישט גוט... נישט דאס האט זי געמיינט!

ליעבע האט זי געוואלט, אידעאלען האט זי געזוכט... און ער גיט איהר ברילִיאנטען און פאלאצען...

רעדט מיט איהר פון געלט־זאכען... פון פאדריאדען...

קיינער פארשטעהט זי נישט; נישט ער — דער מאן, נישט זיינע, נישט איהרע געסט...

און דאס הארץ איהרס בענקט! עס קלעמט, עס פיהלט זיך

פרעמד אין דער וועלט פון געלט, פון זילבער, גאלד און בריליאנ־טען... עס רייסט זיך צו אידעאלען צו... צו... צו...

עס איז איהר ווירקליך נישט גוט, באטש עס פעהלט איהר דער אויסדרוק.

זי שטרעקט אויס די ווייסע בלאנקע האנט, און ריהרט דאס גלעקעל אויפ'ן טיש צוקאפענס.

עס באווייזט זיך דאס שטובען־מיידעל.

— א טאסע קאפע! — באפעהלט די דאמע.

דאס מיידעל פארשווינדט און קומט צוריק מיט א כינעזיש פארצעלאנענער טאסע אויף א שווערער זילבערנער טאץ. דער פיינער גערוך פון פיינעם קאפע מישט זיך אויס מיט'ן לייכטען היאצינטען גערוך אין צימער.

געהענדיג צו דער סאפע, פארטשעפעט זיך דאס שטובען־מייד־על אן א פארבויגענעם עק פון טירקישען דיוואן און — פאלט.

עס הערט זיך א טויבער קלאנג פון דער געפאלענער טאץ און פלאצענדער טאסע.

— שוויין! — שפרינגט אויף און שרייט די דאמע.

עס איז דאך נישט קיין זאקען.

אין זאקען־פאבריק.

עס קומט אריין א מיידעל מיט א טוץ אויסגעארבייטע וואָ־לענע זאקען. זי געהט צו צום אלטען הער.

ער ווארפט א בליק אויף דער סחורה, ווייזט איהר מיט'ן פינ־גער צום י ו נ ג ע ן הער.

זי געהט, לויט מען ווייזט איהר.

דער יונגער הער נעמט די זאקען אין האנט אריין — גענוג ווייך. דערנאך לעגט ער זיי אויף דער וואג, — זיי האלטען אויס. דערנאך נעמט ער א מאס און מעסט די לענג, דעם ראנד, דעם פוסבאלען — — גוט.

דאס מיידעל אטעמט אפ; שטרעקט אויס די האנט נאך געלט.

— א ווייל'ע! — מאכט דער „יונגער הער". ער נעמט פון

טיש א פארגרעסער־גלאז, ווישט עם אוים און באטראכט די אר־בײט.

נאך א לאנג באטראכטען, זאגט ער גלײכגילטיג. נאר פעסט:

— עטליכע פערים איבערגעהאקט — דרײ אויגען נאכגע־לאזט... דרײ פראצענט אראפ!

— אבער... — וויל זי זיך פארטײדיגען.

— קײן אבער! — האקט איבער דער יונגער הער. גיט איהר א קוויט צו דער קאסע. —

די טיר עפענט זיך ווײטער, און עס באווײזט זיך א לאבענדיג געל אידעל.

— גוט מארגען!

— גוט יאהר, — ענטפערט דער אלטער הער, — ביטע!

— דאס געלע אידעל נעהט צו צום אלטען, זעצט זיך בײם טיש.

— דאס איז מײן זוהן! — ווײזט ער אויפ'ן יונגען מיט שטאלץ.

— א סוחר! — גיט ער צו — און נאך ווי הײסט א סוחר!

— נו, איז גוט! — ענטפערט דאס געלע אידעל, — א סוחר דארף געלט!

— געלט! — ציהט דער אלטער מיט די אקסעל.

— פופצעהן טויזענט אין באר!

— נאר אײן פוס אביסעל קירצער — מישט זיך דער יונגער הער אריין מיט אן אומעטיגען שמײכעל.

— מען זעהט קוים אן! — מאכט דער שדכן.

— אבער קירצער איז ער!

— נו, — מאכט דער אלטער, — א כלה איז דאך נישט קײן זאך! מען קוקט נישט אויף קײן פארגרעסער־גלאז!

פורים־שפילער.

איך וואוין אין א שטילען הויז, ווייט פון רוישענדיגען גרושי־באוו, פון די זידענדיגע גאלעווקעס. ווען נישט, וואס טיילמאל פארבלאנדזשעט אריין א „האנדעל—האנדעל!“ וואס טיילמאל צופט א וואנדראוונע סטאליאר ביים ציגנעל פון דער זעג, א שליי־פער קלינגט מיט'ן העמערל אן אן אייזען, אדער א צושויבערטע דינסט־מויד קלאפט אויס א דיוואן אדער בעטגעוואנט, — וואלט ביי מיר אין שטוב „שטיל געווען ווי אין רייוועץ.“ די מוזע וואלט מיך אויף א רגע נישט פארלאזט. איך וואלט די וועלט פאר־גאסען מיט געזאנג.

הערט זיך אבער דאס קלענסטע גערודער פון הויף, ווערט די מוזע פארשוואונדען!

די פעדער פאלט ארויס פון צווישען די פינגער, און איך בלייב זיצען לער, אהן געדאנקען, אהן געפיהל, ווי „א שטייג אהן עופות“.

דאמאלס בלייבט מיר נישט מעהר, נאר אויסצובויגען דעם קאפ מיט די אויגען און צו קוקען אין די פענסטער אריין צו מיינע שכנים אריבער.

קעגענאיבער, אויפ'ן צווייטען שטאק, וואוינט א יונג, רייך פאר־פאלק. ביים אריינציהען זיך, האט מען געבראכט א פארטע־פיאן, טערקיש, יאפאניש און היימיש מעבעל, טויזענט קליינע מא־דע־זאכען, און אלץ — ניי פון דער נאדעל.

דערנאך זענען זיי אליין געקומען.

ער — אין א צילינדער; זי — אין גאזען מיט בלומען; אלץ — שפאגעל־ניי, אויסער זיין פנים, וואס האט אויסגעזעהן אלט; געארמט זענען זיי געקומען.

אויף די טרעפ (אויך מיט א פענסטער ווי־זא־ווי מיר) האט מען זיך אפגעשטעלט, געלאכט אביסעל, געקושט זיך...

וואס עס טוט זיך אין דער נעסט, ווייס איך נישט, — טאַ־פעלטע, זיידענע גאַרדינען...

איינמאָל האָט אַ קאַטאַרינאַרוש אַ פּויערישען טאַנץ געשפּילט, און די קאַטאַרינקע איז אַ וואונדערליכע געוועזען. — זי האָט אַרויס־געגעבען טענער פון אַ האַרפע, ציטערדיגע, העלע נאָר טרויעריגע.

די גאַרדינען האָבען זיך צושפּרייט, אין פענסטער האָט זיך באַוויזען אַ יונג בלאָנד קעפּעל און האָט זיך איינגעהערט צו דער מוזיק.

דערנאָך האָט זיך צו איהר פון הינטען צוגערוקט אַ גאָלער קאָפּ. וואס איז צוגעפאַלען מיט די ליפּען צום אויסגעבויגענעם פרישען נאַקען.

דער גאָלער קאָפּ מיט די ליפּען זענען זיינע, נאָר דאָס בלאָנדע קעפּעל האָט געהערט צו דער דינסט, צום שעהנעם דאָרפס־מיידעל, וואס האָט דערהערט אין מוזיק אַ גרוס פון דאָרף, דערפיהלט אין איהר דעם ריח פון די לאַנקעס און פעלדער...

פאַר דאָס, אויפ'ן ערשטען שטאָק, זענען קיין גאַרדינען נישטאָ; איך זעה אַלץ, וואס עס טוט זיך דאָרט.

אַ גאַנצע וואָך איז שטיל און לער; זי איז אין געוועלב; ער — אין גאַס. דאָס אַלט־פרענקישע, געבעטמע מעבעל איז איבערגע־צויגען מיט ווייסע ציכלעך.

טיילמאָל לויפט אַריין די דינסט פון קיך. מיט אַ קוישעל אין דער האַנט און אַ שאַל אויפ'ן קאָפּ, וואַרפט אַן אויג אין אַלט־מאָ־דישען שפּיגעל אַריין, און האַלט זיך מיט איהם אַן עצה, צי קאָן מען אַזוי אַראָפּלויפען אין גאַס אַריין, אָדער מען מוז אָפּוואַשען דאָס פּנים?

און דאָס פּנים געפעלט איהר; אַ צופרידענער שמייכעל צו־גיסט זיך איבער די זומער־פלעקען; מיט די נישט־פאַרקעמטע האָר האָט זי דאָך צו טון; זיי ווילען זיך נישט האַלטען אונטער דער שאַל.

זי לויפט צוריק אין קיך אַריין, און קומט נאָך אַמאָל צוריק מיט גלאַנצענדיגע הענט און האָר, פון פּוטער אָדער שמאַלץ; די

אויסגעשמירטע האר לעגעז זיך גלייך אונטער דער שאל, און דאס, וואס מען זעהט ארויס, גלאנצט אזוי חנ'עוודיג!

ענדליך, איז די דינסט אוועק. א מייזעל באווייזט זיך פון אונטער דער גרויסער, שווערער קליידער־שאנק. עס קוקט זיך אום מיט גלאנצענדיגע, אומרוהיגע אויגעז אין אלע זייטען...

די קאנאפע, די שטולען שווייגען, דער טיש איז לער. די זילבערנע טאץ מיט די גלעזער, וואס קוקען ארויס פון שויבען־שאנק, ריהרען זיך נישט פון ארט. דאס בשמים־שקעטעלע מיט'ן חנוכה־לעמפעל אין צווייטען פאך זענען אויך נישט שרעקליך; מען הערט קיין גערויש, קיין שארך.

דאס מייזעל שפרינגט אריבער און ווערט פארשוואונדען אין קיך־טיר.

עס ווערט ווייטער שטיל... ביז פארנאכט.

דאמאלט קומט דאס פאר־פאלק אהיים, עסט אפ און ווערט פארשוואונדען אין טיר פון שלאפצימער...

אויף דער וואנט הענגט א „מזרח" מיט שרעקליכע לייבען. רעכטס—א לוח; אויף דער גרויסער קליידער־שאנק ליגען עטליכע ספרים. קיין באזונדערע ספרים־שאנק איז נישטא. —

די ספרים דערקען איך.

אין א וויים־ביינערנער בונד ליגט איהר דרשה־געשאנק — א סדור מיט עברי־טייטש. דיקער און ברייטער איז דער „צאינה וראינה" מיט די צושויבערטע שפיצען... אין דער צווייטער זייט דערקען איך זיין דיקען „אורח־חיים", דערנעבען ליגען עטליכע דינע ספרים: א תקון שבועות'ל, א הגדה'לע, א מגילה... אין דערמיט, מיט די זילבערנע רוקען אויפ'ן פראנט, שטעהען חמשה חומשי תורה, צוויי מחזורים... אויסער דעם, וואלגערען זיך ארום עטליכע שמות, קענטיג — איהרע תחינות, און שוין!

דאס איז די גאנצע ביבליאטעק פון „פראסטען איד"...

און א גאנצע וואך איז שטיל און ציכטיג, אויסער פרייטאג.

איך ווער נערוועז פון פיש־ און קלאפס־האקען.

פאר פסח בין איך שיער נישט אויס דער הויט געשפרונגען פון שארען, רייבען און קראצען.

די בעל־הבית'טע מיט דער דינסט צוזאמען האבען זיך עטליכע טעג געוואלגערט אויף די פאדלאגעס און מעשים געטאן!

שבועות האָב איך מיך איבערצייגט, אַז „ריחא מילתא". איך האָב געהאַט אַ פולע שטוב מיט פרישׁ געבאַקענעם קעז, ראַזשינקעס און נישט פרישער פוטער...

סוכות האָט ער אַזוי לאַנג אויסגעלעגט דעם סכך, עס זאָל נישט זיין נישט צופיעל זון און נישט צופיעל שאָטען, ביז ער איז אַראָפגעפאַלען פון לייטער, און ווען נישט, וואָס „שלוחי מצוה אינן ניזוקין", וואָלט ער זיכער געהאַט אַ לאָך אין קאָפּ.

דערנאָך ערשט האָט ער, זינגענדיג אַ מאַרש אונטער דער נאָז, אַרויפגעטראָגען אַ לולב מיט אַן אתרוג...

שבת און יום־טוב שלאָפט מען, אָדער מען נעמט אויף געסט מיט איינגעמאַכטס און פרוכטען...

דאַמאָלט זעה איך דאָס מעבעל אַהן און איינהיל: געלע פיינעל און גרינע בלעטער —

און דעם פּראָסטען איך מיינעם ביז איך אַ גאַנץ יאָהר מקנא! „מעשה־בראשית", „מעשה־מרכבה", ווי להבדיל — פּאָליטיק און אַנדערע „קוועסטשען" זענען נישט זיין דאגה...

פרנסה גיט גאָט, ער אַליין מוז זיך צוריהרען, אויך די האַנט מוז אין קאַלט וואַסער אַריין, נישט מעהר!...

קיין קינדער נישט דאָ, אָדער שוין פאַרזאָרגט... לעבט זיך רוהיג, וואַרטענדיג אויף משיח'ן!

ער האָט נישט קיין ווייטע האָריזאָנטען, פאַר דאָס אָבער — אַ זיכערען, גלייכען וועג פון וויג ביז אין קבר אַריין...

קיין מסופק'ער יתוש מיט'ן קופּערען פּיסקעל דרעהט איהם נישט אין מח... ער האָט קיינמאָל קיין שאלה נישט אָהן אַ גרייטען תירוץ פאָראויס.

די פריהעריגע דורות, האָבען איהם אויף אַלעם פאַרזאָרגט מיט בפירוש אויפגעשריבענע תשובות.

מען האָט איהם איבערגעלאָזט אַ צואה, ווי אַזוי ער זאָל זיך פיהרען; ווען ער זאָל שלאָפען, ווען וואַכען, ווען לאָזען וואַשען די פאָדלאָגע, ווען און וואָס צו קאָכען... ווען איינגעמאַכטס צו פּרעגלען, ווען אַביסעל וויין צו טרינקען, ווען ברייט און ווען שמאָל צו זיצען...

און מען האָט איהם פאַרשריבען: וואָס ביי גאָט צו בעטען, וואָס לייט צו ווינשען; אויף'ן גאַנצען לעבען אַ גרייטען רעצעפּט...

אויף יעדען פעסטערען קלאפּ פון הארץ — א גרייטע אשה. ביז הונדערט און צוואנציג יאהר.

מאכט זיך איהם עפּעס א שאלה, קוקט ער אריין אין לוח, אין סידור „אורח־חיים“! לויפט אריבער די דינסט צום דין, וואס וואוינט אין דער צווייטער גאס, פרעגט ער א שכן...

זיין ערד רוקט זיך איהם קיינמאל נישט אפּיר פון אונטער די פיס; זיין הימעל וויל נישט איינפאלען. זיין וועלט שטעהט שטאל און אייזען. און זי וועט אזוי שטעהן — ביז'ן אלף הששי...

וואס נאכ'ן אלף הששי וועט זיין — זאל גאט זארגען!

דערביי וועט איהר איהם קיינמאל ביי קיין ליגען נישט כאפּען. ווייל ער זאגט אייך קיינמאל נישט צו אויף זיכער. — „אז גאט וועט שענקען דאס לעבען“, וועט ער „בלי נדר ומסקנא“ אפשר ריהרען זיך פון ארט...

אזא מענש, כל זמן ער איז געזונט און האט, ווי עס איז, פּרנסה און א נישט איבעריג שלעכט ווייב, איז געוויס גליקליך!

ערשטענס, האט ער זיך נישט מיט וואס צו שעמען.

דאס פענסטער איז זומער אפען, ווינטער און זומער מיט גאר־נישט פארהאנגען... הימעל און ערד מעגען ארייננקוקען. איך בין זי־כער, אז ער האט קיין גלאק און קיין קלאפּ־שלאס נישט ביי דער טיר... ער פארמאכט זיך נישט, הייסט צו זיך פריהער נישט קלינ־גען, ער זאל צייט האבען עפּעס צו באהאלטען... פון עפּעס אפּצור־שפּרינגען...

איך קוק טאקע פראנק און פריי אין דער איינפאכער, אלט־מאדישער נעסט אריין. וואו דאס שטילע גליק האדעוועט זיך — אויף געלע פייגעל און גרינע בלעטער...

היינט אבער איז דארט לוסטיג. פּורים איז היינט...

וואס מאכט איהם אזוי פרעהליך, אזוי לאכענדיג? וואס בויגט איהם אזוי איבער די ליפּען, אז עס ווייזען זיך איהם ארויס אין איין זייט די שפּיצינע ציין? וואס איבערגעהען איהם די אויגען? זיין לעבען איז אזוי איינפאך, אזוי פּראסט, אז קוים קומט עמיץ און פארשטעלט זיך ווי עס איז, קנאקט ער שוין פאר לאכען!

א פּורים־שפּיל!

דעם פּורים־שפּיל געדענק איך פון דער היים, פון די קינדער־יאהרען.

עס קומט אריינצושפרינגען א יונגער קונדאס מיט צוגעזעצטע באָרד און פאות און א גאַליציאַנעם קאפעליוש אויפ'ן קאָפּ.

ער שפילט אַן אָרענדאַר, רעדט סאמע לשון־קודש ווערטער און נישט צו דער זאַך...

עס שפרינגט אריין א חסיד'ל (נאַטירליך — א פארשטעלטס) מיט משוגע'נע תנועות: פּאטשט אין טיש, איז די ווענט אריין, שפרינגט ווי א ציג, שלינגט איין די פאות און שפייט זיי אויס, פארגלייסט א פּאר קעלבערנע אויגען צום באַלקען, און טאַנצט מיט התלהבות, אַז די האָר ברענען.

און אַלע פּורים־שפּילער זאָגען אדער מיינען דאָסזעלבע:

הייַנט איז פּורים,
מאָרגען איז אויס;
גיט מיר א קרעפּעל
און וואַרפט מיך אַרויס!

איך דרעה אוים דעם קאָפּ און קוק צום שכן פון צווייטען שטאָק...

פון פענסטער רייסט זיך אויך ארוים מוזיק, נאָר דאָס זענען נישט קיין פורים־שפילער, קיין פורים כלי־זמר...

עס איז א באַל אויף אָרעמע לייט!

איך האָב אויך א בילעט באַקומען.

עס רימפּעלט א פּאַרטעפּיאַן, און ארום דער קונציגער מעלאָדיע טשעפּען און וויקלען זיך, ווי „נאַכוועהען", די דעמפּיגע בויך־טענער פון דער פּיאַנע. עס דערמאַנט מיך אַן שבת'דיג צושויבערטע האָר ארום נעכטיגען קונציג געפּלאָכטענעם קרענצעל...

די טאַנצענדיגע פיס וואַלטזן קיינמאָל אין דעם ווירוואַר פון רוישען און מענער די מעלאָדיע נישט געכאפּט, ווען נישט דער סמיטשעק, וואָס האַקט זיי פון א הייזעריגער פידעל די טאַקטען, ווי איינציגע פאַרפעל...

די פידעל קען איך אויך...

איך קען די מאָגערע פאַר'חלש'טע האַנט, וואָס דריקט זי צו

צו דער פייפענדיגער ברוסט — איך האב נאר איהרע אויגען נישט געזעהן, ווייל גאט האט זיי איהר פארגעסען צו עפענען.

פארשלאפען קומט זי אריין און לאזט זיך צופיהרען צו דער פיאנע. פארשלאפען שפילט זי, פארשלאפען פיהרט מען זי שפעטער ערגעץ צו א פינסטער ווינקעלע צו, און מען גיט איהר עסען; איהר איז דאך אלץ איינס, און ביי די גרויסע, ווייס-געדעקטע טישען אין ליכטיגען סאלאן איז ענג...

דערנאך טרעפט זי אליין צוריק צום פארטעפיאן... פארטאג וואקעלט זי זיך, צוריקגעהענדיג, איבער דער גאס, און טרעפט ארויף צו איהר שטיבעל אויפ'ן פיערטען שטאק...

און וואס פעהלט אונזערע ארעמע לייט?

אויפן' ערשטען שטאק טיילט מען קליין-געלט; טיילמאל קריגט מען נאך א טרונק בראנפען מיט א שטיק פורים-קוכען...

אויפ'ן צווייטען שטאק טאנצט מען אויף זייער חשבון...

דאס אומרוהיגע בעל-הבית'שע געוויסען טוט וואס עס קאן! פרומע און נישט פרומע ווילען פארשיטען מיט מצוות און מעשים טובים דעם אפגרונט, וואס דער שווינדעל האט אויסגעגראבען צווישען ארעם און רייך...

די אלטע צדקה איז, וועניגסטענס, עקאנאמישער...

מיין פראסטער שכן עסט א מאלצייט פאר א רובל און צורטיילט פינף—זעקס; אבער דא קאסט א קלייד אויפ'ן באל פינף און צוואנציג רובל, און דערפון פאלט אויפ'ן ארעמאן פינף און צוואנציג קאפיקעס...

נאר דאס איז שוין „לוקסוס", און דעם לוקסוס ווארפען מיר אויך אין אפגרונט אריין! ביים קלייד ארבייטען דאך ארעמע נעהטארינס! און נאך צוויי-דריי בעלער, קוקען עס דאך אפ ארעמע כלות...

אויסער דעם, ווערען אויף אזא באל יונגעלייט באקאנט מיט יונגע מיידלעך און אזויערנאך קאן מען זיך באגעהן אהן שדכנים; אויך אן איינברענגעכטס!

נאר ווער עס וויל, זאל זיך אנטציקען דערמיט — איך נישט.

אין גריכענלאנד האט מען אויך מיט מענשען געהאנדעלט!

דער סוחר האט ארויסגעפיהרט אויפ'ן מארק א שאק נקבות, אין לייכטע הילען, אין גן־עדן־קליידער.

איז געקומען א קונה, האט מען איהם די סחורה געוויזען און געלויבט; מען האט זי פאר איהם געדרעהט אויף אלע זייטען, געוויזען אלע מעלות און קונציג פארשטעלט אלע חסרונות...

די פארקויפטע נשמה האט געשוויגען.

אונטער דער ערשטער בייטש ערשט, האט זי גערעדט.

אונטער דער צווייטער — געזונגען.

אונטער דער דריטער — געטאנצט.

דער קונה מוז דאך וויסען, אז אויסער קליינע פיסלעך און הארטע בריסטען, וועט ער נאך האבען א היבשע פארציע רוחניות!...

היינט טוט עס די שקלאפין אליין...

זי אליין רוקט ארוים קונציג איהרע פיסלעך פון אונטער'ן קלייד; זי אליין בלאזט זיך אויף, וויפיעל מען דארף, מען זאל זעהן ווייניג, נאר שטויסען זיך—מעהר, ווי עס איז—... זי אליין רעדט ווי אן אפגעבונדענע, זינגט ווי א פרייער פויגעל, טאנצט ווי אויף א טאקעניש, און טוט אלץ, אלץ, אבי זיך צו פארקויפען...

אין גריכישען לעבען איז, ווייניגסטענס, קיין וואטע נישט געווען...

דער שדכן איז נאך א ליגנער, און, ווייל ער נארט ביידע צדדים, האט ער סוף כל סוף קיינעם נישט אויף דעם געוויסען. — נאר עפעס אויף דעם געוויסען דארף האבען די מאמע, וואס פיהרט ארוים די טאכטער „אין דער וועלט אריין," זי פטור צו ווערען. און די טאכטער, וואס לאזט זיך פארקויפען...

וועגען „חופה־קליידער" פארצעהלט מען אזא מעשה:

איינמאל האט א „באל אויף ארעמע לייט" חתונה געמאכט אן אלט נעהטארין־מיידעל, וואס איז שיער נישט בלינד געווארען ביי דער נאדעל.

די אלע הייזער, וואו מען האט זי בלינד געמאכט, האבען זיך

צוזאַמענגעלעגט, אויסגעזוכט און אויסגעטאַנצט איהר אַז אַלטע אַלמן פאַר אַ רובל פינף און פיערציג.

אַ חתונה־קלייד האָט מען איהר געקויפט.

דורך דער גאַנצער צייט האָט די נעהטאָרין זיך נישט געמישט. גלייך מען מיינט נישט זי.

די גאַנצע צייט, ביז צו דער חופּה, איז זי געלעגען אויפ'ן בעט און צוגעלעגט זיך ניקס־וואַסער.

זי האָט דעם חתן נישט געדאַרפט, נישט געוואָלט און אפשר נישט געקאָנט זעהן.. .

„אַ שטיק האָלץ, רחמנא לצלן, אַ שטיין." — האָבען איהרע חבר'טאָרינס געזאָגט.

„דאָס פאַרשטעהט דען צו דאַנקען?" — האָבען די בעלי־טובות געזיפצט, און געשיקט די מצוה אויסצוטרישען אויף לויתן אין הימעל אַריין, אָדער אויף כבוד צום „קוריער וואַרשאַווסקי"...

נאָר ערשט, אַז מען האָט אַריינגעבראַכט דאָס אָפּגעקויפטע חופּה־קלייד, האָט זי אויף דער פאַרגעלטער ווייס־אַטלעסענער שמאַטע געוואָרפען אַן אויג, און — שדים זענען אין איהר אַריין — זי רייסט זיך ביי דער ברוסט, זי רייסט זיך אויס די האָר, און ברעכט אויס אין אַ קראַמפּפהאַפט געוויין...

עס האָט לאַנגזאַם געדויערט, ביז מען האָט זי באַרוהיגט, איי־דער מען האָט פון איהר צוריק געמאַכט אַ שטיק האָלץ אָדער אַ שטיין, און געפיהרט צו דער חופּה. —

נאָר דאָס קלייד האָט זי דערקענט... זי האָט עס אַליין גענעהט. זי געדענקט פאַר וועמען... זי איז דערנאָך אין סינאַגאָגע אַריינ־געגאַנגען זעהן, ווי דער בלאָנדער מלאך וועט אויסזעהן אין נעבעל פון העל־בלויע גאַזען און ווייסע שפּיצען...

און — זי האָט אין איינוועגס דעם חתן דערקענט.

נאָר די וועלט פיהרט זיך שוין אַזוי! רייכע כלות באַנייען די חופּה־קליידער פאַר אָרעמע נייטאָרינס, און אָרעמע נייטאָרינס באַ־נייען די חתנים פאַר רייכע כלות.

אלטווארג*)

דערצעהלט פון א פורים־רב.

מיט א קליינער הקדמה.

1.

איהר האט מיך געמאכט פאר א פורים־רב*), — בין איך! וואלט איהר מיך אויסגעקליבען אלס שתדלן אין וואס עס איז פאר אן עסק, אלס גבאי אין א חברה של צדקה, אלס רעדעל־פיהרער אדער קאד־לעפעל פון א פארטיי, וואלט איך אלץ געקאנט זיין! אפילו, ווען איהר מאכט מיך פאר א גוטען איד פאר אן עולם חסידים, וואלט איך אויך געוועזען! איך בין קיינמאל נישט געגען קהל, געגען חברה, געגען פארטיי און, וואס מען וויל, בין איך. איהר מיינט, מען דארף זיין פעהיג דערצו? אז אסור! ווארים, נישט אינ'ם אויסגעוועהלטען שטעקט די קראפט! ווענען מען ווארפט „הורא!", דער פליהט; ווענען מען שטעלט זיך אויפ'ן קאפ, דער איז הויך; ווער עס טראגט דאס שטריימעל, דער איז רב! צו ווענען מען פאהרט, ווענען מען גיט פדיונות, פיהרט דאס רעדעל! און — נישט גענארט — יעדער איינציגער פון דער חברה האט א קליין ביסעל אמונה, א קליין פיצעל בטחון, א שטיקעלע ווילען. און, אז מען לעגט אלץ דאס צוזאמען אין איין בוזעם־טאש אריין, ווערט דער בעל־הבית פון בוזעם־טאש א גרויסער מאן, א פייער־

---

*) אין פוילען און אין ליטא איז אין די חסידים־שטיבלעך א מנהג אויסצוקלייבען אויף פורים א פורים־רב, וועלכער איז מחויב אלע־מען פרעהליך און לוסטיג צו מאכען.

דיגע זייל; אַ זון, וואָס שטראַלט ארויס אמונה און בטחון... און אַן אייזערנע קראַפט קריגט מען מויערן צו ברעכן... אַ והאָ ראיה: צופאַלט זיך די חברה, ווערט דער גרויסער צוריק קליין, נישט אַנ־זעהעוודיג; ער ווערט אינגאַנצען פאַרלוירען.

דאָס זעלבע איז מיט אַ פורים־רב. מיינט נישט, אַז ער דאַרף זיין בטבע אַ לץ, אַז ער מוז שיטען מיט גלייך־ווערטלעך און ווי־צען! אויב דער עולם וויל און קאָן, איז גענוג, אַז דער פורים־רב זאָל טייטען מיט אַ פינגער, דער עולם זאָל פאַלען אונטער די בענק פאַר געלעכטער; ווילען זיי נישט און קאָנען נישט, העלפט קיין חכמות און קיין קונצען. דאָס איז אמת, אבער, מודה מוז איך זיין, אַז איהר האָט גוט געטראָפען מיט מיר! דעם אמת זאָגענ־דיג, אביסעל ליצנות שטעקט אין מיר פון געבוירענהייט אָן: אפילו אַז איך ווער גאָר ערנסט, אַז איך רייט שוין גאָר מיט גרויס גדלות אויפ'ן בעזעם, אַז איך בלאָז מיך שוין גאָר אָן, ווי ממש עפּעס רעכטעס, — זיצט אויך עפּעס אין מיר אינעווייניג און לאַכט... און ווער איך אַמאָל אין כעס, שיט מיט פייער, שריי: מערדער! הינטע־שלעגער! א. ד. ג. זיצט עפּעס אין מיר און לאַכט! און עס לאַכט. אפילו ווען איך וויין; ווען דאָס הארץ, דאַכט זיך, וויל זיך צוברע־כען ווי אַ שאַרבען... עס איז אַ ביטער געלעכטער, אָבער עס לאַכט: „עס איז דאָך נאָר אַ פורים־שפּיל!" לאַכט עס אַ גאַנץ יאָהר! און די הויפּטזאַך: ביי מיר וועט איהר ווירקליך נישט וויסען, בין ארור המן לברוך מרדכי, וואָרים — וואָרים איך אליין וויים נישט! כל־זמן איך קוק מיט מיינע אייגענע אויגען אין מגילה אַריין, זעה איך; כל־זמן דער קורא לייענט, זינגענדיג־שנאָרכענדיג, הער איך; לעג איך אָבער אוועק די מגילה, בלייבט דער קורא שטיל, — פאַרגעס איך. און הויב נישט אָן צו וויסען! דאָס קומט דערפון, וואָס מען האָט. — גרויס זענען אונזערע זינד — אָפּגעשטעלט די זון, געהייסען זיך דרעהען — דער ערד. דרעהט זיך מיר פון דאַמאָלט אָן דער קאָפּ!... אַז אַ מענש פיהלט נישט קיין פעסטען באָדען אונטער די פיס! דער בעל־הבית פון קלענסטען שטעדטעל זיצט שוין נישט אויפ'ן אָרט, איז נישט אַזוי פעסט פאַרגליווערט ווי אַמאָל... דער וועג פון ווינ ביז'ן קבר איז שוין נישט אַזוי גראַד; קרום, נישט איבערצוזעהן: אַ מענש ווערט געבוירען אין מערב, גט זיך מיט'ן ווייב אין צפון, באַנקראָטירט אין דרום, מאַכט גלגול מחילות קיין

מזרח און אזוי ווייטער! און געה וויס אויפ'ן כף הקלע, ווער המן, ווער אחשורוש און ווער, להבדיל, מרדכי איז? אן אויסגעמישטע וועלט! — ווי גלעזערנע פערעל אין א קאלעידאסקאפ, מישען זיך איבער די פארשידענ־פארביגע, פארשידענ־פארמיגע אידעען; די ליניען ברעכען זיך, די רעדער וויקלען און פלאנטערען זיך און געה וויס, וואס גוט און וואס שלעכט איז...

עה, ברידער! איינשלאפען טאר מען נישט! די הקדמה איז געענדיגט, נעמט א קאפ...

— — — — — — — — — — — — — — — —

אבער וואס דערצעהלט מען אייך?

איך פלעג אייך דערצעהלען וויינענדיגס, הארצרייסענדיגס, האט איהר געלאכט; מיר האט אין די געהירען געברענט, דער טייוועל מיט אלע זיינע משרתים האבען דאס הארץ געריסען, און איהר פלעגט פלאצען פאר געלעכטער. וואס נעמט מען פורים געשיקטען פאר אייך?

איך קוק ארוים דורך די פענסטער און זעה גאנצע לאנקעס, באוואקסען מיט בלומען און דערנער. די בלומען זענען די גוטע, הארציגע מעשה'לעך, און די דערנער זענען מעשה'לעך, וואס שטעכען און ברענען! וואס זאל איך אויסרייסען פאר אייך? א בלימעל? געוויס! ווי הייסט עס אינ'ם באקאנטען ליעד? — דער רבי האט געהייסען לוסטיג זיין! איך שטרעק אוים די האנט — צי וועל איך ריכטיג טרעפען? עס איז דאך פורים! איך זאל כאטש, ווי עס וועט זיין, קיין טעות נישט האבען...

2.

איך שטרעק אוים די האנט, די לאנגע האנט פון א פורים־רב, איז דער פורים־וועלט אריין און טרעף קיין כינא, און רייס אוים א בלימעלע — א מעשה'לע. הערט!

אמאל איז געוועזען א כינעזישער חכם; ער האט דורכגעמאכט אלע עקזאמענס, דורכגעלעזען און אויסוועניג געקאנט אלע ספרים, געדרוקטע און געשריבענע, הייליגע און „וואכענדיגע", מיט איין

ווארט — אלץ, וואס א כינעזער האט אמאל אריינגענארט אין א טרוקען כינעזיש ווארט און פארקלאפט און פארהאמערט אויף טויט! ער האט נאר געדארפט עפענען דאס מויל, עס זאלען זיך ארויסקאלערען גאנצע מגילות, גאנצע ספרים; מיט'ן שער, מיט'ן „תם ונשלם", מיט אלע ציטאטען און אלע באמערקונגען פון בחור הזעצער, וואס זענען נאך אין כינא אין דער מאדע, ווי ביי אונז מיט א יאהר פופציג צוריק... הערען האט ער שוין נישט געקאנט. עס איז שוין פאר איהם קיין נייעס נישט געווענען: זעהן האט ער שוין נישט געהאט וואס — אין כינא זענען זיך „מארגען", „נעכ־טען" און „היינט" עהנליך ווי צווילינגס־ברידער — האט ער זיך טאקע גענעגט שלאפען! ער האט זיך מיט'ן גרויס־געלעהרטען מונ־דיר, ווי דער שטיינער איז אין כינא, געווארפען אין בעט אריין, גענומען די שלאפמיץ איבער די אויערען און אויגען און שלאפט... פון צייט צו צייט שנארכט ער. עס טרעפט, אז ער רעדט חכמות פון שלאף, נאר עטליכע מאל אין טאג עפענט ער דאס מויל, מען זאל איהם אריינשיטען עטליכע קערנדלעך רייז, אריינגיסען עטלי־כע טראפען זופ פון פייגעל־נעסטט... און עפענט אפילו דערביי די אויגען נישט אויף...

ער איז אזוי געשלאפען א יאהר, צוויי צי דריי און אפשר הונדערט יאהר... אין א לאנד, וואס האט א געשיכטע פון הונדערט טויזענט יאהרען איז א יאהר און הונדערט יאהר כמעט אלץ איינס... נאר פלוצים איז ער, ווי א נעביסענער, ארויסגעשפרונגען פון בעט. א צוועלף־פונטיגע יאפאנישע הארמאט האט איהם אויפגעוועקט... אין דער צייט, וואס דער כינעזישער געלערנטער איז געשלאפען, האט יאפאן שטודירט! עס איז געגאנגען צו דער קלוגער מא־דאם אייראפא אין שולע אריין און — האט זיך אויסגעלערענט — שיסען! און עס שיסט... פיף־פאף־טראך! פיף־פאף־טראך! דאס האט ער נישט פארגעזעהן; דאס האבען איהם היילינע און וואכע־דינע ספרים פריהער נישט געזאגט, און קיינער האט איהם, ביי דער גאנצער צייט, וואס ער איז געשלאפען, אין חלום נישט אנט־פלעקט... ער רייסט אראפ די שלאפמיץ: בים־באם־טראך; די האר־מאטען קלינגען נאך העכער. נאך ערעקליכער: ער קוקט זיך אום — אין שטוב איז קיין נפש נישט... דאס הויז־געזיינט מיט דער גאנצער דינערשאפט זענען אנטלאפען ווי פון א שרפה און האבען

דעם שענסטען און בעסטען, דעם גרויס־געלערנטען — גאר פאר־געסען... ער לויפט צום פענסטער, קוקט אין גאס אריין: זאל גאט שומר ומציל זיין! צי איז ער שכור? צי איז ערד־ציטערניש? הייזער, שטארקע, פעסטע הייזער און פאלאצען, וואס מען האט געבויט אויף אייביג, — אויף כינעזישען אייביג — הוידען זיך, וויגען זיך, ציטערען, פלאצען און פאלען... ער פאלט אויך אום פאר שרעק... ער ליגט און קלערט, אפשר דאס ערשטע מאל אין לעבען. ווארים זייט ער לעבט, האבען איהם קאנפוציוס מיט זיינע מפרשים געגעבען יעדע רפואה פאר דער מכה, יעדען ענטפער פאר דער פראגע; מען האט נאר געדארפט אריינקוקען און זעהן, און וויסען! יִרשט היינט קלערט ער; היינט, ווען די יאפאנער באמבארדירען דאס הארץ פון כינא! — גאט, גאט! — וויינען די אלטע אויגען פארצווייפעלט, — א נייע חכמה, א שים־חכמה... ווי קאן מען רעד־טען זיך און גאנץ כינא צוזאמען! נאר לאנג קלערען איז דעם גע־לערנטענס מח נישט אימשטאנד, און דער כינעזישער חכם בלייבט ליגען אויף דער ערד פאר'חלש'ט, פארשמאכט...

ער ליגט און איך זעה, אז דאס מעשה'לע געפעלט אייך נישט!... ווי הייסט, היינטיגע צייטען און א מעשה'לע פון דער פרעמד, נישט פון אונזער וועלט!

ווארט, הערט ווייטער, עס וועט זיין א איד אויך!

איהר הערט ווי עס קלינגט: — האנדעל! האנדעל! פרנסה דארף דאס אידעלע, זאל זיין איירָאפא, זאל זיין כינא, זאל זיין וואו עס איז; א וועלט־שטאדט אדער א קרעה־ווינקעל: האנדעל! האנדעל! אונטער דונער און בליץ, אונטער יאפאנישע קוילען, זאל זיין דערביי ערד־ציטערניש — האנדעל — האנדעל. מען מוז עסען און חדר־געלט צאהלען! אלטווארג קויפט א איד, דאס, וואס אלע ווארפען שוין אויפ'ן מיסט ארויס, דאס, וואס מען מאוס'ט זיך שוין אין האנט אריין צו נעמען; דאס פארשמוצטע, צוריסענע, צופליקטע, דאס קויפט ערשט א איד און פארקויפט! אבי געהאנ־דעלט!

נאר אין כינא, וואו דאס אלטווארג איז אזוי הייליג, שטעהט דאס געשעפט נישט גוט; מען פארקויפט זעלטען, פאר פקוח נפש. אבער ווייטער נישט! אייניקלעך טראגען דאס, וואס די באבע און

דער זיידע האבען שוין בירושה באקומען; זעלטען עס טרעפט זיך א שטיקעל סחורה!

דער איד דאך טוט זיך זיינס און פארלאזט זיך מיט דער רעשט אויף דעם. וואס שפייזט דעם ווארעם אויפ'ן פעלד און דעם האז אין וואלד, און שרייט אין אלע גאסען: — האנדעל! האנדעל! און דער הייזעריג, דין אויסגעפייפטער „האנדעל", שניידט זיך דורך די גראבע באסען פון די צוועלף-פונטיגע הארמאטען און פארדרעהט זיך ביז צום אויער פון פאר'חלש'טען כינעזישען חכם.

דער שפרינגט אויף: א איד רופט! א איד איז דא! א איד. וואס איז נישט קיין פראנצויזישער, דייטשער, יאפאנישער אדער כינעזישער חכם, נאר א וועלט-חכם! א איד, וואס האט שוין פון יעדען אייוועז ברויט געגעסען און איז אויף יעדער באנק געשמיסען געווארען... ד ע ר וועט אן עצה געבען! מיט אלעמ' האנדעלט ער, אלץ וויסט ער!

— איד! שרייט דער כינעזער, צושפרינגענדיג צום פענסטער פון שטוב.

— איך בין דא, כינעזישער חכם! — ענטפערט דער איד. צושפרינגענדיג צום פענסטער פון דער צווייטער זייט, פון גאס; און ווען נישט די שויב אין דער מיט, וואלטען זיך, וועניגסטענס,ביידע גען געקושט!

— האסט אלטווארג? — פרעגט דער איד.

— אסך, אסך...

— וועסט פארקויפען...

— ניין, נישט פארקויפען, נישט פאר געלט, חלילה! נאר אוועקגעבען, אויסטוישען.

— אויף אנדער אלטווארג? — טויש איז אויך א מסחר, טראכט דער איד.

— ניין, נאר אויף א חכמה! אויף א חכמה, פון וועלכער די יאפאנישע תלמידים און איירָאפעאישע מלמדים וויסען נישט. כינא מוז מען רעטען. מיט חכמה רעטען.

— חכמה אויפ'ן לאגער, — ענטפערט דער איד, — האב איך נישט.

— נאר וואו באקומט מען זי? וואו? — שרייט דער כינעזער.

— דעם אדרעס ווייס איך! — מעקלעריי, טראכט דער איד, איז אויך א געשעפט!

— זאג!

— און וואס וועל איך באקומען דערפאר?

— וואס דו ווילסט, מיין גאנץ אלטווארג.

— מאכסט חוזק?

— האסט מיין ווארט, א כינעזיש ווארט!

נאר דער איד גלויבט נישט אויפ'ן ווארט; פריהער וויל ער דאס אלטווארג, דערנאך ערשט וועט ער געבען דעם אדרעס.

— און וועסט מיך נישט נארען? — האט ווייטער דער כינעזער מורא.

— איך שווער ביי גאט!

— ווייניג.

— ביי דער תורה!

— עם!

— ביים פאלק ישראל! — דער כינעזער פארקרימט זיך.

— ביי בארד און פאות.

די שבועה נעמט אן דער כינעזער פאר וויכטיג און — דער איד איז שוין אין שטוב, דער זאק זיינער איז שוין אפען און דאס כלי־בית מיט'ן ביסעל קליידער, וואס די הויז־לייט און דינערשאפט האבען איבערגעלאזט זענען שוין פארשוואונדען אין זאק.

— אצינד זאג! — שרייט דער כינעזער.

— נאך נישט, — ענטפערט דער איד.

ער וויל נאך די שלאפמיץ, זי איז אלט! ער וויל נאך דעם מונדיר פון לייב. ער איז נאך עלטער! ער איז מיט עטליכע דורות עלטער פאר דער שלאפמיץ.

נאכ'ן אויסטון דעם מונדיר, באווייזט זיך ערשט, אז די וועש פון לייב איז אויך אלטווארג! ער איז אזוי לאנג געשלאפען און די וועש נישט געטוישט!

און דער כינעזער גיט אוועק די שלאפמיץ, טוט אויס דעם מונדיר די וועש קריכט איהם אליין אראפ פון לייב.

— שוין? — פרעגט ער נאקעט און פארצווייפעלט.

— נאך נישט, — ענטפערט קאלטבלוטיג דער איד.

אהן שטערען, און פאר מיר געהט מיט קליינע טריט דער אלטער ווייבערישער שד, מיט'ן שווארצליכען זאק אויף די אקסעל... שטיל, איך הער מיינע אייגענע טריט נישט אין קוילערדיגען זאמד. צייטענווייז דאכט זיך מיר דאך, אז דער ווייבערישער שד קוקט אויף מיר פון הינטען, אז ער לאכט שטיל, שטיל, פון צווישען די ברוינע־בלויע, פארברענטע ליפען, פון אפענעם מויל אהן ציין!

איך גייע איהר נאך, און גייע, און פיהל מיך זעהר שלעכט: מיר דאכט זיך, אז איך גייע נישט, נאר זי שלעפט מיך! זי ציהט מיך, כאטש איך זעה נישט דעם שטריק...

פלוצלונג ווערט מיר די אלטע כשוף־מאכעריו פארשוואונדען. אין דער ערד פארפאלען... וואס איז דאס? איך מאך עטליכע טריט ווייטער און באמערק ערשט א הייל, אין וועלכער זי האט זיך אראפּ־געלאזט. פאר אין ברירה, ווייל אליין בלייבען אין דער גרוי־וויסטער נאכט וויל איך נישט, שפּרינג איך איהר נאך אין דער הייל אריין. אין הייל איז פינסטער, און שרעקליך לייכט אין דער פינסטערניש דער אלטערס געזיכט. עס לייכט געל, און אינ'ם געלען, ליכטיגען פלעק ציטערען ארום עטליכע העלערע שטראלען, און ביי זייער שיין זעה איך, וואס די אלטע טוט: זי וואשט די שמאטעס, וואס זי האט צוזאמענגעקליבען אויפ'ן מיסט, אין צוויי עמער — איך קוק מיך שטארקער צו און דערזעה, אז איין עמער איז פול מיט א רויטער און דער צווייטער מיט א דורכזיכטיגער פליסיגקייט...

— נאך וואס וואשסט דו די שמאטעס? — פרעג איך.

— ווען זוכה זיין, וועסט דו זעהן! — ענטפערט די אלטע.

— וואס האסט דו אין דעם עמער? — פרעג איך, אנווייזענדיג אויפ'ן עמער מיט דער דורכזיכטיגער פליס'גקייט.

— טרערען! — ענטפערט די אלטע, — טרערען, פון דיינם גלייבען, מענשליכע טרערען!

און האלב זינגענדיג גיט זי צו:

— טרערען געפאלענע, טרערען געגאסענע, טרערען פארשלונגענע, דערשטיקטע און דערווארגענע.

— א ל ע טרערען?

— א, ניין! עס וואלטען ימים געוועזען... דאס זענען נאר ריינע טרערען, נאר ריינע טרערען... טרערען פון ארעמע לייט, טרע־

עס איז אונטערגעגאנגען די זון, און דער שווארץ־גרויער ברעג, די קויטיג־געלע ווייקסעל מיט׳ן ברוין־און־בלוי־פארוויינטען הימעל האבען זיך צוזאמענגעגאסען אויף א וואונדערליך חלשות׳דיגען פאן, אויף וועלכען עס האבען זיך ארומגעדרעהט איינגעבויגענע, ביינעריגע ווייבער—שדים און געגראבען אין דעם מיסט מיט שטיקלער אייזען; מאנכע — מיט די בלויזע פינגער.

פאר יעדען ווייבערישען שד איז געלעגען אן אפענער זאק, וואו דאס אלטווארג איז פארשוואונדען געווארען...

עס פאלט צו די נאכט, איין שד נאכ׳ן צווייטען נעמט דעם זאק אויף די אקסעל און געהט אין דער באלויכטענער שטאדט אריין. איינע נאר בלייבט, איינע — די מאוס׳טע, די שרעקליכסטע...

עס שווימט ארויס א פאר׳חושכ׳טע לבנה, עס צינדען זיך אן צוויי שורות ליכט, וואס קוקען מיט ציטערניש אין דער ווייקסעל אריין — און זי שטעהט, און קלייבט, און קלייבט...

איך באמערק ערשט, אז זי קלייבט נ י ש ט ווי אלע פרויען; אז נישט אלץ, וואס קומט איהר אין דער האנט אריין, לעגט זי אריין אין זאק. זי קלייבט נישט קיין מעטאל, קיין קוילען, נאר שטיקלער שמאטעס, שטיקלעך קאלירטע שמאטעס.

איך געה צו און פרעג:

— אלט־ווייב, וואס טויגען דיר די קאלירטע שמאטעס?

— אז דו וועסט זוכה זיין, וועסט דו זעהן! — ענטפערט זי מיט א וואונדערליכען הארטען קול, און אין די אלטע, פארטיפטע אויגען באווייזט זיך ווי א בליץ פון צארן און חוזק צוזאמען.

זי האט געענדיגט; פארבינדט דעם זאק און ווארפט איהם ארויף אויף די אקסעל.

— וואו אהין געהסט דו, אלטע?

— אז דו וועסט זוכה זיין, — ענטפערט זי, — וועסט דו זעהן!

איך געה איהר נאך...

נאך וואס? גאנץ איינפאך: ווייל איך האב דאמאלט נישט געהאט ערגעץ אנדערש וואו צו געהן...

איך געה איהר נאך, און פלוצים ענדערט זיך אלץ ארום... אוים ווארשוי, אוים ווייקסעל, — א זאמד, א זאמד אהן א קאליר, א מדבר... און איבער דעם מדבר — א וויסטער הימעל, אהן לבנה,

אהן שטערען, און פאר מיר געהט מיט קליינע טריט דער אלטער ווייבערישער שד, מיט׳ן שווארצליכען זאק אויף די אקסעל... שטיל, איך הער מיינע אייגענע טריט נישט אין קוילערדיגען זאמד. ציי־טענווייז דאכט זיך מיר דאד, אז דער ווייבערישער שד קוקט אויף מיר פון הינטען, אז ער לאכט שטיל, שטיל, פון צווישען די ברוינע־בלויע, פארברענטע ליפען, פון אפענעם מויל אהן ציין!

איך געה איהר נאד, און געה, און פיהל מיך זעהר שלעכט: מיר דאכט זיך, אז איך געה נישט, נאר זי שלעפט מיך! זי ציהט מיך, כאטש איך זעה נישט דעם שטריק...

פלוצלונג ווערט מיר די אלטע כישוף־מאכערין פארשוואונדען. אין דער ערד פארפאלען... וואס איז דאס? איך מאך עטליכע טריט ווייטער און באמערק ערשט א הייל, אין וועלכער זי האט זיך אראפ־געלאזט. פאר אין ברירה, וויל אליין בלייבען אין דער גרוי־וויסטער נאכט וויל איך נישט, שפרינג איך איהר נאד אין דער הייל אריין. אין הייל איז פינסטער, און שרעקליך לייכט אין דער פינסטערניש דער אלטערס געזיכט. עס לייכט געל, און אינ׳ם געלען, ליכטיגען פלעק ציטערען ארום עטליכע העלערע שטראלען, און ביי זייער שיין זעה איך, וואס די אלטע טוט: זי וואשט די שמאטעס, וואס זי האט צוזאמענגעקליבען אויפ׳ן מיסט, אין צוויי עמער — איך קוק מיך שטארקער צו און דערזעה, אז איין עמער איז פול מיט א רויטער און דער צווייטער מיט א דורכזיכטיגער פליסיגקייט...

— נאד וואס וואשסט דו די שמאטעס? — פרעג איך.

— ווערסט זוכה זיין, וועסט דו זעהן! — ענטפערט די אלטע.

— וואס האסט דו אין דעם עמער? — פרעג איך, אנווייזענדיג אויפ׳ן עמער מיט דער דורכזיכטיגער פליסיגקייט.

— טרערען! — ענטפערט די אלטע, — טרערען, פון דיינס גלייכען, מענשליכע טרערען!

און האלב זינגענדיג גיט זי צו:

— טרערען געפאלענע, טרערען געגאסענע, טרערען פארשלונ־גענע, דערשטיקטע און דערווארגענע.

— א ל ע טרערען?

— א, ניין! עס וואלטען ימים געוועזען... דאס זענען נאר דיינע טרערען, נאר ריינע טרערען... טרערען פון ארעמע לייט, טרע־

רעז אויף גלות השכינה, טרערען אויף אלעם, וואס איז לעבעדיגער־הייט פארשטארט, פארגליווערט און שטומפיג געווארען...

— און אינ׳ם צווייטען?

— בלוט... רויט, ריין מענשען־בלוט... מענשען־בלוט, פארגאסען פאר דער צייט, פארגאסען אומזיסט... אזא בלוט, וואס די ערד וויל דערוויל נישט איינזאפען, ווייל זי קאן נאך דערפון נישט פרוכטבאר ווערען!... ריין בלוט, הייליג בלוט, יונג בלוט...

— און אין דעם אלעם וואשסט דו?...

— די אלטע שמאטעס, ווי דו זעהסט!...

און ווייטער ענדערט זיך אלץ אין מיינע אויגען... די שמאטעס, געוואשען אין טרערען און אין בלוט, ווערען וואס א רגע ריינער, בלאנקענדיגער, ליכטיגער... ליכטיגער אויך ווערט אין דער הייל... ליכטיגער און יונגער דער אלטערס פנים... עס איז שוין נישט אזוי שארף־ביינעריג ווי פריהער... די רויטקייט ארום די אויגען פאר־שווינדט, א ליטזעליגער שמייכעל באווייזט זיך איהר אויפ׳ן פנים און צושפרייט זיך פון אויער צו אויער, און די אויגען אליין, די אלטע אויגען, הויבען אן לייכטען מיט א ווייך סאמעטענעם בליק... און וואס ריינער עס ווערען די שמאטעס, העלער ווערט אין דער הייל; ליכטיגער דאס פנים, ווייכער און שטראלענדיגער די אוי־גען! און יונגער ווערט זי איינגאנצען, יונגער און שלאנקער... פון קערפער פאלען אראפ די אלטע שמאטעס... עס באווייזט זיך א וואונדערליך געטליכע שעהנהייט אהן אן איינהיל —

— גאט! — שריי איך אויס, — ווער ביסט דו?

— אז דו וועסט זוכה זיין, וועסט דו וויסען...

געענדיגט די וועש... די אלטע שמאטעס זענען אינגאנצען ריין, זיי שיינען, בלאנקען און לייכטען מיט טויזענטער קאלירען... און די געוועזענע מכשפה איז יונג!... יונג... גלייך זי געהט ערשט אקעגען דעם יונגען, זאפטיגען לעבען... און די יונגע געטליכע שעהנהייט נעמט די קאלירטע שטיקלעך און מאכט פון זיי, מיט דער הילף פון קליינע העלצלעך, גאר קונציגע, פיינע פעהנדלעך... צעהן, צוואנציג, פיערציג קליינע פעהנדלעך! און זי ארבייט אלץ ווייטער און ווייטער. — אט האט זי שוין גאנצע בינד פעהנדלעך אין דער האנט און געהט מיט זיי ארויס פון דער הייל! איך געה איהר נאך... און געהן געה איך שוין נישט ווי פריהער, ווי א קאלב

צו דער שחיטה, ווי געצווינגען אויף א שטריק; אצינד געה איך, ווי מען געהט אין א מדבר נאך א ליכטיגער זייל; ווי מען געהט נאך א גאלדענעם שטערן, ווי מען געהט נאך א גליקליכען מזל...

און ווייטער א ניי בילד:

די זאמדיגע סטעפ ווערט וואס אמאל העלער, נאר טונקעלע שאטען ווארפען און וויקלען זיך איבער'ן זאמד אין אלערליי וואונדערליכע, העסליכע געשטאלטען!

אז אויסגעשטערנטער בלויער הימעל, נאר אין דער הויך, אין דער מיט צווישען הימעל און ערד, ציטערען און ווארפען זיך מיליארדען דינגע, שנייענע בלעטלעך...

און די געטליכע שעהנהייט מיט די טויזענטער בינטלעך פעהנדלעך אין האנט, שטעהט און קוקט צום הימעל ארויף...

— וואס איז דארט אויבען, — פרעג איך, — צווישען הימעל און ערד?

— דאס זענען, — ענטפערט זי, — נשמה'לעך!

— פארוואס פליהען זיי נישט אין הימעל אריין?

— ווייל גאט שיקט זיי אראפ אויף די ערד?

— פארוואס פאלען זיי נישט אראפ?

— ווייל זיי ווילען נישט פאלען... עס שרעקען זיי די שאטען, וואס קאלערען און וואלגערען זיך אויפ'ן זאמד, און ווארטען אויף זיי...

— נאך וואס?

— זיך מיט זיי צו פאראייניגען!... א נשמה, מוזט דו ווי־סען, איז א ריינער שטראל פון הימעל, און ערשט פון א שטראל מיט א שאטען צוזאמען, ווערט א מענש...

— און זיי ווילען נישט אראפ?

— זיי מוזען!

אין איהרע אויגען באוויזט זיך א שטאלערנער בליק...

און אזוי רעדענדיג, ווארפט זי אין דער הויך ארויף א פעהנ־דעל... דאס פעהנדעל פליהט ארויף און איינע, א נשמה'לע, כאפט עס אונטער און שיסט דערמיט אראפ צו דער ערד... זי ווארפט א צווייט, א דריט פעהנדעל און יעדעס ווערט אויפגעכאפט! און וואס מעהר פעהנדלעך עס פליהען ארויף, מעהר נשמות כאפען זיי אויף און שיסען אראפ צו דער ערד.

און ארום יעדער נשמה מיט א פעהנדעל פליהען צוזאמען און שיסען אראפ צעהנדליגע און הונדערטע קלענערע נשמה'לעך... און יעדעס נשמה'לע, וואס קומט אראפ, ציהט אין זיך אריין א שאטען!

און עס ווערט וואס אמאל וועניגער שנײ־בלעטלעך אין דער הויך און וואס אמאל וועניגער שאטען אויף דער ערד... די נשמות מיט די פעהנדלעך און די נשמה'לעך, וואס פליהען ארום זײ, שלינגען אײן יעדערע א שאטען פון דער ערד און צופליהען זיך אויף אלע זײטען פון דער וועלט אלס פארטײען...

און זי בלײבט מיט לערע הענד אונטער א רײן אויסגעשטערנטען הימעל, אויף דער געל־זאמדיגער סטעפ. א פײן דינער שמײכעל לעגט זיך איהר איבער די פײנע דינע ליפען, און פארשפרײט זיך סעקונדענווײז איבער'ן גאנצען געזיכט; אין די אויגען באווײזט זיך א בײזער בליק.

— ווער זשע ביסטו דו? — פרעג איך דערשראקען.

— דאס לעבען! — ענטפערט זי.

— וואס איז דײן טון?

— איך טרײב מײן טעגליך פורים־שפיל... — ענטפערט זי הארט און פארשווינדט אין דער לופט.

צום ווידערזעהן, פארנאכט אויפ'ן מיסט!... שיקט זי מיר צו פון דער הויך!

— — — — — — — — — — — — — — — —

אזוי, אזוי, ליעבע פורים־לײט... דאס לעבען פיהרט אויך א פורים־שפיל.

דאס לעבען איז אן אלטע וועשין; זי וואשט טאג־טעגליך איבער דאס אלטווארג... דערפון מאכען זיך נײע פעהנדלעך, נײע פארטײען... אײן נשמה כאפט, ווי אויבען איז געשטאנען, א פעהנדעל, א שטיקעל שמאטע, אויסגעוואשען אין טרערען און בלוט. שלינגט אײן א שאטען, און ווערט א מענש, א רעדעל־פיהרער! אנדערע ווײטער שלינגען אײן נאר שאטען; בלויז שאטען און ווערען פארטײ־לײט! און דאס פורים־שפיל דויערט אײביג, אײביג...

„עס איזט אײנע אלטע געשיכטע, אונד בלײבט דאך אימער נײ..."

מײנט נאר נישט, אז שמאטעס אלײן זענען אלטווארג, עס איז

פאראן אלטווארג פון שטיינער, אייביג אלטווארג, נישט איבערצו־
וואשען... עס העלפען קיין טרערען, קיין בלוט...

4.

הערט נאר א מעשה! שוין די לעצטע!

אמאל איז געווען א שטעדטעל, א וואונדערליך שטעדטעל, אן
אפענעס, אהן מויערען, אהן טויערען...

אביסעל קליינע ווייסע הייזלעך, צוואווארפען אויף א גרינער
לאנקע, וואס האט זיך געבאדען אין גאלדענע שטראלען פון דער
זון און ארויסגעגעבען דאס פיינסטע, גרינסטע גראז מיט די שענס־
טע, כאטש נישט געקינסטעלטע, בלומען...

יעדען פארנאכט פלעגט דאס יונגווארג נאך דער ארבייט
ארויסגעהן אויף דער לאנקע, אויף'ן גרין פארבלימטען מארק, צווי־
שען די הייזלעך, און זינגען, און טאנצען, און פריי, און פרעהליך,
און לוסטיג זיין.

די אלטע פלעגען זיך זעצען אויף די גראז־בענק פאר די הייז־
לעך און צוזעהן, ווי דאס יונגווארג לעבט, און אין זכרון נאך אמאל
איבערלעבען די יונגע יאהרען...

אזוי האט זיך געפיהרט א צייט...

וויפיעל יאהר, צי וויפיעל הונדערטער יאהר, ווייס מען נישט;
ווייל עס איז א פארווארפענער ווינקעל געוועזען; א ווינקעל אהן א
געשיכטע. מען האט נאר געארבייט און געפרעהט זיך; געארבייט
און דערנאך געזונגען און געטאנצט, און עס איז גארנישט געווע־
זען וואס צו פארשרייבען! עס איז אינגאנצען שטעדטעל קיין קא־
לענדאר נישט געוועזען, און איך ווייס נישט, צי עמיץ האט גאר א
זייגער געהאט...

איינמאל האט זיך געטראפען און אין דעם שטעדטעל איז גע־
בוירען געווארען א געניע, אדער ווי מען זאגט אויף לשון קודש:
א גאון! א מענש, וואס האט געהאט מעהר פון אלע א לויט הארץ
און א קווינט מוח! און, אז ער איז אויפגעוואקסען, האט ער אי־
בערגעמאכט דאס גאנצע לעבען אין שטעדטעל — ער האט געזעהן,
אז מען גראבט קארטאפעל מיט דער האנט, האט ער ערפונדען א

גראב־אייזען... צום הילצערנעם אלטען פלוג האט ער צוגעמאכט אן אייזערן שנייד־מעסער... עס איז שווער געווען אויסצולערנען די קינדער אלף־בית. האט ער ערפונדען א נייע מעטאדע אפילו צום טראף! ער האט אויך ערפונדען אלערליי ניי עסענווארג; נייע זופען צו די אלטע מאכלים. און רעפארמירט אפילו די טענץ... צו דער פאעזיע האט ער צוגעגעבען ריימען, צו דער מוזיק — דעם רעפרען... מיט אייןווארט — ער האט אלץ פארבעסערט. פאר־פיינערט; דאס לעבען שענער און לייכטער געמאכט! נישט אומ־זיסט איז ער דאך א גאון געווען...

און אז דער גאון איז גלייך מיט אלע מענשען מיט דער צייט געשטארבען, האט איהם דאס דאנקבארע שטעדטעל געוואלט א דענקמאל — א גרויסע מצבה — א מאנומענט, הייסט עס — שטע־לען; א מאנומענט אינמיטען גאס, אז אייביג געדעכעניש... זאלען אייביגע דורות וויסען, אז דא איז אמאל א גאון געווען; זאלען טראגעדיגע ווייבער פארקוקען זיך און האבען גאונים! זאלען לעה־רער און עלטערען טייטען מיט די פינגער אויפ'ן מאנומענט און זאגען שילער און קינדער: זעהט, גאונים זאלט איהר זיין! וועט מען אייך אויך מאנומענטען שטעלען! און הויך זאל זיין דער מא־נומענט... זאל די וועלט ארום און ארום זעהן, און נאכפרעגען זיך, און וויסען...

און מען האט געשטעלט...

מען האט אויף א צייט מבטל געווען דאס טאנצען און זינ־גען יעדען פארנאכט, און, נאך דער ארבייט, האט מען זיך גענומען צום מאנומענט...

און עס איז מיט דער צייט געווארען א מאנומענט, וואס האט מיט'ן קאפ גערעדט שטאלץ מיט די שטערען פון הימעל, און האט אויף דער ערד פארנומען א גרויס שטיק פלאץ אויף א פיערעס־טאל...

און אז מען האט דעם מאנומענט געענדיגט און געוואלט צו־ריק איינפיהרען דעם מנהג פון זינגען און טאנצען פארנאכט, האט מען דאמאלט ערשט באמערקט, אז מען קאן שוין נישט פריי זיך ארומיאגען אויף אלע זייטען, אז מען קאן נאר טאנצען א ראד ארום מאנומענט!

די אַלטע האָבען פון זייער זייט באמערקט, אז דער מאָנומענט פארשטעלט זיי די זון; אז נישט אויף אלע גראָז־בענק קאָן מען שוין זיצען; אז פון מאָנומענט לעגט זיך א שאָטען איבער דער שטאָדט... אז אונטער׳ן מאָנומענט איז קאַלט פאַר די אַלטע ביי־נער...

דאָך האָבען אַלע מיט׳ן מאָנומענט שטאָלצירט; מיט׳ן מאָנו־מענט אַליין בכלל און מיט דער לאַנגיעהריגער ארבייט, וואָס מען האָט אין איהם פארשטיינערט, בפרט! און אבוואָל עס האָבען זיך, דורך פארקוקעניש פון טראָגעדיגע ווייבער, ווי פון מוסר זאָגען פון עלטערען און לעהרער, קיין גאונים נישט געמעהרט, האָבען זיך דאָך געמעהרט די מאָנומענטען...

נישט מיט אמאָל, נאָר ביסלעכווייז; שוין נישט אזוינע גרויסע — קלענערע, קליינע און גאָר קליינע, ביז צו איינפאכע מצבות. נאָר אַלץ אינמיטען מאַרק!...

עס איז מיט דער צייט א מאָנומענטען־קרענק געוואָרען — און אונטערגאַנג...

האָט עמיץ ערפונדען א נייע אָרט קאַרטאָפעל־שיילען, האָט עמיץ ערפונדען א נייע רעטעניש, וועד שמועסט, אז עמיץ האָט עמיצען א גרעסערע טובה געטאָן, א היבשע נדבה געגעבען, אָדער אן אַלט בעט פון פייער ארויסגעשלעפט, מיט א שטעקען א שלאַנג געטויט, האָט מען איהם שוין א מאָנומענט געשטעלט...

רייכע לייט האָבען פאַר׳ן טויט אָפּגעשיידט א טייל פון דער ירושה פאַר זיך אויף א מאָנומענט: די, וואָס האָבען קיין גרויסען צוטרויען צו די יורשים נישט געהאָט, האָבען זיך אַליין לעבעדיגער־הייט מאָנומענטען געשטעלט... מיטלערע לייט האָבען אויף מאָנו־מענטען די הייזער פארקויפט, מצבות צו שטעלען... עס איז געקו־מען דערצו, אז אַלע האָבען געמוזט האָבען מאָנומענטען, און פאַר גאָר געמיינע לייט, וואָס האָבען אפילו קיין רייכע קרובים נישט געהאַט, האָט קהל געגעבען א מאָנומענטעל...

אוים גראָז, אוים בלומען, אוים געזאַנג און טענץ — דורכ־אוים מאָנומענטען, סאמע מצבות...

און די מענשען האָבען געהער פון טויט און מאָנומענטען גע־טראַכט ווי פון לעבען... לעבעדיגערהייט האָט זיך יעדערער שוין

פארנעשטעלט אלס טויטער, און באמיהט זיך אויסצוזעהן שטייף און פעסט ביים לעבען, ווי דער מאנומענט נאך זיין טויט!

און אין די שטייפע, מאנומענטען־עהנליכע קערפער, זענען שטייף און פארשטיינערט געווארען די נשמות...

נישט פלאץ צום טאנצען און זינגען האט שוין געפעהלט; דער חשק דערצו איז שוין אויסגעטריקענט געווארען... געלעבט האט מען נאר אויף נאכ'ן טויט!... געהאפט האט מען נאר אויף מאנומענטען!...

און עס איז געקומען א צייט, ווען די גאנצע שטאדט איז פול געווארען מיט שטיינערנע מאנומענטען, ווי אויך מיט מאנומענטען פון פלייש און בלוט, וואס האבען גאר קינסטליך געמאכט די שטיינערנע, אז עס איז צווישען זיי נישט געווען צו דערקענען!

און מיט דער צייט האבען די גרויסארטיגע שטיינערנע מצבות ווי געלעבט, און לעבעדיגע מענשען זענען געווארען פארשטיינערט ווי טויטע מצבות...

שטארק איז דאך די לוסט צום לעבען אפילו אין הארץ פון פארשטיינערטע מענשען! עס וועקט זיך אלע מאל שטארקער די בענקשאפט צום פרייען לעבען! צום פרייען זינגי און טאנץ־לעבען!

פארבארגענערהייט האבען אלע געגלוסט און געבענקט נאך דער אלטער צייט, ווען דער פארבלומטער מארק האט זיך געבאדען אין דער ליכטיגער זון, ווען דאס יונגוואקס האט געזונגען און גע־טאנצט אינמיטען מארק, און ווען דאס אלטווארג איז געזעסען ארום, אויף די גראז־בענק, און צוזעהענדיג, נאך אמאל דורכגע־לעבט א לעבען...

און מען האט שטילערהייט אזוי לאנג געבענקט, ביז מען האט א שטיקעל עצה געפונען!

מען האט צונויפגעקליבען אלע פונקען פון לעבען און פרייד, וואס האבען זיך געוועקט איבער א גאנץ יאהר, און צוזאמענגעלעגט אויף איין טאג! דעם טאג האבען די לעבעדיגע מאנומענטען אראפגעווארפען פון זיך די שטייפקייט, די פארגליווערטקייט, און געפרואווט לעבען, ליעבען, זינגען און טאנצען...

דאס איז געווען — פורים! אלע ימים טובים זענען בטל געווארען, פורים — נישט!

נישט אלע דאך איז געראטען!

מאנכע האבען, ביים בעסטען ווילען, געטאן עס אזוי אומגע־לומפערט, אזוי אומנאטירליך, אז, קוקענדיג אויף זיי, האבען אנ־דערע געפלאצט פאר געלעכטער, און א פרעהליכען פורים געהאט...

איהר ווילט לאכען, ברידער? קוקט אין שפיגעל אריין; זעהט ווי איהר זעהט אויס, ווי אייער פורים זעהט אויס און — פלאצט פאר געלעכטער!

דער מלאך.

אויפגעבליהט האט דער מזרח־שטרייף.

שווער אטעמט אויף דאס פעטע שטיק פעלד, מיט טוי באַ־דעקט.

אין שטאל בלעקט דער אקס, וואס וויל אויפ'ן פרייען פעלד ארויס.

און באלד עפענט זיך די טיר פון הויז; דער ערדמאַן באַ־ווייזט זיך אויף דער שוועל.

אפען איז די שטארקע ברוסט; פארשארצט די ריזיגע הענט.

מיט א קלארען, ליעבען און דאנקבארען אויג בליקט ער — ארויף צום צושמייכעלטען הימעל, אראפּ צו זיין פעטער שפּייזע־רין — ערד, און דערהערענדיג די שטים פון געטרייען אקס, צו־שמייכעלט ער זיך:

— איך געה, ליעבער, געטרייער אקס!

נישט לאנג האט געדויערט, און דער אקס איז שוין צום אקער געשפּאנט.

הינטער'ן אקער שטעהט דער ערדמאַן, דריקט דאס מעסער טיף אין דער ערד אריין, און דער אקס ציהט אויס האלז און קאפּ צום ערשטען שריט.

באַווייזט זיך פּלוצלונג א מלאך פון הימעל, ציהט אויס זיין פייערדיג שווערד איבער'ן אקער, צווישען אקס און מענש...

און אין די אויגען פון מלאך זענען שמערץ און ליעבשאפט צוזאמענגעגליהט; בארמהערציגקייט און דראהונג.

און פייערליך ווענדט זיך צום מענש דער מלאך, און באַ־פעהלט, און שטאלערן קלינגט זיין שטים דערביי:

„פארלאז דיין אקס, דיין אקער, דיין פעלד און געה!“

און אַז דער ערדמאַן וויינערט זיך דערשראָקען, קלינגט נאָך האַרטער דעם מלאך׳ס שטים:

„און וועסט דו נישט ג ע ר נ ו ו י ל י ג גען, טרייבען וועל איך דיך!

„ווילסט דו דיין שפּייזערין־ערד נישט פאַרלאָזען, פאַרשלים איך איהר טראַכט, און זי וועט דיר איהר שפּראָצונג נישט געבען.

„ווי אייזען וועט זי ליגען אויסגעשפּרייט פאַר דיינע אויגען; און אָנזאָגען וועל איך די הימלען, און זיי וועלען איבער איהר קיין טראָפּען רעגען נישט לאָזען; קיין טראָפּען טוי.

„און וועסט דו מיט שרעק פון דיין ערד אַנטלויפען, און אין דיין שטוב פאַר מיר און פאַר מיין געבאָט זיך באַהאַלטען —

„שיק איך מיין בליץ און צינד אָן דאָס דאַך איבער דיין קאָפּ...

„רוף איך פון אַלע עקען וועלט ווינטען צוזאַמען, און זיי וואַרפען איבער דיר די ווענט פון דיין הויז...

„און וועסט דו נאָך ווידערשפּעניגסטיג זיין, און אַלץ נישט אָפּרייסען זיך פון דאָס דייניגע, און פון דיין האָב־און־גוּאַב, —

„ווינק איך צו די ווילדע אין סטעפּ, אין שטויביגען וואַלקען קומען זיי געפלויגען, און באַפאַלען דיין האָב־און־גוּאַב...

„אין אין דיינע אויגען קוילען זיי דיין אָקס און דיין שאָף און רינד, און פרעסען זייער פלייש!

„דו מיט ברענענדיגע אויגען וועסט עס צוזעהן, און פאַרהונגערט בלייבען!

„און דיינע זיהן און דיינע טעכטער וועלען זיי באַצווינגען; מיט פּייכטע שטריק בינדען, און פאַר זיך טרייבען, אויף קנעכט און דינסטען צו פאַרקויפען — און קיינס וועט צו דיר שוין צוריק נישט קומען, — די אויגען וועלען דיר אויסגעהן, וואַרטענדיג אומזיסט!

„דו מוזט געהן!“

— וואו אַהין? — פרעגט דער ערד־מאַן פאַרציטערט.

„גאָט האָט דיך אַלס זיין שליח אויסדערוועהלט, און דו וועסט געהן איבער דער וועלט שאַלען און רופען זיין נאָמען!

„איבער דער וועלט וועסט דו געהן!

„נע־ונד וועסט דו זיין.

„און אהן וועג און שטעג וועסט דו געהן; איבער דערנער שארפע און שטיינער שפּיציגע, בארוועס וועסט דו וואנדערען; איי־ביג בלוטיגען וועלען דיינע בארוועסע פיס..

„און אז דו וועסט מיד ווערען און זיך אפּשטעלען, דעם אטעם נאר צו כאפּען, וועל איך אנצינדען די ערד אונטער דיינע פיס, און זי וועט דיך טרייבען!

„וועל איך דיך פון הימעל פארפאלגען מיט דונער און בליץ.

„און בלוטיגע שונאים וועל איך אויפשטעלען הינטער דיר. און זיי וועלען דיך מיט זייערע פיילען יאגען... דאס ווילדע טיר וועל איך רופען אויף דיר פון וואלד, און עס וועט דיך טרייבען...

„און צו אן אפּרוה, צו א הערבערג וועסט דו לעכצען: און וואו א טיר, וועסט דו אנקלאפּען און בעטען זיך: „לאזט מיך איבער דער שוועל!“ און וואו א פענסטער: „נאכטלעגער פאר א קראנקען וואנדערער“ בעטלען —

„און טרייבען וועט מען דיך פון אומעטום! —

„מיט שאנד און שפּאט טרייבען, מיט קלעפּ און שלעג — ווי א קרעציגען פון ישוב ארויס! און משוגע פאר שרעק וועסט דו ווייטער לויפען...

„און אז דו וועסט פאר א וואסער־שפּיגעל פארביי, און דיך אליין דערזעהן, וועסט דו דיך פאר זיך אליין דערשרעקען! וועט דיך אנכאפּען א גרויל פאר זיך אליין! א שרעק פאר דיינע אפּענע וואונדען; אן עקעל פאר דיין שמוץ אויף'ן צובלוטיגטען לייב... און וועסט דיך וועלען פון דיין שליחות, פון גאטס־נאמען־שאלען— באפרייען, און וועסט נישט קאנען!

„דעם טויט וועסט דו רופען און ער וועט נישט קומען!—

„די נעגעל וועסט דו אריינשטעקען אין דיין אייגענעם לייב, דאכ הארץ ארויסצורייסען, די נשמה פון גאטסווארט פון דיר, — און וועסט נישט קאנען!

„און נאך א גרעסערע שרעק וועט דיך יאגען...

„און ווי הייסע טראפּען בליי וועלען פאלען די טרערען פון דיינע אויגען איבער דיין פּנים; און פון דיינע אייביג אפּענע וואונ־דען וועט זיך גיסען אהן אויפהער דיין בלוט...“

— נאך וואס?

פול בארמהערציגקייט ווערט די שטים פון מלאך:

„פון יעדער טרער, וואס וועט פון דיינע אויגען פאלען — אזוי וויל גאט! — וועט אויסשפראצען פון דער זינדיגער ערד א ווייסע ליליע —

„און פון יעדען טראפען בלוט, וואס וועט טריפען פון דיין איטליכער וואונד — א רויטע רויז! אזוי האט גאט באשטימט!“

און צוריק שטאלערן קלינגט די שטים:

„אבער דאס אלץ וועט זיין הינטער דיר; דאס אלץ וועלען דיינע אויגען נישט זעהן...“

„פאר דיר — דערנער; שטיינער אונטער די פיס; ווי ווייט די אויגען זעהן — א וויסטעניש —

„און וועסט, משוגע פאר שרעק און פיין, אלץ ווייטער און ווייטער לויפען... די וועלט הינטער דיר מיט בלומען פארזייהען, די ערד הינטער דיר איין א גן־עדן פארטווישען, און דו וועסט עס נישט זעהן — ביז — —“

— ביז וואנען, מלאך?!

„ביז דו וועסט צוריקקומען צום ארט, פון וואנען דו געהסט ארויס — — אויב...“

— אויב וואס, מלאך? — פרעגט דער ערדמאן נאך מעהר פארציטערט.

„אויב גאט וועט דיך אויף אנדערע פון זיינע וועלטען נישט שיקען...

„צו דעם ביסט דו געבענשט און פארשאלטען...

„צו דעם — אויסדערוועהלט!“ —

מעשיות.

„היינט וועט זי קומען“ — טראכט ער, שפּאַצירענדיג ביים ברעג פון ווייקסעל.

און אזוי טראכטענדיג, קומט איהם אַלץ לעבעדיג פאר:

ער זיצט אויפ׳ן בעט אין דער פינסטער און וואַרט, ביי יעדער באוועגונג אויף די טרעפּ הויבט איהם אַן שטאַרקער צו קלאַפּען דאס הארץ און ער וואונדערט זיך: פאַרוואס? ער האט זי דען ליעב?

אט, דאס איז שוין זי. איהרע שוועבענדיג־לייכטע טריט. ער שטעהט אויף און צינדט אן דאס לעמפּעל אויפ׳ן טיש. זי האלט זיך דערווייל א ווײַלע אפ הינטער דער טיר. אַטעמט אפּ — שווערע טרעפּ — פארריכט זיך די האר און כאפּט נאך א בליק דורכ׳ן לאך פון שלאס. קוים הערעוודיג, קלאַפּט זי אן מיט׳ן פינגער אין טיר.

— „פּראָשע“*) און זי עפענט די טיר און רופט אויף דער שוועל:

— „בענדזשיע אָפּאָוויאַדאַניע?“**).

אניט, געהט זי צוריק.

א י ה ם האט זי נישט ליעב, זאגט זי. פאר אידען איבער־הויפּט שרעקט זי זיך. נאר זיינע מעשה׳לעך האט זי ליעב.

דערקענט האט ער זיך מיט איהר צופעליג אין זאקסישען גאר־טען, אין א שלאַגסדרעגען. זי איז געשטאַנען אונטער א בוים, אהן קאַלאַשען און אין א ווייסער בלוזע. דער בוים האט זי שוין וועניג געשיצט פון רעגען און זי האט געקוקט דורך זיינע לויזע צווייגען

---

*) ביטע, אריין.

**) וועט זיין א מעשה׳לע?

אין הימעל אריין, דערשראקען און אהן האפנונג, עס זאל זיך גע־שווינד ענדיגען. ער איז צוגעגאנגען מיט'ן רעגען־שירם און האט איהר פארגעלעגט זיין הילף. זי האט זיך געוויגערט. ער האט ערנסט און הארציג געבעטען; זי גיט נאך און לאזט זיך אפפיה־רען. זי פארענטפערט זיך: פאראן אזויפיעל שלעכטע מענשען! נאר זיין שטימע וועקט צוטרויען. אויף דעם צוטרויען געשטיצט האט ער איהר געבאטען זיין ארעם, זי האט צעגערענד אריינגע־שטעקט די האנט אין זיינע און געזאגט איהר אדרעס.

אין גאנג איבער עטליכע גאסען — אויף קיין דראשקע האט ער נישט געהאט — איז ער געוואר געווארען, אז זי איז א נעהטא־רין (אמת — זי האט צושטאכענע פינגער), און זי, אז ער איז א שרייבער. שרייבט ליעדער? — ניין, מעשה'לעך. אך, מעשה'לעך האט זי זעהר ליעב. — ער קאן איהר דערצעהלען. מעג מען זי באזוכען? ניין. קיין פאטער האט זי נישט און די מוטער איז א בייזע. איהר שטימע האט לייכט דערביי געציטערט. זי וואלט מעהר נישט געדארפט, עס זאל קומען א פרעמדער און נאך דערצו — זי ווארפט אויף'ן א זייטיגען בליק, און ענדיגט שאלקהאפט און רויט ווערענדיג: א איד.

— פון וואנען ווייסט דו, אז איך בין א איד?

זי דערקענט: די אויגען, די האר, די אויסשפראכע און ענדליך — די נאז — הא־הא־הא. איהר שטימע קלינגט ריין קינדיש און דאך איז שוין דער שטערן גערונצעלט.

איבער'ן זומער פלעגען זיי זיך טרעפען אין זאקסישען גאר־טען. איבער'ן ווינטער פלעגט זי, אבוואל זעלטען, ארויפכאפען זיך צו איהם אויף א מעשה'לע. דערפון פלעגט זי איהם אין דער־פריה שרייבען דורכ'ן סטרוזש. היינט האט ער אויך אזא בריוועל דערהאלטען. זי שרייבט פויליש „נח מיט זיבען גרייזען“, נאר אזוי קינדיש־הארציג.

— איך, גרייט אן א שעהן מעשה'לע, נאר א פרעהליכס, מיט א בת־מלכה. דאס לעבען איז אזוי טרויעריג. און אנריהרען זאלסט דו מיך נישט. נישט ד י ד מיין איד. דו ביסט אזוי העסליך. ווע[illegible] מיך אנריהרען, וועל איך שרייען און אנטלויפען. הערסט?

דאך ווייסט ער, ווי אזוי זי ווייכער צו מאכען: דאס מעשה'לע ווערט טרויעריג. דער בן־מלך אדער די בת־מלכה פאלען אריין

אין א געפאהר... די ליעבהאבער צושיידען זיך דורך א שרעקליכער אינטריגע פון פאלשע מענשען... וויל ער, ווארפט ער די בת־מלכה אריין אין געפענגניש, אין א פרעמדר לאנד און דעם בן־מלך פיהרט ער ערגעץ צו דער תליה. א בלבול. און דאמאלט פאלט זי פאר'ן אויף די קני, כאפט'ן אן ביי די הענט, גלעט'ן איבער'ן פנים און בעט באַרמהערציגקייט פאר די אומגליקליכע. און פאר א קוש אויף די ליפען, לאזט ער פארשווינדען די געפאהר און פיהרט דעם בן־מלך מיט דער בת־מלכה מיט פאראד און מוזיק צו דער חופה.

נאך וואס טוט ער עס? וואס טויג איהם איהר קוש?

עס טוט איהם באנג, און דאך איז פאראן אזוינס, וואס פיהרט זיי צוזאמען: ביידע בענקען נאך גליק... ביידע האבען עס נישט און ווילען זיך ווענינגסטענס געגארען כאטש אויף א ווײלע.

צוויי פארוואגעלטע נשמות. איינמאל פרעגט ער זי:

— די מאמע שלאגט דיך אמאל?

זי איז בלאס געווארען און די אויגען זענען איהר פארגאנגען.

— פרעג נישט, דערצעהל בעסער.

ער האט איהר געגלעט די ברוינע האר, און האט דערצעהלט.

נאר היינט וועט ער נישט האבען, וואס צו דערצעהלען. די געדאנקען אין קאפ זענען אומקלאר און צוואוויגט, ווי דאס אומער־דיגע וואסער, וואס שלאגט אויף און אפ פון ברעג, און רייסען זיך, ווי די לויזע נעבעל אין דער הויך.

וואס נאגט איהם אזוי ביים הארץ?

ער דערמאנט זיך, אז ער האט נאך היינט נישט געגעסען.

אין דער וואוינונג איז געוועזן עפעס א געפארעריי, א געטור־מעל, און א גאלדענע זון האט זיך פלוצלונג באוויזען און ער איז ארויס פון בעט אין גאס אריין אהן טיי. אין די גאסען איז אויך געוועזן אן אומגעוועהנליך גערודער. ווייסט דער טייוועל, וואס זיי לויפען אזוי. אייניגע מאל האט ער באקומען אין דער זייט. ער איז קוים אראפ צו דער ווייקסעל, וואו ער שפאצירט געוועהנליך פארמיטאג. ציגד איז איהם דאס הארץ אוועק. ער טאפט זיך בייב וועסטעל־טאש. פאראן קליין־געלט און ער געהט צום רעס־טאראן, וואו ער עסט געוועהנליך נאכ'ן שפאציר, און זעצט זיך ביים פענסטער, וואס געהט ארויס צו דער ווייקסעל

דער רעסטאראן איז אין דער צייט לער. די „געלע" זיצט

ביים בופעט און דרימעלט. זיין אריינקומען וועקט זי, פארשלאָ־
פען גריסט זי איהם; דערלאַנגט איהם, וואס ער באשטעלט און
זעצט זיך צוריק דרימלען. ער עסט און טראכט, אז א מעשה'לע
מיט א בת־מלכה מוז זיין. ערגעץ אויף א בארג שלאפען מוז זי. א
כשוף־מאכער אדער א כשוף־מאכערין איבערוואכען זי. הייננט וועט
ער איהר נאך לעגען א שלאנג צופוסענס. שלאפענדיגע בת־מלכה'ס
האט זי שוין גענוג. די שלאנג וועט מאכען אן איינדרוק. ער קלערט
נאך צו לעגען די בת־מלכה אויף גאר א הויכען בארג. ער האט נאך
קיין גרויסען בארג נישט געזעהן. נאר ער וועט איהר זאגען:
הויך, הויך... און זי וועט אויפהויבען די פאר'חלום'טע אויגען און
נאכיאגען זיין פינגער אין דער לופט. נידעריגער, דער בת־מלכה
צופוסענס, וועט ער ארומציהען דעם בארג מיט א וואלקען. פאר
שעהנקייט וועגען וועט ער דעם וואלקען רויטליך ארומזוימען, א
זמער־טאג. א ברענענדיגער ראנד וועט זיין. הינטען אין טאל
זעהט מען קיינמאל נישט די בת־מלכה, דער וואלקען פארשטעלט
זי. א גאנץ געהענדיג יאהר שטעהט ער, דער וואלקען. דאס מוז
אויך זיין א כשוף. פאר דאס איז איבער דער בת־מלכה אן אייביג
קלארער הימעל: צווישען וואלקען און הימעל ליגט זי, און די שלאנג
היט!

ער האט אפגעגעסען. א בן־מלך וועט ער שוין געפינען צוריק־
צו־וועגס. מען דארף צאהלען. די „געלע" שלאפט.

ער וויל זי וועקען — אויף זיין געוועהנליכען ארט: ער מאכט
קיילעכלעך פון ברויט און צילט איהר אין דער לאנגער נאז
אריין. איינמאל אויף צוואנציג טרעפט ער און זי וועקט זיך יעדעס
מאל דערשראקען. „דער פאן טרייבט שטענדיג קאטאוועס." זאגט
זי פארדראסען. „וואס האט ער געהאט?" ער שמייכעלט גיטיג.
זאגט איהר און צאהלט.

היינט אבער געהט איהם נישט. ער ווארפט און ווארפט און
טרעפט נישט. צילענדיג, זוכט ער דערווייל א בן־מלך.

ער קנייפט אוים א ניי שטיק ברויט און קנעט, מאכט קייל־
לעכלעך, און פארגעסט צו צילען. דער בן־מלך געהט. וואלד אוים,
וואלד איין געהט ער. א קראה, וואס ער האט אמאל געראטעוועט פון
א ווילדען טויט, האט איהם אויסגעזאגט דעם סוד פון דער בת־
מלכה... און זי פליהט פאר איהם, און ווייזט איהם דעם וועג. אבער

נישט אזוי געשווינד וועט ער איהם צולאזען צום ציל. באלד נאכ'ן מעשה'לע אנטלויפט זי, און ער בלייבט אליין, אליין מיט די צר־ ווייגטע נערוועז און אפגעריסענע געדאנקען... ער וועט אויפ'ן אנ־ שיקען א וואלף — דעם וואלף וועט ער טויטען. דערנאך — א וואסער, וועט ער אויסרייסען א בוים, אריינווארפען און אריבער־ שווימען. דערנאך וועט זיך איהם שטעלען אויפ'ן וועג א בארג, וועט'ן די קראה נעמען אויף איהרע פליגעל... ניין, אן אדלער — דער קראה'ס א פעטער — וועט עס טון. דערנאך וועט ער פשוט הונגעריג ווערען. דאס באנאלע מוז שטענדיג אריינקומען אין דער מיט... א בן־מלך אויפ'ן וועג קאן זעהר לייכט פארהונגערען. די קראה פליהט פאר איהם נאך עסען. עס איז אבער זעהר ווייט צום נאהנטסטען ישוב. זי זאמט זיך. די זון ברענט; אויפ'ן פרייען פעלד איז עס. ער פארשמאכט. וואלט ווענינסטענס ווייץ אדער קארן געוואקסען, וואלט ער זיך, אבוואל א בן־מלך, אפגעריסען עט־ ליכע זאנגען. וואקסען אבער דורכאויס ביטערע קרייטעכצער, און אנגעזאגט האט איהם פאר'ן אוועקפליהען די קראה: ריהר נישט. די קרייטעכצער זענען סם. די כשוף־מאכער האבען עקסטרא פאר־ זייהט דעם סם, כדי די, וואס וועלען זוכען דא די בת־מלכה — וואו־ רים דער בארג, וואו זי ליגט, איז נישט ווייט — זאלען זיך אפ־ סמ'ען, וואס עס האט שוין כמה וכמה געטראפען...

און שווער, זעהר שווער איז איהם צו ווארטען אויף דער קראה. ער פארגעהט פאר הונגער. די אויגען ברענען. דערווייל געהט דורך א פויערטע מיט א לעבעל ברויט אין דער האנט. פריש ברויט, דער געשמאק שלאגט דעם בן־מלך אין דער נאז אריין...

— פויערטע — רופט ער מיט א שוואכער שטימע — גיב מיר א שטיקעל ברויט.

— באצאהל! — ענטפערט די פויערטע קורץ.

— איך האב נישט מיט וואס...

— אז מען האט נישט, עסט מען נישט.

— איך בין א בן־מלך, אז איך וועל אהיים קומען, וועל איך דיך אפגילטען!

— זוד דעם ווינט אויפ'ן פעלד... א חוב פארשריבען אויפ'ן וואסער.

— איך שטארב פאר הונגער!

— אַ נייעס! בעסערע פאַר דיר טרעפט עס!

זי געהט אָפּ עטליכע טריט און קומט צוריק.

— ווייסט דו וואָס! געפעלסט מיר! האָב מיט מיר חתונה, וועל איך געבען ברויט!

— איך קאָן נישט. איך בין שוין פאַרליעבט אין דער בת־מלכה!

— און ווילסט עסען?

— איך בין הונגעריג!

— האָב חתונה מיט מיר, וועסט דו זיין זאַט!

די פויערטע האָט זיך איינגעשפּאַרט, דער הונגער מאַטערט און ער האָט געמוזט נאָכגעבען. ער האָט איהר צוגעשוואוירען אייביגע טרייע. דורכגעלאָפען אַ האָז, האָט ער'ן גענומען פאַר אַן עדות. געכאַפּט אַ שטיק ברויט און איז איהר נאָכגעגאַנגען אין דאָרף אריין.

די „געלע" עפענט אויף אַן אויג און מאַכט עס צוריק צו, און דאָס מעשה'לע וועבט זיך ווייטער:

אַז די קראָה איז צוריקגעקומען, האָט זי שוין דעם בן־מלך נישט געטראָפען. דאָס פרישע ברויט האָט איהם געשאַדט און ער ליגט קראַנק אין דאָרף. דערנאָך איז ער געזונט געוואָרען און חתונה געהאַט מיט דער פויערטע. און ווייל ער האָט נישט געקאָנט נישט אַקערן, נישט זייהען, נישט שניידען, נאָר פאַר דאָס לעזען און שרייבען, איז ער געוואָרען דאָרפס־לעהרער. שלום־בית איז געווען... די פויערטע פלעגט'ן רופען מיט ליעבשאַפט: „שוטה מייַנער" און ער פלעגט נאַריש שמייכלען. דאָך די בת־מלכה האָט ער באַהאַלטען אין האַרץ. אַ קשיא אויף אַ מעשה, די פויערטע אַרבייט ביים פּריצ'ס שנייד־מאַשין, עס קאָן זיך איהר אַן אומגליק טרעפען... וועט ער געהן זוכען... נאַטירליך, איבער די ליפּען ברענגט ער עס נישט... און פיליכט האָט ער גאַרנישט געוואוסט פון געדאַנק. שטילערהייט ערגעץ אין אַ פינסטערען ווינקעלע פון האַרץ איז דאָך געלעגען די האָפנונג און ער האָט באַהאַלטען דעם סוד פאַר זיך.

דער פויערטע האָט אָבער קיין אומגליק נישט געטראָפען. פאַרקערט: מיט יעדען טאָג איז זי געזונטער און שטאַרקער געוואָרען; ער אָבער—נישט. פון שלעכטער פויערשער קעסט, צי פון

בענקעניש האט ער זיך פריה געעלטערט, און אז ער האט באמערקט, אז די בארד איז איהם גרוי געווארען און די אויגען לעשען זיך, און דער שטערן רונצעלט זיך, האט ער מיט א וויינענדיגער שטימע אי־בערגעגעבען די שילער דעם סוד פון דער בת־מלכה. זיי האבען זיך צולאכט: דער לעהרער איז פון זינען אראפ! אויסער — — —

ער באמערקט אז ענדערונג אין דער באלייכטונג: עס איז טונ־קעל געווארען. ערווארפט א בליק אין פענסטער אריין: דאס וועט־טער האט זיך דערווייל געענדערט. א נאסער שניי פאלט. עס גיט א נאג ביים הארץ. געשווינד כאפט ער נאך א קיילעכבעל ברויט, צילט און טרעפט. די „געלע" כאפט זיך אויף.

— קום אהער, געלע, איך וועל דיר א מעשה'לע דערצעהלען...

— מניע פאצא? *)

— א שעהן מעשה'לע — מיט פויערשע אינגלעך, וואס זוכען א בת־מלכה...

— גלופסטווא! **)

— עס איז נישט קיין נארישקייט. די בת־מלכה שלאפט אויף א בלומען־בייט אויף א שפיץ־בארג. דער דארפס־לעהרער האט זיי געהייסען זוכען...

— ווארטא! *)

— אודאי כדאי. די בת־מלכה איז א שעהנע, א גוטע, א קלוגע.

— גענוג געשפעט. צאהלט בעסער און געהט!

— געווים, געווים... נאר די קינדער האבען זיך געמאכט הילצערנע שווערדען, מיט הילצערנע שפיזען —

די געלע געגעצט.

— ביסט מיד, געלע?

— אזא וועטער!

און בייז גיט זי צו:

— ווען עס פאלט א אידישער יום־טוב, מוז זיין א שלעכט וועטער.

— וואס פאר א יום־טוב איז היינט?

---

*) צו וואס דארף איך עס?

**) נאריש.

*) כדאי.

— ז י י ע ר וויעלקאַנאַץ...*)

ד אָ ס איז געווען דאָס גערודער אין דער וואוינונג, דאָס גע־לויפעריי אין גאַס ?!

ער צאָהלט און לויפט אַרויס.

אין גאַס צולאַכט ער זיך.

אין דער נשמה ליגט ערגעץ ביי איהם אַ גלגול פון אַ זיידען, צי אַן עלטער־זיידען! דאָס בענקעניש, וואָס האָט'ן אָנגעכאַפּט! יעדער מענש געהט אַרום מיט גלגולים אין האַרץ.

דאָס ערשטע יאָהר, אַז ער איז נאָר אַוועק פון דער היים, איז ער צום „סדר" שיער נישט פון זינען אַראָפּ פאַר בענקשאַפט. די פאַמיליע, ביי וועלכער ער האָט געוואוינט, איז אויף יום־טוב ער־געץ אַוועקגעפאָהרען צו גאַסט, און ער איז געבליבען איינער אַליין אין אַלע צימערען. ער האָט זיך פריה געלעגט, נישט האָבענדיג וואו אהין צו געהן. נאָר ער האָט פאַרגעסען אַראָפּצולאָזען די רולעטען און די לבנה האָט'ן געוועקט. ער האָט זיך אויפגעכאַפּט מיט האַרץ־קלאַפּען. לאַנג איז ער געלעגען און נישט געוואוסט פאַרוואָס. דער־נאָך האָט ער זיך דערמאָנט. פּלוצלונג איז ער אויפגעשפּרונגען, אַרויסגעריסען דאָס ליילעך פון בעט, אָנגעטאָן עס, ווי אַ קיטעל, און איז אַרומגעלאָפען אין שטוב און געברילט אויסענווייניג די הגדה. דאָס צווייטע יאָהר האָט ער, פאַר שרעק פאַר דער בענק־שאַפט, אַ ראַק פאַרקויפט און איז אַהיים געפאָהרען אויף פּסח. איבער'ן וועג האָט ער זיך גע'חזר'ט, אַז ער וועט זיך אונטערגע־בען, נאָר איינגאַנצען אונטערגעבען. און ווירקליך, ער איז גע־גאַנגען מיט'ן פאָטער דאַוונען, געלאָזט זיך אונטערבעטען צום סדר מיט אַ קישען, געפרעגט „מה נשתנה"... נאָר אַז ער איז געקומען צו „רצ"ד עד"ש באח"ב", איז ער אַרויס פון די כלים. ער האָט נישט געוואָלט שפּרענגען פון כוס. די מוטער האָט'ן מיט טרערען קוים איינגעשטילט... ביי די „מכות" זאָגען האָט ער נאָך מעהר אויפ־געפלאַמט... דעם ערשטען טאָג חוה"מ איז ער אַוועקגעפאָהרען אומ־

---

*) פּסח.

געזעגענט מיט'ן פאטער. די מוטער האט געוואַרט אויפ'ן הינטער דער שטאָדט.

ער הויבט זיך אויף די שטיינערנע טרעפּלעך.
עס טוט איהם באַנג.
נאָר וואָס האָט ער זיי געקרענקט?

דאַמאַלט האָט ער געזאָגט: צוליב דעם אמת. איז דען פאַראַן אמת?

— מיר, יונגע — טראַכט ער — דאַרפען ליידען, אונזער צד איז שעפעריש, ער טרייבט אונז צו נייער אַרבייט, צו באַשאַפען נייע פאַרמען. דער צער פון אַלטע איז אומפּרוכטבאַר און צוגיסט זיך אין אומזיסטיגע טרערען, אויב ער ווערט נישט פאַרשטיינערט אין האַרץ.

ער געהט דורך קראַשינסקי'ס גאַרטען. די מילך־אַנשטאַלט איז לער. דורכ'ן גאַרטען יאָגען זיך אַהיים פאַרשפּעטיגטע. ער קומט צו צום קליינעם בערגעל, וואָס קוקט אַרויס אויף די נאַלעווקעס. ער פיהלט זיך מיד, אַהיים צו געהן איז נאָך פריה. זי וועט ערשט קומען אין אַ שטונדע אַרום. ער זעצט זיך פאַר'ן בערגעל אויף אַ באַנק.

אונטען איז דאָס בערגעל געל, ווי אַרומגעשיילט. העכער — גראָז און וואו נישט וואו דערענדלעך... אויף זיי וועלען שפּעטער קליינע בלומען וואַקסען... זאָל זיך מיר דאַכטען — אַ בוימעל אַן דער זייט — אַ בוים — פיעל בוימער — אין זייערע צווייגען קאַנען פייגעל זינגען. זי האָט זעהר ליעב פייגעל־געזאַנג. אַז זי הערט, זאָגט זי, פייגעל־געזאַנג — אַ פּאָר מאָל האָט זי געגעהט אין דאָרף — קאָן זי זיך נישט איינהאַלטען פון טרערען... עפּעס די נשמה וויינט. און אַזוי זיס.

טיילמאָל רעדט זי עפּעס אַזוי וואונדערליך... צופּט די נעגעל פון די ווייסע, לאַנגע, פון דער נאָדעל־צושטאָכענע פינגער אין די נאָך ווייסערע ציין, און האָט אַזוינע אויסדריקען... „נשמה־טרער־רען"... ווי קומט עס צו איהר? זי איז אפשר אויך אַ פאַרבאָרגענע בת־מלכה? די מוטער — די וועשין ביי דער באַליע — איז נישט קיין מוטער, נאָר אַ כשוף־מאַכערין, וואָס היט זי, עס זאָל קיין פרעמדער בן־מלך נישט קומען און זי נישט אויפוועקען...

נאר ער וועט זא־ווי־זא נישט זיין. רייז פון זינד מוז זיין דער בן־מלך...

א באנע מיט פיער אינגלעך איילען זיך פארביי. די אינגלעך לויפען צו צום בערגעל. אינגלעך באוואפענטע מיט שווערדען און שפיזען. „זיי שטייגען אויפ׳ן בארג." די באנע בייזערט זיך: עס איז צייט אהיים. די עלטערען וועלען זיין אומרוהיג. היינט איז יום־טוב... די קינדער הערען נישט און שטייגען. „צו דער בת־מלכה."

„די פיער שילער פון דארפס־לעהרער..."

די זון געהט אונטער.

אין גארטען הערט זיך דער גרעגער. נאך צייט.

ער מאכט די אויגען צו און זעהט, ווי די האלץ־באוואפענטע שילער שטייגען ארויף נאך דער בת־מלכה... א וואלקען הענגט צווישען די „דערגרייכער" און דער בת־מלכה. זיי זעהען זי נישט, נאר זיי גלויבען אין איהר. זאל ער זיי צולאזען?

אט רייסט זי דורך דעם וואלקען, די מכשפה, און רייט זיי אקעגען אויף א בעזעם.

זי כאפט איינעם אן ביי דער האנט.

— וואו אהין געהסטו, אינגעלע?

— צו דער בת־מלכה!

— וואס האסטו צו דער בת־מלכה?

— איך וויל זי וועקען!

— נאך וואס?

— איך וויל מיט איהר חתונה האבען!

— פארוואס ווילסט דו מיט איהר חתונה האבען?

— זי איז א גוטע — האט דער לעהרער געזאגט — א קלוגע און א זיסע. דער לעהרער ווייסט!

— אודאי! און דו, דאכט זיך, האסט ליעב גוטע און זיסע זאכען?

— געוויס האב איך ליעב! די מאמע רופט מיך „נאשער."

— אויב אזוי, מיין קינד, נאך וואס זאלסט דו קריכען אומזיסט אויפ׳ן בארג און מיד ווערען, דו ביסט דאך אן עדעל קינד—

— וואס געהט עס דיך אן?

— איך בין דאָך דיין מוהמע, נאַרעלע, קענסט מיך נישט? איך וועל דיר געבען סאַמע גוטע זאַכען.

און זי גיט אַ מאַך איהר „האָקוס פּאָקוס" און דעם אינגעל צו־פוסענס פאַלט ווי פון הימעל אַראָפּ אַ קוישעל מיט סאַמע גוטע און זיסע זאַכען: מאַנדלען אין די געלע העמדלעך, געפּרעסטע פייגען, שטערנגעלער־ראַזשינקעס, רויט־פלאַמענדיגע פּאָמעראַנצען, שאָ־קאָלאַדע און אַזוינע זאַכען, וואָס דאָס אינגעל האָט אפילו נישט געוואוסט, ווי מען רופט זיי. און ער האָט אויסגעשריען פאַר פרייד און געלאָזט זיך אויף די קני פאַר'ן זיסען קוישעל.

יענע דריי זענען דערווייל ווייטער געגאַנגען. קומט זיי אַקעג־נען דער כשוף־מאַכער, אַן אַלטער מאַן מיט ווייסע ברעמען און אַ ווייסער באָרד, מיט אַ גרויסער בלויער פּאָר ברילען איבער די אויגען.

עס הערט זיך אַ סקריפּ פון גאַרטען־טויער. ער עפענט די אוי־גען, די באָבע מיט די קינדער זענען שוין פאַרשוואונדען. ער לויפט געשווינד אַרויס. און אויף די כמעט לערע נאַלעווקעס וועבט זיך דאָס מעשה'לע ווייטער.

דער אַלטער שטעלט איינעם פון די דריי אָפּ.

— וואו אַהין, אינגעלע?

— די בת־מלכה וועקען. איך וויל מיט איהר חתונה האָבען!

— נאָך וואָס?

— דער לעהרער לויבט זי; זי איז אַזוי קלוג.

— ווילסט פון איהר קלוג ווערען?

— ווי דען? אַ מענש דאַרף זיין קלוג. אַז מען איז קלוג, האָט מען כבוד און געלט.

— אַזוי? נו, אַביסעל קלוג ביסט דו שוין. נאָר אויב דו ווילסט, וועסט דו קלוג ווערען אָהן דער בת־מלכה.

— ווי אַזוי?

— גאַנץ איינפאַך, נאַ!

און דער אַלטער נעמט אַרויס פון בוזעם־טאַש און דערלאַנגט דעם שוין כמעט קלוגען קינד אַ פיין ביכעל, איינגעבונדען אין ווייסע לעדער מיט אַ גאָלדענעם שניט, אינעווייניג מיט בילדער.

— נאַ, — זאָגט ער, — זעץ דיך און לייען! וועסט דורכלע־זען איין זייטעל, וועסט דו זיין קליגער פאַר טאַטע־מאַמע, צוויי — וועסט דו קליגער ווערען פאַר'ן גאַנצען דאָרף, און קומסט

דו איז דער מיט אריין, וועסט דו קלוג זיין, ווי דריי פראפעסארען!

דאס אינגעל כאפט דאס ביכעל און זעצט זיך לעזען.

יענע צוויי זענען דערוויל וייטער געגאנגען. פארשטעלט זיי די שלאנג דעם וועג. איינער אנטלויפט, דער צווייטער בלייבט אויפ'ן ארט פאר שרעק.

זי גיט איהם אבער א גלעט איבער ס'מיילכעל און פרעגט'ן מיט א שלאנגען־הארציגער שטימע:

— וואו אהין, אינגעלע?

ער געהט צו דער בת־מלכה, ער וויל זי אויפוועקען און מיט איהר חתונה האבען, ווייל דער לעהרער האט געזאגט, אז זי איז אזוי שעהן!

— האסט ליעב „שעהן"?

— אודאי!

— נו, קום מיט מיר. זעהסט דו, אין דער זייט שטעהט א קריסטאלענער פאלאץ און אינ'ם קריסטאלענעם פאלאץ וואוינען סאמע טאקלעך. סאמעטענע קליידער טראגען זיי און וויים־זיידענע פאנטאפעלעך... קירשען־רויטע ליפעלעך האבען זיי און בריליאנ־טענע אויגעלעך... וועסט דיר אויסקלייבען וועלכע דו ווילסט, און עס איז גאר נאהענט און א גלייכער וועג...

און ער געהט נאך דער שלאנג...

— אבער מיט'ן פיערטען וואס טוט מען? לאזען איהם דער־גרייכען? א שאד! ער וועט זיין דער אומגליקליכסטער... ער וועט אפילו נישט האבען, וואס עס זאל איהם באנג טון, וואס זיך פאר־צוואווארפען!

איהר צוליעב מוז ער עס דאך טון...

ער וועט געהען, ער וועט אויפוועקען... און דערנאך?

דערנאך — א חופה... מוזיק, טענץ... א האכצייטס־רייזע... א שפאציר אין הענגעל־גערטנער אין דער לופט...

זי וועט די אויגען פארמאכען פאר גרויס נחת... שטארק גע־ריהרט וועט זי זיך לאזען צוזיהען און ער וועט זי נעמען צו זיך אויף די קני און וועט זיך וואונדערען, נאך וואס ער טוט עס. זי וועט צולעגען איהרע הייסע בעקלעך צו זיינע — ער וועט פיהלען איהר ריינעם אטעם און ער וועט זי קושען, און פארוואורפען זיך: „שוויין". זי וועט דערוויל אויפשפרינגען בלאס, צושראקען, מיט

א פארציטערטען געוויין, און ער וועט זיך איהר ווארפען צו די פיס און איבערבעטען — אין הארץ וועט ער זיך רופען: „פאיאץ״ — און זי וועט זיך קוים לאזען א ... ערבעטען און וועט שוין א לאנגע צייט נישט קומען... ער באקומט ... עמיגען א שטויס און גליטשט זיך שיער נישט אויס אויפ'ן נאסען טראטואר.

אויף די טרעפ איז פינסטערליך. איין נאפט-לעמפעל אויף צוויי שטעק. קיין צינד־העלצלעד האט ער ביי זיך נישט. זיין שכן געהמט דעריבער מיט אן עלעקטרישען לעמפעל—דעם איז ער אבער נישט מקנה: ער האט א העסליך ווייב. ווען ער געהט דורך פאר זייער טיר, ציטערט ער, זי זאל איהם נישט אקעגען קומען. די גרעסטע זינד איז העסליכקייט. און אז די בעל־הבית'טע איז מאוס, איז די דינסט נאך העסליכער. ברר... פאר איבעל און קעלט צוזאמען. ער האט פארגעסען, אז די קאמאשען זענען צוריסען און איז געגאנגען אויף דער נעץ. ביינאכט וועט ער הוסטען און אפשר הייז באקומען. דער דאקטאר וועט'ן ווייטער שרעקען מיט אן אפצערונג. „מיין כפרה״ — זאל זיין א אפצערונג, אבי זאל עפעס געשעהען.

ער בלייבט שטעהן דערשראקען:

אין טרעפען־ווינקעל באווייזט זיך איהם א בילד פון בלאסען שיין געוועבט.

א סדר־טיש, — א שניי־ווייס טישטוך, — רויט־געמאלטע כוסות — בלאנקע טעלער — בליצענדיג, כאטש אלט, זילבערען געשיר, ליכט אין דריי פאר הויכע זילבערנע, אלטע, דראט־ארבייטענע לייכטער... די מוטער שטעהט און בענשט ליכט... פון הינטען זעהט ער זי, איהרע דארע אקסעל ציטערען... זי וויינט — אויף איהם וויינט זי! וואו איז ער אצינד?

— „עס הויבט זיך שוין אן״ — ווערט ער בייז אויף זיך און שפרינגט ארויף עטליכע טרעפ מיט אמאל. און באלד פארדריסט איהם, וואס ער איז אנטלאפען, די מוטער וואלט זיך אויסגעדרעהט צו איהם... ווי זעהט זי צינד אויס? זי שרייבט, אז זי שלאפט

נישט גאנצע נעכט... פיער פאר שקארפעטקעס האט זי איהם לעצ־
טענס געשיקט. „זעה, האלט ווארעם די פיס..."

מיט א ציטעריגער האנט עפענט ער זיין טיר.

— עס, — שאקעלט ער זיך אפ — א מענש דארף זיין א
מענש.

מיט פעסטע טריט געהט ער אין צימער אריין; מיט א פעס־
טער האנט מאכט ער ליכט. פאר דער פינסטערקייט האט ער דאך
אביסעל אנגסט. „ווי ארעם" — באטראכט ער די שטוב. שפינ־
וועבס, פאר דאס (מיט א ביטערן שמייכעל) אהן א צייכען פון
חמץ. מארגען וועט שוין עמיין פארבעטען... ער וועט זיך דרעהען
ארום דער דייטשער שול... א באקאנטער לעהרער...

ער זעצט זיך אויפ'ן בעט. דאס לעמפעל פיליערט אביסעל,
ער וויל אויפשטעהן און פאררינכטען, און פארגעסט זיך, נאך וואס
האט ער זיך אונטערגעהויבען. ער לאזט זיך צוריק אראפ. ציהט
אויז די פיס. זיין בליק פאלט אויפ'ן שטיקעל שפיגעלע אויף דער
וואנט. ער נעמט עס אראפ, שפיגעלט זיך.

— איך בין גארנישט אזוי העסליך, ווי זי זאגט! — שמייר־
כעלט ער, און הענגט דאס שפיגעלע צוריק אויף.—אביסעל שווארץ,
ווי א טאטער, אבער אויגען...

אויף זיינע אויגען איז ער שטאלץ. זעלטען א פרויענצימער
זאל אויסהאלטען זיין בליק... ווערט ער מיט איינער אינטים, קושט
זי איהם די אויגען. ליפען האט ער צו פליישיגע... זיי קושען צו
האסטיג, זיי זענען צו געפעהרליך... נאך אין דערהיים —

דער געדאנק רייסט זיך אפ: וואס טוט זיך ציננד אין דער־
היים? דער טאטע איז שוין געקומען?

ער הערט דעם טאטענס „גוט יום־טוב" — דער מאמעס ענט־
פער. עס קלינגט נישט פרעהליך. אומשטיינס געזאגט, איין קינד
און עס איז נישט אין שטוב.

ער וויל איבערטראגען די געדאנקען אויף עפעס אנדערש; עס
נעמט נישט. דער „סדר" לאזט זיך נישט אפרוקען, שוין דאס פינפ־
טע יאהר!

ער הויבט זיך אויף און געהט צו צום פענסטער. איבער'ן נאַ־
סען הויף שפיגלען זיך ציטעריג די יום־טוב'דיגע פלעמלעך פון די
פענסטער, פארשפעטיגטע לויפען דורך. צו די פענסטער וויל ער

די אויגען נישט אויפהויבען. ער מוז עס אבער. לאנגזאם הויבט ער זיי אויף. אויפ'ן וועג אין דער לופט בלייבען זיי שטאר. ווייטער א בילד:

א סדר־טיש, א גרויסער סדר־טיש — קריסטאלען און גאלדען געשיר — איז עס איין פאמיליע? ניין. עס מוז זיין א פארזאמלונג פון אייניגע פאמיליען. מארנע געקליידטע פרויען — א זעהר אל־טע טראכט! מענער אין ווייסע,ברייט־געשטיקטע קראגען אונטער די קיטלען... גאלדענע עטרות... גאלדענע יארמולקעס — ביי וואס האלט מען? א שטילער רעטשיטאטיוו...

פלוצלונג, מען קלאפט פון דרויסען.

פארציטערט ווערען די מענער, די פרויען — פארגליווערט פאר שרעק. א יונג מיידעל פאלט ארונטער אין אנמאכט — א יונגע פרוי פאלט מיט א פארשטיקטען געוויין דעם מאן אויפ'ן האלז... וואס קאן עס זיין?

— עפענט, אין נאמען פון געזעץ! — שרייט מען פון דרויסען.

א בלבול־דם! געוויס!

— געשווינד, זוכט אונטער'ן טיש! — רופט דער עלטסטער, מען בויגט זיך ארונטער — א שרעק — א קליין טויט קינד! אלע ווערען פארשטארט.

די טיר פון פאדער־הויז פלאצט.

און דער עלטסטער שטעהט אויף און קאמאנדעוועט האסטיג מיט א פארשטיקטער נאר פעסטער שטימע:

— נעמט און צושניידט.

עס געשיהט. — די טיר פון פאדער־הויז איז אויפגעבראכען אינגאנצען. שווערע טריט — וואפען־געקלאנג.

— נעמט יעדערער אויף זיין טעלער א שטיק.

מען טוט אזוי. מען קלאפט שוין אין צימער־טיר.

— עסט!

דאס טויטע קינד איז אויפגעגעסען. די טיר אויפגעבראכען— פאליציי און מיליטער — מען זוכט — אומזיסט — זיי געהען פארדראסען ארויס, און א ווילד־צארניג געשריי הערט זיך פון אלע אין שטוב:

— שפוך המתך על הגוים, אשר לא ידעוך...

עס הויבט אן טריפען א רעגענדעל. דאס בילד צושווימט.

— נישט פאר מיר, — טראכט ער — עס דארף זיין א שטאר־קערע פעדער.

ער ציהט זיך בעסער אויס אויפ'ן בעט און מאכט די אויגען צו.

— פארלוידען די קראפט... געשניגעלטע שטימונגען...

פאראן דאך לייכטערע בילדער:

דער סדר ביים בעל־שם... ניין, נישט ביים בעל־שם, דער סדר ביי א איד, א גביר, צו וועלכען דעם בעל־שם איז פלוצלונג געקו־מען צו גאסט. דער גביר איז א מתנגד געוועזן, און דער בעל־שם האט זיך צו איהם קוים איינגעבעטען צום סדר. אין בית־המדרש נאכ'ן דאוונען איז עס געווען.

— איך וועל אייך צונוץ קומען... — האט ער געזאגט.

און דער גביר האט געפרעגט דעם רב, צי מעג מען א חסיד צורופען צום סדר... מצרף זיין צום בענשען... דער רב האט נישט געהייסען מביש זיין.

און דער בעל־שם זיצט ביים סדר... אריבער מה־נשתנה — עבדים היינו — פלוצלונג הייסט ער דער בעל־שם ברענגען נאך איין הגדה, מיט א קיטעל, מיט א גארטעלע און א יארמולקע. לאכט מען. גיט ער א רוף: איך הייס! פריהער האט ער זיך קוים איינגעבעטען, און ציגד הייסט ער! דער גביר קוקט — דעם בעל־שם'ס אויגען פלאמען. קריגט ער פלוצלונג פחד, ברענגט מען, און מען לעגט פאר'ן בעל־שם, וואס ער האט געהייסען. גיט דער בעל־שם א קאפ מיט'ן פוס אונטער'ן טיש און גיט א זאג: יאנטעק, שטעה אויף! און פון אונטער'ן טיש הויבט זיך אויף און קריכט אפיר א בלאסער שייגעץ, אהן א טראפען בלוט אין צורה, א בר־מנן מיט פארמאכטע אויגען — און ביים האלז — א שניט! אלע שטארען פאר שרעק.

— יאנטעק, עפען די אויגען אויף!

יאנטעק טוט עס.

— יאנטעק, טו אן דעם קיטעל, גארטעל דיך ארום, נעם די יארמולקע אויפ'ן קאפ!

יאנטעק פאלגט.

דערלאנגט איהם א שטול.

— יאנטעק, זעץ זיך!

יאנטעק זעצט זיך אין קיטעל און אין דער יארמולקע.

— עפען די הגדה און זאג!... עולם, זאגט!

און דער עולם ציטערט און זאגט, און יאנטעק זאגט מיט...

און פלוצלונג ווערט אויפגעבראכען די טיר — מען איז געקומען געפינען דעם אונטערגעווארפענעם פגר... זוך היינט, זוך מארגען, מען געהט אוועק פארשעמט...

און דער בעל־שם ווענדט זיך דערנאך צום אויפגעלעבטען מת:

— יאנטעק, מאך צוריק די אויגען צו און געה אויף'ן בית־הקברות און באגראב זיך אליין. נאר ווייל דו האסט זוכה געווען צו געהן אין א קיטעל און צו זאגען א אידיש ווארט, באגראב זיך אויף'ן אידישען בית־עלמין... און אז דו וועסט טרעפען אברהם אבינו, זאג איהם — — — —

א שטילער קלאפ אין טיר.

— אריין.

— א מעשה'לע פאראן?

— אלערליי, אלערליי...

דאָס פּראָבלעם.

די זון נעהט אונטער. דער עולם זאמעלט זיך צו נעילה.
מיין באַקאַנטער דרעהט זיך אַרום פאַר דער שול, שטעלט מיך אָפּ.

— עס ציהט! — מאַכט ער מיט אַ פאַרבענקטען בליק צו דער שול. — אָפּגעריסען, אין דער ערד אַריינגעגראָבען. — „ממעקים"... גליטשיג־פייכט, מיט מאָך באַוואַקסען, און עס ציהט...

איך שמייכעל: אַלטע געפיהלען, טראַדיציע... אַטאַוויזם! דער שטערן פאַרשאַטענט זיך איהם; די אויגען ווערען איהם טונקעלער, דאַכט זיך, ער האָט זיך אומגעקערט צו זיך אין הארץ אַריין פּרואווענדיג.

— דאַכט זיך — ניין! — האָט ער אויסגעשטאַמעלט נאָך אַ ווייל.

דער עולם נעהט פרום און פאַרטראַכט פאַרביי, ער נעמט מיך אונטער'ן אָרעם און ציהט מיך צו דער ווינקעל־מוּיער צו.

— איך פיהל מיך — זאָגט ער — עלענד... פאַר'יתומ'ט... כ'בין עפּעס אַ זאַך, וואָס מען האָט אין גאַס פאַרלוירען, און שטוב נישט אַריינגענומען, און מען האָט דערין פאַרגעסען, מען זוכט עס נישט...

דער אָטעם ווערט ביי איהם האַסטיגער.

— עס איז דאָך מיין פאָלק: מיינע עלטערען, שוועסטער און ברידער, היימישע, פריינד, באַקאַנטע... אַ גאַנץ יאָהר זענען מיר דאָך צוזאַמען; צוזאַמען געדריקט. מיר צאַפּלען דאָך דאָ אין איין נעץ, אין איין שפּינוועבס — קומט אַ טאָג, אַ טאָג יום־כפור, געהען זיי זיך אַלע צוזאַמען, געהען זיי אין איין הויז אַריין בעטען צוזאַמען, וויינען צוזאַמען, טרייסטען און שטאַרקען זיך צוזאַמען. און איך איינער בלייב אין דרויסען...

— נישט איינער! — פרואוו איך איהם טרייסטען — נישט אלע זענען אין שול... זעהר פיעל...

ער ווערט אומגעדולדיג. דאס ווייסט ער... ער קומט עבען פון אַן אָרט וואו די אַנדערע זענען.

— זיי האבען געגעסען און געטרונקען, און האבען זיך נאך דאמען געשיקט... דאס מעהרסטע האבען זיי איהם אהער געטריבען! זיי זענען אַזוי עלענד־זיכער, זיי לאַבען אַזוי אידיאָטיש־פעסט. א טענצעל און געלאכט... ער כאַפּט מיך אַן ביי דער האַנט און הויבט מיך אַן האסטיג צו פיהרען אויף און אַפּ. — געלע פנימ'ער — געוויס אזא באַלייכטונג. א קעלער־קנייפע... א טענצעל און געלאכט... און איך האב געזעהן: געלע הערבסט־בלעטער, אפּגעריסענע פון צווייג... פון א הערבסט־ווינטעל אַרומגעטראָגען, און זיי היפּען אַרום בוים, צו זיינע פיס... — דאָס — מאַכט ער, צו דער שול ווייזענדיג — איז דאך דער שטאַם... איבערגעפלאַנצט, אין א זומפּ אַריינגעשטעלט, אָבער א שטאַם מיט וואָרצלען... יענע זענען בלעטער, אפּגעריסענע...

— איך וויל נישט — שרייט ער אוים — אַפּגעריסען ווערען!

אין די אויגען באַווייזט זיך איהם שרעק: — עס איז כרת!

פון שול הערט זיך דער נעילה־קדיש.

— קום אַריין! און איך נעם איהם אַן ביי דער האַנט. ער רייסט זיך אוים:

— כ'קאַן נישט!

אין די אויגען איבער'ן געזיכט — שמערץ... דער אָטעם ווערט האסטיג: — איז אָבער פאַראַן, — זאָגט ער — עטוואָס העכערס, עטוואָס הייליגערס, ווי א פאָלק... פאַראַן, פאַראַן — — דאָס העכסטע, דאס גרעסטע — — — ער שטאַמעלט עפּעס. איך וויל טרעפען:

— דער אמת?

מיט געוואַלד רייסט זיך איהם פון מויל אַרויס:

— גאָט!

איך שטוין: — דו און גאָט! דו גלויבסט?

— איך? — איך ווייס נאָר — א „צופעליגקייט" איז אונזין... „זעלבסטשעפּפונג" — א גרעסערער! „אַנטוויקלונג"—א לעקעבעל פאַר קליינע קינדער, פאַרשטאָפּט דאָס מויל און פרעג נישט... אַפּ־

גערוקט די שאלה אויף א צייט... — רעדסט קיינמאָל נישט דער־פון. קיינמאָל גאָטס נאָמען נישט דערמאָנט? ! — א גאַנץ יאָהר נישט, צווישען מענשען — נישט. עס איז א וואָרט. א גרוים וואָרט. א סימבאָל, א באַצייכנונג פאַר'ן העכסטען, פאַר'ן הייליגסטען... האָבען זיי עס איין מויל אריינגענומען, מיט שפייעכץ באַנעצט... האָט זיך יעדערער א געטעל צו זיין פרנסה צוגעפּאַסט, צו זיין תאווה'לע צוגעשניטען. האָבען זיך געפּרוכפּערט און געמעהרט די עבודה זרה'לעך...

— עס דערהערען זיך יעלות.

— קום, רעד צו דיין גאָט...

צאָרניג ענטפערט ער: — מיין גאָט לויבט מען נישט, מיין גאָט בעט מען נישט... איך קאָן מיין גאָט נישט באַליידיגען.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

מיר האָבען ביידע נעילה נישט געדאַווענט.

א יונגען שרייבערס חנוכה.

1.

געגומען אין דער רעדאקציע האנט־געלט און צוגעזאגט א זאך אויף חנוכה; צום זיבעטען ליכטעל. דער „דוכאוונע" רעדאקטאר האט ביי מיר גענומען תקיעת־כף. דעם צווייטען, דעם ליטעראריי־שען, האב איך מיין עהרען־ווארט, דעם „הן־צדק" פון א שרייבער געגעבען. עס זאל ערנסט אויסזעהן, האב איך דערביי מיט די אויגען געפינטעלט, און דער קאסירער האט זיך באלד גענומען צום אויסצעהלען. באקומען האב איך אסך; סאמע קופערען קליין־געלט.

און שרייבען מוז איך, כאטש א דייטשער פיסק, עליו השלום, האט געזאגט, אז „קיין מענש מוס מיסען". עס איז פאראן א רעס־טאראטאר, וואס איז קיין ארך אפים נישט און גיט קרעדיט העכס־טענס אויף א חודש. מאכט זיך א פתיחה ביי די שטיוועל אדער ביי די הויזען, מוז מען צאהלען באר געלט. און עס איז פאראן א בעל־הבית'טע, א דיקע, בייזע אידענע, וואס, אז מען צאהלט איהר נישט צו דער צייט, הערט זי פריהער אויף צו געבען טיי, דערנאך, אויב עס העלפט נישט, נעמט זי דעם שליסעל פון צימער צו, — כאטש נעכטיג אויפ'ן נאסליכען שניי אין גאס. מאריע, אמת, דאס צושויבערטע דינסט־מיידעל, מיט די ברודיגע הענט ביז אין ארעם און טיף־פאר'חלומ'טע אויגען ביז'ן שאול תחתיה אריין, דער־לאנגט מיר טיי בגנבה פון דער בעל־הבית'טע. זי האט פאר מיר גרויס ליעבשאפט מיט דרך־ארץ. זי זאגט, אז איך מוז זיין א שרייבער פון איהר צד, ווארים די שרייבער פון דער בעל־הבית'טעס צד געהען היינט אין גאלד. איינמאל, פארטאג, האט זי זיך ארייו־גע'גנב'עט צו מיר, און מיט טרערען אין די אויגען פארגעשלאגען

א קליינע הלואה אויף דירה־געלט... נאר אזוי טיף געפאלען בין איך נישט. געריהרט, האב איך זי געקושט. זי האט געציטערט אין מיינע ארעמס, נאר דאס געלט — איין גאט ווייסט, וואס פאר א נסיון עס איז געווען! — האב איך נישט גענומען. זי האט עס מיר אונטער'ן קישען געלעגט, איך האב עס געפונען און צוריקגע־געבען. איך בין נישט אזא שמאטע, ווי מען זאגט... נאר ווי לאנג קאן א מענש אויסהאלטען א נסיון?

מען מוז דעריבער ווארט האלטען. מיט דער דיקער בעל־הבית'טע איז נישט צו שפאסען. נעכטען האט זי מיר ווייטער צוגענומען דעם שליסעל. „מוחל, זאגט זי, די שכירות, נאר היי־דא!" איך האב איהר געזאגט, אז על פי דין איז זי גערעכט, נאר אז היינט דארף זי מון לפנים משורת הדין. זי דארף מיך לאזען בשלום חנוכה־ליכט בענשען! זי איז באשטאנען. די הארטקייט איז אראפ פון פנים, אין די אויגען האט זיך איהר באוויזען א צערט־ליכקייט.

— נאט, נאר דאס לעצטע מאל! „א אידישע קישקע קאן מען פארט נישט אפשאצען" — האט זי צוגעגעבען און האט מיר אפילו ערלויבט צו נעמען פון קיך א שייטעל האלץ, די ליכטלעך צוצו־קלעפען! זי האפט אויף א חלק פון שכר פאר דער מצוה. דערפאר האט מאריע אויף מיר א שלעכט אויג געווארפען: זי קלערט, אז איך בין פארט פון דער בעל־הבית'טעס צד; אנים, וואלט איך אנ־דערע ימים־טובים געהאט.

2.

ווי עס איז, איך בין אין שטוב.

שרייבען מ ו ז מען, נאר צי קאן מען?

טינט פאראן, פאפיר האב איך אין רעדאקציע באקומען, די פעדער אין האנט האלט איך, — נאר פון בייז זאל איך אזוי ווי־סען, אויב איך וויים, וואס מען שרייבט.

פארגאנגענעם פורים האט מען געכאפט א רויטליכם אין רע־דאקציע, געטראגען צו חברה, אין חברה'שען קאסטען אריין, און מען האט געשריבען „עם כל הנערים"... היינט איז זיך דער גאנ־

צער עולם צולאפען. דער זומער האט זיי געבראכט, דער פראסט האט זיי צוזאגט...

קיין איינציגער חנוכה־געדאנק! בכלל ריהרט זיך נישט אין מח! דאס הארץ איז טרוקען און פארוויאנעט, ווי אן אפגעווארפענע צווייג, וואס וואלגערט זיך יאהרען־לאנג ארום אין וואלד, און דער קאפ איז לער, ווי ווינטער־צייט א שוואלבען־נעסט.

און י ע נ ע האט מיך פארלאזט... אויף אייביג. זי האט באמערקט, ווי איך נעם ביי איהר מעהר, וויפיעל איך גיב איהר... און עס איז אמת געווען! איך וועל נאך אמאל ארומגעהן, זוכען געדאנקען, ווי א פאריזער בעטלער שטיקלעך פאפיראסען און ציגארען אין גאס.

צי האב איך אמאל א י י ג ע נ ע געדאנקען, אן א י י ג ע נ ע נשמה געהאט? אפילו אמאל אין דער יוגענט, גאר אין די טיפע קינדער־יאהרען?...

די זענען שוין אבער לאנג אוועק. און די זכרונות זייערע שווימען וואס אמאל פון מיר ווייטער און ווייטער. זיי ציהען זיך, ווי די לייכטע, פארגילדטע אווענט־נעבעל קיין מזרח, בשעת, ווען די מידע זון לאזט זיך אראפ קיין מערב. כאטש איך בין קיין זון קיינמאל נישט געווען... איך בין געווען א לבנה, נאר אויך נישט ביי דער זון, — ביי גראשענדיגע הלב'נע ליכטלעך האב איך ליכט גענומען און פארצוקערט אויפ'ן ליטעראַרישען מארק... און דאך ארויסרופען חנוכה־בילדער, חנוכה־שטימונגען מוז איך. איך מוז מיך דערמאנען, מיט געוואלד צוריק ארויסרופען די קינדער־יאהרען, די צייט, ווען אלץ איז געווען הארציג־ווייך... דופטיג, הויך... פון דער צייט פון שטערען, בלומען און — גאט ווייסט וואס! איך מיין: פין באהאלטענער, קוים געשפירטער, קוים געפיהלטער ליעבע...

— מאריע!

זי קומט אריין האלב־דערשראקען.

— האסט נישט קיין וועקסענע־ליכט?

— וואס?

— מיט וואס געהסט דו אין קעלער אריין?

— מיט א „סטאטשעק".

— דאס מיין זיך, בארג מיר דיין „סטאמייצק".

זי ברענגט איהם. איך שנייד אפ א שטיק, טייל עס אויף

חנוכה־ליכט, צינד אָן, מאַך אַ ברכה לבטלה, זי שטעהט און קוקט מיט גרויס געעפּענטע אויגען.

געה, זאָג איהר, אַז איך דאַרף אַרויסרופען אַ חנוכה־שטימונג...

8.

עפּעס שווימט אַרויס.

אַלטע, אַלטע צייטען.

אומשטיינס געזאָגט, ווי אַלט איך בין אינגאַנצען, און דאָך ליגט דאָס גוטע פון מיר אַזוי ווייט, אַזוי ווייט! — מאַריע איז אַרויס פון שטוב.

די ליכטלעך, צום שייטעל האַלז צוגעקלעפּט, ברענען אָרעם און שעמעוודיג, און לייכטען, ווי יתומים־אויגעלעך ביים שטיפטאַ־טענס טיש. דאָך טרעפען די דינע שטראַלען צו מיר אין האַרץ אַריין. עס הויבט זיך דאָרט אויף אַ דינער, גאָלדענער שטויב, גאָל־דען לייכטען די זכרונות... אַ בילד:

איך דרעה מיך אַרום איינער אַליין אין צימער. די חנוכה־ליכט האָבען נאָר וואָס אויסגעצאַנקט, פון דער צווייטער שטוב פּאַרטרייבט מען מיך: דאָרט שפּילט דער טאַטע מיט געסט אין אָקע; די גרויסע שעמען זיך פאַר מיר, אַליין דערפון נישט ווי־סענדיג, און הייסען מיר בעסער געהן און אַריינקוקען אין אַ ספר. אין דער ערשטער שטוב זיצט די מאַמע מיט איהרע ווייבערשע געסט, און מען באַרעדט דאָס גאַנצע שטעדטעל. מען שינדט די הויט פון שכנים און שכנות קונציג: מיט רחמנות, מיט אַ געזיפ־צעריי... דערצו פּאַס איך זיכער נישט. און אין אַלקער שפּילט די שוועסטער מיט איהרע חבר'טאָרינס אין לאַטערייקע. אהין ציהט מיך אפילו, נאָר — איך וואָלט מעהר נישט געדאַרפט... און איך דרעה מיך אַרום איינער אַליין, טרויעריג, בייזליך, און פול שרעק צום ספר, צו וועלכען אַלע אַרום שיקען מיך אָפּ...

געהענדיג אויף און אָפּ, פאַרהאַלט איך מיך יעדעס מאָל ביי דער אָפּענער טיר פון אַלקער. און פונקט דאַמאָלט הויבט זיך אויף אַ גאָלדען קעפּעל און וואַרפט מיר צו אַ שעלמישען בליק, — מיינס אַ שוועסטער־קינד. און אויגען האָט זי! — קוילען ברענענדיגע.

גרויסע, און דאס פנים׳ל איז דערביי אזוי בלאס, אז עס דערוועקט לייטזעליגקייט, פשוט א רחמנות, בשעת ווען די ברענענדיגע אוי־גען ציהען צו און שרעקען אפ צוזאמען... זי קומט גאנץ אפט צו דער שוועסטער. איך טרעף זי גאנץ אפט אויף די טונקעלע טרעפ. מיר קומען זיך אקעגען און בלייבעןביידע שטעהן א ווייַלע, זי קומט צו זיך די ערשטע און אנטלויפט מיט א געלעכטער. און מאדנע קלינגט דאס לאכען איהרס. לאנג שטעה איך און זאפ איין דאס געלעכטער, וואס הערט זיך ווייט, ווייט פון דער הויך צי פון דער נידער... און אין הארץ ווערט מיר אזוי אומרוהיג, אזוי וואונדערליך קאלט, ווארעם און זיס... איך האלט עס נאך דאמאלט פאר א זינד, און וויל מיך פון דער זינד באפרייען... איך דרעה מיך אפ פון אל־קער־טיר און באמיה מיך צו טראכטען וועגען לערנען, וועגען נס פון חנוכה, וועגען כשר׳ן בוימאויל, חשמונאים, בית־המקדש און אנדערע גוטע זאכען. איך פארטראכט זיך און קום צוריק צו דער אלקער־טיר.

מיט אמאל, שטעהענדיג פאר דער אלקער־טיר, באמערק איך, אז די שוועסטער מיינע, וואס האט דאס זעקעל נומערען אין דער האנט, רופט זיי אויס נישט מיט א ריינער שטימע. זי איז, דאכט זיך מיר, הייזעריג. די שוועסטער, נאטירליך, האב איך ליעב, ווי דאס לעבען, וועניגסטענס אין יענער מינוט, און מיט איין שפרונג בין איך אין אלקער, נעם איך איהר פון האנט ארויס, נישט אזוי זאנפט אפילו, דאס זעקעל, און ווער א זאגער ביי די מיידלעך.

דאס גאלדענע קעפעל וויל מיר צושמייכלען, און קאן זיך נאר פארקרימען: זי האט פאר זיך די לעצטע קאפיקע און ווייניג אויף די טאוועלער.

עס פאלט מיר איין, אז איך מוז איהר העלפען, זעהן, וואס עס פעהלט איהר און אויסרופען. נאר איידער איך קום דערצו, דעקט זי נייַן און דרייסיג ביי נומער פיערציג, גיט א געשריי: קווינטערנא, גראטשעט מיט דער רעכטער האנט אויס דאס געלט פון טעלערעל, קערט אום מיט דער לינקער די טאוועלער און רופט נאך אמאל: געוואונען!

די מיידלעך ארום שווייגען פארוואונדערט, דערשראקען, און קומען דאך באלד צו זיך און שרייען:

— פאלש, פאלש!

און זי וועגדט זיך צו מיר בלאס און דערשראקען מיט א פלאַ־מענדיגער בקשה אין אויג: העלף מיר! זיי מציל מיין כבוד, מיין עהרליכקייט. איך האָב מיך אליין פארפיהרט...

בא. עס איז נישט איהר לעצטער פאלש געוועזען! — — —

4.

אזוי ווי ווינטער שלאפענדיגע פייגעל — ליגט ערגעץ טיף א שנור פון זכרונות, און איין גליד שלעפט ארוים דאס צווייטע.

צו פיערצעהן יאהר ביז איך פון דערהיים אנטלאפען. לערנען האָב איך געוואלט, און וואלט געלערענט, ווען נישט, וואס מען האט אנט־דעקט אין מיר א „טאלענט"... א טאלענט באגעהט זיך אהן אלעם. א טאלענט געהט ארום נאקעט און בלויז; די נשמה מיין איך. עס איז היינט א מאָדע אויף נאקעטע נשמות, אהן א גארטעל פון גראַ־מאטיק אפילו... ערגער איז אבער מיט א נאקעטען גוף, און דער ערשטער ווינטער האט מיך אהיים געיאגט צו דער מאמען.

דער טאטע האט שוין דאמאלט נישט געלעבט. עס איז גראד געוועזען חנוכה. איך האָב דער אָרעמער מאמען חנוכה־ליכטלעך געבענטשט. זי איז באלד נאך דער ברכה געלאפען אין געוועלבעל אריין. זי האט נאך כמעט גארנישט געלייזט און איך בין געבליבען איינער אליין מיט'ן צווייפעל: צי איך, וואס גלויב שוין אין גאר־נישט, האָב געמיינט א ברכה מאכען דער מאמען צוליעב?... דער נאציאָנאלער שטאנדפונקט, וואס קאן די חנוכה־ליכטלעך פארענט־פערען, האט נאך נישט עקזיסטירט... די חשמונאים זענען נאך גע־שטאנען אין הינטער־גרונט פון חנוכה־בילד פארנעבעלט, און ארויסגעשוואומען איז נאָר דער נס מיט'ן בויימאויל. און דער מאמען צוליעב האָב איך ליכטלעך געצונדען און ברכה געמאכט. איך האָב נישט געוואוכט, וואס זאל איך טון, קנייפען זיך אין קנעפעל פאר די ליעבשאַפט צו דער מאמען. אדער שפייען זיך אין פנים פאר'ן שקר. אהן אן ענטפער אויף דער פראגע, האָב איך מיך ביים פענסטער געשטעלט און אַרויסגעקוקט אויף די אלטע אילומינאַ־ציע. און — דעם אמת זאָגענדיג — זי איז מיר געפעלען, די אלטע, צנועה'דיג באהאלטענע אילומינאציע. אויפ'ן שניי, וואס באַ־

דעקט דעם קליינעם, פיערעקיגען מארק, בלאנדזשען ארום קוים־קוים זעהעוודיגע ארעם־ליכטיגע שטראלען, און די פענסטערלעך מיט די גאלדענע פינטעלעך, מיט די זיסע, פרומע, שטילע פינטעלעך — זיי לייכטען שטיל און זיס, ווי שטילע, זיסע, הארציגע סודות, וואס מען רוימט זיך איין אין דער שטילסטער גליקליכער שעה... און עס ווערט נישט דערצעהלט, נאר געוואונקען, שטיל און איידעל געוואונקען, און די הערצער, וואס פארשטעהען די שפראך, וואקסען, ווייל זיי ווערען פול מיט שטילער, הארציגער פרייד... און אז דאס הארץ ווערט איבערגעפילט, הויבען די ליפען אן צו זשור־מען, צו זשומען א שטילען, הייליגען דאנק... דאס זשומט דער זמר לחנוכה, דאס ברענען חנוכה־ליכט, אין דעם זשומט און לייכט א נשמה... דעם אלטען פאלקס נשמה... און פלוצלונג — —

פלוצלונג איז דאס אלץ פארזונקען און פארטרונקען געווארען! דער שטיל הייליגער כשוף איז מיט אמאל פארשוואונדען, צו נישט געווארען!

הו־הא! א ווילד אויסגעלאסענער געזאנג. ווילדע אויסגעלאסע־נע פלאמען... שטורקאצען, מוזיק, געזאנג און געפילדער!

שליטען לויפען דורך דעם מארק אין דער ברייט. עס פליהען די פערד, און פון אונטער זייערע פיס הויבט זיך ווי א נעבעל דער שנייענער שטויב... דער ערשטער שליטען איז דורך מיט מוזיק, די אנדערע לויפען אונטער מיט געזאנג — א שוימענדיגער, פייער־שפריצענדיגער געזאנג אין די מיילער, פלאם־פייערדיגע שטורקא־צען און קאמטערען אין די הענט... און עס פליהט דורך ווי א ברע־נענדיגער גיהנום מיט זיינע שדים, און די לבנה אין הימעל איז שטעהן געבליבען פארציטערט, פארגעלט און מענשען זענען ארויס פון די הייזער —

— דעם גראף בראניצקי׳ס קוליק!...

אין ים פון ליכט און געזאנג זענען פארטרונקען געווארען די חנוכה־ליכטלעך מיט די חנוכה־זמירות...

אז דער קוליק איז אריבער, איז דער שניי געלעגען פאראומ־רייניגט און טויט, די פענסטערלעך זענען שטעהן געבליבען פינס־טער און שטום — —

5.

און לייבל שוחט איז דעם צווייטען טאָג צו מיר געקומען און האָט פאַר מיר א גאַנצע רעדע געהאַלטען.

א מערקווירדיגע בריאה לייבל שוחט. בפרט זייט ער איז מיט זיין קראַנקען רבי'ן אין די בעדער געפאָהרען און א שטיק אויס־לאַנד געזעהן. קבלה מיט אויסלאַנד. חסידות מיט קאַרלסבאַד...

— אידישקייט! וואָס איז אידישקייט? — פרעגט ער און שטעקט אריין די האַנט אין גאַרטעל.

און אַז איך שווייג, ענטפערט ער זיך אַליין מיט חנוכה־ליכט־לעך אין די שוואַרצע אויגען.

— אידישקייט איז אַזוינס, איז אַזוינס...

ער פאַרגלייסט די אויגען, און קומט צו דער דעה, אַז אידיש־קייט איז — —

„במעט ווי עפּעס א מין גומילאַסטיק. וויל מען, ציהט זיך עס אויס, דאַרף מען, ציהט עס זיך איין.“

„אידישקייט איז אַזוינס, וואָס קאָן אויפבליהען, אויפטויען (ער האָט נאָר אַן אַנדער לשון געהאַט) און אויפלעבען, און גרויס, און גרעסער, און נאָך גרעסער ווערען. און עס קאָן זיך פאַרשפּריי־טען, און צוואוואַקסען זיך, און פאַרנעמען אַלץ, אַלץ! עס קאָן ממלא זיין דעם גאַנצען חלול פון דער וועלט: פון צפון ביז דרום, פון מזרח ביז מערב און פון הימעל ביז צו דער ערד! עס קאָן אַלץ ארומ־נעמען, אַלץ אויספּילען, אַלץ באַדעקען און דורכנעמען, און ווע־רען דער שיין און דער גלאַנץ פון אַלעם, און דער תוך פון אַלעם און דער רוח פון אַלעם, און די נשמה פון אַלעם.

„און אַלץ וועט דאַמאָלט לעבען און שיינען, אָנגעזאָפּט מיט אידישקייט, ווי א גן־עדן־עפּעלע מיט זאַפט...

„און ווידער — זאָגט ער — פאַרקערט: דאַרף מען, ציהט זיך דאָס אידישקייט איין. מוז מען, ווערט עס איינגעשרומפּען. זעהט עס אויס אַלט און קליין, פאַרוועלקט און מיד, און שוואַך, ווי דער לעצטער אָטעם פון א גוסס.

אָבער עס דאַכט זיך נאָר אַזוי!

„פאַרוואָס זאָגט מען: „דאָס פּינטעלע איד“? ווייל אין שלעב־

טע צייטען ווערט פון אידישקייט א פינטעלע, א קוים ליכטיג, ברע־נענדיג פינטעלע — ביי א אידען אין הארץ; אין דרויסען איז צו קאלט, צו ווינטיג, נאר אין א אידיש האר״ץ האלט זיך עס, דער „נר־תמיד“! און אז דער באוואקסענער איך פארקנעפעלט זיך און שלעפט נאך פון אויבען וואס אויף זיך ארויף — מיינט מען: פאר־לאשען געווארען!

„און דאס איז דער גאנצער חלוק פון אידישקייט ביז נישט־אידישקייט. דארט: אדער גאר, אדער גארנישט. ביי אונז: וואס עס איז, א שפילקע־קעפעל, א סימן פון א שפילקע־קעפעל, א זכר דערפון — און לעבען מוז עס, און לייכטען מוז עס!

„ביי זיי מוז יעדע זאך זיין א גוף. א גרויסער, ברייטער און שווערער גוף — א בארג! אלץ מוז זיין הויך און דיק, און דערצו שרייענדיג! ביי אונז מוז מען אמאל יוצא זיין מיט א פינטעלע! אויף דעם איז מען אין גלות; אויף דעם זענען מיר אין גלות, און די שכינה — אין גלות...

„נעמט, למשל, זייערס א דאטשע! זייערס א דירת עראי, זיי־ערס א סוכה, מיין איך! ווי זעהט אויס זייערס א סוכה? א געביי, א הויז מיט שפיצען ארויף, הויך און העזה'דיג! און א פאר־נעם, א גאנצער „עולם־ועד“ אויף דער ערד! מען שטעלט עס נאך. פאר שעהנקייט ווענען, אויף א בארג, און א בארג קלייבט מען אויס ביי א וואסער, ביי א קלאר וואסער! און דאס גדלות שפיגעלט זיך נאך אפ! אויבען א דאטשע אין הימעל אריין, אונטען — טיף, טיף אראפ, אין שאול־תחתיה אריין...

„און ביי אונז א כשר'ע סוכה וואס איז?

„אויפ'ן הויף, אין א ווינקעלע, צוויי ווענט פון פלויט, א דריטע צוגעמאכט, א לייכטע זאך, צום אוועקבלאזען... די פיערטע — א „צורת־הפתח“ און יוצא! אינעווענינ, פארשטעהט זיך, ד' על ד'; אז ראשו ורובו איז נענוג.

„א פינטעלע!

„און אין דעם פינטעלע שטעקט שמחת יום־טוב א ים! אין דעם פינטעלע קומען אריין אושפיזין עילאין צו גאסט! אברהם אבינו קומט, יצחק ויעקב קומען... און משה ואהרן, דוד ושלמה— ווער נישט?

„און אז זיי (יענע, מיינט ער) ווילען פרעהליך און לוסטיג ווע־

רען, וואס פאר מיה און מאטערניש עס איז דערביי! אכילה ושתיה איז דער עיקר! פליישען, וויינען, בערג פליישען, טייכען וויינען! דערצו מוזען זיין נאך נשים, חוץ דעם מוז מען צוברעכען גלעזער, אויסהאקען שויבען, זעצען אין שפיגעל אריין און, סוף כל סוף, איי־דער מען ווערט פרעהליך, ליגט מען אונטער'ן טיש. און ביי אונז, א סעודת ראש־חודש: אן עק פון א הערינג פאר א מזומן, א לעק פון ביטערען טראפען, עטליכע ווערטער תורה און — עס פלאמט מיט נחת.

„הוא הדין — זאגט לייבל שוחט — חנוכה.

ביי זיי, ביי א זכר פון אזא גבורה, פון אזא נצחון... א שפאס? אביסעלע, א הויפענדעל קעגען מחנות כחול הים, שוואכע און קראנקע קעגען גבורים, — א שפאס אן אילומינאציע עס וואלט גע־ווען! די גאניקעס אויסגעלעגט מיט דיוואנעס, אין די פענסטער סטעאריז־ליכט, אין די רינשטאקען שמן־זית־לעמפלעך... און מען וואלט געגאנגען מחנות־ווייז אין די גאסען, מיט שטורקאצען און מיט מוזיק, און מיט געזאנג, און ראקעטען וואלטען געפלויגען אין הימעל אריין, און זונען וואלטען אין דער לופט געפלאצט, און שטע־רען מיליאסען וואלטען זיך צעפלויגען...

„ביי אונז: חנוכה־ליכטלעך, פינטעלעך... און עס ווערט אזוי ליכטיג אין הארץ, אזוי זיס, אזויווארעם..."

פון לייבל שוחט האב איך דאמאלט געלאכט; אצינד בין איך איהם מקנא!

6.

נאך איינס און עס וועט באלד זיין גענוג —
דער בריף, וואס איך האב פון איהר באקומען.

נישט פון גאלדענעם קאפ, וואס טראגט שוין לאנג א גאלדען שייטעל, גאלדענע אוירינגלעך און אין די ציין גאלדענע פלאמבען... און נישט פון יענער, וואס האט באמערקט, אז אונזער צוזאמענלע־בען איז מיט איהר חיזוק און האט מיך פארלאזט...

נאר פון גאר אן אנדערען סארט...

און עס איז געווען דאמאלט, ווען איך האב נאך געהאט א שטיקעל נשמה. אייגענטליך, נאר א האלבע נשמה און איך האב

געוואוסט דערפון, געטרויערט דעריבער און אלץ אינאיינעם ארומ־געלאפען זוכען די צווייטע העלפט. איך האב געקרעכצט, געמיוקעט ווי א ליעבעס־הונגעריגע קאץ... און דאמאלט האב איך מיך צו איהר אזיך געווענדט. דאס ערשטע מאל האב איך זי געזעהן פון הינטען און אין דער רגע איז מיר איינגעפאלען, אז זי פארמאגט מיין צווייטע העלפט נשמה, אז פון מיר מיט איהר צוזאמען קאנען ארויס אידען—משיח'ען, וואס וועלטען פארניכטעט ניינציג פראצענט וועלט און דעם רעשט, באפרייט און געריינינגט, צום בארג סיני אויף נייע עשרת הדברות געפיהרט... דערנאך האב איך זיי געזעהן פון פארענט: צוויי שטערען, וואס וואלטען געלויכטען אין דער פינס־טערער נאכט, און א פנים, וואס ליידט פאר א וועלט...

איך האב איהר מיינע מחשבות אנטפלעקט און געפרעגט, וואס זי קלערט וועגען מיר, און זי האט מיר געענטפערט, און איהרס א חלום דערצעהלט. עס איז חנוכה־צייט געוועזען, און זי האט אין חלום אן אלט קליין העברעאיש שטעדטעל געזעהן. אסך, אסך ארע־מע הייזלעך, נאר זיי האבען זיך געבאדען אין ליכט... א שטילער מארק, איבער וועלכען עס זענען מענשען געגאנגען אין טליתים מיט ספרי־תורות אין די הענט און האבען צווישען זיך גערעדט. וואס אמאל אפגעשטעלט און געשפארט זיך, און גאנץ אפט אויפ־געראלט א תורה'לע און געוויזען מיט'ן פינגער אויף שטעלען, וואס האבען געזאלט באווייזען עמיצענס אן אמת. פון וויטען אויף א בערגעל איז געשטאנען א סינאגאגע, צו וועלכער די אלע זענען גע־גאנגען. אנדערע זענען געזעסען אויף די פלאכע דעכער, אנגע־שפארט אן די געלענדער און גערוהט אדער אויך געלערענט. פאר מאנכע הייזער זענען געשטאנען אדער געזעסען פארשידענע בעלי־מלאכות מיט פארשידען ווערקצייג, ביי פארשידענע ווארשטאטען. ווייבער האבען זיך ווייניג געוויזען, דערפאר האט דאס זינגענדיגע גערעדעריי פון קליינע קינדער פארפולט דעם מארק. גאנץ אפט האט זיך אן עלטערער מענש אפגעשטעלט פאר א קינד און גע־פרעגט: וואס האסט דו היינט געלערענט? און די קינדער האבען ליעבליך און פריי געענטפערט. פלוצלונג האבען זיך דערהערט קולות פון א טראמפייט און באלד דערנאך — שווערע טריט פון סאלדאטען. איבערגעשראקען און דערציטערט איז געווארען דער מארק. מען איז ארויפגעלאפען פון די דעכער. די געהענדין האבען

זיך צוגעאיילט צו דער סינאַגאָגע. מאַנכע פּענסטער זענען פאַר־האַנגען און פאַרשטעלט געוואָרען. מוטערס זענען אַרויס פון די הייזער און בלאַס פאַר שרעק און מיט ציטערדיגע ליפּען אויפגע־זוכט און אהיים געפיהרט זייערע קינדער.

פרעמדע זענען געקומען. מיט שפּיזען און פּיילען־בויגען. מאַנ־כע אויף פערד. די קאַסקען האָבען געברענט אויף דער זון; די ווילדע אויגען — מעהר. פּייל פון בויגען האָט מען אינמיטען מאַרק אויפגעשטעלט א מזבח; די טראָמפּייט האָט נאָכאַמאָל דורכ־געשניטען די לופט און א העראָלד איז אַרויסגעטראָטען מיט א פאָהן אין דער רעכטער האַנט און מיט א חזיר אויף א שטריק אין דער לינקער האַנט און האָט אויסגערופען, אז אידען זאָלען דעם חזיר מקריב זיין צו גאָט, אַניט, וועט מען חרוב מאַכען די שטאָדט...

א געוויין האָט זיך געלאָזט הערען, א געוויין פון אַלטע, ווייבער און קינדער... און דאַך האָט זיך איינער געפונען, וואָס איז צו־געגאַנגען, וואָס האָט א ברכה געמאַכט און צום קרבן זיך גענומען!

ער וויל זיך מקריב זיין, ער וויל ד י און יענע וועלט פאַרלירען און אַפּראַטעווען די שטאָדט פון דער שטאַרקער האַנט, די שטאָדט מיט איהרע אַלטע און יונגע, מיט איהרע ווייבער און קינדער — —

אָט האָט ער די ברכה געמאַכט און די האַנט מיט'ן שפּיז אויס־געשטרעקט — — —

און דאַמאָלט איז פון באַרג, אויף וועלכען די סינאַגאָגע איז געשטאַנען, אַראָפּגעגאַנגען מתתיהו דער מאַקאַבעער, ער איז צוגע־קומען צום מזבח און דעם איד, צוזאַמען מיט'ן הויפּטלינג פון די שונאים — געשטאָכען... און מיט א העלדען־געשריי געררופען: אָט דאָס שווערד פאַר אונזער פאָלק, פאַר אונזער לאַנד!

— — — — — — — — — — — — — — — —

אָט דאָס האָט זיך איהר גע'חלומ'ט, און געזעהן אין חלום האָט זי אַלץ בחוש...

און געזעהן האָט זי, אז דער מאַקאַבעער האָט גאָר קיין שום עהנליכקייט צו מיר נישט געהאַט, אפילו נישט צו מיינע חברים. דערפאַר דער, וואָס האָט געוואָלט ברענגען דעם קרבן.—

— — — — — — — — — — — — — — — —

וואס א מיידעל קאן חלומ'ען. און וואס זי קאן פון א חלום מאכען! אז מתתיהו איז געוועזען אז אלטער איד און האט צו אונז נישט געקאנט עהנליך זיין, דאס פאלט איהר נישט איין...

7.

מען קלאפט אין טיר; א מיידעל־האנט.
וועלכע פון זיי וועט קומען?
— אריין!

מאריע ברענגט טיי, נאר זי קוקט אוועק אן זייט. ווער ווייסט, וואס פאר א חלומות זי האט, און צו וועמען איך בין אין זיי עהנליך.

לכבוד חנוכה.

און איך האב ווייטער געבלאנדזשעט — אין חלום..

וואכענדיג, אז א מענש בלאנדזשעט, איז נישט קיין געפאהר! מלאכים בלאנדזשען; מיר זעהען בחוש, ווי שטערען אין הימעל כאפען זיך אראפּ פון וועג און ווערען פארפאלען... און לאנג בלאנדזשען קאן מען נישט... מען לעגט צו א פויסט צו די אויגען, דערזעהט מען א היימישען שטערן, א שפּיץ־דאך פון א פּאלאץ, פון א קלויסטער, פון וואס עס איז — ווייסט מען, וואו מען געפינט זיך! אניט, ווארפט מען זיך אויף דער ערד, מען לעגט צו דאס אויער צו דער ערד, הערט מען פון ערגעץ־וואו עפּעס א קול, געהט מען נאך א קול צי א בת־קול. אין ערגסטען פאל בילט א הונט ערגעץ פון א דארף, געהט מען נאך דעם הונט... און אז דאס אלץ העלפט נישט, איז אויך נאך ווייט צו סכנת נפשות: די וועלט איז נישט הפקר; פאראן אן אויג, וואס זעהט, אן אויער, וואס הערט, און די שאף זענען געצעהלטע שאף! און עס שטרעקט זיך אויס א האנט, כאפּט אן ביי דעם „פאדקאלנער" און פיהרט צוריק אין סאמעראדנע־מיט סטאדע אריין, און עס ווערט צוריק זיכער, ווארעם און היימליך, און עס געהט צוריק דער אלטער קדמונים־גאנג — קאפּ־צו־וויידעל, קאפּ־צו־וויידעל!...

אבער, אז מען בלאנדזשעט אין חלום? קיין אויג, קיין אויער און קיין האנט... קיין שפּאן הימעל איבער'ן קאפּ, קיין שאל ערד אונטער די פיס... און אין איין סעקונדע קאן מען אין גרויעם „גארנישט מיט גארנישט" אפּבלאנדזשען א וועלט, אן „אייביג"!

און, וואס ערגער איז, נאך אזא חלום, כאפּט מען זיך אמאל נישט אינגאנצען אויף... מען האט אפּענע אויגען, מען געהט אין סאמעראדנע־מיט סטאדע, און די נשמה איז נאך נישט צו זיך געקומען, און זי חלום'ט, און בלאנדזשעט ווייטער. און מען כאפּט

אז אז עק פון אז אומרייגעם שעפס, און מען מיינט, גאט ווייסט וואס עס איז, און מען לעגט צו צום מויל... משוגע צו ווערען!

און איך האב געבלאנדזשעט אין חלום! א מערכה נאר, וואס נישט אליין... א גרויער חלום, א וויסטער חלום, נאר נישט אינ־גאנצען. איך האב בליצען, לייכטער, שטורקאצען און אילומינאציעס געזעהן...

איך וועל אייך דערצעהלען כסדר:

— — — — — — — — — — — — — — — — —

אזוי ווי איך בין ארייננעפאלען אין גרויעם „גארנישט מיט גארנישט", בין איך בייז געווארען, און טאקע אויף מיר אליין! און אויף מיר אליין, אז איך ווער בייז, זידעל איך מיך הויך, טאקע בקול רם, ווייל פאר מיר אליין האב איך קיין מורא נישט!

— שלים־שלימזל! — זידעל איך מיך — ווי בלאנדזשעט עס א מענש?

— א מענש — זאג איך ווייטער — האט צוויי זיכערע פונק־טען: א מענש ווייסט, פון וואנען ער קומט און — וואו אהין ער מוז קומען... און אז מען האט צוויי פונקטען, דארף לייכט זיין צו געפינען דעם אמת'ן דרך הישר — דעם קירצסטען וועג צווישען ביידע פונקטען! א הונט, וואס לויפט צו א ביין, טרעפט אויך דעם גלייכען וועג!

און ווי איך זידעל מיך אזוי, דערפיהל איך פלוצלונג א ריח פון אלטע ציבעלעס, און עמיצענס א האנט לעגט זיך מיר אויף די אקסעל, און א פריש־קלינגענדיגע שטימע פרעגט מיך:

— וואס שרייסט דו?

עס באווייזען זיך מיר צוויי גלאנצענדיגע אויגען אין דעם גרויען „גארנישט־מיט־גארנישט", איך דערשרעק מיך אביסעל און ענטפער מיט א שאלה אויף א שאלה:

— ווער ביסט דו?

— הערינג טראג איך! — ענטפערט מיר די שטימע.

— און בלאנדזשעסט?

— ניין... איך געה נאך די הערינג...

— וואס גראד הערינג?

— גראד... היינט הערינג, מארגען אייער, האזענע פעלכלער... וואס עס מאכט זיך.

—און וואוינעו וואוינסט דו ?

— אין ערגעץ ! — ענטפערט ער — נאר גאר אינגאנצען פרעמד בין איך אין ערגעץ נישט...

— און אצינד געהסט דו ?

— וואו עס וועט זיך לאזען...

פלוצלונג שלאגט מיר אין די אויגען אריין א שימער פון א ווייסער בארד.

— וואס זענט איהר ? — פרעג איך דערשראקען — אלט, צי יונג ?

— עלטער פאר אלע און יונגער פאר אלע, — ענטפערט ער.

— איך ווער אלעמאל ווי ניי־געבוירען...

שטארק געוואונדערט אין חלום האב איך מיך נ י ש ט. נאר פלוצלונג באקום איך א ווילדען חשק צו געהן צוזאמען מיט דעם, וואס ווערט אלע מאל ניי־געבוירען.

— נעמט מיך מיט ! — בעט איך.

— מהיכא תיתי, — זאגט ער.

און מיר געהען... מיך פיהרט דער גלאנץ פון זיינע אויגען. דער שימער פון דער ווייסער בארד... אניט, הער איך זיין קלינגענדיגע שטימע ; אניט, פיהרט מיך דער ריח פון די אלטע הערינג... אבי נישט געבלאנדזשעט אליין !

— די פיס ברעכען געהענדיג, — קלאג איך מיך נאך א וויילע.

— שטעהען בלייבען טאר מען נישט, — ענטפערט ער אבי־סעל שטרענג, — מען ווערט פארשטארט און געפרוירען...

— עס איז אזוי גרויה, אהן הימעל, אהן שטערען, אהן א שטראל ליכט...

— ליכט, — ענטפערט ער, איראניש דאכט זיך, — ליכט וועט זיין... נישט פון דער ה ו י ד... פון דער זייט וועט זיין ליכט... און וואס פינסטערער עס איז א נאכט אהן הימעל, גלאנצענדיגער און העלער לייכט דאס אלץ, וואס מען צינדט־אונטער אין דער נידער — —

— וואס איז דאס פאר א בריה ? — טראכט איך — א מענש טראגט הערינג, רעדט חכמות, גאנצע שטיקער פילאזאפיע !

נאר צייט צו פרעגען האב איך נישט.

פלוצלונג הויבט מיר אן עפעס רויטליך צו שווינדלען פאר די אויגען.

— עפעס רויטעלט זיך, — זאג איך.

— אן אפגלאנץ פון עפעס! — ענטפערט ער.

און א רויטליכער נעבעל וויגט זיך און טראגט זיך אלץ נעהנטער און נעהנטער, און א ריח טראגט זיך מיט'ן נעבעל.

— וואס שמעקט אזוי? — פרעג איך.

— פרישע רויזען, — ענטפערט ער — איך האנדעל אמאל מיט רויזען אויך... מיר דאכט, — זאגט ער — ווייסע רויזען!

און א ווייסער רויזענקראנץ באווייזט זיך אין רויטליכען נעבעל... און א פרויען־געשטאלט — אונטער'ן קראנץ... און א לייב פון אן אלאבאסטער־האלז מיט פאליעס רויט פלאמענדיגע־האר באדעקט, פון זיי שלאגט זיך עס אפ דער רויטליכער נעבעל... און צוויי אויגען — צוויי ברענענדיגע שטערען — לייכטען אין נעבעל, פאררוקט פאר זיך... ווייט אין דער וועלט אריין! און פעסט און קעניגליך שטאלץ איז איהר גאנג אין גרויען „גארנישט־מיט־גארנישט“, דאס קליין־קרעטענע מויל איז קוים־קוים שמייכעלדיג אפען. און א בעכער שוימענדיגער וויין אין דער אויסגעשטרעקטער האנט פון עלפענביין!

זי געהט פארביי, און ביי מיר צאפעלט דאס הארץ און רייסט זיך, ווי א פארוואונדעטער פויגעל פון אן ענגער שטייג ארויס, און ערשט, אז זי איז פארשוואונדען, פרעג איך אהן אטעם:

— ווער איז זי?

— ווער ווייסט? חוה פון גן־עדן, ושתי פון דער מגילה... גריבענלאנדס שעהנע העלענא... און אפשר א „דיווא“ פון א קאפעשאנטאן. — —

— דאס האסט דו אויך געזעהן?

ער מאכט זיך נישט הערענדיג.

— נאר איהר וועג — זאגט ער — ווייסט זי!...

און א גערויש קומט מיר אין אויער אריין...

א פערד־גאלאפ שלאגט זיך דומפיג אפ פון דער הארטער ערד, אבוואל מיר האבען זי נ י ש ט אונטער די פיס.

צווישען בליצען באווייזט זיך א רייטער, — מיט'ן פערד צוזאמען אין שטאל און אייזען געשמידט! עס בלאנקט דאס אייזען,

עס שימערעןביידע מיילער מיט פערל־וואסער־שוים באדעקט... און אויף דער נאקעט אויסגעצווינגענער שווערד טאנצט דער בליץ... דעם בליץ געהט ער עס נאך!

און אויפ'ן הויכען שטערן איז צוגעקלעפּט א טראָפּען בלוט... איבער'ן רויטען פלעק א גאָלדענע קרוין; דעם פלעק פארדעקט זי נישט... איבער דער קרוין הויבט זיך און קרייזעלט זיך א שווארץ־גלאַנצענדיגע קראָה, — איהרע אויגען ברענען, און די לופט קרעכצט אונטער איהרע גלאַנצענדיגע פליגעל...

זי פליהט נאך דעם רייטער, ער — דעם שפּיץ פון זיין שווערד!...

— ווער איז עס? — פרעג איך.

— איך ווייס? קיין, נבוכדנצר — — ווער דו ווילסט, נאר ווי אזוינס גלאַנצט און לייכט אין דער פינסטערער נאכט...

און צוריק „גאָרנישט־מיט־גאָרנישט“! און מיר בלאָנדזשען טעג און וואכען, אפשר חדשים, און פאלען פּלוצלונג אריין אין א ים פון ליכט!

מיר זענען אין א טאָל צווישען בערג, פון טאָל וואקסט ארויס א שטאָדט...

און אלץ לייכט און ברענט!

ארום, אויף די רוקענס פון די בערג, זענען קליינע ליכטלעך פארזייהט... די קליינע פלעמלעך לעקען ציטעריג די קארגע גרעזלעך אויף דער ערד, און קליינע רויכלעך ציטערען ארום די קליינע ליכט־לעך, און עס הויבט זיך אלץ העכער און העכער... גלייך נשמה'לעך קריכען און שאָטען קריכען זיי נאך...

אונטען ביים זוים ברענען פעסער סמאָלע...

— קדוש החודש? — פרעג איך.

— אילומינאַציע! — ענטפערט ער, — זעה! — און דרעהט מיך איבער צו דער שטאָדט.

הייזער און פּאַלאַצען! און אלץ „באָדט זיך אין ליכט“... קליינע פלעמלעך בלאָנדזשען, קריכענדיג אויף די גלייכע ווענט. קליינע רויכלעך יאָגען זיי נאך... אויף באַלקאָנען פלאַמען ליכט און אויגען צוזאַמען... פון מיטען שטאָדט פליהען ארויף פייערדיגע שלאַנגען, און פּלאַצען אין דער הויך מיט גערויש, און צושפריצען זיך אויף טויזענטער שטערן, און נייע שלאַנגען פליהען...

און די שטערען אין הימעל ווערען בלאס פון שרעק, די לבנה — גרין און געל פאר קנאה...

— וואס פאר אן אילומינאציע?

— אמאל איז געוועזען א פאסטוך. האט ער געפאשעט גענז... די גענז האבען געראטעוועט רוים... היינט איז זיין יאהרצייט...

אזוי האט ער מיר פארטייטשט.

און צוריק ארויס אין גרויען „נישט" אריין. און ווייטער גע־בלאנדזשעט א צייט, ביז מיר זענען ווייטער אריינגעפאלען אין ליכט...

עס שימערט א בלאנקער, פלאכער שפינעל. עס ציהט זיך א לאנגער טייך...

א דיקע נעבעל־זייל שטעהט אינמיטען טייך, און הויבט זיך ביז'ן הימעל אריין, און האלט איהם אונטער...

פון נעבעל קוקען ליכטלעך, ווי גליה־ווערים, ארויס...

— דאס זענען ארויס שיפלעך. — פארטייטשט מיר מיין הע־רינג־מאן. — זיי װאלטען ווייט ווייט אוועק, נאר דער נעבעל האט זיי פארשלאסען אין זיך!

נאר ארום נעבעל פליהען פרייע שיפלעך („שפאציר־שיפלעך" — זאגט ער) מיט פארביגע לאמטערען אין בלומען־קרענץ פאר־צירט... מענער און ווייבער פאהרען שפאצירען... און געזאנג הערט זיך, אביסעל אויסגעלאסען טרויעריג, אביסעל הייזעריג און פאר'־שכור'ט... ביים ברעג צו דער שטאדט צו, צו דער שטאדט אויפ'ן בארג, — שטעהט אויפגעשטעלט א לאנגע רייהע לאמטערען; זיי שלאגען זיך אפ אין שווארצליכען וואסער ביים ברעג, ווי ליכטיגע, פלינקע זיילען, אויף װעלכע דער ברעג, דאכט זיך, שטעהט.

און אויפ'ן רוקען פון בארג יאגען זיך ליכטלעך און לעמפלעך, ווי נשמה'לעך, איינגעהילטע אין רויכיגע שאטענס. זיי הויבען זיך און יאגען זיך אין שטאדט אריין, און ווערען פארלוירען אין לוס־טיג־לייכטענדיגע גאסען מיט ברענענדיגע פענסטער, גאלדענע, פלאמענדיגע שפיצען פון דעכער...

— א פלאמענדיגער ברוך הבא! — זאגט ער.

— װעמען?

— אן אייניקעל...

— וועמעס?

— דעם זיידענס! דעם זיידענס, וואס איז אמאל אהערגעקו־ מען אלס פיינט, און פון שטאדט א חורבן געמאכט...

דאמאלט איז אן אילומינאציע געווען! הייזער האבען ווי לאמ־ טערען געברענט... טייכען ווארעם־בלוט האבען זיך געוויכערט אין די גאסען, און פלאקערדיגע שטראמען פון בוימאויל און ווייז זענען איבער די טייכען געשוואומען...

היינט קומט ער מיט זיין גנאד... און דאס איז זיין „ברוך הבא!" —

אלע ליכט, אלע פלאמען, אלע אילומינאציעס און ברוך־הבא'ס, וואס איך האב אין חלום געזעהן, און וואס מיין הערינג־הענדלער האט מיר פארטייטשט, ביז איך אייך נישט אימשטאנד איבערצור־ געבען...

עס האט מיר אנגעהויבען אין די אויגען צו ברענען, אין דער נשמה!

און צום סוף גאר, גאר צום סוף ערשט האט זיך מיר געוויזען, ווי יוסל קרעמער בענשט חנוכה־ליכט...

דורך א קליין שייבעל ציטערט א קליין וואקסען ליכטעל...

— פאמעלעך — זאגט ער — פאמעלעך... היינט איינס, מאר־ גען צוויי, איבערמארגען דריי... און אזוי ווייטער... ביז אכט! — די חשמונאים'ס אילומינאציע!

ער איז מיר פארשוואונדען געווארען, און איך האב זיך אויפ־ געכאפט.

נס חנוכה

1.

איך האב שוין געהאלטען דעם פּאלטא אין דער האנט, און האב מיר דאך אפּגעשטעלט:

— געהן — אדער נישט געהן אויף דער לעקציע?

אך, עס איז אזוי אומאנגענעהם! אזא שלעכט, אזא פויל וועטער... א האלבע מייל וועגס... און וואס? נאך אמאל „פקד, פקדתי", נאך אמאל דער „אלטער בעל־הבית". וואס האט אהן דקדוק אפּגעלעבט עטליכע זעכציג יאהר, צעהן מאל געוועזען אין „לאפּסק", א פּאר מאל אין „דאנציג", שיער נישט אנגעשלאגען אין קאנסטאנטינאפּאל... און קאן אלץ נישט פארשטעהן, אויף וואס מען גיט דא אוים געלט... א טייערע מציאה — דקדוק!

ווייטער, דער „יונגער בעל־הבית". וואס ווייסט, אז פּראקטישער וואלט געוועזען צו טראגען פּאות מיט א שטריימעל, א קאפּטאן מיט סטראקעס, צו פאהרען צו א גוטען איד, און נ י ש ט צו ווייסען פון דקדוק. ער איז, נעבעך, א כשר קרבן... אלס סוחר מוז ער, נעבעך, קומען צווישען מענשען, טראגען א הוט מיט א געפּרעסט העמד, ערלויבען, דאס ווייב זאל געהן אין טעאטער, די טאכטער זאל לעזען ביכער, און מוז האלטען נאך צום אינגעל א לעהרער אויף „דקדוק"...

— איז דער טאטע נישט גערעכט? — מאכט ער — נאר די וועלט וויל אזוי!

און דער וועלט קאן ער קיינמאל גארנישט אפּזאגען!

— טוט מיר כאטש צוליעב, — בעט ער זיך ביי מיר, — און מאכט מיר איהם נישט קאליע.

— איך צאהל אייך — זאגט ער — אזויפיעל געלט פאר א

הויל ביסעל דקדוק; זאל ער נישט וויסען, אז די ערד דרעהט זיך ארום דער זון!

און איך האב צוגעזאגט, אז ער וועט עס פון מיר נישט ווי־סען, ווייל... ווייל איך האב אינגאנצען איין לעקציע געהאט, און... א קראנקע מאמע איז שטוב!...

— געהן — אדער נישט געהן?

ביי דער לעקציע היט מיך דאס גאנצע הויז־געזינט.

צי זי אויך?

זי זיצט פון דערווייטענס, שטענדיג פארלעזען, פארטיפט... טיילמאל הויבט זי אויף די לאנגע, זיידענע ברעמען, דאמאלט ווערט אביסעל ליכטיג אין שטוב...

דאס געשיהט דאך אזוי זעלטען, אזוי זעלטען...

און וואס וועט זיין דערפון? גארנישט, אויסער הארצוועהטאג!

— הערסט? — וועקט מיך אויף דער מאמעס שוואכע שטי־מע פון בעט — דער פעלשער זאגט, אז ווען איך זאל האבען א פאר ווארעמע, וואלענע זאקען, וואלט איך געמעגט אראפקריכען פון בעט.

— מוז מען געהן אויף דער לעקציע!

2.

אויסער דער בעל־הבית'טע, וואס האט זיך, ווי איהר שטייגער איז, ארויסגעכאפט, דער שווער זאל נישט וויסען, אין טעאטער אריין, האב איך געטראפען דאס גאנצע הויז־געזינט ארום זידענדי־גען טאמבאקענעם סאמאוואר.

אויף מיין „גוט'ן־אוונט" האט דער אינגערער בעל־הבית גע־ענטפערט מיט א שוואכען „גוט־יאהר", און נישט אויפגעהערט צו דרעהען אין דער האנט די טאליע קארטען, וואס ער האט געהאלטען, געוויס — ווארטענדיג אויף געסט.

אינטער א שפיציגער יארמולקע, איינגעהילט אין א ברייטען טערקיישען שלאפראק, לוינט נישט דעם אלטען בעל־הבית ארויס־צונעמען די לאנגע אנטיפקע מיט'ן בורשטינענעם שפיץ פון מויל, אדער אויפצוהויבען די אויגען פון אלטען ליסער סדור. ער שא־

קעלט מיר קוים צו מיט'ן קאפ און פארטיפט זיך ווייטער אינ'ם פירוש צום זמר לחנוכה.

זי איז אויך פארטיפט, נאר, ווי געוועהנליך — אין איהר ראמאן.

אויף מיין תלמיד האט דאך מיין אריינקומען אן אומאנגענעהמען איינדרוק געמאכט.

— וואס? — שפרינגט ער אפ פון טיש און ווארפט טראציג ארונטער דאס שווארצגעלאקטע קעפעל — היינט אויך לערנען?

— פארוואס נישט? — שמייכעלט דער פאטער.

— עס איז דאך חנוכה! — טופעט דער קליינער מיט'ן פוס, און ווייזט מיט'ן פינגער אויפ'ן ערשטען ליכטעל מיט'ן שמש, וואס האבען געברענט אונטער דעם פארהאנג אויפ'ן פענסטער, צוגעקלעפט צו א שייטעל האלץ.

— גאנץ גערעכט! — בורטשעט אריין דער אלטער.

— נו, נו, מוחל! — מאכט גלייכגילטיג דער יונגער בעל־הבית.

עס דאכט זיך מיר, אז זי איז בלאסער געווארען, אז זי האט טיפער אראפגעלאזט דעם קאפ צום בוך.

איך זאג „א גוטע נאכט", נאר דער יונגער בעל־הבית לאזט מיך נישט אוועקגעהן:

— איהר מוזט שוין בלייבען אויף טיי!

— און אויף „שקצים'לעך מיט מאהן" — האט פרעהליך אויסגעשריגען מיין תלמיד. — ער וואלט מיט מיר גוט געלעבט, ווען נישט דער „פקד, פקדתי".

איך וויל אפזאגען, נאר דער לאבוזש כאפט מיך אן ביי דער האנט, רוקט מיר צו, מיט א שעלמישען שמייכעל אויפ'ן ריהרעוודיגען פנים, א שטול, קעגענאיבער דער שוועסטער.

האט ער עפעס באמערקט?

נאטירליך האט ער געקאנט עפעס באמערקען נאר פון מיין זייט... זי איז שטענדיג פארטיפט און פארלעזען... זי האלט מיך געוויס פאר א בטלן... אפשר גאר פאר עפעס ערגערס... זי ווייסט דאך נישט, אז איך האב א קראנקע מאמע אין דערהיים!

— עס מוזט שוין זיין אנגעצויגען! — רופט זיך אן אומגע־דולדיג דער יונגער בעל־הבית. —

3.

— באלד, באלד, טאטעשי. — ענטפערט זי האסטיג, און איהר בלאס פנים רויטעלט זיך.

דער יונגער בעל־הבית פארטראכט זיך ווייטער; מיין תלמיד לאזט איבער'ן טיש א דריידעל, דער אלטער לענט אוועק דעם סדור און גרייט זיך צו צום טיי.

אומגערנוויליג האב איך מיך פארקוקט אויף די חנוכה־ליכט, וואס ברענען מיר קעגענאיבער אויפ'ן פענסטער. זיי ברענען אזוי טרויעריג, אזוי נידערגעשלאגען און פארשעמט פאר'ן פארזילבער־טען בליץ־לאמפ, וואס הענגט איבער'ן עס־טיש און באלייכט אזוי העל דעם פיינגעדעקטען טיש... עס ווערט מיר נאך אומעטיגער, און איך באמערק נישט, אז זי דערלאנגט מיר א גלאז טיי.

— מיט ציטרין? — וועקט מיך איהר טרויעריגע שטימע.

— אפשר מיט מילך? — פרעגט דער פאטער.

— ניין, ניין, די מילך איז אפגעברענט! — ווארענט מיך דער תלמיד.

— אומערטרעגליך! — רייסט זיך איהר פון מויל ארויס.

4.

עס איז ווייטער שטיל. מען הערט נאר דעם זייגער אויף דער וואנט, דאס זופען פון די גלעזער און דאס קלינגען מיט די לע־פעלער.

פלוצלונג פאלט איין מיין תלמיד צו פרעגען:

— לעהרער, וואס איז אזוינס חנוכה?

— וועסט פרעגען מארגען דעם רבי'ן אין חדר. — מאכט אומגעדולדיג דער אלטער.

— עה! — מאכט מיין שילער טראַציג, — דער לעהרער ווייסט וואויל בעסער פאַר'ן רבי'ן.

דער אלטער וואַרפט א בייזען בליק אויפ'ן זוהן; דאָס האָט געהייסען: „זעהסט? !“

— איך וויל אויך וויסען, וואָס חנוכה איז! — האָט זי זיך אנגערופען שטיל.

— נו, אדרבה! — מאַכט דער יונגער בעל־הבית — לאָמיך זעהן, וואָס ביי אייך איז חנוכה!

5.

— עס איז געוועזען אין דער צייט — האָב איך אנגעהויבען — ווען די גריכען האָבען אונז אונטערגעדריקט אין ארץ־ישראל.

— די גריכען...

נאָר דער אלטער האַקט מיך איבער מיט א זויערער מינע:

— אין שמנה־עשרה שטעהט „מלכות יון... הרשעה!“

— עס איז אלץ איינס, מן הסתם — באַמערקט דער יונגער בעל־הבית, — וואָס ביי אונז איז יון — איז ביי זיי אודאי גריכען!

— די גריכען — האָב איך נאָך אמאָל אנגעהויבען — האָבען אונז שרעקליך אונטערדריקט! עס איז געוועזען די ערגסטע צייט פאַר אידען. עס האָט זיך געדאַכט, אז דאָס גאַנצע פאָלק וועט שוין אונטערגעהן און פאַרלוירען ווערען... נאָך עטליכע אומגליקליכע מרידות איז אונזער גאַנצע קראַפט צושלאָגען געוואָרען... דער לעצ־טער פונק פון האָפנונג האָט זיך אויסגעלאָשען... מען האָט אונז אין אונזער אייגענעם לאַנד ווי ווערים מיט די פיס געטראָטען...

דער יונגער בעל־הבית האָט שוין לאַנג נישט געהערט; ער האָט איבערגעבויגען דאָס אויער צו דער טיר, צי וועט נישט עמיץ קלינגען פון זיינע געסט... נאָר דער אלטער לאָזט פון מיר קיין אויג נישט אראָפּ. און אז איך האָב נאָך אמאָל באַנוצט דאָס וואָרט „אונ־טערדריקט“, האָט ער זיך נישט איינגעהאַלטען און געזאָגט:

— א מענש רעדט ריינע דבורים... אונטערדריקט — שמי[illegible]...

וואָס טויג מיר דאָרט... מען האָט אונז פּשוט נישט געלאָזט קיין

שבת האלטעז, קיין יום־טוב מאכען, קיין תורה לערנען און אפילו מילה פארווערט!

— שפילט איהר נישט פראַפּעראַנס? — האָט מיך ראפּטום געפרעגט דער יונגער בעל־הבית. — אפשר גאָר אין אָקע?

עס איז ווייטער שטיל געוואָרען, און איך האָב ווייטער דער־צעהלט:

— די לאַגע איז מיט דעם נאָך ערגער געוואָרען, וואָס אונזער אדעל און די רייכע לייט האָבען זיך אָנגעהויבען מיט זייער אייגען פאָלק צו שעמען און אָנגעהויבען זיך פיהרען גריכיש... מען האָט אָנגעהויבען צו באַזוכען גימנאַזיומס.

זי און דער זיידע קוקען מיך ביידע אָן פאַרוואונדערט!

— אין יענע גימנאַזיומס, האָב איך ווייטער געצויגען, האָט מען נישט געלערענט ווי אין די היינטיגע... מען האָט נאָר גימנאַסטיק געמאַכט, און דוקא נאַקעט, און זכרים מיט נקבות צוזאַמען...

ביידע פּאָר אויגען האָבען זיך צוריק אראָפּגעלאָזט, נאָר פּאָר דאָס האָבען זיך דעם יונגען בעל־הבית'ס אויגען צופלאַמט:

— וואָס רעדט איהר?!

איך ענטפער איהם נישט און דערצעהל ווייטער פון די טעאַטערען, וואו מענשען האָבען זיך געשלאָגען מיט ווילדע חיות און אָקסען, און פון אַנדערע גריכישע מנהגים, וואָס האָבען געמוזט דעם אידישען לעבען זיין צואווידער.

— דאָס איז אַלץ פאַר די גריכען נאָך ווייניג געווען; זיי האָבען געוואָלט, עס זאָל פון אידישען לעבען קיין צייכען נישט בלייבען, און זיי האָבען אויפגעשטעלט א מזבח מיט אַן עבודה־זרה אינמיטען גאַס, און געהייסען צו איהר מקריב זיין קרבנות.

— צאַ טאַ זנאַטשי? — האָט זי איבערגעפרעגט.

איך האָב איהר פאַרטייטשט, און דער אַלטער האָט זיך צו־חיצט און געענדיגט:

— און א חזיר! דוקא א חזיר'ל זאָל מען מקריב זיין!

— און עס האָט זיך געטראָפען א איד — האָב איך ווייטער

אנגעהויבען — וואס איז צוגעגאנגען צום מזבח און האט געוואלט ברענגען א קרבן...

אין דער איינענער רגע איז פון די בערג אראפ דער אלטער מאקאבעער מיט זיינע פינף זיהן... איידער די גריכישע סאלדאטען זענען צו זיך געקומען, האט זיך דער נידערטרעכטיגער שוין גע־באדען אין זיין איינענעם בלוט, דער מזבח איז געוועזען צושטויסען. אין איין סעקונדע האט די מרידה אויפגעפלאמט...

...און די מאקאבעער מיט א קליין ביסעל גבורים האבען בא־זיגט די הונדערט מאל שטארקערע גריכען...

...זיי האבען די גריכען פארטריבען פון לאנד, באפרייט דאס פאלק.

7.

— צום אנדענקען פון דעם זיג — האב איך געענדיגט מיין ערצעהלונג — צינדען מיר עד־היום אונזער ארעמע אילומינאציע, אונזערע חנוכה־ליכט.

— וואס? — איז אויפגעשפרונגען דער אלטער און האט גע־ציטערט פאר צארן — ד א ס איז דער נס?

— אהער, שמערקע! — האט ער א געשריי געטאן צום איי־ניקעל, וואס האט זיך פאר שרעק נאך ווייטער אפגערוקט.

דער אלטער קלאפט אין טיש אריין, אז עס קלינגען די טע־לער:

— דער נס איז געוועזען... אז מ'האט ארויסגעטריבען די טמא יונים, איז נישט מעהר געבליבען ווי איין קריגעל כשר'ער בוימאויל...

נאר ער האט זיך צוהוסט און נישט געקאנט דעם אטעם כא־פען. דער יונגער בעל־הבית איז צוגעלאפען און האט איהם ארויס־געפיהרט אין דער צווייטער שטוב אריין.

8.

איך וויל ארוים פון שטוב, נאר זי פארהאלט מיך:

— זיי זענען געווען אסימילאציע? — האט זי מיך געפרעגט.

— אסימילירען — האָב איך איהר געענטפערט — הייסט פארצעהרען, אויפעסען און פארדייען. מיר אסימילירען רינד־פלייש, ברויט, און אונז ווילען אנדערע אסימילירען... אויפעסען ווי רינד־פלייש און ברויט...

זי שווייגט א פּאָר סעקונדען און פרעגט דערנאָך דערשראָ־קען:

— וועלען דען אייביג, אייביג זיין קריג און שטרייט צווישען פעלקער?

— אָ, ניין! — האָב איך געענטפערט. — אין א געוויסען פּונקט מוזען זיך אלע פעלקער פאראייניגען!

— און דער איז?

— די מענשהייט!... זאָל יעדערער ביי זיך טון, וואָס מען דאַרף, וועלען זיך שוין אלע צוזאַמענטרעפען.

זי האָט זיך פאַרטראַכט. איך וויל ווייטער רעדען, נאָר מיר האַקט איבער א קלאַפּ אין דער טיר...

— די מאַמע געהט! — האָט זי שטיל אויסגעשריען און אנט־לויפען. אוועקגעהענדיג, דערלאַנגט זי מיר דאָס ערשטע מאָל די האַנט.

9.

דעם צווייטען טאָג אין דערפריה, נאָך ליגענדיג אין בעט, האָב איך דערהאַלטען א בריף דורך א פּאָסלאַניעץ.

דער קאַנווערט האָט איהר פאָטערס פירמא „יאַקוב בערענהאַלץ.“ דאָס הארץ קלאַפּט אין מיר ווי ביי א גזלן... אינע־ווייניג איז מעהר נישט געלעגען נאָך 10 רובל פאַר'ן חודש, וואָס האָט זיך נאָך נישט געענדיגט.

אוים לעקציע!

„הנרות הללו".

— זשידאווסקי פּראזדניק! — מאכט דער קוטשער און גיט א פייף, און די פערד, וואָס האָבען גערעכענט זיך אָפּצושטעלען ביי דער אידישער קרעטשמע, פליהען ווייטער, ווי פייל פון בויגען גליטשט זיך דער שליטען איבער'ן פריש־געפאַלענעם שניי.

דער גענעראַל, אַן אָטסטאַוונאַי, מיט די עפּאָלעטען אין דער לענג, פון די קאַנטאָניסטען, האָט אויך באַמערקט דאָס איינציגע פלעמעל, וואָס האָט אַרויסגעקוקט פון דער פאַרפרוירענער שויב דורך דאָס לענגיג־קיילעכדיג לעכעל, וואָס עס האָט זיך אליין אויפגעטויט.

„וואָס פאַר א יום־טוב איז עס?" — טראַכט ער.

ער וויל זיך דערמאָנען נעמען פון די אידישע יומים־טובים.

„פּורים", — דערמאָנט ער זיך גראָד.

וואָס איז אַזוינס פּורים? ער דערמאָנט זיך זאַפּרען... א ריח פון זאַפּרען... ביים טיש זיצט א פרעמדער איד מיט א ברודיג־רויטער פּאַטשיילע אין האַנט, אין דער פּאַטשיילע איז דאָ קופּער־ און זילבער־געלט... ער וויל נאָך... ער דערצעהלט עפּעס א מעשה... קראַנקע קינדער... קימפּעטאָרין... צי אַן עגונה...

מעהר געדענקט ער נישט...

ער האָט געהערט פון פּורים־שפּילער, נאָר געזעהן האָט ער זיי נישט. ער פלעגט איינשלאָפען, איידער די פּורים־שפּילער זענען געקומען צו זיי... אין עק שטאָדט האָבען זיי געוואוינט... אפשר האָט ער אמאָל געזעהן און פאַרגעסען... צומאָרגענס פלעגט מען אַרויסגעהן אויף שטאָלצען אין גאַס; ער האָט מורא געהאַט צו קוקען... מען קאָן אַראָפּפאַלען. עס פלעגט איהם קאַלט ווערען אַרום האַרץ און דעם קאָפּ פאַרדרעהען...

דעם איד מיט דער פּאַטשיילע געדענקט ער... א שוואַרצער

איד... א פּאַנפּאַטער, ער פלעגט רעדען און שפּריצען מיט טאַביק פון דער נאָז...

— פי!

און דערנאָך וואָס געהט?

— דאַכט זיך איהם, פּסח...

— וואָס איז פּסח?... עט... אין דער „היילינער געשיכטע" שטעהט... מצרים... ירדן... ווייסט ער?!

ער געדענקט די מוטער, ווי זי פּוצט און רייבט די קלאַמקע פון טיר... דיקע טראָפּען שוויס רינען איהר פון פּנים...

דערנאָך: מצות.

עס ווערט איהם וואַרעם אַרום אַלטען האַרץ:

„צי באַנוצען זיי דערצו בלוט, צי ניין?"

ער האָט קיינמאָל אין דערהיים פון בלוט נישט געהערט... ד אָ ר ט זאָגט מען אָבער אויף זיכער... אין אַנהויב האָט ער זיך געשפּאַרט... אַצינד ווייסט ער שוין אַליין נישט, א קשיא אויף אַזוינע לייט!

נאָר שעהן גלאָז איז געוועזען ביים טיש... איין בעכער אין עק טיש, א גרויסער, מיט רויטע בילדער...

עפּעס אויף א גאַסט האָט מען געוואַרט.

צי איז ער געקומען? — ער געדענקט שוין נישט.

דערנאָך געהט א „גרינער" יום־טוב... „זיעלאַני פּראַזד־ניק"... ווי אַזוי זיי רופען עס, ווייסט ער נישט... עפּעס פּוטער־געבעקס, קאַווע... די ראַזשינקעס, וואָס ער פלעגט אַרויסנאַשען, געדענקט ער...

עפּעס א קורצער יום־טוב...

ער געדענקט נאָר, אַז דעם יום־טוב פלעגט דער פאָטער שלאָ־פען שפּעט אין טאָג אַריין... פאַרוואָס? ווייסט ער שוין נישט...

דערנאָך געהען „קוטשקי" —

דאָס אַלטע מויל פאַרקרימט זיך איהם מיט א חוזק־שמייכעל:

„א איד־שע דאַטשע אויף'ן הויף... ביי די... ביי די... פוי!"

ער געדענקט נאָך, עפּעס א פּרוכט פלעגט מען האַלטען, א ציטרין, צי אַן עפּעל... א בעזעמעל אין דער האַנט... און דערנאָך האָט מען די שטענדער געשמיסען...

רײנע געצענדינער...

אהא! דערנאך פעהנער...

ער פאלט ארײן אין אנדערע געדאנקען... זײן ערשטער טריט ארויף אויף דער לײטער, איז געװען א פאהן... סעװאסטאפאל! ער גיט נישט די פאהן... א פוס בריהט — ער האלט! א האנט הױבט אן ברענען, ער כאפט די פאהן אין דער לינקער האנט ארײן... ער פאלט אויף דער פאהן... דריקט זי צו מיט'ן בויך, מען קאן זי נישט פארנעמען, ער באקומט א שטאך... פאלט ערגעץ אין שאול תחתיה... און — כאפט זיך אויף אין שפיטאל...

דעם ערשטען קרײץ באקומען!

— זשידי פראקלאטיע! — װעקט איהם דעם קוטשערס רופען...

מען פאהרט שוין לאנגזאם דורך א לאנגע גאס אין א שטעדטעל...

אין בײדע זײטען פענסטער קוקען ארױס פלעמלעך... זײ ציטערען װי פאר שרעק און קוקען ארױס...

פון א הײזעל געהט עמיץ ארויס און זינגט זיך איבער:

— הנרות הללו...

— טשטא אן סקאזאל, איװאן? — פרעגט דער גענעראל.

— א טשארט יעװא, זשידא פארכאטאװא, זנאיעט, װאשע פרעװאסכאדיטעלסטװא!

דעם גענעראלס אויער האט דאך געכאפט:

„הנרות הללו“...

יא, אזוי מוז ער הײסען דער יום־טוב — „הנרות הללו“...

דער װעג װערט צוריק גלאט... די פערד רײסען זיך, װי טײװלאנים, דער גענעראל פארטראכט זיך גאר אהן געדאנקען.

אַ חנוכה־לעמפּעל.

עס איז דאָך חנוכה, וועל איך אייך דערציילן, ווי אַזוי אַ איד, אַ יורד, לא עליכם, האָט זיך אַמאָל געראַטעוועט דורך אַ חנוכה־לעמפּעל...

און מיינט איהר, אַ גאָלדענס? כאָטש אַ זילבערנס? דווקא אַ מעשענס און אַ שברי־כלי. עפּעס אַן אַלטע ירושה פון דור־דורות... אויסגעקרימט, אויסגעדרעהט און אַ האַלב רעהרעל אָפּגע־בראָכען...

דער איד איז פריהער געווען אַ בעל־הבית...

פּלוצלונג איז ער נתעשר געוואָרען.

— ווי אַזוי? דאָס געהערט נישט צו דער זאַך.

מען זאָגט, אַ זעלנער האָט געטראָגען אין גאַס אַ שטאַבע איי־זען צו פאַרקויפען. האָט ער געקויפט אונטער'ן מקח. אַהיימגע־פיהרט... ער גיט אַ שלייף — גאָלד!

גע'לקח'נט געווען פון דער באַנק!

אָבער, אַז אַ איד ווערט רייך, איז „ישן מפּני חדש", קערט ער איבער די שטוב. טוישט ער די מלבושים, ווערט ער אַ דייטש, זי — אַ פראַנצוזמערקע; וואַרפט אַוועק דאָס שייטעל. צוויי בנים גע־האַט — פון חדר אַרויס אין גימנאַזיום אַריין! מען הויבט אָן משנה פּנים צו זיין די שטוב... אַ ספרים־שאַנק געווען, ווער דאַרף ספרים? געשיקט אין בית־המדרש אַריין; אַ מתּנה. די שאַנק — אַן אַלטע, צוהאַקט, אין קיך אַריין אויף קיהנדלעך געשיקט... די פּלונית'טע שטעלט אויף דעם אָרט אַ טרומאָ. זי האָט זיך מיט אַמאָל ליעב באַקומען, וויל זיך זעהען פון אויבען ביז אַראָפּ... מען רופט אַריין אַ „האַנדעל", מען פאַרקויפט דאָס אַלטע מעבעל בחצי חנם און מען קויפט „לודוויג דעם פיערצעהנטען" — קליין, חנ'עווריג, נאָר נע־

בעט; אויסגעקרימטע פיסלעך, אבער מיט בראנז. אויף רעדלעך, א מחיה. מען האט זיך מורא צו זעצען.

אביסעל אלט זילבער געווען: אתרוג־פושקעלעך, בשמים שטע־קעלעך, — פארקויפט אויף ברוך, צושענקט דרשה־געשאנק פאר קרובים; געקויפט גלאז, קריסטאל... בלומען־טעפ, וואזעז, כמנהג העולם — מאדערן!

איז דאך גלגל־חוזר — אין א צייט אום הויבט אן געהן קא־פויר, מיט דער פוטער אראפ. די זיהן זענען שוין אין אויסלאנד, מען האט זיי נישט צו שיקען... קוים מען פראלאנגירט די וועקסע־לעך... פון דער האנט א גמילת־חסד קריגט מען נישט...

עס ווערט ערגער. מען קוקט זיך אום, נישטא עפעס צו פאר־זעצען? דער „לודוויג דער פיערצעהנטער" איז צופאלען... גלאז און קריסטאל — אויסגעהאקט, צובראכען... א פאר כלים געבליבען — מיט גיפס צוזאמענגעקלעפטע...

לעבט מען אין דחקות...

אז מען לעבט אין דחקות, דערמאנט מען זיך אביסעל אן אי־דישקייט...

די פלונית'טע בארגט ביי א שכנה אמאל א „צאינה וראינה" און לייענט. דער פאן סאלאמאן, וואס הייסט שוין צוריק שלמה־זלמן, שטעלט זיך אמאל דאווענען אין טלית ותפילין. און אז עס קומט חנוכה, גלוסט זיך צו בענשען חנוכה־ליכט...

ליכטלעך האט מען ערגעץ אויסגעקאשפערט; מען לויפט אין קיך אריין נאך א שייטעל האלץ, נישטא! פארפעהלט אפילו א קיהנדעל!

דערמאנט זיך שלמה־זלמן, אז בשעת חדרותא האט ער גע־כאפט אן אלט חנוכה־לעמפעל און געווארפען אויף אן אויווען.

— שלמה־זלמן, — בעט זיך די פלונית'טע, — נעם עס אראפ...

געהט מען אויף מסירת נפש, שטעלט מען ארויף א בענקעל אויף א טיש, רוקט מען צו צום אויווען, עס טאנצט, עס סקריפעט. לודוויג דער פיערצעהנטער קרעכצט, די פלונית'טע האלט אונטער — אראפגענומען...

פארשטויבט, קוים אפגעווישט — מען בענשט...

דעם ערשטען, דעם צווייטען טאג, אזוי ביז'ן אכטען טאג —

נאר לעגען וועט מען זיך אהן וועטשערע, איז אומעטיג. זיצט שלמה־זלמן ביי איין זייט טיש, די פלונית'טע — ביי דער צווייטער און מען טראכט — א פאל פאר הונגער אויסצוגעהן!

קלינגט ווער, שפרינגעןביידע אויף. עפענט מען. קומט אריין א באקאנטער יונגערמאן, א מעקלער פון כל'ערליי.

וואס איז?

ער האלט זיך קוים איין פאר לאכען. קיין ווארשא איז א משוגע'נער ענגלענדער געקומען. א גלאט־געגאלטער, אדער אפשר א נקבה א פארשטעלטע... קויפט אלטע שברי־כלים. ווארט אין הויז.

— זאל ער אריינגעהן? מן־הסתם וועט זיך עפעס געפינען...

אזא אלטער בעל־הבית.

דאס אלטע פאר־פאלק קוקט זיך איבער. וואס האבען זיי פאר אלטע כלים? דער ענגלענדער קומט דערווייל אריין; נישט געקאנט זיך דערווארטען; די טיר איז אפען געשטאנען. ער קומט אריין, נעמט אראפ די כובע, דערזעהט דאס חנוכה־לעמפעל, פאלט צו ווי „צו א הייסען פאפליניק," כאפט עס אין די הענט אריין, די הענט ציטערען, די אויגען בליצען...

— געזאגט משוגע! — מאכט דער מעקלער.

— וויפיעל? וויפיעל? — פרעגט דער ענגלענדער אויף א צר בראכען דייטש.

קורץ און בקצור, מען האט דאס חנוכה־לעמפעל פארקויפט. פארלאזט זיך אויפ'ן משוגע'נעם ענגלענדערס יושר און גענומען וויפיעל ער האט געגעבען.

ענגלענדער און מעקלער — אפ; דאס פאר־פאלק בלייבט.

— טאקע משוגע! — מאכט שלמה־זלמן.

— און אפשר — זאגט די פלונית'טע נישט דרייסט — אליהו הנביא? אין זכות פון חנוכה־ליכט־בענשען?...

סיי־ווי־סיי: געוועזען אויף וועטשערע, געוועזען אויף אנבייסען, געוועזען אויך מיט וואס צו געהן אין גאס אריין...

און דאס געלט איז עפעס מזל'דיג געוועזען... דאס רעדעל הויבט זיך אן צוריק צו דרעהען. ארויף!...

שלמה־זלמן ווערט צוריק פאן סאלאמאן...

און אז עס געהט, געהט מיט אלעם... באקומט מען בריף פון

נחת פון קינדער אין אויסלאנד. אליין זיך אויסגעארבייט. איינער אין לאנדאן, אן אינזשינער! גרויס! חתונה געהאט! פארבעט צו זיך. לאזען טאטע־מאמע קענען די שנור...

פאהרט מען...

פרעהט מען זיך אפ א צייט אין דערהיים. דערנאך נעמט מען באקוקען לאנדאן... הייזער, פאבריקען. דערנאך טעאטער, קאנצערט־הייזער, אויסשטעלונגען.

פיהרט מען זיי איינמאל אין א קונסט־הויז אריין — אין א מוזעאום...

און שטעלט אייך פאר, ווי פארבליפט דאס אלטע פאר־פאלק איז געווארען, אז זיי האבען זיך, אין א זאל, אונטער א גלאז, גע־טראפען אויג־אן־אויג מיט'ן אלטען חנוכה־לעמפעל... דערקענט די אלטע, לאכענדיגע לייבען... די בוימלעך מיט'ן פויגעל... דאס אויס־געדרעהטע פיסעל, דאס האלב־אפגעבראכענע רעהרעל.

— נישט משוגע געווען! קלערט, אין ענגלאנד שוין — מ י ס־ט ע ר סאלאמאן...

— און נישט אליהו הנביא! — די מיסטרים.

הויך רעדען, בפרט פרעגען פאסט נישט פאר דער יונגער שנור.

פארטראכטען זיי זיך...

אפשר וועט איהר אייך א ו י ך פארטראכטען?

דער אַלטער ר' שמעון.

זיין שופר בלאָזען, און די מ נ י ע ו ת — אייגענע און פרעמדע.

— עפּעס אַז אוצר מוזט איהר האַלטען אונטער'ן אָרעם, ר' שמעון! מיט אַ ציטערדיגער האַנט דריקט איהר עס צו צום האַרץ און דער נחת קוועלט אייך פון די אַלטע אויגען אַרויס.

— אי, — שמייכעלט אַביסעל פאַרלעגען ר' שמעון — מיין שופר איז עס, מיין יום־טוב'דיגער שופר!

— יום־טוב'דיגער?

— הערסט דאָך, איך האָב שוין אַזאַ מנהג — איז אַ וואָכענ־דיגען אלול־טאָג בלאָז איך אויף אַ פּראָסטען שופר. נאָר דער איז אַ טייערער, אַ פיין־אויסגעאַרבייטער, אַ יום־טוב'דיגער!

און ער נעמט איהם אַרויס פון אונטער דעם אָרעם און קוקט אויף איהם מיט ליעבשאַפט. אַ קליין שופר'ל, אַז אַש־גרוי'ס, אַ דינס, נאָר אַ חנ'עוודיגס... אויסגעקרימט, ווי אַלע שופרות, נאָר חנ'עוודיג פאַרקרימט, ווי אַ קינדערשע העויה...

און ער גלעט איהם מיט ציטעריגע פינגער, הויבט איהם הע־כער צו דער באָרד און גלעט איהם מיט די לאַנגע, פיינע, זילבער־נע האָר. אוןביידע „קדושות" מישען זיך אויס — דער הייליגער אַש־גרויער שופר מיט דער הייליגער זילבערנער באָרד, און די אַל־טע אויגען זיינע לייכטען אַזוי קינדיש נחת'דיג, אַזוי יונג...

— איהר האָט ליעב דעם שופר?

— ס'לעבען! ווייל איך האָב דאָס שופר־בלאָזען ליעב!... מיין פאָטער, עליו השלום, איז אַ פּאַכטער געווען. מיר האָבען אין דאָרף געוואוינט. און — אַ אינגעל, פלעג איך מקנא זיין דעם פּאַסטוך מיט'ן פייפערל... ער פייפט, און אויפ'ן קול פון זיין פייפערל פאַר־

זאמלען זיך ארום איהם די שאף, לעגען זיך ארום און ארום און קוקען איהם אין די אויגען אריין...

א שופר איז אבער העכער — ער זאמעלט נשמות צונויף, אי־דישע בארג־סיני־נשמות... און ז י י הערען זיך איין!

איך האב ליעב דאס שופר־בלאזען...

— נישט שטענדיג, — פארבעסערט זיך ר׳ שמעון — יום־כפור די תקיעה גדולה — — עס פאסט גארנישט...

גאנץ אלול איז אויך דאס שופר־בלאזען קיין שופר־בלאזען נישט.

ווארים וואס? א וואכעדיגער עולם, א קליינער און א צו־שפרייטער, דער ארויף, דער אראפ... דורך די אפענע פענסטער רייסט זיך אריין דער מארק... קולות פון אידענעס, להבדיל, פון פויערען... אויפ׳ן שול־הויף בלאזט ווייסע חברה... איך בלאז און זיי בלאזען... מבולבל ווערט מען!

ס׳אי׳נישט!

ראש־השנה איז עפעס אנדערש!

דער גאנצער עולם שטעהט אין די טליתים מיט די בליצענ־דיגע עטרות — בני־מלכים שטעהען... און צושאקעלט זענען זיי ווי די פרישע גרינע זאנגען אויפ׳ן געבענשטען פעלד, און עס רוישט ווי אין א וואלד, ווי א טייך — —

— עפעס קאנט איהר, ר׳ שמעון, אז דארף נישט פארגעסען!

— גוטע צייטען געוועזן... מיין „גירסא דינקותא" — וואלד און טייך, און אז אלטע מיהל איז געשטאנען אויפ׳ן טייך...

און אז עס איז א ווינט געווארען, און דער וואלד מיט׳ן טייך האבען אנגעהויבען רוישען, פלעג איך — א נאריש איינגעל — טראכטען, זיי זאגען למנצח, און דער הימעל וועט שופר בלאזען... עט... אמאליגע צייטען...

— און היינט, ר׳ שמעון?

— היינט, אז עס קומט מיר אוים פאר פסח פאחרען אין דארף אריין כשר׳ן די מיהל, און דער וואלד רוישט, און דער טייך רוישט, דאכט זיך מיר: זיי בייזערען זיך! זיי בייזערען זיך אויף מיר... זיי בורטשען: ווי קומסט דו אהער, ארויסגעטריבענער! נאר אין מקום קדוש, אז דער עולם צו׳רעש׳ט און צושאקעלט זיך, שטעהט מיר פאר די אויגען דער אלטער ג ו ט ע ר וואלד, הער איך

יעם ־לטען ג ו ט ע ן טייך... און ער רוישט וואס אמאל שטאר־קער און שטארקער, ביז עס רייסט זיך ארויס ווי א פלאם! ווי אויף פליגעל הויבט זיך די פלאם, א ים פון פייער, און רייסט זיך דורך די ווענט, און הויבט זיך און ברעכט דורך דעם סופים, — אין דער וועלט אריין, צום הימעל געהט זי, די פלאם, דער ברע־נענדיג־קאכעדיגער „למנצח"!...

און פלוצים האקט זיך אלץ אפ, — עס ווערט פארשוואונ־דען — שטיל — גאר שטיל — דער עולם האלט דעם אטעם איין... מען הערט, ווי די ליכט פאר'ן עמוד און אויפ'ן שלחן ברענען און צישען אין דער הייליגער היץ...

אויף מיין תפלה ווארט עס דער עולם, אויף מיין ברכה!

דערנאך נעם איך דעם שופר אין מויל אריין... דער דין זאגט אונטער און איך גיב ארויס תקיעות, שברים, תרועות... קולות קלא־רע ווי א וואסער, קולות קריסטאלענע, קולות זילבערנע, ריינע — און דער קינדערישער נחת בליצט איהם ווייטער אויף אין די אויגען.

— קיין עין־הרע, ר׳ שמעון, אין אייערע יאהרען!

— אי, — ענטפערט ער מיט א גרימאסע — אזוי בין איך א פלינ... א בלאז, פליה איך אוועק...

— און ביים שופר — א לייב?

— ווי שייך צו זאגען, נאר ממש א לייב!

— און שטענדיג געראט אייך...

— שייך שטענדיג? ס'מאכט זיך מניעות...

— למשל? דער שטן לעגט זיך אין דער ברייט?

— אי... פאראן ערגערס! אויפ'ן שטן האט מען סגולות... זי־בערע, אויסגעפרואווטע... אניט, טוט מען, ווי דער בערדיטשעש־ווער... זאל איוואן שופר בלאזען!...

— וואס דען?

— א דאגה?! אמאל, מעשה שטן, כאפט מיך אן א הוסט... אן אלטער הוסט... קומען קומט ער פון תשליך, שוין א יאהר פיער־ציג... אודאי א יאהר פיערציג... וואס זיי פאלט איין! גיט א פרים־טאוו ארויס א גזרה, מען זאל נישט ווארפען קיין זשידאווסקע קרישקעלעך אין שטאדט־טייך אריין!... אין ירושלים, זאגט ער, וועט איהר אלץ מעגען...

נו, מילא, אז ער זאגט ניין, פאר'גנב'עט מען זיך... געהט יע־דערער באזונדער, נאר אלע קומען זיך צוזאמען. באמערקט מען, הויבט מען אן צו יאגען — אנטלויפט מען, פארשוויצט מען זיך, ליופט מען זיך אפקיהלען אין מקוה אריין...

בין איך אבער א שוואכער, כאפ איך א לונגען־אנצינדונג! ברוך־השם, געזונט געווארען, נאר א זכר איז מיר געבליבען: דער הוסט... כאפט ער מיך אן, צוברעכט ער מיך אברים־ווייז...

מאכט זיך, נאך דער ברכה, ער נעמט מיך!

טו עפעס! דער שופר ציטערט מיר אין האנט, ווי א פיש אין וואסער, און צום מויל געהט ער נישט... טרעפט ער צום מויל, שלאגט ער זיך אן אן די ציין... אמאל האב איך געהאט!...

— און מן הצד מניעות?

— אויך א דאגה!

פונקט קעגענאיבער דעם מקום קדוש וואוינט אן ערל, האלט ער א כלב; פאלט איהם איין, דעם כלב, בילט ער... מוז מען אזא כלב איבערוואַרטען... טיילמאל, גלייך עס וואלט פון א דיבוק ארויסגעוואיעט, געדויערט א שעה און צוויי...

ראש־השנה געפאלט פונקט נאך די מאנעוורעס. געהט אמאל דאס חיל צוריק, מארשירט איבער דער גאס מיט מוזיק, מיט מע־שענע כלים, און פארהילכט, און פארטויבט... עס ציטערט אונ־טער זיי די ערד. די הייזער ציטערען, שויבען קלינגען — געה און פרואוו שופר־בלאזען!

פאר עטליכע יאהר ווייטער האט זיך אין דער הינטער־גאס פונקט א שרפה געמאכט! איך האלט ביי א „תרועה“, עס געהט! און דא רייסט זיך אריין די פאזשארנע קאמאנדע מיט איהרע טראמפייטען, מיט א גערייטערריי, א געיאגעריי — הו — הא! וואס מיינסט דו, דער עולם איז נישט אנטלאפען פון דאוונען צו דער שרפה?... איך בין געבליבען איינער אליין מיט'ן דין, ער מיט'ן מחזור'ל, איך מיט'ן שופר...

און נאך מיט עטליכע יאהרען צוריק איז ערגער געווען...

איך דארף בלאזען „שברים“, און עס האט זיך מיר, זאג איך דיר, אויסגעצויגען א צודראביטער שברים, ווי אן אמת יראת־שמים־פיבערל! פלוצלונג ווערט א געפייפעריי, א נעשווישטשעריי, א געקלינגעריי פון גאס — די ווייסע חברה האט זיך באוויזען אין

מארק! פארשטעהסט?! רבונו של עולם, וואס פאר א שרעק, וואס פאר אן אימה... דער עולם וויל לויפען, מען לויפט צו דער טיר, מען שפרינגט צו די פענסטער!

נאר דאמאלט האט נאך דער אלטער רב, זכרונו לברכה, געלעבט... א קליינס, א דארס, נאר א רב! ער איז ארויפגעשפרונגען אויף דער באנק און געשריען: „שטעהט!" און דער עולם האט זיך אפגעשטעלט. — „פארמאכט טיר און פענסטער", און מען האט'ן געפאלגט! — און חשך איז געווארען, חשך... פון די עטליכע עמוד- און שלחן-ליכט האבען זיך נאך שרעקליכע שאטען געווארפען — אן אימה איז אויף אלע געפאלען, נאר נישט אויפ'ן צדיק!

— בלאז! — האט ער געהייסען. — —

און איך האב געבלאזען! די גאנצע נשמה איז מיר אריין אין די תקיעות!

— דעם שטן — גיט ער צו מיט א טרויעריגען שמייכעל— האב איך אפשר גובר געווען, נאר די ווייסע חברה — נישט! א חורבה איז געבליבען פון שטעדטעל!

ווער האט אויף זיי שליטה? סיידען — שופר של משיח!

— — — — — — — — — — — — — — — —

נ י ש ט פ א ר ׳ מ ש פ ט.

1.

אין פאדער־הויז פון עולם־האמת.

ענדיגען, מיינע ליעבע לעזער, וועט זיך די מעשה גאר אויף א הויכען ארט; אויף א געהויבענעם ארט, וואו טויט און לעבען זענען אויף משקלות — אין קרייז־געריכט.

פאר׳ן רויט־געדעקטען טיש, מיט די גאלדענע טראבלען און קוואסטען...

פאר דאס אנהויבען הויבט זיך עס אן זעהר ארעם. זעהר שפל׳דיג —

אין מושב זקנים;

איינגאנצען איין שטוב, מיט א פרייסישען ווענטעל אויף צוויי העלפטען אפגעטיילט — פאר זקנים באזונדער און פאר זקנות באזונדער (אין אונזער פרומער שטאדט באגראבט מען אפילו באזונדער!). האט יעדע העלפט א פענסטער צו דער גאס און א טיר צום הויף ארויס.

זיצען זיי (איין לייבל, דער געוועזענער שרכן, מיט פארגליווערטע פיס — ליגט), זיצען זיי, די פאראיינזאמטע זקנים און זקנות אינ׳ם פאדער־הויז פונ׳ם עולם אמת; פון דער גאנצער וועלט פארגעסען, נאר פון דער פרומער „צדקה״ נישט פארלאזט, און צעהלען זייערע איבעריגע פארשאטענט־קריכעדיגע, טויבליך־בלינדע טעג און גרייטען זיך...

איינמאל — עס פאלט צו די נאכט.

דער משרת, וואס האט די מאלצייט געבראכט, האט די לאדען

פארמאכט; געווארענט, מען זאל, צו דער רעכטער צייט דאס ליכט פארלעשען, און הינטער זיך די טיר פארמאכט...

די זקנים און זקנות דערזופען מיט די בלאסע ליפען די פיש־יויך, צודריקען, מיט די מיילער אהן ציין, די ווייכע שטיקלעך ברויט, וואס שווימען ארום אין די טעפלעך. (די געל־געווארענע „גרינע" דוואשע, אז אמאליגע גרינהענדלעריו, מאכט נאר מיט'ן מויל; נישט זי געדענקט, נישט זי זעהט אין סדור די גרעסטע אותיות, נישט זי הערט, ווי יענער בענטשט!) און באלד זיך צו דער לאנגער קריאת־שמע מיט'ן גרויסען „על־חטא" געגומען.

אפגעלייענט, אפגעקלאפט מיט די ציטעריגע פויסטען אין די מאטע הערצער אריין און — געלעגט זיך (אויסער לייבל שרכן, וואס ליגט) — קרעכצען...

און ביסלעכווייז — שנארכען און חלומ'ען...

חלומ'ט מען אמאל פון אמאליגע טעג. רופט זיך ווערען אז אלט מיחוש אז, קרעכצט מען; פארבלאנדזשעט זיך אין מידען מח א זכר פון אן אמאליגען זומער־טאג, גליטשט זיך דורך א שטראל איבער א גערונצעלט פארמעטען פנים... מערסטענטיילס אבער חלומ'ט זיך י ע נ ע זייט, בייטען זיך שאטען פון אימה ופחד: דער מלאך המות מיט זיינע טויזענט אויגען קומט צו חלום, די ריי־טער, די אייזערנע אין מלאך־דומה'ס האנט, די וואגשאל פאר'ן בית־דין־של־מעלה וויגט זיך פאר די אויגען...

א דאגה, פארוואס מען שרעקט זיך אין פאדער־הויז פון עולם־אמת...

און אין גאס פלוצלונג:

— טראך!

און געהאקטע שויבען קלינגען...

— אוי־אוי! — וועקט זיך אן אלטער אויף.

הערט זיך נאך פון גאס, — א געלויפעריי, א געפייפעריי, און א געזאנג:

„ברויט פאר אלע,—"
„די בעקער צוטריבען!"

און טראך—! א געקלאנג פון גלאז!

„ליכט פאר אלע!“

„לאמטערען צושלאגען.“

„קיין גאנצער געבליבען!“

און נאך אמאל:

— טראך! און ווייטער געפלאצטע שויבען...

און נאך אמאל, און נאך אמאל, און אזוי איבער דער גאנצער גאס...

זענען שוין אלע וואך. זיצט מען מיט אראפגעהאנגענע פיס פון די בעטען און מען ציטערט.

איין גרינע דוואשע הערט נישט...

זיצען די מענער מיט ווייסע אויגען אין דער פינסטערניש אריין, אין טויט־שרעק איינגעהילט.

קלאפען די ווייבער, וואס ליגען ביים פריישישען ווענטעל, צו די מענער אריין:

— מאנספארשוינען, וואס טוט זיך עס אין גאס?

ענטפערען זיי נישט, די מאנסלייט, — עס קלאפט א צאן אן א צאן.

שרייען די ווייבער:

— מאנספארשוינען, איהר זענט דאך מאנספארשוינען, זאל ווער פון אייך ארויסגעהן, זאל ווער א לאדען עפענען און ארויס־קוקען!

— זאל עמיץ פון אייך זעהן, וואס אין גאס טוט זיך.

— די וועלט געהט דאך אונטער...

די מאנספארשוינען שווייגען.

לייבל דער לאנד־שדכן, וואס קאן זיך נישט אויפזועצען, זוכט מיט א פארציטערטער האנט שוועבעלער, דאס ליכט, וואס שטעהט ביי זיין בעט, אנצוצינדען, און געפינט נישט.

נישטערט ער און ווארפט נאך אראפ דאס ליכט מיט'ן מע־שענעם לייכטער פון טישעל.

גיט א קלונג, גיבען זקנים וזקנות א ציטער, כאפט זיך אויף די לעצטע — די בלינד־טויבע גרינע דוואשע, און הויבט פלוצלונג אן זאגען: „גאט אברהם“; דאס איינציגע, וואס זי געדענקט.

שלעפט זי מיט זיך די ווייבער מיט; זאגען אלע מיט א ודוי־קול, מיט שרעק און הארציגען געוויין: „גאט אברחם“.

גיסען זיך שטילע טרערען אפילו פון די מענער־אויגען.
און אין גאס האקט מען לאמטערען מיט געזאנג...
דערהערט זיך פלוצלונג פון גאס א טראמפּיט — — —
די לאמטערען־האקער צושפּרייטען, צולויפען זיך. די טראמ־פּיט קומט נעהנטער און נעהנטער. שווערע, שווערע טריט הערען זיך שוין פון גאס... מען געהט און מען טרעט.
— סאלדאטען! — רופט זיך אן לייבל שרכן, כמעט דער־פרעהט... זקנים און זקנות ווערען עטוואס רוהיגער.
קאמאנדירט מען אין גאס:
— נא — פלע — טשא!
ווערט א געקלאנג פון איבערגעלעגטען געוועהר, און די טריט דערווייטערען און דערווייטערען זיך, און פארהילכען ערגעץ, אין דער צווייטער, אין דער דריטער גאס...
ווערט אין מושב זקנים שטיל און קאלט...
ציהען די אלטע ליים צוריק די פיס אין די בעטען אריין; ציהען זיי די קאלדרעס זיך איבער די קעפ און ציטערען שטילער...
ציטערען זיי אין דער פינסטער, און טראכטען.
— וואס קאן עס זיין! וואס איז געווען? וואס וועט זיין?
און שלאפען איינציגווייז איין אהן א תשובה...
ערשט אין דערפריה האבען זיי די תשובה באקומען.
אויפגעוועקט האט זיי א ווייטער שאס; און באלד איז דער משרת מיט'ן אנבייסען אריינגעקומען, און געזאגט:
— רעוואלוציע!

2.

אויפ'ן הויף, רעוואלוציע מיט א געגזען־פּיפּיקעל.

איז א שעהנער, ווארעמער טאג, זיצט מען אויפ'ן הויף. העלפט דער משרת ארויסטראגען דעם לאנד־שרכן מיט'ן געלעגער, זעצט מען זיך ארום געלעגער.
לייבל, דער געוועזענער חברה־נושאים־שמש, א שטיקעל מיוחס אויף דער קוליע, זעצט זיך פון די עם־הארצים אביסעל אפּ־

גערוקט, אבער אלע זיצען. אויסער, אז עמיץ קאלערט זיך איין גאס אריין, א האנט אויסצושטעלען. היינט נישט: א סכנה.

דער משרת האט פאר'ן אוועקגעהן געזאגט:

— געוועלבער וועלען זיין פארמאכט. די טראמוויים וועלען נישט געהן. דראזשקעס — נישט פאהרען... עס וועלען זיין דער־מאנסטראציעס מיט רויטע פאהנען. און פאטרולען וועלען ארומ־געהן מיט אנגעלאדענע ביקסען און שיסען...

ווערט א זקנה בלאס:

— פארוואס?

פארוואס קומט צו שיסען?

פארבייסט דער לאנד־שדכן די ווייסע דינגע ליפען:

— עס קומט!

— און מענשען — זאגט משה חיט שטאלץ — שטעלען זיך איין דאס לעבען!

משה חיט איז דער אינגסטער און דער געזינטסטער. איהם איז נאר א טאכטער אנטלאפען, דאס ווייב — געשטארבען, און די רעכטע האנט טריקענט איהם; ער קאן מיט דער נאדעל נישט פיהרען. אבער אזוי — נאך א גאנצער מענש.

— און וואס ווילען זיי, די מענשען דיינע? — פרעגט דער לאנד־שדכן פארביסען.

— איך ווייס, וואס זיי ווילען! — ענטפערט משה־חיט, און פינטעלט ארום מיט רויטליכע אויגעלעך און שמייכעלט זיך איין ציגען־בערדעל אריין.

זאגען וועט ער נישט. מישטיינס געזאגט: פגרים־מתים...

מאכט אבער דער לאנד־שדכן:

— או — הום...

דאס הייסט: ער איז מסופק, צי י ע נ ע ווייסען, ומכל שכן, צי משה־חיט ווייסט...

„וואלט ער אזוי געלינקט געווען, ווי ער ווייסט" — זאגט משה־חיט...

„אויף די בעלי־בתים געהט עס!"

און ער קאן זיך שוין נישט איינהאלטען:

— די רוצחים, דעם גאנצען עולם־הזה פארכאפט!

— אזוי? — מאכט דער לאנד־שדכן.

— עולם־הזה פעהלט איהם, דעם חיט! — קרימט זיך א זקנה..

— פארוואס נישט? — שפרינגט אויף משה־חיט — מיין נשמה איז א לעמעשקע? ב'קאן נישט פארדייען?

וואלט ער אזוי געלינקט געווען!

און זעצט זיך צוריק, ווייטער ווארטשענדיג:

— אלץ האבען זיי צוגענומען, די מערדער! מיט פיש־יויך שפייזען זיי אונז... זיי קומט אלץ! — די הייזער, דאס געלט, די צירונג, די מלבושים...

ווער בויט הייזער? דער מולאר! ווער מאכט צירונג? דער גאלדשמיד! און מלבושים ווער מאכט?

— איך!

גיט ער א קלאפ אין דארעז הארץ אריין, אז עס קלינגט אפ.

און דער לאנד־שרכן פרעגט:

— און געלט ווער מאכט?

משה־חיט ווערט ווי פארבליפט; לייבל דער געוועזענער חברת־נושאים־שמש שטאמעלט:

— די מ... מ... ממשלה.

שפרינגט אויף משה־חיט:

— אט דאס טויג טאקע נישט! — ווערט א צושראקען נער־מורמעל.

— צורודערט זיך...

— ס'מויל זאל איהם הינטען שטעהן.

— לאז שוין זיין געגוג!

דער לאנד־שרכן האט קיין חשק נישט:

— און די ממשלה, — זאגט ער, — שיסט!

זאגט דאס חיט'על בייזלעך:

— כל־זמן דער זעלנער פאלגט!

— דאס מוז ער! — רייסט זיך מיט אמאל פון אלע מיילער ארויס. — אויף דעם איז ער דאך סאלדאט!

גיט זיך דאס חיט'על נישט אונטער:

— וואס מיינט איהר, שוטים, בעלי־בתים דינען?

— זיי קויפען זיך אויס, די אכרוישים! —און גיט זיך ווייטער א קלאפ אין הארץ אריין: — מיר דינען! מען וועט שוין זעהן!

און די אויגען ווערן איהם נאך אנגעצונדענער, דאָס ציגען־בערדעל ציטערט.

— דעם גאנצען עולם־הזה וועט מען זיי צונעמען...

און דער גיפטיגער לאנד־שדכן פרעגט:

— דו אויך? און וואס פאר אן עולם־הזה פעהלט דיר, טרו־קענע האנט!

פארטראכט זיך משה־חים אויף א ווייל און צולאכט זיך:

— צינד?

— עס צופט — זאגט ער — ביים הארץ! און קלערט ווי־טער און רופט אויס, וואס ער וואלט צינד געוואלט:

— א גענזען פיפיקעל!

— שכל האט ער! — מאכט דער לאנד־שדכן.

— קומט אלע מיט אמאל וואסער אין מויל אריין... — חזר'ען זיי איבער יעדער פאר זיך אין דער שטיל:

„א גענזען פיפיקעל — —“

די טויבע אפילו האט אויך דערהערט און מאכט מיט פייכטע ליפען:

— גענזען־פיפיקעל...

און לייבל, דער געוועזענער חברה־נושאים־שמש, זאגט אויך נאך:

— א גענזען־פיפיקעל...

ווערט אויפ'ם ניי א געמורמעל:

— עס צופט טאקע אין די געדערים...

— זאלען זיי אזוי לעבען, די בעלי־בתים, צי מען קאן אויס־קומען א זומער־טאג מיט'ן ביסעל פיש־יויך און די פיצלעך ברויט...

— און האלב גנב'עט אוועק דער משרת...

— לא'מען זיך טאקע דאס לעבען דערהאלטען!

— מיט'ן ריח אליין — וואלט איך מיר די נשמה דערכאפט...

און אויפ'ן ראנד פון קבר, א י ן פארערהויז פון עולם־אמת, האט זיך פלוצלונג אריינגעכאפט דער יצר־הרע. עס האט זיך צופלאקערט די תאוה צו עפעס גוטס... די ווייסליכע אויגען הויבען אן צו גלאנצען; די אראפגעלאזטע אונטערשטע ליפען — ציטע־רען, און די גענעצטע מיילער שרייען זיך הייזעריגליך איבער:

— א פּיפּיקעל... א פּיפּיקעל... אוי, א גענזען־פּיפּיקעל, אוי, א פעט גענזען־פּיפּיקעל... א שמעקענדיגס...

און די הענט ציהען דרייערס און צווייערס, און גרעשלעך פון קעשענעס און בוזעמס ארויס.

אבער — ווער וועט געהן? ווער וועט געהן?

— איך נישט! — זיפצט אפּ דער לאנד־שדכן.

שרייט גרינע: איך!

וויל מען נישט:

— חס־ושלום! ז'וועט נישט דערגעהן, וועט נישט דערערדען... און ז'וועט אינמיטען פארגעסען — אהן זכרון, א בהמה..

וויל משה־חיים געהן, וויל מען אויך נישט:

— מיט איין האנט — מיט א לינקער? ער וועט פארלירען! מען וועט איהם ארויסשטויסען...

רופט זיך ענדליך אן לייבל שמש:

— איכע...

אזוי רעדט ער.

ער איז דער עלטסטער, דער שוואכסטער, געהט אויף קוליעס... און עס ווערט א גערופעריי:

— יא, יא! ער איז א מבין!

— דער גארקיכער קען איהם און וועט א י ה ם נישט נארען.

— אבער כמעט בלינד... — וויל עמיץ איינווענדען.

— קען די שטאדט אויסענווענינ...

— געהט דאך אויף א קוליע...

— זאל זיין א קוליע, אבי א מבין...

העלפט מען איהם, זיך אויפהויבען. דערלאנגט מען איהם די קוליע אין דער האנט אריין, און ער געהט; דעם קאפּ, ווי ווייט מענליך איז, אויפגעהויבען. מיט דער קוליע, נישט אהן גאוה, קלאפּענדיג, און דער עולם רופט נאך:

— זעהט, זעהט! ער געהט!

— נאר קלייב אוים, לייבל!

— בעט איהם — א רעכט פּיפּיקעל.

— און איינפּאקען זאל ער; אין א פּאפּיר —

— אין אסך פּאפּירען!

— און צובינדען מיט א שטריקעל —
— למען השם !...
— און פארליר נישט...

3.

קאסטראמער גבורים און לייבל שמש.

דארף א קאמפאניע קאסטראמער, הויכע, ברייט־פלייצי־גע סאלדאטען געהען איבערפיהרען ארעסטאנטען פון צירקעל־גערעסט אין טורמע אריין.

שטעהען זיי, אויסגעשטעלט מיט שארף־אנגעלאדענע ביקסען פאר א יונגען אפיציר מיט שפיציגע וואנסעלעך און אויגעלעך. וואס זאגט זיי אז, ווי אזוי זיי זאלען זיך באגעהן אויפ'ן וועג מיט'ן „ונוטרעננו ווראג !"

דער „ונוטרעננו ווראג" — דער שונא פון אינעווייניג איז דער פאלאק און דער איד...

דער איד איז נאך געפעהרליכער !

באווייזט זיך א קוים־קוים־שמייכעלע אונטער די וואנסען פון די קאסטראמער ריזען : „אידעלעך" און „געפעהרליך"... ער־מא ! פליגעלעך אזוינע...

זאגט אבער דער אפיציר, אז „שדים שטעקען אין זיי !"...

קינדער פון וויגען געהען ארוים אויף דעמאנסטראציעס. אל־טע געהען ; פון די בעטען, פון די שפיטעלער ארוים !

אזא איינגעווארצעלטע שנאה ברענט אין זיי צו דער רוסישער מלוכה ; אזא פארקרעקטער הפּס — צו דער הייליגער צערקווע...

פליגען — און, אז מען דארף, ווערט פון זיי לייבען, טיגערען... זיי מאכען זיך נאר שוואך, ווי ביים „פריזיוו", פארשטעלען זיך אזוי, א כיטרע פאלק די אנטי־קריסטען !

און — מיט באמבעס געהען זיי !

ווערען שוין די פנימ'ער פון די ריזען פינסטער. הילען זיי זיך אין שטרענגע שאטען איין. אין די קינדערישע אויגען צינדען זיך שלעכטע פייערלעך אן ; דריקען די לאפעס די ביקסען פעסטער.

און קאמאנדירט מען:

— מארש!

נעהען זיי מיט פעסטע טריט און נאך א פעסטערען ווײַסען, וואס צו טון...

נעמען זיי אפ ארעסטאנטען פון צירקעל: אלט און יונג, פרויען און קינדער — און פיהרען זיי, ערנסט און שטיל־שווייגענדיג, און נישט אינגאנצען אהן שרעק, איבער דער גאס צו דער תפיסה—

קומט אקעגען א איד, גלאצט מען די אויגען אויס:

„ווי שטיל ער געהט... ער טאפט מיט די פיס, ווי מיט הענט, ער שלייכט זיך.. ער האלט עפעס אין ביידע הענט; און אזוי זאכט... און אזוי ווייט פון זיך“!

גיט מען איהם א רינגעל־ארום מיט אמאל — — —

זאגט דער פיהרער:

— גיב אהער!

לייבל פאלגט נישט.

וויל מען נעמען, ער לאזט נישט! רייסט מען, לייבל שמש ראנגעלט זיך:

— מאיע, מאיע, שרייט ער — ראזבאיניקי!...

קוים די בלינדע אויגען האבען דערזעהן, אז עס זענען סאלדא־טען. וויל ער שוין אוועקווארפען דאס פעקעל, דערהערט ער ערשט א אנגסט־געשריי:

— ניע בראסיי!

גיט ער א צאפעל און קרינט מיט א שטיק אין דער נאז...

פיהרט מען איהם, מיט די ארעסטאנטען צוזאמען, מיט׳ן אראפגעהאנגענעם נאז־פלינעל, צוריק אין צירקעל אריין...

לעגט מען דאס פעקעל אויף א גרינעם טיש און מען שיקט נאך סאפיארען...

קומען זיי, טרעטען אלע אפ. בינדען די סאפיארען זאכט דאס שטריקעל אפ, עפענען דאס פעקעל מיט פארציטערטע הענט און געפינען, איהר ווייסט שוין וואס...

נישט פאר'משפט.

מאכט מען א פראטאקאל:

— נישט געפאלגט דעם פאטרול... געוועהרט זיך... באליידיגט דעם פאטרול: „ראזבאיניקי" געזאגט.

פון פיפיקעל קיין ווארט נישט דערמאנט; איינגעשלונגען, נישט געווארען!

און מען האט געשריבען, גע'חתמ'עט. אוועקגעשיקט, וואו מען דארף... לייבלען, וואס א דאקטאר האט פארנעהט דעם נאדעלינעל, האט מען אויך אפגעשיקט וואו מען דארף.

נאך עטליכע חדשים, קומט זיך דאס אלץ צוזאמען אין „סוד"...

לייבל, די קאסטראמער: צוויי פון זיי אלס היטער, די רעשט אלס עדות און — דער פראטאקאל...

אלץ—אויסער דעם פיפיקעל.—

זיצען ביים רויטען טיש די אדונים שטרענג.

פרעגט דער פרעדסיעדאטעל:

— ביסט מודה?

שווייגט לייבל... ער הויבט נישט אן צו פארשטעהן.

ברומט א סודיא:

— ער וועט נישט ענטפערען!

דער קטיגור:

— פארקרעקט!...

הערט מען אויס די עדות...

זאגען זיי: טאק טאטשנא!

„עפעס א פעקעל געטראגען... נישט געפאלגט... געהאמפערט זיך... געזאגט: „ראזבאיניקי"...

פרעגט דער סניגור, דער אדוואקאט הייסט עס:

— וואס פאר א פעקעל?

זאגט איין עדות:

— כ'ווייס נישט... אפגעגעבען אין צירקעל.

— וואו איז ער אהינגעקומען?

ברומט א סודיא:

— אידעלעך — ארויסגע'גנב'עט...

און דער פּראָקוראָר:

— דערויף זענען זיי שוין בריה'ס!

ווייל דער אדוואָקאַט ווייטער פּרעגען, ווינקט זיך דער פּרעד־סיעדאטעל איבער מיט די חברים, און זאָגט שטרענג:

— דאָס געהערט נישט צו דער זאך!...

— נישט דאָס צירקעל ווערט גע'משפּט! — זאָגט ער.

לאָזט דער אדוואָקאַט דעם קאָפּ אראָפּ און הויבט אָן צו בעטען רחמים:

— רבותי, איהר זעהט דאך: אן אַלטער...

ברומט מען:

או—הו! די שנאה וואקסט מיט די יאָהרען!

און מען צוואוּוערטעלט זיך: דער מליץ יושר מיט'ן פּראָ־קוראָר:

— אויף א קוליע... — זאָגט דער אדוואָקאַט.

— אזוי קומען זיי צום פּריזיוו אויך! — לאַכט דער פּראָקו־ראָר.

— און טויב איז ער, און בלינד —

— געמאַכט... גאַנץ אידישליך...

— א האַלב טויטער!...

לאָבען שוין אַלע...

ווערט שוין דער אדוואָקאַט בייז. ער איז דאך עפּעס אויך א מענש מיט א דעה, — גיט ער א געשריי צו לייבלען אויף רוסיש:

— ע, זשיד, פּאַדנימי סוואָיו פּאַלקו...

פאַרשטעהט דאך לייבעל נישט א וואָרט, רופט מען צו א מבין אויף אידיש־לשון, זעצט ער איהם איבער:

— מען הייסט, לייבל, דו זאָלסט אויפהויבען די קוליע דיינע.

מוז ער.

האָט ער דאך אבער קיין כח נישט, ציטערען איהם דאך די הענט, און די קוליע איז א שווערע... שלעפּט ער, אז מען הייסט!

שלעפט ער און הויבט, און הויבט און גיט מיט אמאל א פאל אנידער...

— — — — — — — — — — — — — — — —

קורץ און בקיצור:

מען האט'ם נ י ש ט פאר'משפט!

דער שבת־גוי.

קאפיטעל 1.

עולם־הזה פון קארענעם שקעטאלע.
אלערליי ציין. א שוועקעכץ.

דער בעלעמער רב — אן אפגעריבען ספאדיקעל, אפגעריסען לאסטיגען קאפאטקעלע; א קליין אידעלע מיט אן אפענעם גרגרת'ל און לאכענדיגע גרויע אויגעלעך אין איינגעשרומפענעם פנימ'ל — דאס גרייז־גרויע פרעהליכע רב'ל הויבט זיך אויף, צווישען איין סוגיא און דער צווייטער, פארדעקט די אפענע גמרא מיט די שפא־קולען פון דער נאז אראפ, וליתר תוקף ועוז, — מיט דער פאטשיילע פון בוזעם ארויס, — און נעמט זיך, לשם תענוג — צו זיין ביסעל עולם הזה — צום קארענעם טאביק־שקעטעלע.

א שמח בחלקו און א מענש אהן א גאל, שמייכעלט ער צום שקעטעלע, און קלאפט אן מיט די קליינע פינגערלעך אן דעקעלע, פויקענדיג און פרענענדיג:

— פאראן אביסעלע?

און אז דאס שקעטעלע ענטפערט דעמפינליך:

— פאראן אביסעלע, פאראן!

עפענט ער עס מיט הרחבה אויף, נעמט מיט די קליינע פינגער־קישעלעך אביסעלע פונ'ם ביסעלע און טראגט צום נעזעל צו, און גיט א קליין שטאפעלע רעכטס, א קליין שטאפעלע לינקס, און נאך אמאל אזוי, ווערט איהם ליכטיג אין די אויגעלעך, זאפט זיך מיט נחת אן דאס הערצעלע, לאזט ער זיך איבער דער בית־דין שטוב, ממש טאנצענדיג, גיט ער אפ א שבח דעם בורא עולם, ממש זינ־גענדיג:

— אי־אי־אי, גאטעניו. א גוט וועלטעלע דו האסט עס באַ־
שאפען!

און ווארפענדיג פון פענסטערל א בליק אין מארק אריין, ווע־
רען איהם די אויגעלעך פייכט.

— וואס פאר א פיינע בריאה׳לעך עס דרעהען זיך אויף דיין
וועלטעלע ארום! אידעלעך און, להבדיל, א נ ד ע ר ע... אי־אי־אי!
מענשען גאלדענע, סאמעטענע, זיידענע...

פאלט עמיץ פלוצלונג אריין:

— רבי, געוואלד!

דערשרעקט ער זיך:

— וואס איז דיר געשעהען אזוינס, יענקעלע?!... יענקעלע?

ער קען איהם! גאנץ כעלם קען דער רב, כמעט ביי אלע
סנדק געווען... און אז ער דערזעהט א צובלוטיגט מויל ביי יענ־
קעלען:

— אוי, אוי, יענקעלע, ווער האט דיר שלעכטס געטאן, יענ־
קעלע?!

זיצט שוין יענקעלע אויף דער באנק פון פאר׳ן בית־דין־צדק־
טיש, מיט די הענט די פארבלוטיגטע באקען צוהאלטענדיג, און וויינט
זיך, ווי אן אומרוה רעכטס און לינקס אין דער ברייט, זאגענדיג:

— אוי, דער שבת־גוי, רבי! דער שבת־גוי!

גאפט ער דער כעלעמער רב:

— ווי קומסט דו אין דער וואכען צום שבת־גוי, יענקעלע?!

— א באשערטע זאך, רבי־לעב... כ׳געה, איבער׳ן מארק געה
איך מיר... ווי מיינט איהר, רבי־לעב? ליגט מיר אין זין דער שבת־
גוי? טראכט איך פון א שבת־גוי? וועגען פרנסה טראכט א איד;
מיט לעדיגע הענט וועל איך קומען אהיים! וואס וועט די פלונית׳־
טע, טראכט איך, זאגען... די ארורה מיינע... איהר קענט דאך זי,
רבי־לעב! קומט ער אקעגען, דער שבת־גוי. דערזעה איך איהם,
שכור־ניסלעך קנאקט ער זיך... און עפעס קונציג אזוי — א ווארף
מיט דער האנט דורכ׳ן אויר, פונקט אין מויל אריין, א קנאק, און
ווארפט שוין מיט די ליפען רעכטס און לינקס די שאלעכצער. האב
איך מיך אפגעשטעלט, קוק איך אויף זיין בריה׳שאפט.

גלייכט ער זיך אוים מיט מיר, זאגט ער:

— יענקעלע, עפען ס׳מויל, יענקעלע!...

מילא, בעט א גוי, עפּעז איד... און געמיינט האָב איד, רבי'ניו, ער וויל מיר שכור־ניסלעד וואַרפען אין מויל אַריין. — עפּען איד — נעמט ער, רבי, די פּויסט און גיט מיר א זעץ אין די ציין אַריין!

צוואָויינט ער זיך נאָך מעהר, יענקעלע!

— אוי, דער רוצח, דער רוצח...

איז עס אָבער דעם בעלעמער רב נישט ניחא.

נעהט ער נעהנטער צו און מוסר'ט איהם:

— דאָס האָב איך נישט ליעב, יענקעלע! ווי זאָגט מען עס. גלאָט אַזוי, אויף גאָטס א באַשעפעניש — רוצח?!...

— ער האָט מיר דריי ציין אויסגעהאַקט! — צוכליפּעט זיך יענקעלע, ווייזענדיג די ציין.

קוקט דער רב און שאָקעלט מיט'ן קעפּעלע און זאָגט, נישט גלויבענדיג:

— זאָגט דעם אמת, יענעקעל, ס'איז ד י י נ ע ציין?

— וועמעס דען, רבי? נאָט, רבי, זעהט!

און ער עפענט דאָס מויל און ווייזט איהם די לעכער...

קוקט דער רבי און גאַפט:

— הפלא ופלא, — זאָגט ער נאָך א ווײַלע, — א איד זאָל האָבען אַזוינע ציין...

— א וואָסערע דען ציין האָט א איד? — פרעגט יענקעלע אביסעל שוין דערשראָקען.

— נאָ, זעה! — ענטפערט דער רב און ווייזט איהם זיין אַלט מעבעל אין אַלטען מויל — אַנדערע האָבען לחלוטין־נישט קיין ציין, סיי־ווי־סיי, נישט אַזוינע ציין! כ'בין דאָך נישט קיין הייני־טיגער, נישט געזעהן אַזוינע ציין ביי א איד אין מויל!

און קלערען זעצט ער זיך דער רב; צוויי שאלות מיט אַמאָל:

— ווי קומען אַזוינע גרויסע געזונטע ציינער צו א איד?

— און — דער שבת־גוי, וואָס האַקט ער עס אין פרעמדע ציין אַריין?

קלערט ער און קלערט, ביז ער שפּרינגט אויף:

— אהא!

דאָס הייסט — דערגאַנגען:

— הא בהא תליא, יענקעלע! איינס אַן צווייטען ווענדט זיך

עס... דו זאגסט גלאט אין דער וועלט אריין „רוצח!" אויף גאטס באשעפעניש — „רוצח"! נישטא קיין רוצחים. עס זאלען זיין רוצחים אויף דער וועלט, וואלט די וועלט, חס־ושלום, קיין קיום נישט געהאט! אלא מאי? א מעשה שהיה פארצעהלסט דו דאך, און איך גלויב דיר, און איך זעה דאך די אויסגעהאקטע ציין, איז די מעשה, פארשטעהסט דו מיך, אזוי —

און ער כאפט אביסעל אטעם און פארטייטשט:

— שולדיג, יענקעלע, זענען טאקע דיינע ציין!

שפרינגט יענקעלע אין דער הויך:

— היתכן, רבי, מיינע ציין? און דער ערל?

— גאר אינגאנצען פטור איז ער נישט, דאס, יענקעלע, זאג איך נישט! דער עיקר חיב אבער זענען דיינע ציין, דאס הייסט: נישט דיינע ציין...

— וואס טייטש?

— לעג צו קאפ, יענקעל! דער ערל איז בטבע א מזג־טוב... שכור־ניסלער געהאט, דיך דערזעהן, האט ער דיך באמת געוואלט מהנה זיין, מכבד זיין... „עפען ס'מויל!", זאגט ער... אריינוואר־פען וויל ער: זיי האבען דאך ליעב וואילטאג און קינצעלעך! אבער אז דו, יענקעל, האסט געפאלגט, און ער האט דערזעהן גאנצע ציין, ז י י נ ע ציין, הייסט עס, אין ד י י ן מויל... פאר־שטעהסט דו דאך: אז „אינו ישראל", אין דיין מויל זיינע ציין, ווערט ער אונטערגעצונדען, וואס זאל ער טון? זעצט ער מיט דער פויסט!

— פאלג מיך, יענקעלע, — ענדיגט דער רבי, — מאך קיין עסק נישט דערפון... געה אהיים צו דיין פלונית'טע, זאג איהר, איך האב געהייסען, בפירוש געהייסען, זי זאל דיר מאכען א שווענ־קעכץ פון פייגען...

פאלגט יענקעלע, געהט אוועק, און דער רב רופט איהם נאך:

— און דאס אנדערע מאל, אז אז ערל הייסט דיר עפענען דאס מויל, עפען אביסעלע... נישט מעהר ווי אביסעלע, א שפאַ־רעלע! ער דארף גארנישט זעהן, אז א איד האט ציין...

קאפיטעל 2.

נאך אמאל קלעפ. דער רב וויל מתפלל זיין אויף א האלב ברויט. און עצה טובה.

נעהמט דער כעלעמער רב צו זיינע סוגיות צוריק, לערענט גע־שמאק און שעפט נחת פון דער הייליגער תורה. און כאפט פון צייט צו צייט אביסעלע פונ'ם ביסעלע עולם־הזה אינ'ם קארענעם שקע־טעלע... און דאס הארץ פון תענוג וואקסט!

— אוי, א וועלטעלע, א וועלטעלע...

אוןווארפט ווייטער א בליק, דורכ'ן פארגרינטעו אלטען שויי־בעלע, פון פענסטערל אין בית־דין־שטוב, צום מארק ארויס...

— און מענשעלעך, גאטעניו, סאמעטענע, זיידענע...

ענדינט ער די שבחים נישט. ווייטער אריינגעפאלען יענקעלע. נאך קיין חודש נישט אריבער.

גאפט ער, דער רב:

— וואס ס'האט זיך מיר גע'חלומ'ט די נאכט, יענע נאכט.

— וואס איז ווייטער, יענקעלע?

— דער שבת־גוי! רבי, אלע דער שבת־גוי! — שרייט יענ־קעלע. — און פאלט אויף דער באנק אנידער.

מוסר'ט איהם דער רב מיט לייטזעליגקייט:

— א פנע־דע דו ביסט, יענקעלע! וואס קריכסט דו אלץ צום שבת־גוי? קיין רוצח, חלילה, איז ער נישט. אבער גלאט אזוי — נאך וואס טויג עס דיר?

— פון הינטען איז ער מיר אנגעקומען, רבי'ניו... — פארענט־פערט זיך יענקעלע — פון הינטען, רבי־לעב! איך געה מיר דורכ'ן געסעל, רבי'ניו, אהיים... א ברויט האב איך פאר מיין הויזגעזינט געטראגען, פאר ווייב און קינדערלעך א ברויט געקויפט, זיין ליע־בער נאמען האט א ברויט באשערט! אונטער'ן ארעם טראג איך עס... קריג איך פלוצלונג הינטען־ארום א זעץ אין קאפ אריין, בין איך אומגעפאלען, חלש איך. האב איך מיך קוים אויפגעכאפט, — זעה איך, געהט דער שבת־גוי אוועק מיט'ן פולען מויל און קייט.

און דאָס ברויט ליגט מיר פאַר די פיס אָפּגעביסען — נאָט, זעהט, רבי'ניו — אוי, דער קאָפּ, דער קאָפּ! —

און ער ווייזט דאָס ברויט דעם רב און כאַפּט זיך אַן ביים קאָפּ.

באַטראַכט דער רב דאָס ברויט און זאָגט:

— דער קאָפּ איז אַ קליינינקייט, פון אַ זעץ, חלילה, שטאַרבט מען נישט! אבער זעה, יענקעלע, ווער האָט רעכט געהאַט?

— אָט זעה — ציין! אַן ערל, זעה, האָט ציין! זעהסט? אַ ביס, און מיט אמאָל אַ העלפט פון ברויט! איך וואָלט עס נישט גע־קאָנט!...

— יאָ, רבי! — איז מודה יענקעלע, — אָבער מיט'ן רוצח וואָס וועט זיין?! בעלעם איז אין סכנה!

בלאָזט דער רב פאַר זיך:

— אַי—י—י!

— און מיין נישט, יענקעלע, — ווענדט ער זיך צו איהם — אַז איך האָב קיין צער נישט דערפון... איך ווייס, וואָס אַ האַלב ברויט, ביי אַזאַ איד ווי דו, מיט אַזוי פיעל מיילעכלעך אין שטוב, באַטייט... עס וועט דיר טאַקע, נעבעך, פעהלען... עס זאָל זיך ווענ־דען אָן מיר, זאָג איך דיר בהן צדקי, איך וואָלט בפירוש געהיי־סען, קהל זאָל דיר אָפּקויפען אַ האַלב ברויט... פאַרוואָס נישט?... טאַקע אָרעם קהל, אָבער — אַ איד האָט היזק געהאַט און פון אַלע־מענס שבת־גוי! און אַ האַלב ברויט איז גלאַט קיין סכנה נישט... קהל ווערט נישט בדלות... ווייסט דו דאָך, איך האָב קיין דעה נישט...

צושרייט זיך יענקעלע:

— אַזוי?... הייסט עס, לית דין ולית דין... דער רוצח וועט אַרומגעהן פראַנק און פריי!

— רוצח, — ענטפערט דער רב געלאַסען, — איז פאַרט לאו דוקא... כ'האָב דאָך דיר איינמאָל שוין געזאָגט: די וועלט וואָלט, חס ושלום, קיין קיום נישט געהאַט! נישטאָ קיין רוצחים... אלא מאי? פרעגסט דו? שולדיג, זאָג איך דיר, יענקעלע, איז דאָס ב ר ו י ט! „על פת לחם — שטעהט אין די ספרים, — יפשע גבר." קענסט דאָך די קליינע אותיות — אַ מענש זינדיגט איבער אַ ביסעל ברויט!... און מען זאָגט: אַ איד איז עובר אויף „לא תחמוד"...

אמאָל אפילו אויף „לא תגנוב“... א גוי, להבדיל, אויף „לא תגזול“... אמאָל טאָקע אויף „לא תרצח“ אויך, אָבער נישט פון דער טבע... אלץ דאָס ברויט! דו ווייסט גאָרנישט, יענקעל, א יצר־הרע עס שטעקט אין ברויט. הנע בעצמך, זאָג אליין, יענקעלע, ווען נישט דאָס ברויט, וואָס וואָלט געאַרט א שבת־גוי, אז יענקעלע דרעהט זיך אַרום אויף דער גאַס, שפּייזט זיינע עופ׳לעך און ליובט גאָט? האָ? אָבער, אז מען דערזעהט ברויט... אז יענקעלע טראָגט א ברויט! יאָ, יענקעלע — פארשטעהסט! צוקיי עס גוט!...

און דער רב געהט צו, לעגט יענקעלען די הענט אויף די אַק־סעל און זאָגט מיט גרויס רחמים:

— ווייסט דו וואָס, יענקעלע? דו ווייסט דאָך, איך בין אן עניו, בטבע אן עניו... און האָב נישט ליעב יענע זאַכען... פונדעסט־וועגען, דיר וועל איך עס טון, דיר צוליעב! און, ווייסט דו וואָס? איך וועל מתפלל זיין אויף א האַלב ברויט פון דיינעטוועגען!

— א דאנק, רבי׳ניו! — שפּרינגט יענקעלע אויף דערפרעהט, און וויל אַרויס פון שטוב.

— נאָר הער, יענקעלע, — שטעלט איהם נאָך אָפּ דער רב.

— מעהר זאָלסט דו קיין ברויט, וואָס זיין ליעבער נאָמען ווערט דיר באַשערען, אָפען און בפרהסיא נישט טראָגען; מען דאַרף נישט אויפרייצען דעם יצר־הרע. האָסט א פאַלע — פאַרדעק!

קאַפּיטעל 3.

א ווייב מיט א קאַטשובע.
א מעשה פון הינטער׳ן באָד.

געהט יענקעל באַרוהיגט אוועק פון רב, און קומט נאָך א קור־צער צייט צוריק מיט געוואַלד צום דריטען מאָל, און ווייטער דער שבת־גוי.

— דאָס איז שוין — זאָגט דער רב — למעלה מן השכל. א איד זאָל זיך במשך פון איין זמן טרעפען דריי מאָל מיט א שבת־גוי — און דערביי דריי מאָל געשלאָגען ווערען! עס לעגט זיך גאָר־נישט אויפ׳ן מח!

— עס שטעקט עפּעס דערינען! — זאָגט ער — און ער קנייטשט איין דעם שטערן און הויבט אָן חוקר ודורש צו זיין:

— האָסט איהם געוויזען ציין?

— חס ושלום, רבי! אז איהר האָט נישט געהייסען?!

— געהאַלטען ברויט בפהרסיא?

— וועך ברויט, וועז ברויט, רבי?

וואָלט ער געהאַט ברויט, וואָלט ער גאָר צו דעם אַלעם נישט געקומען... ער איז אהיים געגאַנגען א ה ן ברויט... האָט איהם די פלונית'טע באַגעגענט מיט דער קאַטשיובע... איז ער אַנטלאָפען, איז זי איהם נאָכגעלאָפען... איז ער פון דער שטאָדט אַרויס, צום באָד געלאָפען... א אידענע, פון שטאָדט אַרויס לויפט זי נישט... קומט ער בשלום הינטער באָד אַרונטער, ליגט דער שבת־גוי אין גראַז; שפרינגט ער אויף, דער'הרג'ענען וויל ער איהם. אויפ'ן סאַמעראָדנע טויט, זאָגט ער! און שלאָגט, — קוים זיך אויסגעריסען...

— ווייסט דו וואָס, יענקעלע, — מאַכט שטיל דער רב, נאָך א פאַרקלערטער ווייַלע, — וועסט מיר מוחל זיין, איך גלויב נישט!

כאַפּט יענקעלע פון זיך אַראָפּ די קאַפּאָטע:

— רבי, אַזוי גרויס גאַלד, ווי גרויסע צייכען בלויע...

און וויל זיך אויסטון אינגאַנצען; לאָזט נישט דער רב:

— שוטה'לע, נישט דאָס מיין איך, — מאַכט דער רב, — דאַרפסט דיך גאַרנישט אויסטון... לשיטתי געה איך נאָך. איך קאָן גאַרנישט גלויבען, דער שבת־גוי, — גאָטס א באַשעפעניש, זאָל גלאַט זיין א רוצח! א רוצח דאַרף גאַרנישט זיין במציאות... און זאָג אליין, יענקעלע, היכא דמי, — רוצח? דו וואָלסט געקאָנט זיין א רוצח?

יענקעל זאָגט: ניין!

— איך אויך נישט! — זאָגט דער רב.

און פאַרטראַכט זיך, און כאַפּט זיך נאָך א ווייַלע אויף:

— אהא.

„דערגאַנגען!" הייסט עס, און ער צושמייכעלט זיך און זאָגט:

— ווייסט דו וואָס, יענקעלע? ! הער, וואָס איך וועל דיר זאָגען!

און ער שטעלט זיך אויף, און זייערט מלה במלה:

„הינטער'ן באד, זאג איך דיר, יענקעלע, מוז זיין דער ארט. וואו קין, ווי אין דער תורה הקדושה שטעהט, האט געטויט זיין ברודער הבל. —

און דער ארט, האבען מיר א קיימא־לן, איז מסוגל לרציחה, בפרט. איז עס א סכנה פאר א בן־נח, וואס קאן זיך בטבע נישט איינהאלטען" —

עפענט יענקעל מויל און אויערען:

— א!

— וואס? — שמייכעלט דער רב — עס לעגט זיך אויפ'ן שכל? מן הסתם, אז איך זאג זאג איך! א מכה־שולדיג איז דער גוי! פאלג־זשע מיך, יענקעלע, מאך דיר נישט דערפון. ווילסט דו, וה א פעלדשער, אניט לעג אליין צו קאלט וואסער. און שבת, איך ויש מיך אפילו נישט אין קהל־זאבען, אבער בשעת סכנה — שבת, אם ירצה השם, לאז איך אויסרופען אין שול אין בית־המדרש, דער עולם זאל וויכען דעם הינטערן־באד! און אפשר וועלען די בעל־בתים איבערטראגען דעם גאנצען מרחץ... אין שטאדט אריין, אין מארק אריין... נישט גלייכער, וואס? איז עס אבער שוין נישט מיין זאך! א גוטען טאג, יענקעלע...

קאפיטעל 4.

די אסיפה. יענקעל מוז אוועק.
דעם שבת־גוי — הוספה.

איז אבער נישט אוועק קיין גאנצער חודש און יענקעל איז געקומען נאך אמאל...

די ציין נ י ש ט געוויזען, קיין ברויט נ י ש ט געטראגען, הינטער'ן באד נ י ש ט געווען, און צובראכענע ביינער האט ער. —

הינטער דער שול האט ער איהם דערטאפט, דער שבת־גוי...

מוז שוין דער רב מודה זיין:

— אוי, א גזלן! טאקע ממש א גזלן!

און „א סכנה פאר גאנץ כ ע ל ע ם..."

— פאר מיר, למשל, נישט. איך קום ניט ארויס מפתח ביתי... נאך וואס? אבער — גאנץ קהל!

— ווארים — זאגט ער — וואס ביסטו עס מער פון אן אנדער בעלעמער איך? דו הייסט יענקעל, אן אנדערער הייסט גרונם; אין נאמען ווענדט זיך עס נישט. און איך וויים גארנישט, צי דער שבת־גוי ווייסט, ווי עמיץ הייסט? ווי עס רופט זיך דער, ביי וועמען ער נעמט די לייכטער אראפ...

— מוז מען שוין — זיפצט ער אפ — אן אסיפה מאכען... יא...

— און ווייסט, דער עיקר, פארוואס איך האב מורא, יענקעלע?

— פארוואס, רבי?

— פאר'ן יום־כפור'דיגען פאר־נעילה!

אז ערל קומט אין שול אריין, אנצינדען די נעולה־ליכט, קאן ער חרוב־מאכען בעלעס. אומברענגען, חס־ושלום, די גאנצע קהלה מיט אמאל!

און ליעב האט ער, — דער רב, „אומר ועושה"!

שבת העננגען שוין אין מקום קדוש קוויטלעך גרויסע, מיט אותיות שרייענדיגע:

אן אסיפה וועט זיין! א סכנה פאר דער שטאדט!

א סכנה — קומען זיך צונויף די קארפען־קעפ, איילען זיך די טיזליקעס, זיצט מען קאפ אויף קאפ — — —

— זאגט־זשע, וואס, רבי־לעב...

— זאל יענקעלע, — זאגט ער — דערצעהלען.

זאגט יענקעל זיין עדות. דערצעהלט דער רב, ווי עס איז איהם אפגעפאלען א סברא נאך סברא... און אז גערעכט איז געבליבען יענקעלע — —

— א רוצח, — שרייט יענקעלע, - א רוצח!

ציטערט „א פיש אין וואסער"...

— וואס־זשע טוט מען, רבי'ניו?

נישט לאנג ווארטען לאזט דער רב, און זאגט אזוי:

— איך זאל — זאגט ער — האבען א דעה ביי קהל... מען זאל מיד באמת פרעגען, וואלט איך אזוי געזאגט:

יענקעל זאל קודם כל, און טאקע באלד מארגען, אם ירצה

חשם, און נאר באגינען טאקע ערגעץ אוועק... ווארים אויף איהם האט ער שוין א חזקה, דער שבת־גוי... מעהר ווי א חזקה, א כיון־דרש...

ולהשים אפו, כדי מציל צו זיין קהל פון סכנה, זאל מען דעם שבת־גוי נעבען הוספה:

א גרעסער שטיק קוילימש, צוויי טרינק בראנפען. איך ווייס? אולי ירחם!...

— — — — — — — — — — — — — — — —

איהר לאכט?

און דאך שטעקט אין יעדען פון אונז א שטיק בעלעמער רב!

די אכטע אפטיילונג אין גיהנום.

מיד, פארמאטערט ליג איך אויף מיין געלעגער און וויל זיך דערמאנען, ווי אזוי דאס האט פאסירט:

אויף א פארזאמלונג בין איך געווען, א רעדע געהאלטען.

פלאם־פייער האב איך געשיט! מיט פיילען געשאסען... ווי מיט א בלויזען, שארפען שווערד האב איך דעם עולם געפאכט!

און איך רעד, און איך הער מיך צו צו מיינע רייד; און האב נחת פון זיי! איך בין דער העלד, האלט מלחמה פאר אלע, וואס איז שעהן און גוט. איך בין דער קעמפער פאר פרייהייט און פאר אלע גוטע, זיסע און שעהנע זאכען, וואס ערווארטען אונז אין דער ווייטער צוקונפט, וואס קומט דאך אלע נעהנטער און נעהנטער צו אונז!

און איך רייס ארונטער די מאסקע פונ'ם שקר און שטעל איהם צום שאנד־זייל; איך רייס פון איהם אראפ די קליידער פון לייב, און שטעל איהם בלויז — פול קרעץ און וואונדען...

מיט אמאל דאך בין איך פארשוויגען געווארען!

די קראפט איז אפגעשוואכט, דאס פייער אויסגעלאשען, און די צונג אין מויל איז א שטיק בליי געווארען.

וואס איז מיר אזוינס געשעהען?

רעדענדיג, האב איך, נישט ווילענדיג, די אויגען אויפגעהויבען, און אנטקעגען מיר איז א שפיגעל געהאנגען. און איך האב מיך דערזעהן, מיינע אויגען דערזעהן: א שלעכטער גלאנץ ברענט אין זיי, א מארנע פייערל. גארנישט מיינע אויגען! און דאך באקאנט זענען זיי מיר. אמאל האב איך אזעלכע אויגען געזעהן.

ערשט איצט דערמאן איך זיך, ווען.

אין א קאזארמע האט מען א זעלנער געשמיסען. זיינע ברידער, די סאלדאטען, וואס האבען די שמיץ געגעבען, האבען אזעלכע אויגען געהאט, און די אויגען האבען געזאגט: היינט שמייסען מיר דיך, מארגען וועסט דו אונז שמייסען — און מיר שמייסען שוין פאר מארגען אויך!

אין שפיגעל האב איך מיך דערזעהן! נישט ווי א צוקונפטס־העלד האב איך אויסגעזעהן, נאר ווי א געשמיסענער, וואס שמייסט!

פארשוויגען בין איך געווארען... און די צוהערער? זיי האבען פריי אויפגעאטעמט; זיי איז אראפ א שטיין פון הארץ!

אזוי ווי די בהמות אין פעלד נאך א שרעקליכען האגעל האבען זיי זיך געפיהלט! ווי קינדער, וואס זיצען אין דער פינסטער, אז מען ברענגט זיי פלוצלונג א ליכט אריין! ווי היגקעדיגע, וואס שטעהען אומבאהאלפענע אנגעשפארט אן וואנט, אז מען דערלאנגט זיי די קוליעס, וואס זיי האבען אראפגעלאזט און קאנען זיך פריי באוועגען.

און א יונגערמאן כאפט אן זיין פריילין ביי דער האנט און פרעגט: „ערלויבט יעצט? ערלויבט?" און זי שאקעלט מיט איהר שעהנעם קאפ און ענטפערט מיט א זיסען שמייכעל: „ערלויבט! ערלויבט!"

און איך בין פון דער אסיפה אנטלאפען.

מיד און צובראכען ליג איך אויף מיין געלעגער. די לבנה שווימט און קוקט צו מיר אין פענסטער אריין.

דער שיין פון דער לבנה, זאגט מען, איז מסוגל צו חשבון הנפש, צום אריינקוקען אין זיך אליין... איך שפיי דערויף! קאן איך נישט אויף דער לבנה, שפיי איך צו דער סטעליע...

אבער וואס איז דאס?

צוויי אויגען שווימען ארוים פון דער וואנט און קוקען.

א כשוף־מאכערין די לבנה! איינס פון איהרע קונצען...

אבער וועמעס אויגען זענען דאס?

זענען דאס די אויגען פון די זעלנער, וואס שמייסען זייער ברודער, אדער די אויגען פון די, וואס פלעגען מיך אפהאלטען

אויפ'ן וועג פון איין מיראדש צום צווייטען און פרעגען: ווילסט נישט א גלאז וואסער?

און די אויגען קוקען אויף מיר נישט מיט כעס און נישט מיט קיין באזונדערען חן. ארום זיי באוועגט זיך א ווייס, בלייך פנים. אט שווימען נאך ארויס א בארד און פאות ווי שניי, א ספאדיקעל... ענדליך א גאנצער קאפ...

— ווער זייט איהר, רב איד?

הערט ער נישט.

— ווער זייט איהר, אלטער?

באוועגט זיך דער שאטען און ענטפערט:

— איך? איך בין דער „שבט מוסר“!

געפעלט מיר דער וויץ. געה איך איין אויף דעם לבנה־שפאס און זאג:

— שלום עליכם אייך, „שבט מוסר“!

ענטפערט ער מיר: „עליכם שלום“, ווי דער שטיינער איז, און ריהרט זיך און געהט נעהנטער צו צו מיר — —

א קליינינקער איז ער, דער „שבט מוסר“, אבער א גלייכער. איינפאכע מאנירען, אין די אויגען תמימות... נאר קוקען קוקען זיי גלייך און זיכער, גלייך עס וואלטען אויף דער וועלט קיין ספקות נישט געווען; גלייך אלץ, וואס מען זעהט, איז אזוי איינפאך און זיכער... און זיין קול איז איינפאך קלאר, אהן א פארב, אהן א ציטער. ווארט פאר ווארט שיט זיך איהם פון מויל, ווי זאמד, יעדעס ווארט האט זיין ממשות...

— דאס האט איהר דאך דעם גיהנום באשריבען?

— איך!

— און איהר האט'ם ריכטיג באשריבען? — נישט צוגעלעגט נישט אראפגענומען? איהר מוזט דאך איצט וויסען, מיט אייגענע אויגען געזעהן!

ער באליידיגט זיך נישט, און ענטפערט אויסמיידענדיג:

— איך האב איהם אויך ביים לעבען געזעהן.

— ביים לעבען?

— געוויס... אין חלום...

— און ער איז ווירקליך אזוי, ווי איהר האט איהם אויסגעמאלט, ווי איהר האט איהם אין חלום געזעהן?

— ער איז גרעסער געווארען... מען האט צוגעגעבען אן אכטע אפטיילונג...
— נאך וואס? פאר וועמען?
— ווילסט וויסען?

— די אכטע אפטיילונג, — דערצעהלט דער „שבט מוסר“ — איז פאר דיר און פאר דיין גלייכען צוגעקומען; פאר אלע נ י י ע זינדיגע, פאר די „מאדערנע“, ווי איהר רופט אייך...
— וואס איז דער אונטערשיד?
— הער: אמאל איז צווישען גוף און דער נשמה א שטענדיגע מלחמה געווען. די נשמה, א טייל פון זיין ליעבען נאמען, האט זיך אלץ צום הימעל געריסען, ארויף, ארויף צו דער הויך, האט זי אלץ געוואלט; און דער גוף, דער שמוציגער גוף, די „טפה סרוחה“, האט אלץ געצויגען אראפ, אראפ, זינקען האט זיך איהם געוואלט. זינקען אין שמוץ און אין מיאוס׳קייט... האט מנצח געווען די נשמה מה טוב! האט אבער גובר געווען דער גוף? נו, האט דער גוף זיין פסק געקריגען. ע ר האט דאך געזינדיגט!
מיט וואס קאן מען שטראפען א גוף? מיט הייסע ברענענדיגע סמאלע, מיט פייער, מיט וואסער, מיט שלאנגען, מיט עגדישען און מיט אלערליי קאטארזשנע ארבייט אין מדבר, אין וואלד, אין חורבות פון הייזער, וכדומה.
דערצו האט מען די אלטע „שבעה מדורי גיהנום“ באשאפען, זיבען אפטיילונגען, און יעדער פלעגט אין זיין אפטיילונג איבער־קומען זיין פסק און זיין צייט.
היינט אבער זענען אנדערע צייטען געווארען — אנדערע זינד...
די נשמות מאכען א בונט... די נשמות רעוואלטירען! די נשמות האלטען מלחמה מיט אלע זיבען הימלען, מיט גאט און זיין נאטור... אלץ דארף בעסער זיין, אלץ ווילען זיי איבערמאכען און מיט׳ן קאפ אראפ איבערקערען!
נישט קערפער זינדיגען איצט, נאר די נשמות! אומגעדול־דיג, שטויסט איהם צום קץ, פאר דער צייט אראפברענגען משיח׳ן.

די אוינגען קריכען אייך ארויס! און איהר ווירטשאפט, גלייך עס וואלט אייער וועלט געווען, און איהר קאמאנדאוועט, גלייך די מענשהייט וואלט אייער פארקויפט מיליטער געווען... פאר אייך איז אין די שבעה מדורי גיהנום קיין פלאץ נ י ש ט געווען.

— און אין דער אכטער אפטיילונג איז קיין ברענענדע סמאלע נישטא?

— ניין.

— און קיין פייער און קיין וואסער?

— נישט...

— און שמייסען שמייסט מען אויך נישט?

— קיין זכר פון ריטער!

— און עסען און טרינקען און שלאפען קאן מען דארט?

— אפילו לעזען און שרייבען און ארויסגעבען...

— מיט וואס דען שטראפט מען?

— זעה, פון מערב־זייט ציהט זיך א שווערער וואלקען, א דער לבנה שווימט ער, דעקט ער זי צו, פארשווינד איך; נאר אין איהר ליכט קאנסט דו מיך זעהן... פויל רוקט זיך דאך דער וואל־קען, וואס איך וועל קאנען, וועל איך דיר איבערגעבען, איילען דאך מוז איך מיך... הער!...

מען נעמט, צ. ב. ש., א מענש, וואס האט, ווי דו, קיין צייט נישט געהאט, און מען שטעלט איהם א נאקעטען פאר א בארג מיט שניי. שטעהט ער, ער שטעהט און באלד פאלט איהם איין, מען דארף דעם שניי צולאזען און דערפון וואסער מאכען. ווערט דערפון א שטימונג, אזוי רופט איהר דאך עס? און פון דער שטי־מונג א פארלאנגען, פון פארלאנגען א ליידענשאפט: ער מ ו ז! און ער לויפט צו צום שניי בארג, און ווארעמט איהם מיט'ן לייב, ער נעמט איהם ארום, באהעפט זיך אין איהם, אטעמט אריין מיט היץ, שפארט זיך אין איהם אריין מיט לייב און לעבען.

— דער שניי מוז צוגעהן... וואסער מוז זיין, וואסער פליסט, וואסער איז באוועגונג, וואסער איז גליק.

— און שדים טרייבען אונטער?

— נאר וואס? די תאוה טרייבט בעסער! און ער שניידט זיך אריין אינ'ם שניי אלץ טיפער און טיפער, און פון וואנען ער רוקט זיך אפּ, ווערט צוריק געפרוירען און ער ארבייט ארומגערינגעלט מיט שניי און שניי־בארג אין דער פינסטער, וואס צופלאסען ווערט געפרוירען...

— און?

— און ער מאכט פון שניי — אייז!

— שרעקליך!

און איין אנדערען נעמט מען און מען שטעלט איינעם אליין אין א פעלד, אויף א הארט ליימיג פעלד.

איבער'ן קאפּ — א וואונדערבאר שעהנער הימעל, אהן א לייכט וואלקענדעל, ריין, אבער פאר דאס, אויך ריין פון זון, לבנה און שטערען... ווארים — איז דען א הימעל פאראן? עפּעס א בלוי ליילעך, א פּרוכת... וואס נישט? טראמפּעלט ער ארום אין ליים, איינער אליין, ווי אין א מדבר... ער איז דאך דער איינציגער, וואס לעבט, פיהלט, טראכט און דענקט!

פאלט אבער אויף איהם אן אומעט, ער וויל לעבען ארום זיך... געפינט ער עס נישט, וועט ער עס מאכען! ביים לעבען, האט ער פאר טויזענטער געליטען, פאר צעהנדליגע טויזענטער געווירקט, פאר צעהנער טויזענטער געדענקט! זיין נשמה איז דאך די נשמה פון מיליאנען געווען! איז ער קיין באשעפער נישט? קאן ער נישט דאס זעלבע, וואס גאט? און שטויב נעמט ער פון דער ערד און ליים, און בלאָטע, און קנעט, און מאכט — נאר וואס וויל ער דאס מאכען? פייגעלעך מאכט ער, פייגעלעך מיט פליגעל! דער מענש, וואס האט קיין פליגעל נישט, איז גארנישט... דערנאך וועט ער אדלער מאכען, דערווייל פייגעל!

קנעט ער פייגלעך, צוערשט קליינע — אבער מיט פליגלען מאכט ער זיי, קנעט אויס און בלאזט אריין זיין אייגענע נשמה;

ווערען זיי לעבעדיג, די פייגעלעך, און ער פרעהט זיך, און טאנצט אונטער, און רופט צו זיי: „פליהט, פליהט, פייגעלעך מיינע, ארויף אין די הויך!“

נאר די פייגעלעך פליהען נישט. אויף דער ערד היפען זיי ארום אין ליים, און זוכען א ווערימעל די הערצלעך אונטערצושפארען... אבער קיין ווערים זענען נישטא, צאפלען זיי און געהען אוים פאר הונגער...

און טרעפט, אז צוויי פאר פליגלען הויבען זיך און פליהען, איז עס אן „ער“ און א „זי“ און זיי שפילען זיך...

ער שרייט: „צום הימעל! צום הימעל!“

און זיי שפילען...

כאפט ער שטיקער ליים אוןווארפט אויף זיי און טויט זיי, און קנעט און מאכט אנדערע פייגעל...

און דאס פעלד ווערט פול מיט פגרים, מיט טויטע פייגלען... ארום און ארום איהם פגרים, נאר פגרים — —

— אומגליקליכער!

מען נעמט אויך א זינדיגען מענשען און מען ווארפט איהם אריין אין א גרוב פון הינט.

— פרעסען זיי איהם אויף לעבעדיגערהייט?

— חס־ושלום! הונגעריג זענען זיי, די כלבים, נאר איהם עסען זיי נישט — ער איז דאך זייער פריינד, ער רעדט דאך צו זיי, צו די הונגעריגע הינט! א פראפעט פאר הינט איז ער!

צוערשט רעדט ער צו זיי הינטיש אויף זייער שפראך, און אז זיי הויבען אן איהם צו פארשטעהן — ווארפט ער אריין עטליכע מענשליכע ווערטער! וואס אמאל מעהר, וואס אמאל מעהר...

און אזוי שטעהט ער און רעדט, און נעמט פון זיי קיין אויג נישט אראפ, און מיט אויגען צויבערט ער זיי, האלט די הינטישע נשמות איין!

אלץ איז אנטוויקלונג! די סארטען פארענדערען זיך — פון הינט ווילען מענשען זיין!

און אט שטעלט זיך שוין א כלב אויף צוויי פיס, און מיט די

אנדערע צווי פיס טאפט ער ארום זיך. א צווייטער בילט נאר, אבער אינ'ם הינטישען בילען הערען זיך שוין גאנצע טענער, הע־כערע, מענשליכע...

און ע ר רעדט אלץ; און מיט זיינע רייד און מיט זיינע אויגען גיסט ער אויס א וואונדערבארען צויבער אויף די כלבים. אט שטעהען זיי שוין אלע גלייך ווי מענשען... אט הויבט שוין איינער פון זיי אויף א פוס, ווי א האנט, און ווייזט צום הימעל!

און אין די אויגען פון יענעם הונט האט עפעס א בלישטש געטאן, — א שאטען פון ו ו י ל ע ן, פון זעלבסטבאוואוסטזיין האט זיך אין זיי באוויזען!

נאך א ווילע און די אויגען פון אלע הינט וועלען אויפשטיי־גען, אויפפלאמען וועט אין זיי דער ו ו י ל ע ן. אין דעם הונגער זייערען האבען זיי דאך פארגעסען; זיי האבען דאך פארגעסען. אז די זענען הונגעריגע הינט; נאך א ווילע און עס וועט זיך אין זיי דערוועקען דער גרויסער, דער וואונדערבארער געדאנק —

— און דאן?

— עס וועט נישט געשעהען! א מלאך חבלה ווארפט פלוצלונג א ביין אין גרוב, די הונגעריגע הינט לאזען זיך אראפ אויף אלע פיער, בילען, רייסען זיך איבער'ן ביין... און ערשט, אז דער ביין פארשווינדט, הויבט אן דער נביא אויפ'ס ניי... און אזוי שטענ־דיג...

— גרויזאם!

— גרויזאם!

און איינעם האב איך לעבען א הויכען בארג געזעהן. אויפ'ן שפיץ בארג שיינט א וואונדערבאר ליכט, ער שטעהט אונטען פאר־בענקט, עס ציהט איהם ארויף, ארויף צום ליכט, צום צויבער־שיין, דארט אין זיין גליק... דארט אין דער הויך, וואו די לופט איז ריין, וואו דאס שטראלט און עדעל־ווייס בליהט...

— שטייגט ער?

— זי לאזט נישט... מאכט ער א שריט צום שטייגען, עפענט זי איהרע אויגען אויף און קוקט אויף איהם. אויך אין איהרע אוי־

גען איז א צויבער־שיין דא. אויך אין איהרע אויגען איז א הימעל דא. און זונען און שטערען און אלערליי זיסע שטראלען — —

— געהט ער צוריק!

— און דאן פארמאכט ער די אויגען... און אויף און אפ געהט ער, צווישען ליכט און ליכט, שטראל און שטראל...

— פארוואס נעמט ער זי נישט מיט?

— זי איז נישט זי...

— דער וואלקען איז נאהנט, נאר פון אדלער און שוויינען־פעט וועל איך דיר דערצעהלען...

— און דאס וואס איז?

— א קלייניגקייט! מאנכע פון אייערע נביאים, אייערע פראפעטען ווערען אין אדלער מגולגל, אין גרויסע אדלער מיט ברייטע פליגלען, נאר אין שוויינען־הויט געקליידט...

און די נביאים אייערע הויבען זיך אין די לופטען; הויך, גאנץ הויך פליהען זיי, דעם הימעל ווילען זיי איינגעמען, דעם כסא הכבוד פארנעמען! אין דער הויך אבער, אין דער טריקעניש שפאלט זיך די שוויינען־הויט. און אז עס מאכען זיך זייא וואונדען און ס'הויבט אן שטארק וועה צו טון, פאלען די אדלער אראפ אין נאסע זומפען אריין, וואו זיי וויקען די הויט זייערע, וואו זיי היילען די שוויינען־הויט פון וואונדען...

און אזוי געהט עס ארויף און אראפ, ארויף און אראפ —

נאר מיט אמאל איז די לבנה פארשוואונדען און דער „שבט מוסר" מיט איהר.

אז איך בין אויפגעשטאנען און א ליכט אנגעצונדען, האב איך אויפ'ן טיש א פאסט־קארטעל געפונען:

— איהר זייט געבעטען צו קומען מארגען אויף א פארזאמלונג — —

איך האב עס פארברענט.

די פאַרשטויסענע.

אַ גאַנצען מאַי — רעגען און קעלט.

עס האָט זיך געוואַכט, עס וועט שוין קיין רעכטער זומער נישט זיין. עס וועט שוין אַזוי פּרירען און נעצען אַ גאַנצע צייט.

פּלוצלונג, ערב שבועות באַווייזט זיך די זון.

— תורה איז ליכט: — האָט דער טאַטע מיט אַ שטאַלצען נחת געזאָגט, און גענומען זיך אויסזוכען דעם תיקון שבועות אויף ביינאַכט.

— לכבוד דעם הייליגען יום־טוב. — פאַרטייטשט די מאַמע מיט פרייד און נעמט זיך צום פּוטער־געבעקס.

— געלע חלה וועל איך אייך באַקען! — האָט זי אונז צוגע־וואַרפען אַ בשורה.

און באַלד האָט דער אויסגעמישטער געשמאַק פון פרישׁ טייג, זאַפערען, צימרינג און נעגעלעך, פון פאַרצוקערט־זויערליכען קעז און צולאַזטער פּוטער פאַרפולט די שטוב.

מיין יונגערע שוועסטער חנה האָט געשוויגען. זי זיצט זיך ביים פענסטער איבער אַ ראָמאַן, זי לעזט אָבער נישט און קוקט עפּעס אומרוהיג אין גאַס אריין. אַזוי איז זי שוין.

די מאַמע רופט זי עטליכע מאָל צו הילף, זי ענטפערט נישט. אַרום די ליפּעלעך שפּילט אַן איראָנישער שמייכעל. זי שווייגט.

— פוילע זאַך! — ברומט די מאַמע, — ביכער־שמיכער... וואָס וויים זי פון אַ יום־טוב!

דער טאַטע מישט זיך נישט... אין שטוב־זאַכען מישט ער זיך קיינמאָל נישט אריין... ער האָט דערווייל געפונען און אָפּגעשטויבט דעם תקון שבועות און האָט זיך פאַר׳ן באַד צוגעלעגט שלאָפען, מען וועט דאָך אויף־זיין ביינאַכט. און די מאַמע הערט דעריבער אויף צו ברומען; זי וויל דעם טאַטען נישט וועקען.

זי האט מיך מיט א וואונק צוגערופען, דערלאנגט א פאר גראַ־שעז, און געהייסען ארויסגעהן קויפען שאווער (גרינס) אויף דער פאדלאגע, און קאלירט פאפיר, אויסצושניידען רייזעלעך צו די פענסטער...

איין גאט ווייסט: עס איז מיר א שאד געווען איבערצולאזען די שטוב מיט דער שיסעל סמעטענע, דעם פארצוקערטען קעז און די שקארמיצלעך מיט ראזשינקעס, אבער אליין קויפען, אליין אויסדינגען און באצאהלען פאר גרינס און פאפיר, איז מ ע ה ר יצר־הרע, — און איך בין ארויסגעלאפען פון שטוב.

און נאך דער פרייד — א שרעקליכע שבועות־נאכט...

חנה, מיין שוועסטער, איז אוועק...

מיר, איך מיט'ן טאטען, זענען מיר געגאנגען דאווענען, די מאמע האט זיך פאר ליכט־בענשען צוגעלעגט... איינגעדרימעלט.

אין דרימעל האט זי עפעס א פייף געהערט, נישט געמאכט זיך דערפון — און דאס איז פאר דער שוועסטער חנה א צייכען געווען — זי איז אוועק! צו אונזערע פיינט אוועק...

און אויסגעקליבען האט זי שבועות, זמן מתן תורתנו...

אלץ געהט פארביי...

אויף'ן ארט בלייבט גליק און אומגליק, דאס גוטע און דאס שלעכטע... מיר אבער געהען ווייטער און ווייטער צום ארט, וואו א ל ץ ווערט פארגעסען, און פיליכט אויפ'ם ניי דערמאנט... אלץ, וואס מיר האבען דורכגעלעבט, בלייבט ליגען הינטער אונז ווי שטיינער אויפ'ן איבערגעגאנגענעם וועג... ווי מצבות, אונטער וועלכע מיר האבען אינ'ם גאנג אונזערע גוטע און שלעכטע פריינד באגראבען...

אבער חנה'ן קאן איך נישט פארגעסען...

דאס לעבען, צו וועלכען זי איז געלאפען, האט זי צוריק גע־שטויסען. פון זיך ארויסגעווארפען. געשווינד האט איהר דאס גע־

חאַפּטע גליק פֿאַרבליהט און פֿאַרוועלקט. פון די אויסגע'חלומ'טע בלומען זענען ברענענדיגע דערנער געוואָרען.

צוריק קומען האָט זי נישט געקאָנט...

אויפ'ן וועג איז געשטאַנען דאָס געזעץ, ווי אויך — צוויי קברים... דעם טאַטענס און דער מאַמעס קבר...

וואו איז זי?

יעדען שבועות־אָווענט באַווייזט זי זיך מיר...

זי באַווייזט זיך פון גאַס, שטעלט זיך ביים פענסטער... זי האָט מורא, אָדער זי האָט קיין שליטה נישט אין א אידישער שטוב אריינצוקומען.

מיט ווייט אויפגעריסענע אויגען קוקט זי דורכ'ן פענסטער אין שטוב אריין און זעהט מיך איינעם אליין..

דערזעהט מיך און קוקט אויף מיר מיט שרעק, געבעט, און צאָרן...

איך פאַרשטעה זי:

— וואו זענען זיי? — פרעגט זי מיט שרעק.

— פאַרצייט! — איז איהר געבעט.

— און שולדיג — זאָגט זי צאָרניג — זייט א י ה ר!

וואָס האָב איך געוואוסט פון אייער בלוטיגען קאַמף מיט יענע?

דו האָסט עס געוואוסט; אין חדר געלערערענט. מ י ־ נ ע ב י כ ע ר האָבען מיר דערפון קיין וואָרט נישט געזאָגט...

ביי אייך אין שטוב האָב איך א פרעמד לעבען געלעבט; א פרעמד, שעהן־אויסגעטרוימט לעבען, א לעבען פון ביכער ארויס...

האָב איך עפּעס פאַרראַטען, אַז עפּעס נעפעלשט?

איך האָב נאָר געלע חלה מיט זאַפּע־ען אויף אנדער זיס־געבעקס פאַרביטען... מעשה'לעך פון „צאינה וראינה“ — אויף ביכער... תחנות — אויף ראָמאַנען!

אַביסעל גרינס אויף א פּאָדלאָגע — אויף פריי, פריש גרי־נעם וואַלד און פעלד!...

דאָס ענגע, דושנע, פאַרהאַמערטע לעבען — אויף זון און בלו־

— ניין, סאַשע, איך וועל מיך נישט פריהער געהן וואַשען, ביז דו וועסט נישט אַליין מודה זיין, אז איך בין גערעכט. דאַ אין דערהיים האָב איך גאָרנישט וואָס צו טון, אָבער דאָרט אין דעם בית־המדרש האָב איך אסך צו טון, ווייל ווער וועט זיך דערמיט אָפּגעבען, אַז נישט איך? אפשר יאַשקע קרעמער, וואָס האָט נישט קיינמאָל קיין צייט, אפילו צו עסען? צי אפשר יחיאל דער דאָרפֿ־געהער, וואָס געהט אוועק פון דערהיים שבת־צו־נאַכטס, תיכף נאָך הבדלה, און קומט אהיים ערשט פרייטאָג אין דער שפּעט? צי אפשר ראובן פּראַצענטניק, וואָס לויפט זיך אַן א גאַנצען טאָג צווישען די אָרעמע לייט, צוזאמען צונעמען די עטליכע זעקסער־לעך פּראַצענט? אָדער אפשר איינער פון די אָרעמע בעלי־מלאכות, וואָס מוזען נעבעך שווער און ביטער ארבייטען אויף פּרנסה?

— לאָמיך שוין געמאַך! איך בין שוין נישט בייז...

— שאַדט נישט. איך וויים, אז דו ביסט שוין נישט בייז. איך וויל דיר אָבער נאָך באַווייזען, אז איך טו פאַר מיינעטוועגען אויך. אַט קוק, סאַשע, קוק אַן מיין ווייסע באָרד־און־פּאות! מיין נישט, אז איך בין נאָך א יונגער מענש. מען מוז זיך שוין מאַכען אַנגריי־טען אין וועג אריין...

— אין וועג אריין? וואָס פאַר א וועג? — פרעגט סאַשע פאַר־וואונדערט. זי האָט אָבער באַלד געכאַפּט, וואָס ער מיינט און האָט אויסגערופען מיט שרעק: חס־ושלום, חס־ושלום! רעד נישט, רעד נישט! אל תפתח פּה לשטן!

— האָב נישט קיין מורא, סאַשע. דו ביסט שוין אויך עלטער פון צוואַנציג יאָהר... און וואָס וועלען מיר טון, אז מען וועט אונז דאָרט פרעגען, וואָס מיר האָבען אַזוינס געטאָן אויף ד ע ר וועלט? וואָס וועלען מיר אויף דעם ענטפערען? אפשר וועלען מיר זאָגען, אז מיר האָבען דאָ געגעסען און געטרונקען? און וואָס וועט דער אויבערשטער זאָגען? דו למשל, וועסט דיך נאָך קאָנען ריהמען, אז דו האָסט עוסק געווען מיט הכנסת כלה...

— זיי שטיל! — בעט זיך סאַשע. זי האָט מורא, עס וועט איהר שאַטען צום שכר אויף יענער וועלט.

— איבער דעם וויל איך אויך טון עפּעס גוטס...

— זעהר גוט, זעהר גוט. טו ווי דו ווילסט. געה זיך נאָר וואַשען...

ר׳ יוחנן גבאי.

מיד, אנגעהארעוועט פון קהל'שער ארבייט, איז ר' יוחנן גבאי געקומען אהיים. אין דער קיך איז איהם שוין אקעגען־געקומען דער ריח פונ'ם עסען, פונ'ם פלייש און די געקאכטע עפעל. און ער איז שנעל געגאנגען ווייטער אין דעם צווייטען צימער אריין, דארט האט איהם אבער דאס וויב זיינס, סאשע, נישט פריינדליך אויפגע־נומען.

— בטלן! — האט זי געשריען מיט געבייזער, ווי דער גבאי האט זיך נאר געוויזען אויף דער שוועל.

— וואס בייזערסט דו דיך אזוי? — האט זי דער גבאי גע־פרעגט, ווערענד ער האט זיך אנידערגעזעצט אויף א בענקעל אפ־רוהען.

— ער פרעגט נאך, וואס איך בייזער מיך! תמיד ביסט דו פארנומען מיט קהל־זאכען און ווען ועסט דו, בטלן, עפעס טון פאר דיר?

— פאר מיר? — האט זיך דער גבאי געוואונדערט — וואס האב איך דען פאר מיר צו טון? אונזערע קינדער זענען שוין, ברוך השם, זעלבסטשטענדיגע מענשען און אונז אליין, דאכט זיך, פעהלט אויך גארנישט... און וואס האב איך צו טון? — ארומקוקענדיג זיך אין שטוב, גיט ער נאך צו: דאס בעט זעה איך איז צוגעבעט אהן מיר, די כלים זענען אויפגעפוצט אהן מיין הילף; די ווענט האב איך אפילו נישט אנגעריהרט, און איך זעה דאך נישט אויף זיי קיין פיצעל שפין־וועבס. דער טיש איז אויך שוין צוגערייט. דאס טישטוך איז וויים ווי שניי, די גאפעל־מעסער און די לעפעל בלישטשען ווי גאלד. איך זעה אויך א געמאכטע רעטעך, אביסעל געריבענעם כריין, א פלעשעל בראנפען...

— הער שוין אויף מיט דיינע גריימען און געה דיך בעסער וואשען!

— ניין, סאשע, איך וועל מיך נישט פריהער געהן וואשען. ביז דו וועסט נישט אליין מודה זיין, אז איך בין גערעכט. דא איז דערהיים האב איך גארנישט וואס צו טוהן, אבער דארט אין דעם בית־המדרש האב איך אסך צו טוהן, ווייל ווער וועט זיך דערמיט אפגעבען, אז נישט איך? אפשר יאשקע קרעמער, וואס האט נישט קיינמאל קיין צייט, אפילו צו עסען? צי אפשר יחיאל דער דארפ־געהער, וואס געהט אוועק פון דערהיים שבת־צו־נאכטס, תיכף נאך הבדלה, און קומט אהיים ערשט פרייטאג אין דער שפעט? צי אפשר ראובן פראצענטניק, וואס לויפט זיך אן א גאנצען טאג צווישען די ארעמע לייט, צוזאמען צונעמען די עטליכע זעקסער־לעך פראצענט? אדער אפשר איינער פון די ארעמע בעלי־מלאכות, וואס מוזען נעבעך שווער און ביטער ארבייטען אויף פרנסה?

— לאמיך שוין געמאך! איך בין שוין נישט בייז...

— שאדט נישט. איך ווייס, אז דו ביסט שוין נישט בייז. איך וויל דיר אבער נאך באווייזען, אז איך טו פאר מיינעטוועגען אויך. אט קוק, סאשע, קוק אן מיין ווייסע בארד־און־פאות! מיין נישט, אז איך בין נאך א יונגער מענש. מען מוז זיך שוין מאכען אנגרייטען אין וועג אריין...

— אין וועג אריין? וואס פאר א וועג? — פרעגט סאשע פאר־וואונדערט. זי האט אבער באלד געכאפט, וואס ער מיינט און האט אויסגערופען מיט שרעק: חס־ושלום, חס־ושלום! רעד נישט, רעד נישט! אל תפתח פה לשטן!

— האב נישט קיין מורא, סאשע. דו ביסט שוין אויך עלטער פון צוואנציג יאהר... און וואס וועלען מיר טון, אז מען וועט אונז דארט פרעגען, וואס מיר האבען אזוינס געטאן אויף ד ע ר וועלט? וואס וועלען מיר אויף דעם ענטפערען? אפשר וועלען מיר זאגען, אז מיר האבען דא געגעסען און געטרונקען? און וואס וועט דער אויבערשטער זאגען? דו למשל, וועסט דיך נאך קאנען ריהמען, אז דו האסט עוסק געווען מיט הכנסת כלה...

— זיי שטיל! — בעט זיך סאשע. זי האט מורא, עס וועט איהר שאטען צום שכר אויף יענער וועלט.

— איבער דעם וויל איך אויך טון עפעס גוטס...

— זעהר גוט, זעהר גוט. טו ווי דו ווילסט. געה זיך נאר וואשען...

— נאך עפעס — זאגט דער גבאי ווייטער — געדענקסט נאך, סאשע, דאס זיידענע חופה־קלייד דיינס מיט די זילבערנע פאסען?

— צי איך געדענק!

— אפשר וואלסט דו עס געגעבען אויף א פרוכת?

— זעהר גוט. איך געה שוין...

— ווארט, סאשע לעבען, איך האב עס שוין אליין גענומען. עס הענגט שוין אויפ'ן ארון־קודש.

— גנב! — שמייכעלט סאשע.

צינד ערשט געהט זיך ר' יוחנן וואשען און עסט מיט אפעטיט, בענשט און געהט שלאפען.

ר' יוחנן גבאי איז אנטשלאפען געווארען, און זיין נשמה איז געפלויגען אין הימעל אריין, און האט דארט איינגעשריבען אינ'ם בוך צווישען די מצות:

„איך, יוחנן בן שרה, האב געארבייט א גאנצען טאג א הייליגע ארבייט, איך האב מיר אין זין געהאט: איך און מיין ווייב סאשע זיצען אין א שעהן הויז, בשעת, גאטס הויז, דאס הייליגע בית־המדרש, איז בויפעליג און בעדארף א רעפעראציע. איך האב איבער דעם גערונגען בעלי־מלאכות, דאס הויז צו רעפערירען. היינט האט מען אויך געבראכט צוויי נייע בענק און א נייעם טיש. איך האב אויך געהייסען רייניגען די פאדלאגע, די ווענט און אלע כלי־קודש. איך האב אויך אנידערגעשטעלט א נייעם לייכטער פאר'ן עמוד ביי דער מזרח־וואנט. אויף דעם איז געווען אין דער קאסע בסך־הכל דריי הונדערט גולדען, דאס איבעריגע האב איך גענומען דערלעגען פון מיין קעשענע — פינף און פיערציג מיט אכטצעהן גראשען. אויפ'ן חשבון פון מיין ווייב סאשע האב איך געלאזט מאכען דאס זיידענע פרוכת, חוץ הכנסת־כלה, וואס זי באשעפטיגט זיך דערמיט. גאט זאל עס איהר געדענקען צום גוטען! אין בית־המדרש איז אלצדינג געענדיגט געווארען גאנץ גוט. און איך האב אנגעזאגט דעם שמש, ער זאל, חלילה וחלילה, נישט מעהר אריינלאזען קיינעם נעכטיגען אין בית־המדרש. גאטס הויז זאל נישט מעהר זיין קיין שלאף־שטוב פאר „ארחי־פרחי". ער זאל געדענקען צו פארשליסען ביינאכט דאס בית־המדרש"...

ר' יוחנן נבאי'ס נשמה האט נאך אלץ געשריבען, איז געקר מען צופליהען אן אנדער נשמה און האט איינגעשריבען אין איהר בוך די דאזיגע ווערטער:

„איך, בערעל בן יהודית, בין שוין א זיבעציגער. אזוי לאנג, ווי איך האב נאך געהאט כח, האב איך געארבייט אויף פרנסה. ווי איך בין אבער אלט געווארען און האב פארלוירען דעם כח, האב איך שוין נישט מעהר געקאנט פארדינען, און האב געמוזט אנ־הויבען געהן אין די הייזער. תחלת איז מיר אפילו נישט שלעכט געווען. איך האב שטענדיג געהאט צו עסען. די בעלי־בתים האבען מיך גוט געקענט און האבען מיך געשטיצט. לאנגזאם בין איך זיי אבער נמאס געווארען, און מען האט מיר שוין זעלטענער דער־לאנגט א שטיקעל ברויט! מאנכעס מאל — א טרוקענס, וואס איך האב עס אפילו נישט געקאנט צוקייען, ווייל איך האב נישט מעהר קיין ציין... איך האב איינגעזעהן, אז איך וועל מוזען אין מיין שטאדט שטארבען פאר הונגער. האב איך מיך אוועקגעלאזט פון מיין שטאדט און בין דא אהערגעקומען. די קעלט איז געווען זעהר גרויס, און איך האב געוואלט געהן אין בית־המדרש אריין נעכטי־גען, אזוי ווי מען איז זיך געוועהנליך נוהג ביי אידען. דער שמש האט אבער פארשלאסען די טיר, און האט מיך נישט אריינגעלאזט. דער גבאי האט איהם אנגעזאגט, ער זאל נישט לאזען קיינעם נעכ־טיגען אין בית־המדרש, גאטס הויז זאל נישט ווערען קיין אכסניא... אצינד שלאף איך אויף דער גאס און די קעלט פרעסט מיר ארויס דעם מארך פון די אלטע פארדארטע ביינער מיינע. איך בין הונ־געריג און עס איז מיר שרעקליך קאלט... פרעג איך דיך, רבונו של עולם, ווער באדארף ניכער האבען דאס בית־המדרש, ד ו אדער א י ד?"

און עס איז ארויס א בת־קול פון הימעל: „רופט ביידע צום בית־דין של מעלה!"

און צו־מארגענס אין דערפריה האט מען געפונען טויט: דעם גבאי ר' יוחנן ביי זיך אין דערהיים אויפ'ן בעט; און אן אלטען ארעמאן — געפרוירען, אויף דער גאס, לעבען דעם בית־המדרש...

מאַטעל פּרינץ.

גענוען א איד מיט'ן נאָמען מאָטעל; גערופען האָט מען איהם מאָטעל פּרינץ.

א וואַלד־ און תבואה־סוחר, א יוצא ונכנס ביי פּריצים, פיהרט ער זיך אביסעל מעשה פּריץ. טראָגט ער זיידענע זאָקען, פאַרבט ער זיך אָפּ די בענקלעך אין שטוב אויף רויט — קיין אַנ־דער פאַרב אין שטעדטעל נישט באַקומען — פון קעשענע שטאַרצט איהם אַרויס א רויט פולאַרען טיכעל. און אפילו מעשה הצדקה איז אויך ביי איהם מעשה שררה.

א איד, למשל, וויסט מען, האָט ליעב געגזענס. ערשטענס, טאַקע א מאכל, צווייטענס — בעלי־הבית'יש: אי פליש, אי שמאַלץ אויף פסח, אי גריוועו צו א ציבעלע, און אביסעל פעדערען צו א קישען קומט אויך צוניץ. אפילו היינט, א איד קומט אין רעס־טאָראַציע אריין, הייסט זיך אויסרעכענען אַלע מאכלים און סוף־כל־סוף הייסט ער זיך געבען א שטיקעל געגזענס...

האָט פונקט דער רב אין שטעדטעל ליעב געהאַט ענטע־פליש. א גרויס פּויליש שטעדטעל געווען, און אין גרויס פּוילען הייסט קאַטשקע — ענטע. א איד, א למדן, א ירא שמים און האָט א שוואַכקייט צו ענטע־פליש. רעדט מען דערפון, קומט עס צו מאָ־טעל פּרינץ אין הויז אריין.

פאַר פּורים איז עס געווען. הייסט מאָטעל פּרינץ קויפען און אנפּאַשען אַן „ענטע" פון רב'ס וועגען אויף שלח־מנות, און זאָגט אָן, אז נאָכ'ן כשר־מאַכען, אז עס וועט קומען צום פּילען, זאָל מען איהם מודיע זיין.

ערב פּורים נעהמט מען אין שטוב אריין אַנזאָגען: עס איז אנגעקומען די צייט אנצופּילען די ענטע.

נעמט מאָטעל פּרינץ פון שראַנק אַרויס ח"י זהובים פּוילישע

און הייסט זיי אפ'כשר'ן, שווענקען זיי אין זיבען וואסערען, און אנפּילען דערמיט די ענטע!

וואס איז?

מאטעל פרינץ וויל וויסען, וואס דער ר"ב האט ליעבער: ענטע־פלייש צי פּוילישע זהובים...

— — — — — — — — — — — — — — — —

ערב שבת געהט אמאל מאטעל שפּאצירען איבער דעם שול־געסעל, א זומער־טאג, נעמט וואס אמאל ארוים דאס רויטע פאר־לארענע טיכעל און ווישט זיך, כלומר'שט, דעם שוויים פון דעם שטערן, און יעדעס מאל ביים ארויסנעמען דאס טיכעל, פארלירט ער א רולאן פון קעשענע.

וואס א רולאן איז?

אין יענע יאהרען זענען קיין פּאפּירען־געלט, קיין באנק־צעטעל נישט געווען, עובר לסוחר פלעגען זיין — אדומים — גאלדענע רענדלעך; פלעגען זיי די סוחרים פּאקען אין פּאפּירענע טיטען, פאר'חתמ'ענען מיט זייער חותם און אויפשרייבען די סומע. אזוי פלעגען די טיטען — רולאנען האט מען זיי גערופען — געהן פון האנט צו האנט אומגעצעהלט. אביסעל מעהר אמונה און מעהר בטחון געווען.

געהט ער און פארלירט רולאנען!

וואס איז?

ער האט גענומען אלטע פּוילישע גראשען און געפּאקט ווי רענדלעך.

ארעמע לייט געהען אין גאס און געפינען. איז ער אן עהרלי־כער מאן, לויפט נאך און גיט אפּ, קריגט ער פון מאטעל פרינץ א שעהנעם דאנק און א רענדעל פאר השבת אבדה. איז אבער ווער נישט קיין עהרליכער מאן, פאלט אויף דער מציאה, באהאלט און לויפט אהיים מיט א שמחה — האט ער געכאפּט עטליכע גראשען.

פאר פסח מאכט ער אמאל אזא קונץ:

פרנס איז ער; זיצט ער אין קהל־שטוב און טיילט מעות־חטין. קומען אידען — אפּגעריסענע, אפּגעשליסענע. מאכט ער צו איינעם און צום אנדערען: — קמצן, ווערסט דיר כאטש פארגינען צו מאכען א מלבוש אויף יום־טוב?

לאכען די ארעמע לייט.

ערב שבת הגדול, ארעמע לייט געהען שפעט ארויס פון מרחץ — געמוזט אפווארטען די בעלי־בתים — זיי קומען אין קיהל־שטי־בעל אריין צום ארט, וואו זיי האבען געלעגט די מלבושים, אויס־געטריקענט!... א געשריי, א ליארם, ווער האט גע'גנב'עט? ווי אזוי געהט מען אהיים? מען באפאלט דעם בעדער! מאטעל פרינץ האט זיך מכלומר'שט פארשפעטיגט, זאגט ער, די ארעמע לייט זע־נען געבליבען, דער בעדער איז א שומר שכר און מוז באצאהלען.

מילא, אז מאטעל פרינץ פסק'עט, געהט דער בעדער אין דער צווייטער שטוב אריין, און קומט צוריק מיט א פאק מלבושים, נייע פון דער נאדעל, פון ספאדיקעל ביז שיך און זאקען, קיין ארבע כנפות נישט פארגעסען און איז מלביש ומנעיל די נאקעטע!

אינמיטען ווינטער, נאך אן אנגעפאלענעם שניי, מאכט ער אזא קונץ.

אויף דעם זעלבען שול־געסעל, ארעמע לייט אין די קליינע הייזלער כאפען זיך אויף אין דערפריה, גראבלען זיך קוים ארויס פון די שמאטעס, אין וועלכע זיי האבען זיך איינגעוויקעלט, גיסען אפ נעגעל וואסער, טוען זיך אן, ווילען געהן צו ותיקין און דער־נאך — אין מארק אריין פארדינען, וואס דער ליעבער גאמען וועט באשערען, — די טיר עפענט זיך נישט. מוז זיין פון דרויסען פאר־שפארט, פארשמידט, א פראסט א שארפער, מען פרואווט נאך אמאל דיר טיר, זי לאזט נישט נאך, באפאלט אן אימה. שרייט מען, שרייען די מענער, שרייען די ווייבער, קינדער מאכען א יללה. דאס גאנצע שול־געסעל שרייט, דערהערט מען אין אלע געסלעך, שפרינגט מען פון די בעטען ארויס, לויפט מען פון די שטיבער, קומט מען אין שול־געסעל אריין. —

ביי יעדער טיר שטעהט א קלאפטער האלץ!

דאס האט מאטעל פרינץ געהייסען אנפיהרען פון וואלד אי־בער נאכט, א שניי איז אנגעפאלען א גרויסער, האט קיין בן־ארם נישט געהערט...

— — — — — — — — — — — — — — — — —

איינמאל, מאטעל פרינץ קומט מיד פון וואלד, לעגט זיך פאר'ן עסען אפרוהען, און שלאפט איין מיט'ן קלער וואס פאר א

ניי צדקה־שפּיצעל ער זאָל אָפּטון — עפּענט זיך די טיר, קומען אַריין צוויי שמשים פון חברה־קדישא און חברה־נושאים און זאָגען:

— זיי וויסען, מאַטעל פּרינץ, אַז דו ביסט נפטר געוואָרען.

ענטפערט ער געלאַסען:

— ברוך דיין אמת!

זאָל מען פרעגען: ווער איז מוכן ומזומן לחיי עולם הבא? ווערט קינד און קייט ענטפערען:

— מאַטעל פּרינץ!

וואָס האָט אַזאַ איד מורא צו האָבען?

געהען זיי נעהנטער צו, שיטען אויס אַביסעל שטרוי פון די קעשענעס, הויבען איהם אָפּ, צינדען ליכט צוקאָפּענס און געהען אַרויס.

איינער זאָגט: ער געהט קויפען תכריכים.

דער צווייטער: ער געהט שוין באַשטעלען אַ מצבה.

אויפשרייבען וועט מען, נישט מעהר, ווי „מאַטעל פּרינץ".

טראַכט ער ביי זיך: נענוג!

ער וויל אַ קלער טון, פאַרוואָס ער זעהט נישט קיינעם פון די בני־בית...

וויל זיך דערמאַנען, צי האָט ער זיך מיט זיי געזעגענט, געזאָגט צי נישט געזאָגט ודוי, — קומען אַריין צוויי משונה'נע געשטאַלטען, נישט קיין מלאכים, נישט קיין מענשען, נישט קיין חיות, און מיט פליגעלעך דינע, ווי ביי פלעדער־מייז, פרעגען זיי איהם:

צי ער וויל שוין אין גן־עדן אַריין?

פאַרגעסט ער אַז אַלעם און שמייבעלט:

— מהיכא תיתי...

הויבען זיי איהם אויף און ציהען איהם דורך דורכ'ן קוימען אויפ'ן דאַך אַרויף.

ווייסט ער, אַז דער קוימען איז שוין לאַנג נישט געריינינט. קומט ער אַרויס — אַ שוואַרצער.

— פרעגט ער:

— פאַרוואָס קומט דאָס מיר?

זאָגען זיי:

— מען קומט נישט אין גן־עדן אריין, ביז מען ווערט נישט פאַרשוואַרצט!...

מילא, אז אזא דין!

— צינד, זאָגען זיי, וועלען מיר פליהען — אַרויף, מיר — אויף די פליגעל און דו — אויף וואָס?

פליהט צו איהם אויפ'ן דאַך אַרויף דער בעזעם, וואָס שטעהט ביי איהם אין פאַדער־הויז, אַרעמע ליים, וואָס קומען, זאָלען זיך אפּווישען די שטיוועל, און זיי זאָגען:

— זעץ דיך רייטענדיג!

דער בעזעם איז נישט קיין ריינער, מילא, מען מוז איבער־קומען.

אזוי איז דער מנהג, זאָגען זיי, — כל־זמן די נשמה האָט ניט איהרע אייגענע פליגעל, רייט זי אַרויף אויף א בעזעם.

און זיי נעמען איהם אין דערמיט אריין, און מען פליהט...

— מען וועט נאָך אזוי לאַנג פליהען?

זאָגען זיי:

— צום הימעל איז נאָך ווייט!

דאָס ווייסט ער, עס מוז געדויערען, פליהט מען ווייטער.

פרעגט ער:

— וואו האלטען מיר אין לוח?

זאָגען זיי:

— ערב סכות!

און פרעגען: צי ער וויל זיצען אין סוכה.

א מת איז אפילו פּטור מן המצוות, אָבער פאַרוואָס נישט?

— מהיכא תיתי! — זאָגט ער.

און ווי ער זאָגט עס, שווימט זיי אַנטקעגען א סוכה מיט ווענט, מיט סכך.

— דוד המלך'ס סוכה! — זאָגען זיי.

נעהט ער אריין מיט פרייד און זעצט זיך.

— וועלען קומען — פרעגט ער — אושפּיזין?

און איידער מען ענטפערט איהם, פאַלט אויף איהם איין די סוכה, די ווענט מיט'ן סכך און מען שלעפּט איהם קוים אַרוים א צושלאָגענעם, א צוקיילטען און א פאַרשיטען מיט ווייסען שטויב אויפ'ן שוואַרצען רוס פונ'ם קוימען.

פרעגט ער: פארוואס קומט עס מיר?
ענטפערט מען איהם:
— מען קאן אנדערש נישט קומען אין גן־עדן אריין, ביז מען ווערט נישט צוקיילט און צובייזט.
גיט ער זיך אונטער מיט הכנעה, פליהט מען ווייטער.
שטעלען זיי זיך אפּ.
— שוין?
זעהט ער גארנישט.
זאגען זיי, אז כאטש ער זעהט גארנישט, איז דאך שוין נישט ווייט פון גן־עדן, און דעריבער מוזען זיי איהם צובינדען די אויגען.
— נאך וואס?
יעדער צדיק, גיבען זיי איהם צו פארשטעהן, האט פראוו צו זעהן נאר זיין חדר, ערשט שפעטער, אז צדיקים קומען צו גאסט און פארבעטען צו זיך, קאן מען זעהן דעם גאנצען גן־עדן, און אזוי, ווי זיי וועלען מוזען אדורך דורך חדרים פון אנדערע צדיקים, מוז מען איהם די אויגען פארשטעלען.
לאזט ער זיך. נעמען זיי איהם ארוים דאס רויטע פולארענע טיכעל, בינדען איהם די אויגען צו, און מען פליהט ווייטער. און מען שטעלט זיך ווידער אפּ.
— ביסט שוין אין דיין חדר.
— בינדט מיר — בעט ער זיך — די אויגען אויף!
זאגען זיי:
— באלד!
פריהער מוז מען אלץ מכין זיין.
קודם איבערטון.
רייסט מען איהם פון לייב אראפּ די אלטע מלבושים און מען טוט איהם אן אנדערע, זאגענדיג:
— דאס זענען דיינע בגדי מלכות.
זיי רייסען אפילו, די בגדי מלכות... מן־הסתם דארף אזוי זיין!
זעצט מען איהם און מען זאגט:
— דאס איז דיין גאלדענער שטול!
מען רוקט איהם עפּעס ארונטער אונטער די פיס.
— דאס איז דיין פוס־בענקעלע.

מען טוט איהם עפּעס אָן אויפ'ן קאָפּ.

— דאָס איז דיין גאָלדענע קרוין!

מען רוקט עפּעס פאַר איהם צו.

— דאָס איז דיין טיש מיט לויתן און יין המשומר!

און פּלוצים דערהערט זיך פון אַלע זייטען א געלעכטער, אבער א געלעכטער. מען האַלט זיך אָרום, זעהט אויס, פאַר די זייטען. מען פּלאַצט פאַר געלעכטער.

גיט ער א ריס אַפּ דאָס טוך פון די אויגען: שטעהט פאַר איהם א הילצערנער קיך־טיש, און אויף צינערנע הקדש־טעלער ליגען אין א סמאָלע שוואַרצע שקצים ורמשים...

אויפ'ן לייב האָט ער מלבושים פון חזיר־האָר, דאָס בייסט; אויפ'ן קאָפּ — אַן אַלטע שלאָף־מיץ, אונטער די פיס — אַן אויסגע־לאָשענעם פייער־טאָפּ, און זיצען זיצט ער אויף א שטול מיט — א לאָך אין דער מיט...

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

כאַפּט ער זיך אויף פון חלום, זיצט איהם צוקאָפּענס דער מרא דאתרא, נאָך א נדבה געקומען און דאָ געוואַרט, ער זאָל זיך אויפכאַפּען.

דערצעהלט ער איהם כהויה, וואָס עס האָט זיך איהם גע־חלומ'ט: — רבי, — קרעכצט ער, — פאַרוואָס?

לאָזט דער רב אַראָפּ די לאַנגע ברעמען, קלערט א ווײלע און ענטפערט מיט א שמייכעל:

— וואָס דען מיינסטו, מאָטעל? אז מען גיט צדקה מיט א גע־לעכטערל, איז דער גן־עדן — חוזק!

פון דאַמאָלט אָן האָט מאָטעל געגעבען נאָר מתן בסתר.

מיט דער צייט האָט מען איהם גערופען נישט מעהר ווי מאָטעל.

דער נאָמען „פּרינץ” איז פאַרגעסען געוואָרען.

דער שפּילער.

(אַ פּורים'דיגע מעשה, נאָכדערצעהלט איזיק מאיר דיק).

אמאל זענען די דורות נישט אזוי אָפּגעריסען, נישט אזוי פאַר־יתומ'ט געווען. א דור איז געווען אַ רינגעלע אין דער קייט, וואס הויבט זיך אָן מיט אָדם וחוה און ווערט זיך ענדיגען אין אלף הששי... און האָט, ווען עס איז, איבער וואס עס איז, א רינגעלע א צאַפּעל געטאָן, האָט אנגעהויבען ציטערען די גאַנצע קייט, האָבען זיך אלע רינגען געוועקט: די אבות, די מאַמע רחל און אַנדערע...

אויסער דעם שטענדיג אָפענעם הימעל, וואָס מען האָט, אויב מען האָט איהם נאָר מיט א קופּערנעם דרייער נישט פאַרשטעלט, מיט'ן בלויזען אויג געזעהן, — אויסער אליהו הנביא, וואָס פלעגט זיין א היימישער מענש, א בן־בית ביי א איד: צווישען די אושפיזין אין סוכה, צו „שפוך חמתך" ביים סדר, אויף דער פּאָטער־שטול צו „וכרות". און אויף אלע ירידים, און יעדעס מאָל, ווען דער חלף האָט זיך געלעגט אויפ'ן האלז... און אויסער גוטע מלאכים,— האָט מען אייביג טאַטע־מאַמע געהאָט. לעבען זיי — ווער שמועסט פון א כבוד, און, חס ושלום, נישט — האָט מען א מצבה, אָנצור־שפּארען און אָפּצוקיהלען א ברענענדיגען קאָפּ, א קבר — צום אויס־וויינען דאָס פאַרביטערטע האַרץ, און א שוכן־עפר, וואָס הערט, וואָס זעהט און שווייגט נישט, נאָר מיהט זיך פאַר אייך...

און נישט שטענדיג דאַרף מען זיי בעטען: נאָכט אויף נאָכט קומען די טויטע אין דער לעבעדיגער שטאָדט אריין. אין שול אריין געהען זיי, דאַוונען, לייענען, אָפּרעכטען חצות... געהט א בר־מנן א היימישען לאָדען פאַרביי, הערט ער א קרעכץ פון א שווער האַרץ ארויס, א זיפץ פון א צובראָכען געמיט, פאַרשטעהט ער איהם: לעבעדיגע און טויטע רעדען איין שפּראַך. דאַוונען פון דעם זעלבען סידור ארויס... מאַכט זיך דער בר־מנן א קניפּעל אין די תכריכים,

און, אז ער קומט צוריק אין זיין רוה אריין, דערמאנט ער זיך, און מיהט זיך, און טוט וואס ער קאן, וואס מעגליך איז. און וואס איז אין יענע געבענשטע צייטען נישט מעגליך געווען... גארנישט, אפילו זיך אויסלערנען א פרעהליכען „שושנת־יעקב" — ביי א בר־מנן!

איך וויל אבער נישט כאפען די פיש פאר דער נעץ. דאס געהער שוין צו דער זאך — צו דער מעשה פון רב אברהם'ל שפילער. א מליץ יושר זאל ער זיין פאר מיר און פאר אלע, וואס דערצעהלען פורים'דיגע מעשה'לער, אויב נאר נישט אויסגעטראכטע...

און געוועזען איז רב אברהם'ל א שפילער, נישט קיין קלעזמער. ער איז געקומען צו דער מדרגה, צו וועלכער, אלע, פיליכט, בענקען, אבער זעלטען, ווער עס זאל דערגרייכען: ער האט פון פידעלע קיין פרנסה נישט געצויגען, דערפון נישט געלעבט...

אז מען האט נישט קיין גרויסע אויגען, קיין בייזען האלז און קיין אויפגעריסען מויל, — אז „אבי־וואס" איז א מאכל, קאלט וואסער — א משקה, שינעס און קיטיי — א מלבוש, — האט א ביילע־באשע א קליטעל, איז מען יוצא פאר עולם־הזה, שפילט מען לשם מצוה, לשם שמים; איז מען א שפילער פאר זיין ליעבען נאמען — פאר גאט, און אזוינער איז רב אברהם'ל געווען...

מוצאי־שבת שפילט זיך רב אברהם'ל זיינע זמירות... זיצט ביילע־באשע, זיין שפייזעריז, און שעפט זיך אן מיט נחת, מיט חיות אויף א גאנצע וואך... שטעהט אן עולם אין גאס און הערט אונטער, און די נשמות זאפען זיך מיט זמירות אן. אפטמאל ווערט דער נגון אונטערגעכאפט: א גאס איז פלוצלונג געהויבען געווארען, א שטערטעל זינגט א זמר...

און א גאנצע וואך — ביילע באשע זיצט אין קליים, דאס שטערטעל איז פארזאגט, — און אין שטיבעל פון ד' על ד', ביי א קליין טישעל, פאר'ן קליינעם פענסטערל, זיצט זיך איינער אליין רב אברהם'ל; מיט'ן הארץ צום הימעל, מיט'ן אויג צו דוד המלך'ס תהלים'ל: שירות ותשבחות זינגען די לעפצען און ציטערען פאר תענוג, און די אויסגעשטרעקטע האנט קלייבט איבער די סטרונעס פון פידעלע, וואס ליגט פאר איהם אויפ'ן טיש... קלינגען די סטרונעס פאר די ווערטער קליינע, ווייסע פליגעלעך אוים; פליהען זיי הויך, הויך. און רב אברהם'ל גלעט זיך מיט דער האנט די שניי־ווייסע בארד; זיין איינציגער תענוג...

עפּעס זיך נישט דרייסט דאָס קליינע טירעל, בויגען חתן־כלה איין די קעפּ, זיי זאָלען זיך נישט אנשלאָגען; און קומען אריין, און שטעלען זיך אָפּ פאר רב אברהם'לען גערויטעלט און פארשעמט. און רב אברהם'ל שמייכעלט, ער ווייסט שוין, וואָס מען מיינט: שוין יאָהרען פאר'קנס'ט. אונגעזאָמעלט קוים אויף א טלית, די חופה איז גרייט, נאָר אויף קלעזמער האָט פארפעהלט... שפּילט שוין רב אברהם'ל אויף אן ארעמער חתונה; האָט ער, נאָך איידער ער קויפט א נייעם לוח, — א סנדקאות, צו דער צייט — א פדיון הבן, ער איז א כהן אויך — איין מצוה לויפט נאָך דער צווייטער. נישט אין דעם אָבער נעהט עס.

דער עיקר איז ביי רב אברהם'לען פורים...

א פורים־שפּילער איז ער — פאר ארעמע לייט...

פאראן הייזער, וואו די שעהנע אידען מיט די רויטע פּאטשיי־לעס שמעקען נישט אריין, וואו עס באווייזט זיך קיין קלעזמער, און קיין פורים־שפּילער טרעט נישט איבער דער שוועל... וואו די חלה איז אהן זאָפרען, די סעודה אהן פרייד, און אָפטמאָל אהן חלה...

עפּענט זיך די טיר, קומען אריין רחמנות'דיגע מענשען „תומכי עניים", ברענגען זיי צו עסען און צו טרינקען, בענשען די ארעמע לייט די ליעבע מענשען פאר די צדקה, און אויך אלע ליעבע געסט פון פורים־באל, וואָס גיבען די מעגליכקייט, צו טון די צדקה, און ליובען זיין ליעבען נאָמען, וואָס האָט גוטע מענשען באשאַפען, און זעצען זיך עסען און טרינקען... און דאָך — איבער די ארעמע איינ־געפאלענע באַקען רינען פליסען טרערען, געזאָלצענע, ביטערע... נישט זיס איז קצבה־ברויט, נישט געשמאַק איהר געטראַנק... און ווי לאַנג איז, אז זיי זענען די געבער און אנדערע די נעמער געווען? און עס הויבט אן די טרער צו שטעכען אין אויג, די ביטערקייט — זיך צו זאַמלען אין האַרץ, און א אידענע פארשטעלט זיך דאָס פּנים מיט'ן פאַרטוך; א איד וואַרפט דורכ'ן פענסטער צום הימעל ארויף א טענה... און ווער יונגער איז, כאַפּט און ציהט צוזאַמען די האַנט אויף א פויסט. קומט אָבער אריין ר' אברהם'ל מיט'ן פידעלע. די ליכטלעך ווערען מיט אמאָל ליכטיגער, אויגען לייכטערען זיך, אויף די פּנים'ער באווייזט זיך א שמייכעלע, פארשעמט, פאר'יתום'ט, נאָך פארטרעט. רב אברהם'ל אָבער שפּילט שוין „שושנת יעקב"

— ניסט זיך קלינגענדיגער בוימאויל אין הארץ אריין — ארעמקייט איז קיין שאנד, איין ברודער ביים צווייטען נעמט, דרעהען דרעהט זיך דאס רעדעל... און ארוים געהט אברהם'ל מיט פינקעלדיגע אויגען באגלייט, און קינדערלעך, מיט קרומע פיסעלעך, ווי די רעגענבויגען, און צאפעלדיג־פלאמענדיגע אויגעלעך, ווי פלעמלעך כשר'ע, לויפען איהם איבער די גאסען נאך, פון טיר צו טיר, פון שטוב צו שטוב... און ערשט שפעט, גאר שפעט — ארעמע לייט, קיין עין־הרע, מעהרען זיך, — אנגעלאדען מיט ברכות, מיט א הארץ איבערגעפילט מיט גוטער, שטילער פרייד פון געטוענע מצוות — טרעט נאך רב אברהם'ל אפ ביים רב מיט דער רבי'צין, אהן וועלכע א מעשה איז גאר קיין רעכטע מעשה נישט...

און איבער דער צייט זיצט ביילע־באשע געדולדיג אוןווארט. דאס הארץ זאגט איהר, און אברהם'ל לייקענט נישט, אז זי האט א חלק, א גרויסען חלק אין דער מצוה; אבער א קליין ביסעלע בענקען איז קיין עולה נישט...

און ביים קליינעם טישעלע, פאר'ן קליינעם פענסטערל, זיצט די פארבענקטע אלטיטשקע און שמייכעלט... קוקט מיט די אלטע, מאדנע לאכענדיג־וויינענדיגע אויגעלעך אין דער טונקעלער נאכט אריין, און פון אונטער'ן שטערנטיכעל קריכען די אויערלעך ארוים און הערען זיך איין... צי איז עס נישט ער דארט מיט'ן פידעלע? נישט פון זיין שושנת יעקב דער צוגעשוואוימענער קלאנג?... און די ליפעלעך ריהרען זיך קוים־קוים אין שטילען געבעט: זאל ער זוכה זיין מיט'ן פידעלע אקעגען צו געהן משיח'ן, שפילען איהם א מארש...

דאמאלט האט מען אין משיח'ן געגלויבט, אויף משיח'ן, כאטש ער זוימט זיך, יעדען טאג געווארט.

— אבער פארוואס זוימט ער זיך אזוי לאנג? — פרעגען די אלטע ליפען; דאס מאל — נישט אויף משיח'ן: די האלאבצעס זענען קאלט, די ליכטלעך — רויכערען זיך, צאנקען, געהען אויס און אברהם'ל איז נישטא.

ביילע־באשע לויפט אין מארק אריין. א שווייגענדיגע נאכט. דורך די פארהאמערטע לאדען רייסט זיך נישט ארוים קיין קלאנג, קיין שטראל. דאס שטעדטעל שלאפט.

דער הימעל איבער איהם וואכט, מיט טויזענטער, טויזענטער אויגען, אזוינע ריינע, אזוי קלארע. — אבער וואו איז אברהם'ל?

— פאַרוואָס פאַרשפּעטיגען זיך די טריט פון אברהם׳לען ?
אַזוי פרעגט אויך דער אַלטער רב, מיט׳ן צושראָקענעם ציטער־בערדעל. און זיין שרעקיגער קול וועקט די רבי׳צין פון דרימעל און דאָס קליינע קעפּעל, וואָס האָט זיך אין דער לופט, ווי אַן אומרוה געוויגט, שטעלט זיך אָפּ. וואו קאָן ער זיין ? דער דנא פון פלעשעל משקה איז אַרויסגעשוואומען, האַלבע נאַכט קלינגט דער הייזער־ריגער אַלטער זייגער אויס און אברהם׳לען זעהט מען נישט... כאַפּט אויף זיך די קוטשמע דער רב, די רבי׳צין — די טערקישע שאַל, לאַמטערען גרויסע — די קוים ערוועקטע שמשים, לויפט מען אין גאַס אַריין, טרעפט מען ביילע באַשע׳ן, רעדט מען נישט אַ וואָרט און מען לויפט ווייטער, אין פענסטער און טירען קלאַפּט מען. נישטאָ ביי אייך ר׳ אברהם׳ל ? קומען קינד און קייט פון די שטי־בער אַרויס און מען זוכט אברהם׳לען...

— —

און אברהם׳לען האָט, ווירקליך, אַ סבה געטראָפען. ווען נישט „שליחי מצוה...״ גאָט ווייסט, צי איך וואָלט אייך היינט די מעשה דערצעהלט ; עס וואָלט אַ צו טרויעריגע געשיכטע געוועזען, און טרויעריג זאַכען האָט איהר נישט ליעב...
אהיים, צו זיין ביילע־באַשע׳ן, געהט רב אברהם׳ל. אביסעל טאַנצען די פיסלעך אונטער, דאָס אַלטע, גרויע קעפּעל וויגט זיך : פּורים, און ער וועט נישט אָפּזאָגען קיין אַרעמאַן, וואָס הויבט אויף צו איהם דעם כוס... ער האָט זיך שוין צו ביילע־באַשע׳ן פאַר־בענקט, עס פאַרדריסט איהם, וואָס ער קאָן נישט משנה מנהג זיין און מוז, פאַרבייגעהענדיג, אויף אַ ווײַלע אָפּטרעטען ביים רב. וויל ער זיך פאַרקירצען דעם וועג, געהט ער דעם פּאָליש. פאַר דער שול, אַדורך, ווי געזאָגט, — שליחי מצוה. קומט ער אין פּאָליש אַריין דערהערט ער קולות פון שול : געלעכטער, געזאַנג, אַ שאַרען מיט טאַנצענדיגע פיס. נבהל ווערט ער ונשתומם. נישט אַנדערש, טראַכט ער, נייערט וואָילע יונגען האָבען זיך אין שול אַריין פאַר־כאַפּט, כאַפּט איהם אָן דער חלול הקודש ביים האַרץ, צינדט זיך אָן אין איהם דער צאָרן. און אַ כהן איז ער, אברהם׳ל, גיט ער זיך אַ שפּאַר אַריין אין טיר, דער אַלטער שלאָס ניט אביסעל נאָך. אברהם׳ל שפּאַרט זיך מיט אַלע קרעפטען אין שפּאַרע אַריין און בלייבט — פאַרשטאַרט פאַר שרעק : מתים זענען עס גשותן !

און א געמורמעל ווערט אין שול: רב אברהם'ל, רב אברהם'ל! און אלע אויגן ווענדען זיך, טייל — צו אברהם'לען, אנדערע — צו א הויכן, הויכן איד, מיט א גרויער, שניי־ווייסער באָרד. און די אויגן, אויף אברהם'לען פארקוקט, קוקן לייטזעליג און ליעב, און די אנדערע, צום הויכן, הויכן איד געווענדט, וואַרטן אָפּ זיין וואָרט. הענגענדיג אויף זיינע בלויע ליפּן... נישט לאַנג האָבן זיי געוואַרט. מיט שטילע טריט לאָזט ער זיך צו אברהם'לען צו, און שטיל ווערט אין שול, אז מען הערט, ווי די מצה־שמורה ציטערט, פון א ווינטעל, דורך אן אויסגעשלאָגענע שויב געוויגט... און אין דער שטילקייט דערהערט זיך דעם הויכן־הויכן אידס קול, ווי ער צושפּרייט מיט דער לאַנגער רעכטער האַנט די שניי־ווייסע באָרד, און זאָגט צו איהם: פאַרכט דיך נישט, אברהם'ל! מיר ווילען דיר קיין בייז נישט טון; מיר האָבן זיך דאָ, ווי אלע יאָהר, געפרעהט, א זמר געזונגען, א טענצעל געכאַפּט; עס איז דאָך פּורים — א יום־טוב, וואָס וועט נישט בטל ווערן!

שטעהט אברהם'ל אין שפּאַרע אריינגעדריקט, און קוקט מיט גרויסע אויגן און טראַכט: מאָרגן וועט מיר קיינער נישט גלויבען, אז איך בין דאָ געוועזן, דאָס געהערט און דאָס געזעהן. ציטערן די ליפּען און גיבן קיין קול נישט אַרויס. לעזט איהם דער הויכער־הויכער בר־מנן זיין מיין פון פּנים אראָפּ, ווינקט ער צו א מאָגערן, און דעריבער — נאָך העכערן איד, קומט ער, שטיל־שווייגענדיג, צו.

— מיר ווילען דיר — זאָגט דער רב — פאַר די לעבעדיגע א וואָרט־צייכן געבען, ווילען זיי דיר גלויבען. אָט דער איד איז דער ערשטער קהל'שער חזן פון שטעדטעל; איך וועל איהם בעטען, וועט ער דיך א נייעם „שושנת יעקב“ לערנען.

דער מאָגער־הויכער שאָקעלט מיט'ן קאָפּ אויף „יאָ“.

— נייערט, — גיט צו דער ערשטער רב פון שטעדטעל,—נישט מיט'ן קול וועט ער דיך לערנען. ער האָט זיך, לא עליכם, ביים לעצטן נעילה־קדיש פארקיהלט, און מיט א שטומען ודוי אוועק־געגאַנגען פון דער וועלט. מיט'ן פינגער וועט ער דיך לערנען...

טוט דער ערשטער חזן דעם ווילען פון ערשטען רב, שוועבט זיין פינגער אין אויר און שוועבט. דאָ טאַנצט ער מיט א ברען. דאָ ווערט ער פאַרציטערט, און פאַר גרויס דבקות — ווי פאַר־

שטאַרט; דאַ רייסט ער זיך אין די עולמות העליונים אריין, מיט טענות פון איוב, מיט צער און צאָרן, און אַט צאַפּעלט ער, וואַר־טענדיג אויף א תשובה פון דער הויך וועגן טויט און לעבען...

אזוינס האָט נאָך רב אברהם׳ל נישט געהערט. ציהט ער זיך מיט דער גאַנצער נשמה צום זינגענדיגען פינגער; זאָפּט ער מיטביידע אויערען דעם נגון, וויל ער אויפ׳ן פידעלע פּרוּאווען נאָכ־שפּילען, כאָטש א טאָן כאַפּען, קאָן ער נישט, איז שפּאַרע פאַר־שפּאַרט, אויסשטרעקען די האַנט... און דעם חזן׳ס פינגער שוועבט אַלץ און שוועבט, און נגינה גיסט זיך פון איהם און גיסט...

און אין דערפריה, אז דער שמש איז געקומען עפענען די שול, און האָט איהם פון שפּאַרע באַפרייט, איז רב אברהם׳ל אַפּגעשפּרונ־גען אין מיט פּאַליש אריין, און, נישט ענטפערענדיג דעם צושראָקע־נעם שמש א וואָרט, — מיט פאַרציטערטע הענט צוגעדריקט דאָס פידעלע אין דער נאָך איבער נאַכט ווייסער געוואָרענער באָרד אריין, און האָט אַנגעהויבען שפּילען! דערהערט ביילע־באַשע, דערהערען רב, רבי׳צין און די אַלע, וואָס האָבען איהם אין אַלע הייזער גע־זוכט, און לויפען זיך צוזאַמען; קומען ותיקין דאַוונען און שטע־לען זיך אָפּ, און רב אברהם׳ל שפּילט אַלץ און שפּילט...

א קשיא אויף יענע לייט.

איהר האט דען געקענט אַ אמת'ן קארגען, א קארגען ווי עס דארף צו זיין? ניין? ביי אונז איז אזוינער געוועזען! געהייסען האט ער: ר' תנחום.

א מענש האט געהאט אוצרות! עס האט דען עמיצער געוואוסט, וויפיעל? עס האט דען עמיצער געצעהלט? נאר פולע פעססער מיט רענדלעך אין קעלער!

און דער מענש האט נישט געוואוסט פון קיין נדן פאר א קינד, נישט געגעבען קיין חתונה־הוצאות, קיין שדכן אויף זיך נישט גענומען, אלץ — נאכ'ן טויט! ביים לעבען קיינעם נישט א העלער! לייט האבען זיך דאך געלאקאמעט אויף דער ירושה און מען האט זיך מיט איהם משדך געווען.

זיינע קינדער האבען שוין אין פארשידענע קהלות געלעבט ווי מענשען, באזונדער; אדער ביי שווער און שוויגער אויף קעסט. ער אבער מיט'ן ווייב חיה־שרה — זיי זאלען מיר עס דארט מוחל זיין! — האבען געלעבט טאקע, ווי די הינט!

וואס זיי זענען עלטער, זענען זיי דארער, אויסגעטריקענטער און קארגער געווארען! פון קיין דינסט האלטען, איז נישטא וואס צו רעדען; פון קיין נדבה געבען — אודאי נישט... זעהט איהר, א זעלנער אויף שבת, אפילו צוויי! נאר ווער האט געוואלט צו זיי געהן שטארבען שבת פאר הונגער?

אלול־צייט, אז מען האט געגעבען דעם ערשטען בלאז פון שופר, איז ר' תנחום קראנק געווארען פון שרעק — ס'טייטש, די פערה געהט! און האט זיך קוים אויפגעהויבען צו „כל נדרי".

געזאגט האט ער, אז דאס רעגענוועטער שאדט איהם...

ווער האט איהם געגלויבט!

עולה תורה איז ער געוועזען פון איין שמחת־תורה צום צווייטען! און מנדר געוועזען — „מתנה"!

מיינט נישט, ער האט זיין ווארט נישט געהאלטען? חס־ושלום! אפגענעבען!

פאר דער מתנה, האט דאס ווייב זיך ערגעץ נעבארגט א נאָ־דעל־פאָדעם און פארלאטעט די בית־המדרש האנטיכער; פארצע־רעט אמאָל, מיט אן אויסגעבעטעלטער זייד, אן אלט פרוכת!...

אויף הויז־האלטונג פלעגט ער איהר געבען צוועלף גראשען א טאג. פון דעם פלעגט נאך חיה־שרה אפשפארען וועלכען גילדען, אוועקצובארגען די זיצערינס אויף וואכען־געלט!

אויב עס איז מעגליך, — איז זי קארגער געווען פאר איהם.

ביי זיי איז שמחת־תורה ערגער געוועזען, ווי תשעה־באב ביים ערשטען שלעפער.

דערביי האבען זיי נאך שלעכט געלעבט, געשאלטען זיך מיט טויטע קללות!

זי האט געשריען, אז ער שטעלט זי מיט'ן טאביק־שמעקען בדיל־הדל, כאטש ער פלעגט קיין איד קיין שמעק־טאביק נישט גע־בען, כאטש ער אליין האט אויך פיער מאָל געהאט א ישוב, איידער ער האט מחיה געווען די נאז.

ער ווייטער, פלעגט געוואלדעווען, אז זי איז אן אויסברענ־גערין!

א אידענע — פלעגט ער זאגען — וואס האט אויסגעגעבען אלע קינדער, דארף שוין נישט קיין ברוסט־טיכעל, מען מעג אויס־טעפען די זילבערנע פעדעם און פארקויפען.

ביי דער גאנצער קארגשאפט, האט ער זיך אבער נישט גע־קאנט אפזאגען גאר אינגאנצען פון טאביק, אזוי ווי זי — פון ברוסט־טיכעל!

ער האט שוין אהן טאביק נישט געקאנט אפהוסטען, און זי טראגט שוין דאס ברוסט־טיכעל מכמה שנים, זייט זי האט חתונה געהאט! עס איז נאך געווען א ירושה פון דער עלטער־באבען!

און דעריבער האט מען זיך געקריגט גאנצע טעג, געשאלטען זיך און ארומגעיאגט.

און געיאגט האט מען זיך פאמעלער, אויף די נענעל, מען זאָל, חס־ושלום, נישט אפרייבען די פאדעשווּעס.

און האט שוין איינס דאס צווייטע דעריאגט, האט מען ערשט

מורא אנצוכאפען ביי א בהלע, מען זאל זי נישט אפרייסען! מען זוכט אנצוכאפען א נאז, א פנים!

ביינאכט, האט מען זיך געיאגט בארוועס און אין דער פינס־טער.

שבת — ביי די האלב־גראשעדיגע ליכטלעך, ביי וועלכע זי פלעגט בענשען.

פאר דאס האט מען דעם האלז נישט געקארגט, און געשאלטען און געשריגען אויף וואס די וועלט שטעהט.

דאס גאנצע שטעדטעל פלעגט באלעגערען די פענסטער!

מען פלעגט זיך אנדערצעהלען פון זיי מעשיות; ביי די זייד־טען צו האלטען, זייער קריגען זיך.

ער, למשל, יויל זי איבערשרעקען. אט, אט, — זאגט ער — רופט ער אריין אן ארעמאן און גיט איהם אוועק א גאנץ האלב ברויט, וועט זי „פלאצען". זי ווייטער פלעגט איהם סטראשען דער־מיט, אז אט, אט, קויפט זי זיך פאר א גאנצען דרייער רעטשען־מעהל, מאכט זיך א קולישע מיט פוטער, און איהם וועט זי נישט געבען קיין לעק...

דאס אלץ איז אבער געוועזען פוסטע רעד; עס האט זייביידע דאס הארץ נישט געלאזט! און אפשר — זאגט מען — וואלטען זיי עס אמאל געטאן, ווען נישט די מורא, עס זאל דערפון נישט ארויס קיין טויט מיט קבורה־געלט! זיי האבען געוואוסט, אז חברה־קדישא, שארפט זיך שוין לאנג די ציין אויף אייגעם פון פאר־פאלק.

און, אויב איינס דאס אנדערע שילט א געוועהנליכע קללה: „באגראבען זאל איך דיך!" ווערט באלד צוגעגעבען, „נאר נישט דא, רבונו של עולם! עס זאל זיך מאכען א געלעגענהייט, איך זאל דיך א גוסס אוועקפיהרען"...

בשעת זיי האבען נאך די קינדער אין דערהיים געהאט, איז אין שטוב נישט געוועזען מעהר, ווי איין שינעטען קאפאטעל מיט איין פאר פלודערען.

דער עלטערער פלעגט געהן אין חדר אריין און די איינגערע— אפליגען: זומער אויפ'ן הויף, ווינטער אין בעט אין די העמדלעך, מיט קרייקעס ארומגעגארטעלט.

האט מען דעם עלטערען פאר'קנס'ט און פארזארגט, האט ר'

תנחום נישט געוואלט געהן צו דער חופה, ביז מען האט איהם נישט צוריקגעגעבען דאס קאפאטעל מיט די פלודערען פאר'ן אינגערען זוהנס ווענען.

קוים האט מען דאס גע'פועל'ט, האט זיך דאס פאר־פאלק גע־זעצט עסען און טרינקען, און שארען פון די טעלער, גלייך נישט זיי זענען די מחותנים! און געגעסען און געטרונקען, עס זאל גענוג זיין טאקע ביז אויף א נייע שמחה!

פאר דאס האבען זיי אויפ'ן מוזיניקס שמחה זיך צואווינט. גלייך עס וואלט זיי דאס גרעסטע אומגליק געטראפען. זיי האבען געוואוסט, אז עס איז דאס לעצטע מאל!

דאך פלעגען זיי נאך עסען, כאטש זעלטען, אויף פרעמדע שמחות!

מיינט נישט, חלילה, אז זיי זענען געגאנגען ערגעץ אויף א שמחה; זיי פלעגען אויף קיין שום שמחה נישט קומען, עס קאסט דאך געלט! נאר ערשט דערנאך, א פאר טעג שפעטער, פלעגען זיי אריינפאלען מיט א פרעטענזיע צום בעל־שמחה, פארוואס מען האט זיי נישט געבעטען אויפ'ן ברית צי אויף דער חתונה?

עס זענען טאקע — זאגען זיי — שלעכטע צייטען, מען לאזט זיך נישט נערן קאפטען, און בפרט — פאר וועמענס וועגען? וואס פאר א מצוה האט מען דערפון? די סארווערס זענען פראסטע גנבים, טאקע — די ווייסעל פון די אויגען. אויף דער אלטער שרה'ן רעדט מען שוין א יאהר פיערציג... פונדעסטוועגען וואלטען זיי אויף דעם נישט געקוקט... סטייטש! אזא בעל־שמחה; אזא טייערער בעל־שמחה! און אזא נאהנטער קרוב...

און זיי זענען געוועזען שרעקליכע בקיאים אין יחוס פון דער גאנצער שטאדט און האבען זיך זעהר לייכט אריינגעפלאכטען אין יעדער משפחה, ווי זאגט מען עפעס: „קוה—פערד—בייטש־שטע־קעלע“ — א קרבות איז ארוים, מכבד זיין האט מען געמוזט. און זיי האבען אפגענומען זייערס.

פאר דאס, אמת וואויל־געהן, האט מען זיך געלאזט אויף א שבת'דיגען ברית!

דא קאסט שוין נישט א דרייער. אונזער פאר־פאלק איז געקומען צום ערשטען און אוועקגעגאנגען נאך אלע משועבדי קהלה!

און שעהן איז זיי געוועזען צו זעהן אויף א שמחה: זיי זענען

אנדערש געוואָרען, עפּעס ווי אויסגעוואַקסען, אויפגעלעבט; די לויפענדיגע אויגעלעך, אונטער די שיטערע גרויע ברעמען, האָבען געפלאַקערט און געטאַנצט; טיילמאָל זענען זיי פייכט און רחמנות׳דיג געוואָרען.

נאָכ׳ן ערשטען טרונק בראַנפען, איז אונזער ר׳ תנחום פאַרביטען געוואָרען, פון קאַרגען ווערט א שרעקליכער נדיב!

ערשטענס, האָט ער אַרויסגעכאַפּט דאָס פּושקעלע און געוואָרפען אינמיטען טיש אַריין: כאַפּט אידען, שמעקט! שמעקט אהן רחמנות! אוים קאַרג! אַלע זאָלען שמעקען.

ליידער איז שטענדיג דאָס פּושקעלע געוועזען לעדיג; ווייל אַרויסגעגאַנגען פון דער היים איז ער ניכטערען, האָט ער דעם טאַביק באַהאַלטען... זיינס האָט ער דאָך געטאָן; מפקיר געוועזען דאָס פּושקעלע.

נאָך א צווייטער כוס׳ע, האָט ער זיך שוין גענומען צו צדקות און מעשים טובים.

ער ווייסט גאַנץ גוט, וואָס קהל דאַרף:

דאָס בית־עלמין האָט נישט קיין צוים; איינגאַנצ׳ס קוה דרעהט זיך אַרום צווישען די הייליגע קברים.

די מקוה האָט צובראָכענע טרעפּ, און ברכה — די בלינדע טיקערין, ברעכט שיער נישט האַלז און לייב!

א פּרוכת אין שול אַריין וואָלט אויך נישט געשאַדט.

און אויסמאָלען די שול מיט לייבען, בערען, נח׳ס תיבה און צוועלף מזלות, וואָלט אויך קיין עולה נישט געוועזען.

אין גרויסע שטעדט איז אַזוי...

אויף דעם אַלעם פאַסט ער אָפּ א געוויסע סומע, און קוים נעמט ער נאָך א טרונק בראַנפען, שווערט ער שוין דערויף מיט כל׳ע שבועות...

נעבוג פאַרזיכטיג איז ער דאָך און שווערט ביי איהר, זאָל לעבען.

„מיינע זאָל אַזוי געזונט און שטאַרק זיין, ווי היינט, נאָך מוצאי שבת־קודש, מאַך איך א וואָרט מיט א מולער, סטייטש? שווייגען וועל איך? אַזוי פיעל נחת זאָל זי האָבען פון אונזערע קינדער, וויפיעל רענדלעך עס וועט קאָסטען דאָס פּרוכת... דעם שופר של משיח זאָל זי אַזוי דערהערען, ווי שפּעטסטענס מאָרגען אין

דערפריה, וועט ער נעמען א מאס אויף טרעפ, און דוקא — רעמ־בינע, עס זאל זיין א בנין עדי עד, עס זאל קינדס קינדער איבער־לעבען!"

די תנחום׳עכע, זיצענדיג צווישען די ווייבער, האט אויך אן אנדער צורה באקומען!

זי האט אויך אביסעל נעטרונקען — זיסע בראנפען; נאר פאר דאס, האט זי א מאסע לעקער אויסגעטונקט. א אידענע — זי זאל עס מיר מוחל זיין — האט זיך איהר באלד דאס הינערשע קעפעל פארדרעהט.

זי ווערט ווייך און וויינענדיג און באקלאגט איהרע יאהר און טעג. איהר טאטע־מאמע זאלען אויפשטעהן פון קבר און זעהן, אויף וואס פאר א שטייגער זי איז געקומען. אין וועמעס הענט מען האט זי איבערגעגעבען. וואלטען זיי זיך צוריק אריינגעלעגט אין קבר, און וואלטען זיך שוין געשעמט תחית המתים אויפצושטעהן.

וואס הייסט, זי וואלט נישט געקאנט פארדייען אלע טאג אבי־סעל זיסען בראנפען מיט לעקער? איהר הארץ כאפט זיך נישט אמאל אוועק? איהר נשמה איז א ראזשינקע? און א סאמעטענעם מאנטעל וואלט זי נישט געקאנט טראגען? עס וואלט איהר אפשר נישט געפאסט? זי איז נישט אזא בריה ווי אנדערע ווייבער? נישט אזא מיוחסת?

נאטירליך, שולדיג דערינען איז אלץ תנחום׳ל, אלץ דער רשע מרשע, וואס ציהט איהר ארוים די קליי פון די ביינער. פון איהר צד וואלט גאר קיין מניעה נישט געווען. זי וואלט אפילו אריינגע־ווארפען אין אלע צדקה־פושקעס, כאטש צעהן מאל אין טאג.

ווינטער, וואלט זי אפגעלעגט קארטאפעל פאר ארעמע לייט; פאר ארעמע ווייבער וואלט זי אויף איהר חשבון די מקוה געהייצט.

דער משוגע׳נער פעסע, וואס לויפט ארום נאקעט און בלויז אין גאס, וואלט זי א בארכאנעס שפענצער געמאכט; וואלט זי איהם אפגעריסען, וואלט זי איהר א נייעם געמאכט!

זעלנער אויף שבת — וויפיעל עס וואלט אריין! עסען גע־געבען: ציבעלעס מיט לעבערלעך, מיט אייער, מיט שמאלץ, רעד־טעך אויך און פיש, פלייש; א קוגעל וואלט זי געמאכט, וואלט די גאנצע שטאדט געלאפען אויף זיין וואונדער! דעם בעל־שמחת

און אפילו איהרע אצינדיגע נאהנטע שכנות, וואלט זי שבת בשבת אהיים געשיקט קיגעל! נאר וואס קומט ארויס, אז נאט, ברוך הוא, וויל נישט, זי זאל זיינע פטור ווערען! און ער האט א האנט, א האנט... אויף אלע שונאי ישראל געזאגט אזא האנט ווי ער האט!

דערביי האט זי געכאפט נאך א קאפ און אנגעהויבען אויס׳ס־ניי צו כליפען:

תנחום פארגינט איהר אפילו נישט דאס ברוסט־טיכעל; פאר־קויפען וויל ער עס, דער רשע, דער כילי! איהם אויף להכעים, שענקט זי עס אוועק דער ערשטער־בעסטער, ארעמער כלה, אז עס זאל עס האבען!

און זי נעמט נאך א קאפ...

דאך די פארדרעהטע קעפ האבען זיי נישט געשטערט אהיים צו נעמען עטליכע שטיקלעך לעקעך, א פאר מאקאראנען, פון וועל־כע מען האט געגעבען א לאנגע צייט; איין שטיקעל לעקעך מיט א מאקאראנע, האט מען באהאלטען אויף פורים; שלח־מנות פאר׳ן רב.

וואס דער רב האט צוריקגעשיקט, האט מען געשיקט א בעל־הבית; און וואס מען האט פון דעם געבראכט, איז געגאנגען צו א צווייטען... ביז מען האט דורכגעשיקט דאס גאנצע שטעדטעל, אוי־סער אלטע אלמנות, אדער אלטע לייט און עקרות, וואס מאכען קיין שמחות נישט און פארדינען נישט אויף שלח־מנות.

א באהעלפער צום שלח־מנות האבען זיי אויך געהאט אן אומ־זיסטען: עס האט זיך זיי געטראפען א באהעלפער א יתום, וואס האט זיי באדינט, מיט דער האפנונג, אז זיי וועלען איהם נישט פארגעסען בשעת צואה.

פונדעסטוועגען האבען זיי דעם באהעלפער אינגאנצען נישט געטרויט. דעם גאנצען טאג פורים פלעגען זיי איהם נאכגעהן, הי־טען פון ווייטען, ער זאל נישט אראפכאפען פון א טעלערל. און, אז מען האט איהם ערגעץ אין א הויז לענגער פארהאלטען, האבען זיי געטופעט מיט די פיס פאר כעס און שרעק צוזאמען.

זעהט איהר, — דאס הייסט קארג: מטמונים, אוצרות, און געלעבט — זיי זאלען עס מיר דארט מוחל זיין — ווי די כלבים!

און וואס מיינט איהר, עס איז ארויסגעקומען עפּעס גוטס פונ'ם געלט? אז אסור! אזוי ווי מען האט נישט געוואוּסט, פון וואנען דאס עשירות האט זיך גענומען, און וויפיעל עס איז געוועזען, אזוי האט מען נישט געוואוסט, וואו עס איז אהינגעקומען.

ר' תנחום'ס קינדער האבען קיין גראשען ירושה נישט באַקומען.

קיין דבר שבצדקה איז דערפון אודאי נישט געווארען:

די מקוה האט עד היום קיין טרעפּ.

פון פרוכת פאלען שטיקער!

איגנאַץ פאַשעט שוין פיער קיה אויפ'ן בית־עולם און ווערט נתעשר דערפון.

גארנישט! עס איז צו נ י ש ט געווארען!

איינמאל האבען זיי זיך שבת אזוי איבערגעגעסען אויף א סעודת מצוה, אז עס האט זיי געשאדט. עס איז פריהער א לאנגע צייט קיין שמחות נישט געוועזען, און זיי האבען זיך צוגעכאפּט מיט אמאל צו קאלטע פיש און פעט פלייש נאך א האלב יאהר תעניתים...

ביינאכט האט יעקעל־יענטעס, דער שכן זייערער, דערהערט קרעכצען; אבער קרעכצען, אז גאט זאל שומר ומציל זיין!

ער איז אריין —

זיי וואלגערען זיך אויף דער ערד!

ער מאכט א געוואלד!

מען רופט א רופא, ער גיט אויף אפּפיהרען...

איז זיי א שאד!... ווילען זיי באין אופן נישט איינגעמען; ערשט אפּגענעסען!... און זיי זענען ביידע נפטר געווארען אין איין וואך...

באגראבען האט מען — ביידע אין פרעמדע תכריכים!

און אין קאכמען זענען געלעגען עטליכע אלטע העמדער, א פּאָר אניצעס מיט א צוריסענעם טלית־קטן...

און אין קעלער איז פול געוועזען מיט שערבעלעך, צובראכענע פלעשער און קרעמענים...

פריהער האט מען אפילו געמיינט, אז יעקעל האט געכאפּט און געמאכט א קראץ; עס האט זיך אבער אויסגעוויזען, אז ניין! ער

איז ערשט נישט לאנג נפטר געווארען א בעל־חוב איבער'ן קאָפּ...

נייערס — פשוט: יענע לייט האָבען געגעבען און יענע לייט האָבען צוגענומען!

שערבעלעך, קרעמענעס, צובראָכענע פלעשער דערפון געמאַכט! וואָס זיי קאָנען, השם ישמרנו!

פיער דורות — פיער צוואות.

1.

אז ר׳ אליעזר־חייקעל׳ס איז נפטר געווארען, האט מען אונ־טער׳ן קישען געפונען אזא קוויטעל :

„מיין רצון איז, אז די קינדער זאלען בלייבען ביים וואלד בשותפות.“

„נאך מיין פטירה זאלען זיי לאזען מאכען א צוים צום בית־עלמין, און פארריכטען דעם דאך פון שול.“

„די ספרים זאל נעמען בני בנימין החתן שיחיה; די זיהן מיט די איידעמעס האבען געקריגען ספרים צו דער חתונה.“

„זוגתי תחיה, זאל בלייבען אין דער דירה באזונדער; זאל זי זיך צונעמען אן ארעמע יתומה — זי זאל נישט זיין אליין. זי זאל זיך אליין מאכען קדוש און הבדלה.“

„א חלק זאל זי האבען גלייך מיט אלע יורשים.“

„אחוץ דעם...“

מעהר האט מען נישט געקאנט לעזען; דאס קוויטעל איז אפנים פייכטערהייט געלעגט געווארען אונטער׳ן קישען, און די אותיות האבען זיך אפגעמעקט.

2.

ר׳ בנימין, ר׳ אליעזר־חייקעל׳ס זוהן, האט שוין מעהר גע־שריבען :

„היות, עס איז געקומען די צייט, און איך וועל בקרוב זוכה זיין אפצוגעבען דעם פקדון ד ע ם, וואס אלע פקדונות זאגען זיין.“

„און א מענש שרעקט זיך פאר זיין ליעבען נאמען און פאר זיין משפט, נאר געהן געה איך פון דער וועלט אהן אומעט, חלילה, נאר מיט גרויס בטחון אין אל רחום וחנון, אז ער וועט מיט מיר טון לפנים משורת הדין, און לויט זיין גרויס רחמנות."

„און איך ווייס, אז דאס פקדון איז איבער דער צייט ביי מיר פארפלעקט געווארען, קאליע געווארען..."

מיר היפערען־איבער דעם חשבון־הנפש און דעם מוסר פאר די קינדער, און לעזען ווייטער:

„און די פיס ווערען מיר אפגעקיהלט, און דער מוח ווערט, וואס אמאל מעהר, מבולבל, און נעבטען האט זיך מיר געטראפען א וואונדערליכע זאך, אז בשעת'ן לערנען בין איך איינגעדרימעלט געווארען, און עס האט זיך מיר עפעס נע'חלומ'ט, און דאס ספר איז מיר ארויסגעפאלען פון דער האנט, און איך האב מיך אויפגע־כאפט, און האב תיכף פארשטאנען, אז עס איז נישט פראסט, אז מען רופט..."

„און דאס, וואס איז באמת מ י י ן געוועזען אויף ד ע ר וועלט, דאס לאז איך נאר איבער אויף א צייט; דאס וועט מיר נאכקומען איבער הונדערט און צוואנציג יאהר; מיט דעם וועל איך זיך זוכה זיין צו זעהן בזיו השכינה הקדושה — אמן, כן יהי רצון!"

„און וואס עס וועט מיר נישט נאכקומען, דאס איז קיינמאל נישט מיין געוועזען, און א י י ן גאט ווייסט, אז איך לאז עס אי־בער אהן א שום עגמת־נפש."

„און אויף מיין עשירות, לאז איך קיין צוואה נישט איבער; איך בין בטוח, אז בני ביתי שיחיו, אדער זיי וועלען זיך צוטיילען על פי דין ועל פי יושר, און איינער פאר'ן אנדערען וועט, חס־ושלום, נישט מעלים זיין.

„און איך פארלאנג, אז בני ביתי, היינו: אשתי תחי' ובני וחתני שיחיו, זאלען מפריש זיין צוויי מאל מעשר. היינו: תיכף נאך מיין פטירה זאלען זיי מאכען א חשבון צדק פון דער נחלה און מטלטלים וכלי בית, און אזוי כלים, און אלע שטרות, און חובות בעל פה וכו' און זאלען אראפגעבען מעשר ראשון על חשבוני לתקון נשמתי, און צוטיילען ארעמע לייט.

„דערנאך זאלען זיי פון דער רעשט, דאס הייסט — שוין פון

דער ירושה, געבען מעשר שני פאר זיך, אזוי ווי מיין מנהג איז געווען צו געבען מעשר פון ריוח, גם כן — פאר ארעמע לייט.

„און צו יעדען פוןביידע מעשרות זאלען זיי מוסיף זיין א שליש למאה; טאמער האבען זיי זיך טועה געווען אין חשבון.

„און די ביידע מעשרות זאלען זיי געבען צדקה פאר פ ר ע מ־ד ע ארעמע לייט כנ״ל, און נישט פאר קרובים.

פאר ארעמע קרובים וועלען זיי אליין וויסען וויפיעל צו געבען, אבער נישט פון דער צדקה, ווייל פון צדקה דארף מען נישט נהנה זיין, און אז מען גיט נאהנטע קרובים, איז גלייך, ווי מען וואלט גענעבען ז י ך.

„און אויף מיין מצבה זאל מען מעהר נישט אויסקריצען, נאר דעם נאמען ושם אבא ז״ל ויום הפטירה, און נישט מעהר.

„און איך בעט זעהר מיינע זיהן מיט די איידעמעס, זיי זאלען זיך נישט איינגאנצען אריינטון אינ׳ם הבל, נישט וועלען זיין ד ו ק א גרויסע סוחרים ווייל וואס גרעסער דער סוחר, איז קלע־נער דער איד. און זיי זאלען זיך נישט זוכען קיין געשעפטען פון דער ווייט, און נישט פארשפרייטען דאס ביסעל געלט אויף ארבע רוחות העולם, ווייל וואו גאט וויל, דארט העלפט ער, און די ברכה קאן אריינקומען אין קליינע, ווי אין גרויסע מסחרים.

„דער עיקר, באשווער איך דעריבער בני יקירי מהור״ר יחיאל, ווייל איך האב געזעהן, אז ער האט גרוים תאוה צו גביר׳ישקייט וד״ל.

„און איך בעט זעהר, אז מיינע קינדער זאלען האלטען דעם מנהג און אפטיילען יעדעס יאהר פאר ראש־השנה פונ׳ם גאנצען ריוח מעשר פאר ארעמע לייט. און אז עס וועט אמאל, חס ושלום, קיין ריוח נישט זיין, און אז עס וועט אמאל זיין, חס ושלום, אפילו היזק, זאלען זיי אויך טיילען צדקה, ווייל עס וועט אודאי זיין א נסיון פון זיין ליעבען נאמען —

„דער עיקר, בעט איך זעהר, זיי זאלען לערנען טאג־ביי־טאג. לכל הפחות, א בלאט גמרא, און על כל פנים, אן עמוד ראשית־חכמה.

„פאהרען זאלען זיי כאטש איינמאל אין יאהר.

„די נשים זאלען לייענען „קב־הישר“ אויף עברי־טייטש, אחוץ „צאינה־וראינה“ שבת און יום־טוב.

„און אין׳ם טאָג פון דער יאָהרצייט, זאָל מען עוסק זיין בתורה א גאַנצען טאָג, די נשים זאָלען געבען צדקה; דער עיקר — מתן בסתר.“

3.

אז מאַריץ בענדעטזאָהן (בנימינ׳ם א זוהן) איז געשטאָרבען, האָט מען געפונען א צעטעל אויף פּויליש:

„מען זאָל שיקען א טעלעגראַמע קיין פּאַריז, און וואַרטען מיט דער קבורה, ביז דער זוהן וועט קומען.

„צעהן טויזענט גיב איך א קרן־קימת אין „דאָזאָר“ אריין; דאָס פּראָצענט זאָל מען צוטיילען יעדע יאָהרצייט אָרעמע לייט.

„צעהן טויזענט לאָז איך אויף א בעט אין נייעם שפּיטאָל, מיט דעם תנאי: דאָס בעט זאָל אָנגערופען ווערען אויף מיין נאָמען.

„בשעת לויה זאָל מען טיילען צדקה.

„מען זאָל שיקען נדבות אין אלע תלמוד־תורה׳ס אריין; די מלמדים מיט די קינדער זאָלען געהן נאָך די לויה.

„מען זאָל דינגען א דיין, אָדער אזוי א למדן, ער זאָל זאָגען נאָך מיר קדיש.

„די מצבה, לויט דעם מאָדעל, וואָס איך לאָז איבער, זאָל מען באַשטעלען אין אויסלאַנד.

„מען זאָל איבערלאָזען אין דאָזאָר־שטוב א געוויסע סומע געלט, דער דאָזאָר זאָל נעמען אויף זיך אויסצוהאַלטען דעם קבר מיט דער מצבה.

„דאָס געשעפט זאָל הייסען: „מאַריץ בענדעטזאָהן — זיין זוהן.

„און וואָס עס באַטרעפט...“

מיר לאָזען איבער די רשימה פון פאַרמעגען און דעם חשבון פון די חובות צום אָפּנעמען, ווי אויך די עצות טובות, ווי אזוי דאָס געשעפט ווייטער צו פיהרען.

4.

„איך „מאריץ בענדעטזאהן—זוהן“, געה אוועק פון דער וועלט נישט פאר נחת, נישט פון עגמת נפש, נאר פון לערקייט.

„א גרויסער חכם איז געווען אריסטאטעל; די נאטור האט פיינט לערקייט.

„א שרעקליכע מאשין איז די וועלט. יעדעס רעדעל האט זיין באזונדער ארבייט, זיין באזונדערען צוועק. ווערט א רעדעל פאר־דארבען, אדער עס האט אפגעארבייט זיינס פאר דער צייט, געהט עס אליין ארויס פון דער מאשין, געהט עס ארויס פון ג א ר א י ן ג א ר נ י ש ט...

„איך קאן לענגער נישט לעבען, ווייל איך האב דא נישט וואס צו טון, איך טויג צו גארנישט, ווייל איך האב מיינס אפגעלעבט. איך האב אויסגעטרונקען דעם גאנצען נחת, וואס מיר איז באשערט געווען, אויפגעגעסען און אויסגעקושט אלץ, וואס איך האב גע־דארפט.

„מען האט מיך אסך געלערענט, נאר לעבען און נישט איינ־שלינגען דאס לעבען האט מען מיך נישט געלערענט.

„איך האב קיין זאך נישט אויף דער וועלט, וואס זאל מיך איינהאלטען, צובינדען צו איהר... עס האט מיר קיין זאך נישט געפעהלט, עס זאל האבען ביי מיר א ווערט. איך האב אלץ גענר־מען אהז זארג, אהן עגמת־נפש, אהן ארבייט, — ווי פון א הפקר גענומען...

„אזוי זאכען, אזוי מענשען; אזוי מענער, אזוי פרויען...

„אלע האבען מיר צוגעשמייכעלט, און איך האב קיין איינצי־גען פריינד נישט געהאט; אלע האבען מיך גערן געקושט, און איך האב קיין איינציגע נישט געדארפט...

„א פארמעגען האב איך גע׳ירש׳נט, און עס האט געוואקסען און געמעהרט זיך אהן מיר, אהן מיין ווילען.

„עס האט געוואקסען, ביז עס האט מיך איבערגעוואקסען.

„אפט האט געווינט אין מיר דאס הארץ: זאל מיר עפעס פעהלען, זאל איך עפעס מ ו ז ע ן טון; און די דאקטוירים הא־בען מיר פארגעשריבען: שפאצירען, שפילערייען, ספארט... נישט

קיין לעבען, נאר א סורראגאט פון לעבען, א געפעלשט לעבען, גע־פעלשטע ארבייט...

„און לענדער אסך האב איך געזעהן, און קיין איינציג איז נישט מ י י ן געווען; אסך ערטער האב איך באוואונדערט, און האב קיין איינציג ארט נישט געליעבט...

„און אסך שפראכען האב איך געלויפיג גערעדט, נאר איך האב קיין איינציגע נישט געפיהלט — איך האב מיט די ווערטער, ווי מיט באלען, געשפילט.

„פעלקער און שפראכען האב איך ווי האנטשוה געטוישט...

„די גאנצע וועלט איז געווען מיין, נאר איך בין צו קליין גע־ווען, איך זאל זי צוהאלטען; צו קורצע הענט געהאט, איך זאל זי ארומנעמען; קיין וועלט באהערשען האב איך נישט געקאנט...

„און וואס איך וואלט געקאנט באהערשען, דאס האב איך שוין גרייט געפונען, דאס האט מען מיר שוין איבערגעלאזט...

„אלץ איז פאר מיינעטוועגען געטאן געווארען, אלץ האט מען מיר אפגעקויפט; אויב עס איז נאך עפעס געבליבען, האט עס דאס פארמעגען געמאכט.

„אלץ — דער שמייכעל אויפ'ן פריינדס פנים, דער קוש פון רויטע ליפען... דער קדיש נאכ'ן טאטען... העכסטענס האב איך נאך עפעס אויסגעצאהלט; נאר געבען, שענקען, דאס האט מען מיך נישט געלערנט...

„און דאס קליינע איז מיר געווארען צו קליין, און דאס גרוי־סע — צו גרויס, — און נאך וואס צו לעבען איז נישט געווען...

„איך שטארב, ווייל איך בין אן עקר, אזוי מיט'ן גוף, אזוי מיט דער נשמה; איך האב אין מיר גארנישט, וואס זאל לעבען און לעבעדיג מאכען... איך לעב שוין לאנג נישט; איך האב שוין לאנג קיין הנאה נישט פון לעבען; אצינד איז עס מיר נאך נמאס גע־ווארען.

„מען האט זיך מיט מיר אויפגעפיהרט, ווי א פויער — מיט א חזיר; מען האט מיך געשטאפט... נאר דער פויער, אז דער חזיר ווערט געגוג פעט, קוילעט ער איהם; מיר הייסט מען, איך זאל מיך אליין קוילען; און איך האב די העזה נישט, נישט צו פאלגען...

„דער ארשעניק שטעהט אויפ'ן טיש; דער לעצטער געטראנק,

וואס וועט מיך אנ׳שכור׳ען, און איך וועל מיך שוין נישט אויס־ניכטערען...

„זאל איך עפעס אנזאגען וועגען מיין פארמעגען? נאר וואס? דאס איז מיין אומגליק געוועזן...

„האב איך נישט עמיצען צו דאנקען?

„ניין, — איך האב פאר אלעס באצאהלט...

„פאר׳ן לעצטען געטראנק אויך.“

דער פרוש מיט'ן בער.

אמאל איז געווען א איד, וואס האט נישט געקאנט פארטראגען קיין עולות. איז ער נעגאנגען און האט איבערגעגעבען דעם ווייב דאס קלייטעל, וואס ער האט געהאט, און איז געווארען א היים־זיצער, און איז געזעסען פארמאכט אין שטוב על התורה ועל העבודה, הן אין נגלה, הן אין נסתר...

האט ער אפנים אין דערהיים, צווישען איינענעם הויז־געזינט, אויך עולות געזעהן, האט ער זיך מישב געווען און איז געווארען א פרוש — פארלאזט די היים און געזעצט זיך לערנען אין קלויז. זיצט ער אין קלויז.

יאגען איהם אבער די עולות נאך און קומען צו איהם אין קלויז אריין. אפילו ביינאכט, קומט אריין זיך אנווארעמען א נאכט־וועכטער, אן אורח קומט שלאפען, צי אזוי — א איד קאן נישט שלאפען און פארבלאנדזשעט אין קלויז אריין, זעצט מען זיך ביים אויווען און מען רעדט... און פון וואס מען זאל נישט רעדען, הערט אלץ דער פרוש עולות און עולות.

איז ער זיך ווייטער מישב און פארלאזט די שטאדט און לאזט זיך אין דער וועלט אריין, אויסזוכען א שטאדט אהן עולות; געפינט ער נישט: איין וועלט אומעטום.

פארלאזט ער דעם גאנצען ישוב. געהט ער וואלד אויס, וואלד איין, איבער בערגער און טאלען, ביז ער קומט צו צו א וואסער. ווי דער טייך הייסט, האט ער אפילו נישט געוואוסט. נאר ביים טייך איז געשטאנען א חורבה פון אן אלטען פאלאץ, ווייט פון שטעדט און דערפער. האט ער זיך דארטען באזעצט און אנגעהויבען עוסק צו זיין אין קבלה.

פון עולות קאן מען אבער נישט אנטלויפען... פון צייט צו צייט צולאזט זיך דער טייך, קערט איבער שיפלעך, רייסט אפ פון

דער יבשה שטיקער לאנקעם מיט גראז, שטיקער פארוויהטע פעל־דער... און צווישען די פיש אן אייביג געשלאגעריי! לאזט עס איהם נישט רוהען, נישט שלאפען און אנטלויפען האט ער שוין נישט וואוהין...

ליגט ער אזוי און טראכט, און טראכט: ער וויל דערגעהן, פון וואנען עס נעמען זיך נאר אינגאנצען די עולות?

פאלט איהם איין, אז די עולות קומען דערפון, וואס די נשמה פון דער וועלט איז איינגעשלאפען... און עס איז נישט אזוי ווילד, ווי עס דאכט זיך.

למשל: דער עולם קטן — א מענש. כל־זמן די נשמה איז וואך, טוט ער, וואס עס טויג איהם, פלאנמעסיג, על פי שכל, אלע אברים פאלגען די נשמה. שלאפט אבער א מענש איין, די נשמה— דער מושל איבער'ן גוף, דרימעלט איין, הויבט־אן דער גוף צו ווארפען זיך אהן סדר, אהן א ציל און יעדער אבר פאר זיך, איין האנט אהין, די אנדערע אהער, דער קאפ באזונדער, דער לייב באזונדער— אהן שכל... און מען קאן געשעדיגט ווערען...

עולות זענען אהן שכל... די וועלט ווארפט זיך, צאפעלט אהן א סדר; און די נשמה פון דער וועלט איז איינגעשלאפען, און יע־דעס שטיק וועלט טוט זיך זיינס, נישט לטובת הכלל...

איהר פארשטעהט? יא צי ניין, אזא געדאנק האט ער גע־האט.

קומט ער צו דער דעה, אז איין פלאן איז פאראן: די נשמה פון דער וועלט צו וועקען. כאפט זי זיך אויף — וועט ווערען א סדר, וועט אויפהערען דאס צאפלען, דאס רייסען זיך, דאס שלאגען זיך צווישען די אברים פון דער וועלט...

ווי אזוי אבער וועקט מען די נשמה פון דער וועלט.

אויף דעם זענען פאראן עצות אין די הייליגע ספרים...

מען דארף טון, וואס מען דארף, זאגען, וואס מען דארף.

דערצו אבער דארף מען כונה, מען מוז זיך אפגעבען דערצו מיט'ן גאנצען הארץ מיט מסירת נפש, אז נישט צופליהען זיך די ווערטער אין אויער און נארנישט...

עס מוז באשאפען ווערען א ז ו י נ ס, וואס האט פליגעל צו פליהען און — א נשמה, וואס ווייסט וואוהין צו פליהען און וואס דארט צו פארלאנגען, כידוע...

מילא, ביימאג איז נישט מעגליך. ער לאזט זיך טיף אריין אין דער מחשבה — גיט ערגעץ א קראה א געשריי, א פויגעל — א זינג, ערגעץ פון ווייט הערט זיך א קללה פון א פויער ביים אקער אויף דער הארטער ערד. וואס איז איהם פוגם דאס אייזען — נאר ביינאכט, אמבעסטען צו חצות...

טוט ער אזוי...

און ער פיהלט, עס נעהט! נאך א נאכט, נאך א נאכט...

ווערט אבער געוואר דערפון דער בייזער שר פון טייך, זאגט ער: לא! עס וועט נישט שטיל זיין! און קוים לאזט זיך דער פרוש טיפער אין די כונות אריין, גיט זיך דער שר פון טייך א ווארף, הויבט דער טייך אן צו זידען און צו רוישען און צו שלאגען פאר־ליעס און צו רייסען די ברעגעס, עס ווערט א מהומה און דער פרוש פאלט ארויס פון דער מחשבה, ווי אונטען דער שיפער פון שיפעל...

זעהט דער פרוש, אז ער האט קיין אנדער עצה נישט, נאר אפצורוקען דעם טייך מיט'ן בייזען שר... דען אליין אוועקגעהן און זוכען א חורבה נישט ביי קיין וואסער, ווילט זיך איהם נישט. ווער ווייסט, ווי לאנג ער וועט זוכען, און צי ער וועט געפינען, און דערוויייל וואקסען די עולות און מאכען חרוב די וועלט...

מילא, אוועקצורוקען דעם טייך, איז ביי איהם א קלייניגקייט. ער האט א שם דערויף... האלט ער עקסטרא א תענית, און נאכ'ן תענית איז ער זיך פלוצלונג מתכוין צום שם און דער טייך רוקט זיך.

דער שר ווערט אש להבה — נאר פארפאלען, דער שם איז אפגעזאגט, נוקם זיין וויל ער זיך אבער, צורודערט ער שטארקער דעם טייך, עס ווערען גרויסע פאליעס, כאפט ער איין פאליע און ווארפט ארויס אויף דער יבשה, צו דער חורבה צו, ווערט אויף דער יבשה פון דער פאליע א בער, א שווארצער צוטינער בער, לויפט ער מיט פייערדיגע אויגען ארום חורבה, און ווען דער פרוש וויל האבען כונה, הויבט ער אן ברומען און ברילען און ווארפען זיך, אז דער פרוש פאלט ווייטער ארויס פון דער מחשבה...

וואס בלייבט איהם, דעם פרוש, צו טון?

ער וועט דאך נישט הרג'נען דעם בער! אנהויבען מיט אן עולה? דען באמת, וואס איז דער בער שולדיג? ער לעבט, זאל ער לעבען!

פאלט דעם פרוש איין, דעם בער רוהיג צו מאכען. מאכען א לייט פון א בער! זאל ער, כאטש א בער, וויסען ווענען וואס עס געהט. ער וועט הויבען דעם בער, מתקן זיין און הויכען זיין נשמה.

נעמט דער פרוש און געהט איינמאל אין דער פריה ארויף אויף א שפיץ־חורבה, שטעלט זיך און קוקט אראפ אויפ'ן בער.

דערזעהט'ן דער בער פון אונטען, ווערט ער מלא חימה, הויבט ער אן רייסען מיט די פעדערשטע פיס די ערד, און ברומען, און ברילען, און שפרינגט אונטער מיט א שוימענדיגען מויל און בלוט־פלאמענדיגע אויגען.

מיט גרים־צארן קוקט דער בער ארויף צום פרוש, מיט רחמנות אבער און ליעבשאפט קוקט דער פרוש אראפ צום בער און עס ווערט א מלחמה צווישען ביידע פאר אויגען, צווישען די אויגען מיט ליעבשאפט און רחמנות און די אויגען מיט האס און גרים־צארן.

זענען אבער דעם פרוש'ס אויגען שטארקער און הויבען אן גובר זיין די אויגען פון בער.

לאנג, לאנג האט געדויערט די מלחמה צווישען צוויי פאר אויגען, צווישען צוויי הערצער און צוויי נשמות...

אבער, אז די זון האט זיך געהויבט אין מזרח־זייט, איז שוין שטיל געווארען. דער בער — אז די זון איז געקומען אין מיט הי־מעל אריין, איז ער שוין פאר דער חורבה אויף אלע פיער געלע־גען, ווי איין אונטערטעניגער הונט, און אז די זון איז אונטערגע־גאנגען, האט זיך דער בער שטיל אויפגעהויבען, ארויפגעשיקט צום פרוש א בליק מיט בקשה ותחנונים און איז צוגעגאנגען צום טויער און האט שטיל אנגעקלאפט, און „געסקאמליעט", ווי א הונט, מען זאל איהם עפענען...

דער פרוש האט גובר געווען, אונטערגעגעבען האט זיך דער ווילדער צוויטיגער בער, זיין הינטיש „סקאמלען" באטייט: לאז מיך צו דיר, ווי א הונט וועל איך דיר דינען, צו דיינע פיס ליגען, דיינע הענט לעקען, דיר געטריי אין די אויגען קוקען און טרעפען דיין פארלאנג, און אז דו ווערסט דיך פארטראכטען, וועל איך ליגען ציכ־טיג און שטיל, אפילו קיין פליג נישט כאפען —

און דער פרוש האט איהם געעפענט, און דער בער איז ארויפגעגאנגען צום פרוש און האט זיך געלעגט שטיל צו זיינע פיס, און זיינע אויגען האבען געזאגט:

— דו ביסט מיין גאָט... איך האָף צו דיר, און גלויב אַן דיר... דיינע געדאַנקען זענען הייליג, מיט דיינע כוונות וועסט דו וועלטען איבערבויען...

און דער פרוש גלעט מיט ליעבשאַפט דעם בער, זיין הייםיש געמאַכטען בער, דעם בער, וואָס גלויבט אין איהם — און פאַר־טראַכט זיך, און וויל זיך אריינלאָזען אין זיינע מחשבות, זיך מתכוין זיין צו דעם, וואָס מען דאַרף, אויפצואַוועקען די נשמה פון דער וועלט...

ער האָט אַבער שוין נישט געהאַט פון וואָס צו טראַכטען...

ער אליין האָט שוין די גאַנצע פריהערדיגע נשמה נישט גע־האַט...

מיט וויפיעל דער בער איז אַרויף צו איהם, מיט אַזויפיעל איז ער אַראָפּ צום בער...

און ער דערפיהלט אַ מידיגקייט אין אַלע גלידער, די ברעמען פאַלען איהם איבער די אויגען און ער הויבט זיך אויף און געהט וואַקעלדיג צום געלעגער —

דער בער געהט איהם נאָך, לעגט זיך נאָהנט ביים געלעגער— עס וועלען קיין עולות נישט אויפהערען. דער בער איז געוואָ־רען אַ שטיק מענש, און דער מענש אַ שטיקעל בער —

און דער פרוש, וואָס שלאָפט שוין צוזאַמען מיט'ן בער, וועט די נשמה פון דער וועלט נישט וועקען. —

אינהאלט:

	זייט
באנמ־ע שווייג	7
וועבנ־ר ליעבע	18
נעילה	43
דער נייער נגון	55
דער תענית	58
דאס ארעמע אינגעל	62
קליינע בילדער:	
1. וועלבע	75
2. פארליעז	76
3. שוויין	77
4. עס איז דאך נישט קיין זאקען	78
פורים שפילער	80
אלטווארג	89
דער מלאך	107
מעשיות	111
דאס פראבלעם	128
א יונגען שרייבערס חנוכה	131
לכבוד חנוכה	144
נס חנוכה	151
„הנרות הללו"	159
א חנוכה לעמפעל	162
דער אלטער ר' שמעון	166
נישט פאר'משפט	171
דער שבת־גוי	184
די אכטע אפטיילונג אין גיהנום	195
די פארשויסענע	204
ר' יוחנן גבאי	208
מאמעל פרינץ	212
דער שפילער	219
א קשיא אויף יענע לייט	226
פיער דורות — פיער צוואות	235
דער פרוש מיט'ן בער	242